

No 5 | 2018

NOMOMAXEIA

NOMOMACHEIA

Περιεχόμενα (Contents)

<p>Χαιρετισμός Ακαδημαϊκού Επόπτη (Editorial Note by the Academic Supervisor)... 5</p> <p>Τατιάνα-Ελένη Συνοδινοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Νομικής Π.Κ., Ακαδημαϊκή Σύμβουλος του Νομικού Ομίλου και της «Νομομάχειας» (<i>Tatiani Eleni Synodinou, Associate Professor of the Department of Law of the University of Cyprus, Academic Supervisor of the Group of Legal Education UCY and of «Nomomachia»</i>)</p> <p>Χαιρετισμός Προέδρου Νομικού Ομίλου (Editorial Note by the President of the Group of Legal Education)..... 6</p> <p>Βασίλης Π. Αντωνίου, Απόφοιτος του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, Πρόεδρος Νομικού Ομίλου (<i>Vasilis P. Antoniou, Graduate of the Law Department of the University of Cyprus, President of the Group of Legal Education</i>)</p>	<p>Επικαιρότητα (Legal News)</p> <p>Νομολογία</p> <p>Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου (ΑΔ) (Supreme Court of Cyprus)</p> <p>Καμπανέλλας v. Κυπριακή Δημοκρατία, Δια του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων ως αρμοδίου υπουργείου για το Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων, μέσω του Γενικού Εισαγγελέως, Αγωγή Αρ. 1/2011, 25/1/2018..... 12 (<i>Kampanellas v. The Republic of Cyprus, through the Ministry of Agriculture and Natural Resources as the responsible Ministry for the Water Development Department, through the Attorney General, N.1/2011, 25/1/2018</i>)</p> <p>Petrolina Holding Public Ltd v.Arushia Oils Ltd, Πολιτική Έφεση, Αρ. 349/2011, 18/1/2018 ..... 13 (<i>Petrolina Holding Public Ltd v.Arushia Oils Ltd, Civil Appeal, N.349/2011, 18/1/2018</i>)</p> <p>Gevorest Sleep Designs Ltd v. Αρκάδιου Μιχαηλίδη, Πολιτική Έφεση, Αρ. 456/2011, 25/1/2018..... 14 (<i>Gevorest Sleep Designs Ltd v. Michailide, Civil Appeal, N. 456/2011,25/1/2018</i>)</p> <p>WTE Wassertechnik GMBH v. Υπουργείου Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος κ.α., Αναθεωρητική Έφεση, Αρ. 118/2011, 23/1/2018... 14 (<i>WTE Wassertechnik GMBH v. Ministry of Agriculture, Natural Resources and of Environment, Review, N. 118/2011, 23/1/2018</i>)</p> <p>Μαίρη Πάσιου (Mary Pasiou)</p> <p>Καραολή v. Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου κ.α., Πολιτική Έφεση Αρ. 418/2011, 15/2/2018 ..... 15 (<i>Karaolis v. Cyprus Broadcasting Corporation and others, Civil Appeal, N. 418/2011, 15/2/2018</i>)</p> <p>Νικολάου κ.α. v. της Κυπριακής Δημοκρατίας, μέσω του Υπουργού Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού, Αναθεωρητική Έφεση Αρ. 152/11, 15/2/2018.. 16 (<i>Nikolaou and others v. the Republic of Cyprus, through the Minister of Commerce, Industry and Tourism, Review N. 152/11, 15/2/2018</i>)</p> <p>Μιχαήλ υπό την ιδιότητά της ως διαχειρίστρια της περιουσίας της αποβιώσασας Γ. Μιχαήλ v. Λαπίθη κ.α., Πολιτική Έφεση Αρ. 336/2011, 12/1/2018..... 18 (<i>Michael in her capacity as administrator of the estate of the deceased G.Michail v. Lapithi and others, Civil Appeal N. 336/2011, 12/1/2018</i>)</p> <p>Shiarmen Ιωαννίδη v. Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, Πολιτική Έφεση Αρ. 163/2012, 11/1/2018..... 20 (<i>Shiarmen Ioannides v. Attorney General of the Republic, Civil Appeal N. 163/2012, 11/2/2018</i>)</p> <p>Μελίνα Χατζηχρυσάνθου (Melina Hadjichrysanthou)</p>
<p>Εκδηλώσεις (Events)</p> <p>Διεθνές Συνέδριο REDA 2017 «Regulation and Enforcement in the Digital Age», 16 - 17/11/2017... 7 (<i>International Conference REDA 2017 «Regulation and Enforcement in the Digital Age» held by the University of Cyprus and European University of Cyprus</i>)</p> <p>«Πρόσφατες Εξελίξεις στο Δίκαιο της ΕΕ: Διαλέξεις από τους Κύπριους Δικαστές στο ΔΕΕ», Πρώτη Διάλεξη «Δίκαιο, Νέες Τεχνολογίες και Ιδιωτική Ζωή» ..... 7 (<i>Event held by the Department of Law, University of Cyprus on «Recent Developments in EU Law: Lectures by Cypriot Judges at the CJEU», First Lecture «Law, New Technologies and Private Life»</i>)</p> <p>«Ο Εκσυγχρονισμός του Κυπριακού Δικαίου» ..... 8 (<i>Event held by the Group of Legal Education, University of Cyprus on «The modernization of the Cypriot Law»</i>)</p> <p>Μνημόνιο Συνεργασίας Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Κύπρου και Υπουργείου Δικαιοσύνης.. 8 (<i>Memorandum of Cooperation between the Department of Law of the University of Cyprus and the Ministry of Justice</i>)</p> <p>Συμμετοχή φοιτητών Νομικής στο διεθνή διαγωνισμό JESSUP ..... 9 (<i>Participation of law students in the Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition</i>)</p>	
<p>Συνέντευξη (Interview)</p> <p>Συνέντευξη κ. Σάββα Παπασάββα, Δικαστή στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης..... 10 (<i>Interview of Mr. Savvas Papasavvas, Judge at the Court of Justice of the European Union</i>)</p> <p>Μαρία Ναζίρη (Maria Naziri)</p>	

**Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)
Court of Justice of the European Union (CJEU)**

Flightright GmbH v Air Nostrum, Líneas Aéreas del Mediterráneo SA Roland Becker v Hainan Airlines Co. Ltd Mohamed Barkan, Souad Asbai, Assia Barkan, Zakaria Barkan, Nousaiba Barkan v Air Nostrum Líneas Aéreas del Mediterráneo SA (ΔΕΕ, Απόφ. 7.3.2018, Υπόθ. C-274/16, C-447/16, C-448/16) ECLI:EU:C:2018:160 21
(Flightright GmbH v Air Nostrum, Líneas Aéreas del Mediterráneo SA Roland Becker v Hainan Airlines Co. Ltd Mohamed Barkan, Souad Asbai, Assia Barkan, Zakaria Barkan, Nousaiba Barkan v Air Nostrum Líneas Aéreas del Mediterráneo SA (CJEU, Decision 7.3.2018, Case C-274/16, C-447/16, C-448/16) ECLI:EU:C:2018:160)

Jessica Porras Guisado v Bankia SA και άλλοι (ΔΕΕ, Απόφ. 22.2.2018, Υπόθ. C-103/16) ECLI:EU:C:2018:99 21
(Jessica Porras Guisado v Bankia SA and others (CJEU, Decision 22.2.2018, Case C-103/16) ECLI:EU:C:2018:99)

Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited (ΔΕΕ, Απόφ. 25.1.2018, Υπόθ. C-498/16) ECLI:EU:C:2018:37 22
(Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited (CJEU, Decision 25.1.2018, Case C-498/16) ECLI:EU:C:2018:37)

Αρίνα Αηδονίδου (Arina Aidonidou)

**Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)
European Court of Human Rights (ECtHR)**

Sarigül v Turkey, App No 28691/05 (ECHR, 23 May 2017) 23
(Sarigül v Turkey App. No 28691/05, [2017] ECHR 163 (23 May 2017))

Sommer v. Germany App No. 73607/13 (ECHR, 27 May 2017) 24
(Sommer v Germany App. No 73607/13, [2017] ECHR 141 (27 April 2017))

Joannou v Turkey App No 53240/14 (ECHR, 12 December 2017) 25
(Joannou v. Turkey App. No. 53240/14, [2017] ECHR 382 (12 December 2017))

Σίσσυ Αναγνωστοπούλου (Sissy Anagnostopoulou)

Αρθρογραφία (Scholar Articles)

I. Καταναλωτικό δίκαιο (Consumer law)

Η Παράλειψη στην Αθέμιτη Παραπλανητική Διαφήμιση κατ' άρθ. 7 της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ 27
(The omission in unfair misleading advertising under Art. 7 of Directive 2005/29/ EC on unfair business-to-consumer commercial practices)
Μιχάλης Χατζηπαναγιώτης (Michalis Hadjipanagiotis)

II. Τραπεζικό Δίκαιο (Banking Law)

Τεστ αποτελεσματικότητας: Έχουν οι τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης ολοκληρώσει την αποστολή τους; 32
(Efficiency Test: Have the three pillars of the European Banking Union completed their mission?)
Ελένη Κουμίδου (Eleni Koumidou)

III. Δίκαιο εταιρειών (Company law)

ΚΕΦ. 113: Η διαφάνεια στο Κυπριακό Εταιρικό Δίκαιο: πρόσφατες εξελίξεις, προκλήσεις και προοπτικές 39
(Chapt.113: Transparency in Cypriot Corporate Law: recent developments, challenges and prospects)
Ιωάννα Ιωάννου, Παρασκευάς Ροδοσθένους (Ioanna Ioannou, Paraskevas Rodisthenous)

IV. Δίκαιο περιβάλλοντος (Environmental law)

Κλιματική Αλλαγή: Από το πρωτόκολλο του Κιότο στη Συμφωνία του Παρισιού 50
(Climate Change: From the Kyoto Protocol to the Paris Agreement)
Ελένη Αθηνοδώρου (Eleni Athinodorou)

V. Διεθνές Δίκαιο (International Law)

FIR Λευκωσίας: Μια συνεχώς επικίνδυνη κατάσταση για την ασφαλή εκτέλεση πτήσεων 57
(FIR Nicosia: A continuously dangerous situation for safe flights)
Μελίνα Χατζηχρυσάνθου (Melina Hadjichrysanthou)

Η Οριοθέτηση της Υφαλοκρηπίδας και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης στο Διεθνές Δίκαιο 63
(The Determination of the Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone in International Law)
Αθηνά Ηροδότου (Athina Herodotou)

Αρθρογραφία Δικηγορικής Εταιρείας Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαλαμάπου Δ.Ε.Π.Ε. (Sponsor's journalism)

Πώς το «έννομο συμφέρον» μπορεί να λειτουργήσει ως ασφαλής εναλλακτική νομική βάση επεξεργασίας δεδομένων στο πλαίσιο του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (GDPR); 69
(How the «legitimate interest» can act as a safe alternative legal basis under the General Data Protection Regulation (GDPR))
Αναστάσιος Καρεκλάς (Anastasios Kareklas)

Joannou v. Turkey: Η Σημασία της Απόφασης του ΕΔΔΑ και η Μελλοντική Πορεία για τους Ελληνοκύπριους Αιτητές στο ΕΔΔΑ 75
(Joanna v. Turkey: What is the importance of the decision and what is the future of the Cypriot applicants to the ECtHR)
Χριστόφορος Σταυρινός (Christophoros Stavrinos)

NOMOMACHIA

Συντελεστές

Επιστημονική εποπτεία περιοδικού
ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ ΤΑΤΙΑΝΑ-ΕΛΕΝΗ

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Νομικής Πανεπιστημίου Κύπρου,
Ακαδημαϊκή Σύμβουλος Νομικού Ομίλου*

Συντονισμός εκδοτικής ομάδας
IBANOVA ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Επιμέλεια Περιοδικού
ΑΗΔΟΝΙΔΟΥ ΑΡΙΝΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΑ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Π. ΒΑΣΙΛΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΑ
ΓΙΩΡΓΑΛΛΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΜΟΔΕΣΤΟΥ ΑΝΝΑ ΜΑΡΙΑ
ΝΑΖΙΡΗ ΜΑΡΙΑ
ΠΑΣΙΟΥ ΜΑΙΡΗ
ΣΑΒΒΑ ΡΕΝΑ
ΣΤΑΜΑΤΑ ΜΑΡΙΑ
ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑΣ ΖΗΝΩΝΑΣ
ΧΑΤΖΗΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΜΕΛΙΝΑ

Συνεργάτες

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
*Πρόεδρος Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου
Κύπρου, Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς
Δικαίου και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*
ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
*Ειδικός Επιστήμονας Τμήματος Νομικής
Πανεπιστημίου Κύπρου*

Τεύχος Πέντε, 2018 - Λευκωσία, Κύπρος
Ψηφιακή μορφή:
www.ucy.ac.cy/nomomachia

Επιμέλεια - Παραγωγή
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.

ISSN: 2421 - 8278 (Εντυπη μορφή)
ISSN: 2421 - 8286 (Ψηφιακή μορφή)

Credits

Scientific supervision of the journal
SINODINOU TATIANA-ELENI

*Associate Professor of Department
of Law of the University of Cyprus,
Academic Advisor of the Law Society*

Publishing coordinator
IVANOVA DESPINA

Magazine Editors
AIDONIDOU ARINA
ANAGNOSTOPOULOU THEODOSIA
ANTONIOU P. VASILIS
GEORGIU IOANNA
GIORGALLIS ANDREAS
MODESTOU ANNA MARIA
NAZIRI MARIA
PASIOU MARY
SAVVA RENA
STAMATA MARIA
HADJICOSTAS ZENONAS
HADJICHRYSAANTHOU MELINA

Collaborators

ARISTOTELES CONSTANTINIDES
*Chair of the Law Department of the University
of Cyprus, Associate Professor of International
Law and Human Rights*
MICHALIS CHATZIPANAGIOTIS
*Specialist Scientist at the Department of Law,
University of Cyprus*

Issue Five, 2018 - Nicosia, Cyprus
Digital Form:
www.ucy.ac.cy/nomomachia

Editing - Production
SAKKOULAS PUBLICATIONS S.A.

ISSN: 2421 - 8278 (Printed form)
ISSN: 2421 - 8286 (Digital Form)

Χορηγοί
(Sponsors)

ΚΟΥΣΟΣ ΚΟΡΦΙΟΤΗΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΒΟΥΣ LLC
ADVOCATES & LEGAL CONSULTANTS

GALAXY LAW
BOOKSHOP

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Συντομογραφίες

ΑΔ	Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου	MBA	Μηχανισμός Βιώσιμης Ανάπτυξης
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη	MKA	Μηχανισμός Καθαρής Ανάπτυξης
ΑΣ	Αιτιολογικές Σκέψεις	NOTAM	Notice to Airmen
ΓΚΠΔ	Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων	ΝΠ	Νομικό Πρόσωπο
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	ΟΕ	Οργανωμένο Έγκλημα
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο	ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΕΑΤ	Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών	ΡΙΚ	Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου
ΕΔΑΔ, ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	ΣΤΥ	Σύμβαση για την Υφαλοκρηπίδα
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση	ΤΑΥ	Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων
ΕΕΑ	Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές	ΑΤΣ	Air Traffic Services
ΕΕΜ	Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός	ΒΡΡΔ	Bank Recovery and Resolution Directive
ΕΚΣ	Εθνικά Καθορισμένες Συνεισφορές	CA	Companies Act
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	ΔΡΙΑ	Data Protection Impact Assessment
ΕΜΕ	Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης	ΦΙΡ	Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων
ΕΜΣ	Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας	GDPR	General Data Protection Regulation
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα	ΙCΑΟ	Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας
ΕΟΧ	Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος	ΙCΟ	Information Commissioner Office
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	ΙFΑΛΡΑ	Διεθνής Συνομοσπονδία Ενώσεων Πιλότων Αερογραμμών
ΕΣΕ	Ενιαίο Συμβούλιο Εξυγίανσης	ΛΙΑ	Legitimate Interests Assessment
ΕΣΕΚ	Ενιαίο Σύστημα Εγγύησης Καταθέσεων	ΛΟΛΡ	Lender of Last Resort
ΕΣΣΚ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου	ΤΒΤΦ	Too Big To Fail
ΕΤΕ	Ευρωπαϊκή Τραπεζική Ένωση	UΝCΛOΣ	United Nations Convention on the Law of the Sea/Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας
ΚΑ	Κατηγορούσα Αρχή	UΝFΙCΥΡ	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
ΚΜ	Κράτη Μέλη		
ΚΤΚ	Κεντρική Τράπεζα Κύπρου		

Είναι με ιδιαίτερη χαρά που προλογίζω το 5ο τεύχος της Νομομάχειας. Διανύοντας τον τρίτο χρόνο λειτουργίας του περιοδικού, η αρχική πρόβλεψη ότι η έκδοση της Νομομάχειας θα αποβεί ένα συναρπαστικό και συνάμα απαιτητικό ταξίδι είναι περισσότερο αληθές από ποτέ. Η Νομομάχεια είναι ένας ζωντανός οργανισμός που εξελίσσεται, μεταλλάσσεται και εμπλουτίζεται διαρκώς. Η Νομομάχεια είναι ένα συλλογικό οικοδόμημα που έχει αποδείξει ότι στηρίζεται σε γερές βάσεις: στην υγιή βούληση συμμετοχής στα κοινά, στην αγάπη για τη νομική επιστήμη και στην επιθυμία προσφοράς των φοιτητών, αποφοίτων και ακαδημαϊκών του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Στο παρόν τεύχος δόθηκε έμφαση σε περισσότερη επίκαιρη νομολογία, ενώ η αρθρογραφία συνδυάζει επίκαιρα αλλά και κλασικά ζητήματα κυπριακού, ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου. Περιλαμβάνεται, επίσης, μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα συνέντευξη του Δικαστή στο Γενικό Δικαστήριο της Ε.Ε. Σάββα Παπασάββα.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους συντελεστές του παρόντος τεύχους, καθώς και τους χορηγούς της Νομομάχειας, τη δικηγορική εταιρία «Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαλαράμπους ΔΕΠΕ» και το νομικό βιβλιοπωλείο Galaxy για τη σταθερή και πολύτιμη στήριξή τους, καθώς και τις εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, για την άψογη συνεργασία. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο του Νομικού Ομίλου, απόφοιτο πλέον του Τμήματος Νομικής, κ. Βασίλη Αντωνίου για τη συμβολή του στην θεμελίωση του Νομικού Ομίλου και την ιδιαιτέρως εποικοδομητική συνεργασία από την ίδρυση του Νομικού Ομίλου ως σήμερα.

Τατιάνα-Ελένη Συνοδινού,
*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια,
Τμήμα Νομικής Π.Κ.,
Ακαδημαϊκή Σύμβουλος
του Νομικού Ομίλου
και της «Νομομάχειας»*

Αγαπητοί αναγνώστες,

Το δύσκολο εγχείρημα της έκδοσης του πρώτου τεύχους της *Νομομάχειας* σύντομα μετατράπηκε σε μία δημιουργική, ευχάριστη και εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ των φοιτητών-μελών του Νομικού Ομίλου του Πανεπιστημίου Κύπρου! Η έκδοση της παρούσας πέμπτης έκδοσης αποδεικνύει το αμείωτο ενδιαφέρον και την ανάγκη της φοιτητικής κοινότητας να αποτυπώσει μέσα από τη δική της αναδίφηση στον χώρο της νομικής, την άποψη και τον προβληματισμό της για σύγχρονα νομικά και ανθρωπιστικά ζητήματα.

Παραμένοντας πιστοί στο αρχικό μας όραμα, το πέμπτο τεύχος αποτελεί προϊόν εργασίας φοιτητών του Πανεπιστημίου Κύπρου, οι οποίοι είτε μέσω των άρθρων τους είτε με τη συμμετοχή τους στην εκδοτική ομάδα, συνέβαλαν στην διαμόρφωση της παρούσας έκδοσης η οποία πραγματεύεται ευρεία θεματολογία σχετικά με το Κυπριακό, το Ευρωπαϊκό και το Διεθνές Δίκαιο. Στα περιεχόμενα της έκδοσης περιλαμβάνεται επίσης και η συνέντευξη του κ. Σάββα Παπασάββα, Δικαστή στο Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η έκδοση του πέμπτου τεύχους συμπίπτει με την ολοκλήρωση της δικής μου θητείας στο Νομικό Όμιλο. Έχοντας αποτελέσει μέλος της ομάδας που ίδρυσε και διαμόρφωσε τόσο τον Όμιλο όσο και τη *Νομομάχεια* αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ομίλου τα τρία τελευταία χρόνια, την εκδοτική ομάδα του περιοδικού αλλά και την ακαδημαϊκή σύμβουλο του Ομίλου, Αν. Καθηγήτρια Ιδιωτικού - Εμπορικού Δικαίου, κα. Τατιάνα Ελένη Συνοδινού. Η συμβολή όλων ήταν πολύτιμη και καθοριστική, προκειμένου ο Νομικός Όμιλος να αναπτύξει πολυεπίπεδη δραστηριότητα, να οργανωθούν σημαντικά συνέδρια και εκδηλώσεις που ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και τις «απαιτήσεις» των μελών του.

Το πιο πρόσφατο συνέδριο του Νομικού Ομίλου, αφορούσε τον «Εκσυγχρονισμό του Κυπριακού Δικαίου» και βασικοί ομιλητές ήταν ο Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως της Κυπριακής Δημοκρατίας, Δικηγόροι αλλά και Δικαστές από Κύπρο και Ελλάδα.

Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου του Νομικού Ομίλου, θα ήθελα τέλος να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον βασικό χορηγό του περιοδικού, το δικηγορικό γραφείο «Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαράλαμπος ΔΕΠΕ» και το βιβλιοπωλείο Galaxy Law Bookshop για την εμπιστοσύνη τους αλλά και τον Εκδοτικό Οίκο Σάκκουλα για την αγαστή συνεργασία κατά την ψηφιακή διαμόρφωση του τεύχους.

Καλή ανάγνωση!

Βασίλης Π. Αντωνίου,

*Απόφοιτος του Τμήματος
Νομικής του Πανεπιστημίου
Κύπρου, Πρόεδρος Νομικού
Ομίλου Πανεπιστημίου
Κύπρου*

Εκδηλώσεις

Διεθνές Συνέδριο REDA 2017 «Regulation and Enforcement in the Digital Age», 16 - 17/11/2017

Με μεγάλη επιτυχία ολοκληρώθηκε το διήμερο Διεθνές συνέδριο REDA 2017 «*Regulation and Enforcement in the Digital Age*», το οποίο έλαβε χώρα στις 16 και 17 Νοεμβρίου 2017. Το συνέδριο συνδιοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου, υπό την επιστημονική και οργανωτική εποπτεία της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας Τατιάνας Συνοδινού (Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου), του Αναπληρωτή Καθηγητή Philippe Jougleux (Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), της Λέκτορος Χριστιάνας Μάρκου (Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου), και της Λέκτορος Θάλειας Πρασίτου (Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου).

Στο συνέδριο, στο οποίο συμμετείχαν ως ομιλητές τριάντα διακεκριμένοι ακαδημαϊκοί και ερευνητές από την Κύπρο και από το εξωτερικό, αναπτύχθηκαν καιρικά νομικά ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας του διαδικτύου και της προστασίας του ατόμου στο διαδικτυακό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, εξετάστηκαν ενδελεχώς οι προκλήσεις και οι πρόσφατες εξελίξεις αναφορικά με την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και των πολιτιστικών συντελεστών στην κοινωνία της πληροφορίας, με έμφαση στην ευθύνη των διαδικτυακών διαμεσολαβητών, το linking και τις αποδεκτές πρακτικές νόμιμης χρήσης των έργων στο ψη-

φιακό περιβάλλον. Παράλληλα, υπό το φως της προώθησης νέων ρυθμίσεων σχετικά με το διαδίκτυο και την ενιαία ψηφιακή αγορά, παρουσιάστηκαν καιρικά ζητήματα προστασίας προσωπικών δεδομένων και καταναλωτή στο πλαίσιο του διασυνοριακού εμπορίου. Επιπλέον, αναλύθηκαν οι σύγχρονες προκλήσεις που υπονομεύουν την ασφάλεια του διαδικτύου με έμφαση στις πρόσφατες εξελίξεις και ρυθμιστικές προσπάθειες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σχετικά με την ενδυνάμωση της ασφάλειας στο διαδίκτυο και στα πληροφοριακά συστήματα, καθώς και τους προβληματισμούς που ανακύπτουν από την εφαρμογή τους.

Η διοργάνωση πραγματοποιήθηκε με τη σημαντική συμβολή τόσο των εγκεκριμένων ομιλητών και προεδρευόντων στις 8 ενότητες του συνεδρίου που συνδραμαν ουσιαστικά στην ανάλυση και κριτική θεώρηση όλων των θεματικών του συνεδρίου, όσο και του κεντρικού υποστηρικτή του συνεδρίου των Πολιτιστικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, καθώς και των χορηγών του συνεδρίου: Zygos, Legal News, Georgiades & Associates LLC, Κυπριακό Οργανισμό Τουρισμού, EpsiLaw, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Elsa Cyprus, Φοιτητική Ένωση Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου και την Ένωση Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας Κύπρου (ΕΔΠΙ).

«Πρόσφατες Εξελίξεις στο Δίκαιο της ΕΕ: Διαλέξεις από τους Κύπριους Δικαστές στο ΔΕΕ», Πρώτη Διάλεξη «Δίκαιο, Νέες Τεχνολογίες και Ιδιωτική Ζωή»

Με ιδιαίτερη επιτυχία διοργανώθηκε το συνέδριο με θέμα «Δίκαιο, Νέες Τεχνολογίες και Ιδιωτική Ζωή» από το Τμήμα Νομικής στις 13 Φεβρουαρίου 2018 στην αίθουσα εκδηλώσεων της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (Κύπρου). Η συγκεκριμένη διάλεξη αποτελεί την πρώτη από μια σειρά διαλέξεων με θέμα «Πρόσφατες εξελίξεις στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Διαλέξεις από Κύπριους Δικαστές στο ΔΕΕ».

Χαιρετισμούς απηύθυναν ο Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξης κ. Ιωάνης Νικολάου, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Κωνσταντίνος Χριστοφίδης, καθώς κι ο Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής κ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου συζητήθηκαν και-

ρια ζητήματα που απασχολούν τον νομικό κόσμο της Κύπρου. Συγκεκριμένα, αναπτύχθηκε το ζήτημα της προστασίας του ιδιωτικού βίου στο διαδίκτυο από την κ. Τατιάνα-Ελένη Συνοδινού, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιδιωτικού Δικαίου του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου. Έπειτα, ο δικαστής του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου κ. Κωνσταντίνος Λυκούργος, αναφέρθηκε στο τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει ο δικαστής τους κινδύνους και τις προκλήσεις της σύγχρονης τεχνολογίας που τίθενται ενώπιον του στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατόπιν, παρουσιάστηκε πρόσφατη τεχνολογία σχετική με το ζήτημα.

Το συνέδριο συντόνισε ο Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου και Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, κ. Κωνσταντίνος Κόμπος.

«Ο Εκσυγχρονισμός του Κυπριακού Δικαίου»

Στις 23 Απριλίου 2018 πραγματοποιήθηκε η εκδήλωση του Νομικού Ομίλου του Πανεπιστημίου Κύπρου με θέμα «Ο Εκσυγχρονισμός του Κυπριακού Δικαίου». Στην εκδήλωση απηύθυναν χαιρετισμούς ο Αντιπρύτανης Ακαδημαϊκών Υποθέσεων, κ. Αθανάσιος Γαγάτσης, ο Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής, Αναπληρωτής Καθηγητής κ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης, η ακαδημαϊκή σύμβουλος του Ομίλου Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, κ. Τατιάνα Ελένη Συνοδινού και ο Πρόεδρος του Νομικού Ομίλου, τεταρτοετής φοιτητής κ. Βασίλης Αντωνίου.

Πρώτος ομιλητής ήταν ο κ. Ιωνάς Νικολάου, Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως, ο οποίος επισήμανε την ανάγκη εκσυγχρονισμού του κυπριακού δικαίου σε διάφορους τομείς, όπως έγινε ήδη στο σωμαφρονιστικό και οικογενειακό δίκαιο. Ενημέρωσε το κοινό ότι στόχοι του Υπουργείου είναι η εξυγίανση του δημόσιου βίου και η πρόληψη της εγκληματικότητας, γι' αυτό και εκκρεμούν νομοσχέδια στην Βουλή που αφορούν την καθιέρωση ποινικής ευθύνης στους πολιτικούς αξιωματούχους. Στον τομέα των δικαστηρίων προέχει η γρηγορότερη απονομή της δικαιοσύνης και η αποφυγή των καθυστερήσεων μέσω κανόνων ποινικής και πολιτικής δικονομίας, μέσω εγκατάστασης ψηφιακού συστήματος, καθώς και με την ίδρυση νέου Εφετείου. Μέχρι τώρα, η ίδρυση του Διοικητικού και Εμπορικού Δικαστηρίου δρουν αποτελεσματικά. Προτάσεις του Υπουργού είναι η ενίσχυση της διαμεσολάβησης στο δικαστικό σύστημα προς διευκόλυνση των Δικαστών και η εξάλειψη της διαφθοράς, ιδιαίτερα στην αστυνομία.

Δεύτερος ομιλητής της βραδιάς ήταν ο κ. Άγγελος Δαβίδ, Πρόεδρος του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας. Η ομιλία του είχε ως θέμα την υποδειγματική ανεξαρτησία και αμεροληψία του Δικαστηρίου παρ'

όλη την «κόπωση» του συστήματος. Ο κ. Δαβίδ διευκρίνισε ότι το ξεπερασμένο σύστημα λειτουργίας των δικαστηρίων, οι καθυστερήσεις και η έλλειψη υποδομών αντανακλώνται στην ουσία απονομής της δικαιοσύνης και επηρεάζουν άμεσα το κύρος της δικαιοσύνης με αρνητικό τρόπο. Επίσης, τόνισε την ανάγκη επιμόρφωσης των δικαστών μέσω ειδικής σχολής, καθώς και την εγκατάσταση πληροφοριακών συστημάτων. Έκλεισε την ομιλία του με ένα αισιόδοξο μήνυμα ότι οι αρμόδιοι φορείς συνεργάζονται και μάχονται για τη λύση των προβλημάτων.

Στη συνέχεια, τον λόγο είχε ο Δρ. Μάρκος-Γρηγόριος Δράκος, Δικηγόρος, ο οποίος αναφέρθηκε στα υφιστάμενα προβλήματα της κυπριακής δικονομίας. Αν και οι κανόνες του 1950 είναι ευέλικτοι και επιτρέπουν στο σύστημα γενικά να λειτουργεί, εξακολουθεί να υπάρχει η ανάγκη εκσυγχρονισμού τους. Υπενθύμισε ότι κύριος ρόλος του δικαστή είναι η εκδίκαση και όχι οι διαδικαστικοί κανόνες. Ο Δρ. Δράκος επισήμανε επίσης ότι πρέπει να αποκτηθεί μια νέα νοοτροπία κατά την οποία ο δικαστικός χρόνος θα θεωρείται «ιερός» και δεν θα σπαταλείται.

Τελευταίος ο κ. Αναστάσιος Ταμαμίδης, Πάρεδρος Ελληνικού Ελεγκτικού Συνεδρίου, Γραφείο Νομοθετικής Πρωτοβουλίας, Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με την ομιλία του επικεντρώθηκε στην πολιτική και ποινική δικονομία και στο διοικητικό δίκαιο. Αφού επισήμανε τα προβλήματα της κατάχρησης του δικαιώματος παράτασης, την ανάγκη σύγχρονων νομοθετημάτων και την αναβάθμιση του Κτηματολογίου, προέβη σε προτάσεις προς τους κυπριακούς αρμόδιους φορείς βάσει ελληνικών νομοθετημάτων που αποδείχτηκαν αποτελεσματικά για την απονομή της δικαιοσύνης.

Μνημόνιο Συνεργασίας Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Κύπρου και Υπουργείου Δικαιοσύνης

Στις 14 Δεκεμβρίου 2017, το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου και ο Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξης, κ. Ιωνάς Νικολάου υπέγραψαν Μνημόνιο Συνεργασίας αναφορικά με την υλοποίηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κεντρικός στόχος αυτής της συμφωνίας αποτελεί η πληρέστερη συμμόρφωση της Κυπριακής Δημοκρατίας με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές της υποχρεώσεις για σεβασμό και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις.

Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα της Συγκλήτου όπου παρευρέθηκε ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου, κ. Κωνσταντίνος Χριστοφίδης και ο Πρόεδρος του Τμήματος Νομικής, Αναπληρωτής

Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, κ. Αριστοτέλης Κωνσταντινίδης.

Η υπογραφή του Μνημονίου Συνεργασίας «έθεσε γερά θεμέλια στην σχέση μεταξύ του Πανεπιστημίου Κύπρου και του Υπουργείου Δικαιοσύνης που θα συνδράμει τόσο στην αποτελεσματικότερη επιμόρφωση των φοιτητών σε θέματα πολιτικής και δικαίου όσο και στην βελτίωση του συστήματος για καλύτερη απονομή της Δικαιοσύνης». Αναμένονται πολλές πρωτότυπες και εποικοδομητικές διοργανώσεις, ενώ η ένταξη των φοιτητών στην πρακτική του Υπουργείου καθώς και η χάραξη κοινών στόχων και στρατηγική, θα οδηγήσει σε θετικά αποτελέσματα, όχι μόνο εντός της Πανεπιστημιακής Κοινότητας, αλλά και στο χώρο του Δικαίου

γενικότερα. Μάλιστα, ο Υπουργός κ. Ιωνάς Νικολάου δεν παρέλειψε να τονίσει την ενίσχυση και διεύρυνση

της επιστημονικής βάσης του έργου του Υπουργείου μέσα από το αυτό το Μνημόνιο Συνεργασίας.

Συμμετοχή φοιτητών Νομικής στο διεθνή διαγωνισμό JESSUP

«Μια ανεπανάληπτη και μοναδική εμπειρία στην Ουάσιγκτον...»

Ομάδα φοιτητών του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου έλαβε μέρος για ακόμη μία συνεχόμενη χρονιά στην τελική φάση του Παγκόσμιου Πανεπιστημιακού Διαγωνισμού Εικονικής Δίκης Διεθνούς Δικαίου «*The Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition*», ο οποίος διεξάγεται ανάμεσα σε ομάδες φοιτητών Νομικής, οι οποίες φέτος ανήλθαν σε αριθμό, στις εκατόν είκοσι μια. Η ομάδα αποτελούνταν από την τεταρτοετή φοιτήτρια Άννα Κιτέου και τους τριτοετείς φοιτητές Γιούλη Στυλιανίδου, Χριστιάνα Τζαλαβρέτα και Ζήωνα Χατζηκώστα. Η προετοιμασία της ομάδας και η εκπροσώπηση του Τμήματος Νομικής έγινε υπό την καθοδήγηση του Αναπληρωτή Καθηγητή Διεθνούς Δικαίου και Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Τμήματος Νομικής, κ. Αριστοτέλη Κωνσταντινίδη και των δικηγόρων, κ. Αθηνάς Ηροδότου και κ. Κωνσταντίνου Παντελή.

Ο εν λόγω παγκόσμιος διαγωνισμός διεξήχθη μεταξύ 01-07 Απριλίου 2018, στην πρωτεύουσα των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Ο συγκεκριμένος διαγωνισμός αποτελεί το σημαντικότερο του είδους του σε παγκόσμια εμβέλεια και διεξάγεται κάθε άνοιξη στην Ουάσιγκτον από την Ένωση Φοιτητών Διεθνούς Δικαίου (International Law Students Association - ILSA), με τη συμμετοχή 600 περίπου πανεπιστημίων από όλον τον κόσμο.

Η ομάδα του Πανεπιστημίου Κύπρου πέτυχε, σε σχέση με το γραπτό σκέλος του διαγωνισμού, να πάρει μία θέση εντός των 50 συνολικά καλύτερων γραπτών αγορεύσεων που υποβλήθηκαν από τις 121 ομάδες, κατακτώντας την 45η θέση. Αξίζει δέ να αναφερθεί ότι η γραπτή αγόρευση του ενάγοντος κράτους κατόρθωσε να καταταχθεί στην 6η θέση των καλύτερων γραπτών αγορεύσεων του ενάγοντος μέρους, ισοψηφώντας μαζί με δύο άλλες ομάδες, μεταξύ αυτών του Πανεπιστημίου Yale των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και του Πανεπιστημίου Tbilisi State της Γεωργίας.

Η υπόθεση της φετινής εικονικής δίκης διακρινόταν σε τέσσερις κύριους άξονες. Αρχικά, είχε να κάνει με ζητήματα επίλυσης διαφορών μεταξύ δύο κρατών μέσω διαιτησίας, με ιδιαίτερη αναφορά σε ζητήματα ανεξαρτησίας και αμεροληψίας των διαιτητών. Ταυτόχρονα, τέθηκαν θέματα δικαίου της θάλασσας, συγκεκριμένα αναφορικά με το νομικό πλαίσιο της χρήσης από ένα κράτος θαλάσσιων μη επανδρωμένων αεροσκαφών (MEA - γνωστά ως drones) εντός της χωρικής θάλασσας ξένου κράτους. Επιπρόσθετα, εγέρθηκε το φλέγον ζήτημα της κατοχής πυρηνικών όπλων από ένα κράτος και συζητήθηκε η πιθανή ύπαρξη αντίστοιχου εθιμικού δικαίου που να νομιμοποιεί μια τέτοια κατοχή. Η γκάμα των φετινών θεματικών του εν λόγω διαγωνισμού ολοκληρώνεται με το ζήτημα της χρήσης βίας από τα κράτη κατά το διεθνές δίκαιο και κάτω από ποιες προϋποθέσεις μια τέτοια χρήση είναι νόμιμη κατά το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.

Συνέντευξη κ. Σάββα Παπασάββα, Δικαστή στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον κ. Σάββα Παπασάββα για την παραχώρηση της πιο κάτω συνέντευξης σχετικά με ζητήματα του Ευρωπαϊκού δικαίου και λειτουργίας του Γενικού Δικαστηρίου.

Κάνοντας μια σύντομη αναδρομή στο βιογραφικό σας έχετε φοιτήσει σε διαφορετικά πανεπιστήμια (στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Paris II, Aix-Marseille III). Πόσο σημαντικό θεωρείτε για ένα νομικό το να έχει μια πλουραλιστική γνώση ως προς τα διαφορετικά νομικά συστήματα;

Νομίζω ότι κάτι τέτοιο προσφέρει προστιθέμενη αξία αν συνδυάσει κάποιος σπουδές σε χώρα της οποίας το νομικό σύστημα βασίζεται στο «common law» και σε χώρα ηπειρωτικής Ευρώπης, της οποίας το νομικό σύστημα διέπεται από κωδικοποιημένους κανόνες δικαίου («civil law»). Εξαρτάται από το πώς σκοπεύει να εξελιχθεί ένας νομικός. Αν θέλει για παράδειγμα να προχωρήσει σε ακαδημαϊκό επίπεδο τότε νομίζω ότι είναι σίγουρα πολύ θετικό. Αλλά και για τη δικηγορία, όπως διεξάγεται πλέον σήμερα, συχνά εκτός των συνόρων της πατρίδας μας, μπορεί να είναι πολύ επωφελές.

Στο παρελθόν έχετε εκλεγεί ως Πρόεδρος του Τμήματος σας στο Γενικό Δικαστήριο. Ποιες υπευθυνότητες φέρει μια τέτοια ανάληψη καθηκόντων;

Στο Γενικό δικαστήριο οι πρόεδροι τμημάτων εκλέγονται από τους συναδέλφους τους για 3 χρόνια με δυνατότητα επανεκλογής μόνο μια φορά. Προσωπικά είχα εκλεγεί για δύο συνεχόμενες θητείες το 2010 και το 2013. Ως πρόεδρος τμήματος έχεις την ευθύνη του συντονισμού του τμήματος, του καταμερισμού του φόρτου εργασίας, της σύγκλησης των συνεδριάσεων του καθώς και το καθήκον της διανομής των υποθέσεων μεταξύ των δικαστών του τμήματος, αφού προηγηθεί ανάθεση των υποθέσεων από τον πρόεδρο του Γενικού δικαστηρίου σε κάθε τμήμα. Ακόμη, ο πρόεδρος τμήματος συμμετέχει στις συνεδριάσεις των προέδρων των τμημάτων μαζί με τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο του δικαστηρίου, σε μια προσπάθεια καλύτερου συντονισμού της γενικότερης λειτουργίας του Γενικού δικαστηρίου και της συνοχής της νομολογίας του. Επιπλέον, υπάρχει μια αυξημένη ευθύνη ως προς τον «έλεγχο ποιότητας» των αποφάσεων που θα εκδώσει το τμήμα.

Πόσο κρίσιμη θεωρείτε την ύπαρξη της αρχής της υπεροχής ως προς την εύρυθμη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πως κρίνετε τυχόν συγκρούσεις που δημιουργούνται με το εθνικό δίκαιο;

Η αρχή της υπεροχής, σύμφωνα με την οποία, το δίκαιο που απορρέει από τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα ενσωματώνεται στα νομικά συστήματα των κρατών μελών, τα οποία υποχρεούνται να το σέβονται, θεωρώ ότι είναι εκ των ων ουκ άνευ για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτελεί θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης την οποία τα δικαστήρια των κρατών μελών, ανεξάρτητα από το εάν αποφαινόνται σε ανώτατο επίπεδο ή σε συνταγματικό, οφείλουν να αποδέχονται και να σέβονται, διότι διαφορετικά δεν μπορεί να λειτουργήσει το σύστημα. Ως προς τις ενδεχόμενες συγκρούσεις με το εθνικό δίκαιο είναι μάλλον αδόκιμο να αναφέρεται αν ένα κράτος μέλος έχει ήδη αποδεχθεί την αρχή της υπεροχής. Όταν αποδέχεται τους όρους που ισχύουν σε ένα πλαίσιο όπως αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε δέχεται και κάποιους περιορισμούς σε ορισμένα ζητήματα. Προκειμένου να αποφευχθεί μια τέτοια σύγκρουση το Δικαστήριο ασκεί τον έλεγχο της ορθής εφαρμογής της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και επιβάλλει κυρώσεις στα κράτη μέλη που δεν την τηρούν, μέσω των αποφάσεων του που εκδίδονται βάσει των διαφόρων προσφυγών που προβλέπονται από τις ιδρυτικές Συνθήκες, ιδίως της προσφυγής λόγω παραβάσεως. Η τήρηση της αρχής της υπεροχής εναπόκειται επίσης στον εθνικό δικαστή, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιεί τη διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής, στην περίπτωση που υπάρχει αμφιβολία όσον αφορά την εφαρμογή της εν λόγω αρχής.

Με ποιο τρόπο το δικαστήριο της ΕΕ τίθεται ως εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας της Ένωσης και των δικαιωμάτων των πολιτών;

Το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αποδέκτης των προδικαστικών ερωτημάτων των κρατών μελών, διασφαλίζει την αποτελεσματική και ομοιόμορφη εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης, μέσω της ερμηνείας των κανόνων του δικαίου της Ένωσης για την οποία ανακύπτουν ενδεχομένως ερωτήματα. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο κατ' εξοχήν δικαστής της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο εθνικός δικαστής ο οποίος θα εφαρμόσει ουσιαστικά το δίκαιο

της Ευρωπαϊκής ένωσης και εάν χρειαστεί θα αποστείλει προδικαστικό ερώτημα. Όσο για το Γενικό Δικαστήριο, στα πλαίσια της εκδίκασης προσφυγών που σχετίζονται για παράδειγμα με αιτήσεις πρόσβασης σε έγγραφα της Ένωσης ή με αποφάσεις του Συμβουλίου της Ένωσης που επιβάλουν περιοριστικά μέτρα, σε πρόσωπα ή οργανώσεις των οποίων τα περιουσιακά στοιχεία έχουν παγώσει, τα οποία θα αποταθούν στο Γενικό δικαστήριο αμφισβητώντας την απόφαση που τα αφορά, είναι πολύ σημαντικό να μην υπάρχει η εντύπωση ότι τα δικαστήρια της Ένωσης λειτουργούν ως υπέρ-δικαστήρια των κρατών μελών. Αυτό δεν συμβαίνει. Ακόμη ένα σημαντικό στοιχείο μέσα από την νομολογία είναι το γεγονός ότι το δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Γενικό δικαστήριο ασχολούνται με θέματα προστασίας και διασφάλισης θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αυτό δεν πρέπει να καταλήγει σε σύγχυση μεταξύ των δικαστηρίων της Ένωσης και του Δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου το οποίο λειτουργεί στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης και ασχολείται κατ' εξοχήν με θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου όμως όχι αποκλειστικά.

Σκεπτόμενοι τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη σημερινή εποχή, πως κρίνετε πως επηρέασε την εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού;

Υπάρχει ένας καταμερισμός των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα ασχοληθεί με υποθέσεις που μπορεί να επηρεάζουν περισσότερα κράτη μέλη ή λόγω αντικειμένου. Είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για επηρεασμό, αλλά σίγουρα μια απόφαση του Γενικού δικαστηρίου επηρεάζει και έχει επιπτώσεις ως προς την ερμηνεία των εθνικών κανόνων δικαίου. Παρόλα αυτά το πως οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού τις επεξεργάζονται είναι κάτι το οποίο θα ήταν καλύτερο να ερωτηθούν οι ίδιες παρά εμείς.

Ποια η επίδραση του ευρωπαϊκού δικαίου στο κυπριακό δίκαιο;

Νομίζω είναι σκόπιμο αρχικά να διευκρινίσουμε πως δεν μιλάμε για δύο διαφορετικά πράγματα. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής ένωσης είναι αναπόσπαστο κομμάτι του κυπριακού δικαίου και όχι κάτι εξωτικό, διαφορετικό, το οποίο αραιά και που μπορεί να τύχει εφαρμογής. Σε κάθε υπόθεση που χειρίζεται ένα δικαστήριο θα πρέπει να γίνεται η ερώτηση αν τυχόν υπάρχει η διάσταση του δικαίου της Ένωσης. Ο εθνικός δικαστής είναι ο κατ' εξοχήν δικαστής αυτού.

Η Κυπριακή Δημοκρατία έχει αναγκαστεί στο παρελθόν αρκετές φορές να πληρώσει πρόστιμα λόγω της καθυστέρησης στην ενσωμάτωση των Οδηγιών που εκδίδονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Θεωρείτε πως η δημιουργία υπηρεσίας αρμόδιας αποκλειστικά για την ενσωμάτωση των οδηγιών θα ήταν ικανός παράγοντας για να μειωθούν οι οφειλές του κράτους μέ-

λους προς την Ευρωπαϊκή Ένωση;

Ομολογώ ότι δεν έχω άποψη επ' αυτού, διότι αν υποθέσουμε ότι δημιουργείται μια τέτοια υπηρεσία η ίδια από μόνη της δεν μπορεί να προχωρήσει στην ενσωμάτωση. Εάν γινόταν αυτό με σκοπό να τηρούνται οι προθεσμίες θα ήταν κάτι το οποίο θα έπρεπε να εξεταστεί. Πολλά κράτη μέλη μπορεί να έχουν αντιμετωπίσει παρόμοια ζητήματα όμως δεν έτυχε να ασχοληθώ με το πώς διασφαλίζουν αυτή τη συμμόρφωση ή εάν έχουν ανάλογη υπηρεσία. Θέλω να ελπίζω ότι για να μην ενσωματωθεί κάποια οδηγία θα υπήρχε κάποιος σοβαρός λόγος. Το σίγουρο είναι ότι οποιοδήποτε θετικό βήμα προς την κατεύθυνση να επιτευχθεί τούτο, είναι καλοδεχούμενο. Το πόσο αποτελεσματικό μπορεί να είναι ή όχι πρέπει να αξιολογηθεί σε συνάρτηση με τον ρόλο που θα έχει εντός του συστήματος που θα πρέπει να αξιολογηθεί.

Ποια η άποψη σας σχετικά με τις διαδικασίες διαπραγμάτευσης που τελεί το Ηνωμένο Βασίλειο για έξοδο του από την Ευρωπαϊκή Ένωση? Ποιες συνέπειες πιστεύετε ότι θα επιφέρει στην Κυπριακή Δημοκρατία μια τέτοια έξοδος;

Μιας και το θέμα του Brexit είναι ακόμη σε εκκρεμότητα και επειδή μπορεί να γεννήσει στο μέλλον υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, θα προτιμούσα να μην τοποθετηθώ επί τούτου. Το σίγουρο είναι ότι θα ήταν σκόπιμο αυτή εκκρεμότητα να ξεκαθαρίσει το συντομότερο δυνατόν.

Τι συμβουλές θα δίνετε σε ένα νέο νομικό;

Να έχει πάθος και να του/της αρέσει ιδιαίτερα αυτό που κάνει, να είναι κάτι που να τον/την ενθουσιάζει, να το βλέπει ως μια διαρκή πρόκληση, πέρα από μια διαρκή επιμόρφωση, και να συνεχίσει τις σπουδές όσο μπορεί διότι η ύλη είναι ατελείωτη. Να διαλέξει προσεκτικά τους τομείς εξειδίκευσης και γενικά να μην «φοβάται» τις αμέτρητες ώρες μελέτης, βιβλιοθήκης και το ξενύχτι γενικότερα. Υπάρχουν πάρα πολλοί νομικοί και ο μόνος τρόπος να μπορέσει κάποιος να αντεπεξέλθει και να διαπρέψει θα είναι να μην σκεφτεί το χρόνο, τη θυσία αλλά να αφοσιωθεί ολοκληρωτικά σε αυτό που επέλεξε. Από εκεί και έπειτα ο καθένας θα εκτιμήσει τι είναι αυτό που τον ενθουσιάζει ώστε να εστιάσει σε αυτό. Σημαντικό στοιχείο είναι πως θα πρέπει να κάνει υπομονή. Θυμάμαι από παλιά ότι ένας καλός φίλος της οικογένειας και δικηγόρος μου είχε πει πως «καλός δικηγόρος/νομικός γίνεσαι μετά τα 40». Τότε ομολογώ ότι δεν το επεξεργάστηκα όπως θα έπρεπε και το άκουσμα αυτής της φράσης με ξένισε, όμως πολύ σύντομα κατάλαβα πως υπάρχει μια μεγάλη αλήθεια και σοφία σε αυτή την φράση. Συνεχίζουμε να μαθαίνουμε και να γινόμαστε διαρκώς καλύτεροι.

*Η συνέντευξη από τον κ. Παπασάββα παραχωρήθηκε στην τριτοετή φοιτήτρια του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Κύπρου, Μαρία Ναζίρη.

Νομολογία

Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου (ΑΔ)

Καμπανέλλας ν. Κυπριακή Δημοκρατία, Δια του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων ως αρμοδίου υπουργείου για το Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων, μέσω του Γενικού Εισαγγελέως, Αγωγή Αρ. 1/2011, 25/1/2018

Μαίρη Πάσιου, Δευτεροετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ο ενάγων, κάτοχος Ευρωπαϊκού Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας στον κλάδο «Technical Engineering», προσφεύγει εναντίον της Δημοκρατίας α) για αποκλειστική διατήρηση των οικονομικών και πνευματικών δικαιωμάτων που απορρέουν από το εν λόγω δίπλωμα, β) για έκδοση απαγορευτικού διατάγματος εγκατάστασης και συντήρησης συστημάτων ανακύκλωσης ημιακάθαρτου νερού και γ) για αποζημιώσεις λόγω απώλειας κέρδους από την εγκατάσταση και συντήρηση τέτοιων συστημάτων.

Ο ενάγων εργαζόταν ως λειτουργός στο Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων (ΤΑΥ) και μετά την αφυπηρέτηση του έγινε εκτελεστικός μηχανικός της εταιρείας ΥΔΡΑΝΟΣ Ατδ. Από το έτος 1999 η Κυπριακή Δημοκρατία άρχισε να επιχορηγεί την εγκατάσταση συστημάτων ανακύκλωσης ημιακάθαρτου νερού σε διάφορα υποστατικά π.χ. στρατόπεδα, σχολεία, γήπεδα και κατοικίες. Παρά το ότι το ΤΑΥ γνώριζε ότι ο ενάγων ήταν κάτοχος του σχετικού διπλώματος ευρεσιτεχνίας και παρά το ότι είχε λάβει ειδική έγκριση από το Υπουργείο Οικονομικών για οικονομική εκμετάλλευση των εν λόγω συστημάτων, παρέλειψε από το να τον αποζημιώσει για τη χρήση, χωρίς την συγκατάθεσή του. Αντιθέτως το ΤΑΥ αναγνώρισε στον ενάγοντα συμβόλαια ενός έτους, με σκοπό να ανακόψει την ανάπτυξη συστήματος ανακύκλωσης ημιακάθαρτου νερού, ενώ ταυτόχρονα ετοίμασε συμβόλαια πενταετούς και δεκαετούς διάρκειας για τη λειτουργία και συντήρηση βιολογικών σταθμών ανακύκλωσης λυμάτων σε στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς. Από αυτό ο ενάγοντας υπέστη μεγάλη οικονομική ζημιά λόγω απώλειας κέρδους.

Αγωγές για προσβολή ευρωπαϊκού διπλώματος ευρεσιτεχνίας διέπονται από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία, δηλαδή από τον Περί Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας Νόμο του 1998. Οποιαδήποτε πράξη που εμπίπτει στις πρόνοιες του άρθρου 27(1)(2)(4), χωρίς τη συγκατάθεση του ιδιοκτήτη, από πρόσωπο άλλο από

τον ίδιο, προσβάλλει το δικαίωμα ευρεσιτεχνίας και θεμελιώνει αγώγιμο δικαίωμα όπως απορρέει από τις πρόνοιες του άρθρου 60(1). Από τις πρόνοιες του εδαφίου 61(2)(α), προκύπτει ότι, αν ο ιδιοκτήτης του διπλώματος αποδείξει ότι έχει γίνει προσβολή του δικαιώματος του, το Δικαστήριο επιδικάζει αποζημιώσεις ή άλλες θεραπείες και εκδίδει απαγορευτικό διάταγμα για μη περαιτέρω προσβολή.

Η Δημοκρατία στην υπεράσπιση, ήγειρε προδικαστική ένσταση περί παραγραφής του αγώγιμου δικαιώματος του ενάγοντα με βάση το άρθρο 61 του περί Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας Νόμου του 1998 (μέχρι 5 έτη), οπότε απορρίφθηκαν οι αξιώσεις του για αποζημιώσεις πριν το 2006. Επίσης, η Δημοκρατία ισχυρίστηκε ότι ο ενάγων, κατά τη διάρκεια της εργοδότησής του, παρείχε ρητή ή εξυπακουόμενη εξουσιοδότηση ή συγκατάθεση στο ΤΑΥ να χρησιμοποιεί την επίδικη εφεύρεση και να εγκαθιστά και λειτουργεί τα επίδικα συστήματα, εφόσον όλες οι εγκαταστάσεις των συστημάτων έγιναν με υλικά και εξαρτήματα που αγοράστηκαν από κονδύλια του ΤΑΥ και ουδέποτε επιδοτήθηκε άλλη ιδιωτική εταιρεία ή φυσικό πρόσωπο να εγκαταστήσει τέτοιο σύστημα. Το Δικαστήριο έκανε δεκτό αυτό το επιχειρήμα. Όπως σημείωσε, επειδή ο ενάγων ήταν υπάλληλος του ΤΑΥ, θα έπρεπε να έθετε μια οικονομικής φύσεως επιφύλαξη προτού αποφασίσει την εγκατάσταση των συστημάτων και να ήγειρε την αξίωση του κατά το στάδιο προγραμματισμού της προκήρυξης επιδότησης.

Το Δικαστήριο εξαίρεσε την περίπτωση εγκατάστασης συστημάτων στα σχολεία για εκπαιδευτικούς σκοπούς επειδή η αγορά των υλικών έγινε από τον ίδιο τον ενάγοντα, οπότε υπήρξε προσβολή του διπλώματος ευρεσιτεχνίας από την χρήση της Δημοκρατίας χωρίς την συγκατάθεση του (royalties).

Οι αποζημιώσεις που μπορούν να επιδικαστούν σε τέτοιου είδους υποθέσεις πρέπει να είναι τέτοιες που

να τοποθετούν τον ενάγοντα στη θέση που θα βρισκόταν, αν δεν παραβιαζόταν το δικαίωμά του για πνευματική ιδιοκτησία. Έτσι, λόγω του ότι η Δημοκρατία δεν βρισκόταν σε ανταγωνισμό με τον ενάγοντα, ούτε τοποθετούσε τα επίδικα συστήματα με στόχο το, αποδόθηκαν στον ενάγοντα μόνο ονομαστικές αποζημιώσεις και έξοδα.

Τέλος, εκδόθηκε από το Δικαστήριο διηνεκές Απαγορευτικό και Προστακτικό Διάταγμα, με το οποίο να απαγορεύεται προς το ΤΑΥ και τους αρμόδιους λειτουργούς και εξουσιοδοτημένους αντιπροσώπους, να εγκαθιστούν ή να συντηρούν συστήματα ανακύκλωσης ημιακάθαρτου (γκρίζου) νερού σε οποιαδήποτε υποστατικά, χωρίς τη συγκατάθεση του ενάγοντα.

Petrolina Holding Public Ltd v. Arushia Oils Ltd, Πολιτική Έφεση, Αρ. 349/2011, 18/1/2018

Μαίρη Πάσιου, Δευτεροετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Στην εν λόγω επίδικη απόφαση, οι συνιδιοκτήτριες τεμαχίου γης καταχώρησαν αγωγή στο Επαρχιακό Δικαστήριο Λεμεσού εναντίον της Petrolina Public Ltd στην οποία ενοικίαζαν το ακίνητο, ύστερα από επιστολή της εναγομένης για τερματισμό της ενοικίασης. Οι συνιδιοκτήτριες μέσω της αγωγής ζητούσαν, με απόφαση του Δικαστηρίου, να κριθεί παράνομος ο τερματισμός της ενοικίασης διότι δόθηκε χωρίς εύλογη προειδοποίηση και δεν συνοδεύονταν από την ελεύθερη παράδοση του τεμαχίου. Ζητούσαν επίσης αποζημιώσεις για οφειλές της Petrolina για τρέχοντα ενοίκια, για την περίοδο καταχώρησης της αγωγής και περαιτέρω μηνιαία ποσά από την καταχώρηση της αγωγής μέχρι την απομάκρυνση όλων των υποστατικών και εγκαταστάσεων της από το ακίνητο.

Η Petrolina αιτήθηκε και εξέδωσε διαδικασία τριτοδιαδικού εναντίον της Arushia Oils Ltd επειδή υπενοικίασε το ακίνητο στην εταιρεία μέσω σύμβασης. Αυτό σημαίνει ότι από το 1966 δεν είχε την πραγματική κατοχή του ακινήτου και ότι άσχετα με την πρόθεση της ίδιας να παραδώσει το ακίνητο στις ιδιοκτήτριες, αυτό δεν ήταν δυνατό λόγω του ότι αν εισερχόταν στο τεμάχιο θα διέπραττε ποινικά αδικήματα κατά της ελεύθερης κατοχής της Arushia Oils Ltd. Έτσι, η Petrolina, με διαδικασία τριτοδιαδικού, διασφάλιζε την συνεισφορά της Arushia Oils Ltd σε οποιοδήποτε ποσό βρεθεί η ίδια υπεύθυνη προς τις ιδιοκτήτριες.

Το Δικαστήριο, σε πρώτο στάδιο εξέτασε τη σχέση μεταξύ Petrolina και Arushia ως σχέση εταιρείας πετρελαιοειδών και πρατηριούχου, η οποία διέπεται στη βάση της γενόμενης υπενοικίασης από τον περί Ενοικιοστασίου Νόμο αρ. 23/83 (άρθρο 2) και αφορά την απευθείας συμβατική ή καλυπτόμενη από τη νομοθεσία σχέση. Ο τριτοδιάδικος κατείχε το ακίνητο ως πρατηριούχος πώλησης καυσίμων και με τη ψήφιση του περί Ενοικιοστασίου Νόμου, η Petrolina δεν μπορούσε να ανακτήσει το ακίνητο διότι η Arushia κατέστη από το 1995, με την τροποποίηση του Νόμου, θέσμια ενοικιάστρια. Παρ' όλα αυτά, η σχέση μεταξύ ιδιοκτητριών και Petrolina δεν εμπίπτει στις πρόνοιες του Νόμου και γ' αυτό η αγωγή ασκήθηκε στο Επαρχιακό Δικαστήριο.

Η Arushia, βάσει αυτών, προέβη σε προδικαστική

ένσταση επικαλούμενη αναρμοδιότητα του Επαρχιακού Δικαστηρίου να εκδικάσει τη διαφορά εφόσον εκκρεμούσε και απόφαση στο Δικαστήριο Ελέγχου Ενοικιάσεων. Το πρωτόδικο Δικαστήριο συμφωνώντας με αυτό το σκεπτικό, εξέδωσε απόφαση υπέρ των συνιδιοκτητριών και εναντίον της Petrolina στο ποσό των €160.411,18 πλέον έξοδα και απέρριψε την απαίτηση της Petrolina εναντίον της Arushia.

Η Petrolina άσκησε έφεση εναντίον της απόφασης του Δικαστηρίου με το επιχείρημα ότι δεν θα έπρεπε να τεμαχίσει την υπόθεση σε δύο διαφορετικά Δικαστήρια, με συνέπεια η ίδια να παραμένει χωρίς θεραπεία εφόσον δεν ήταν από δική της υπαιτιότητα που δεν παρέδιδε το ακίνητο στις ιδιοκτήτριες. Όμως, ακόμα κι αν το Δικαστήριο ορθά έκρινε ότι δεν είχε δικαιοδοσία, θα έπρεπε να είχε παραπέμψει τη διαφορά υπό μορφή ανεξάρτητης αγωγής στο αρμόδιο Δικαστήριο και όχι να την απορρίψει δημιουργώντας δεδικασμένο.

Όσο αφορά τον θεσμό του τριτοδιαδικού, αναλύθηκε από το Δικαστήριο η ανεξαρτησία της διαδικασίας τριτοδιαδικού από τη διαδικασία της αγωγής. Από αυτό συνάγεται ότι επιτρέπεται και η έφεση από τριτοδιάδικο εναντίον απόφασης που τον επηρεάζει. Αυτό μπορεί να γίνει και στην απουσία του ενάγοντος, το συμφέρον του οποίου είναι μόνο εναντίον του εναγομένου και όχι σε σχέση με τον τριτοδιάδικο. Ο εναγόμενος ως δικαιούχος σε απόφαση εναντίον τριτοδιαδικού, δικαιούται να εφεσιβάλει οποιαδήποτε αρνητική για τα δικαιώματα και συμφέροντα του απόφαση γ' αυτό και θα έπρεπε η παρούσα έφεση της Petrolina να προχωρήσει αφού δεν βρίσκει κανένα διαδικαστικό-δικονομικό ή ουσιαστικό κώλυμα. Αξιωματώτερο είναι ότι ο ενάγων δεν δικαιούται σε απόφαση εναντίον τριτοδιαδικού αλλά μόνο ο εναγόμενος, υπό την προϋπόθεση ότι έχει βρεθεί ο ίδιος υπόλογος έναντι του ενάγοντα. Εξάλλου ο σκοπός της διαδικασίας τριτοδιαδικού είναι τόσο πρακτικός, για αποφυγή πολλαπλότητας έγερσης αγωγών και εξόδων, όσο και ουσιαστικός, για δέσμευση του τριτοδιαδικού με το αποτέλεσμα της αγωγής μεταξύ ενάγοντος και εναγομένου, χωρίς ο εναγόμενος να είναι υπόχρεος να αποδείξει την αξίωση του εναντίον τριτοδιαδικού με

άλλη αγωγή, ενώ στο μεταξύ ο ενάγων θα προχωρεί με μέτρα εκτέλεσης εναντίον του.

Το εφετείο υπογράμμισε ότι το αίτημα συνεισφοράς δεν σχετιζόταν με το δικαίωμα ή όχι κατοχής του ακινήτου από την Arushia, ούτε αμφισβητούσε την κατοχή *per se*, εκείνο που κρίνεται είναι η οφειλή των ενοικίων που έτρεχαν λόγω της άρνησης της Arushia να

συντελέσει στην επίλυση του προβλήματος, ένα είδος συνυπατιότητας.

Το Ανώτατο Δικαστήριο για τους παραπάνω λόγους επέτρεψε την έφεση και ακύρωσε την πρωτόδικη απόφαση. Επιδικάστηκε πλήρη συνεισφορά της εφεσίβλητης υπέρ της εφεσείουσας για το ποσό το οποίο η εφεσείουσα κρίθηκε υπόλογη προς τις ενάγουσες.

Gevorest Sleep Designs Ltd v. Αρκάδιου Μιχαηλίδη, Πολιτική Έφεση, Αρ. 456/2011, 25/1/2018

Μαίρη Πάσιου, Δευτεροετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Τα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν στην προκειμένη υπόθεση αναλύονται σε δύο άξονες. Πρώτο, κατά πόσο στοιχειοθετείται το καθήκον επιμέλειας που έχουν οι εργοδότες έναντι των εργοδοτούμενων όσο αφορά το ασφαλές σύστημα και περιβάλλον εργασίας. Δεύτερο, το ύψος των αποζημιώσεων και άλλων διαφυγόντων κερδών που επιδικάζονται σε περίπτωση σωματικού τραυματισμού.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν την πτώση του εφεσίβλητου, Αρκαδίου Μιχαηλίδη, ενώ ήταν εργοδοτούμενος των εφεσειόντων και ασχολείτο με την φόρτωση στρωμάτων επί αρθρωτού φορτηγού, από ύψος 1.30 μέτρων όταν η μεταλλική αυτοσχέδια πλατφόρμα υποχώρησε επειδή δεν ήταν καλά στερεωμένη. Με την αγωγή του στο Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας αξίωσε εναντίον των εφεσειόντων γενικές και ειδικές αποζημιώσεις.

Το πρωτόδικο Δικαστήριο έκρινε ότι το σύστημα ασφάλειας που παρείχαν οι εφεσειόντες στον εργοδοτούμενο τους δεν ήταν επαρκές. Όπως «είναι καθήκον του εργοδότη να επινοήσει και να υποδείξει ένα κατάλληλο και ασφαλές σύστημα εργασίας, όπως η παροχή οδηγιών, η οργάνωση της εργασίας, η λήψη προφυλάξεων για την ασφάλεια των εργατών κ.α.». Εφόσον οι εφεσειόντες περιφρόνησαν το καθήκον επιμέλειας τους έναντι του εφεσίβλητου και τον εξέθεσαν σε ένα περιττό και αχρείαστο κίνδυνο, ο οποίος ήταν προβλεπτός και συνεπώς αποφευκτός, το Δικαστήριο τους έκρινε ως αποκλειστικά υπεύθυνους για το ατύχημα.

Ως προς τα τραύματα που υπέστη ο εφεσίβλητος, σύμφωνα με την προσαχθείσα ιατρική μαρτυρία, ο εφεσίβλητος υπέστη εκτεταμένη κάκωση στην ποδοκνη-

μική χώρα και η ακινητοποίηση του ποδιού συνέτεινε στην ανάπτυξη αλγοδυστροφίας. Επίσης, ο εφεσίβλητος διακομίστηκε στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας, όπου υποβλήθηκε σε δύο χειρουργικές επεμβάσεις. Η μη πλήρης αποκατάσταση του βαδίσματος του και η μεγάλη περίοδος για πώρωση του κατάγματος αποτελούν σοβαρές και μόνιμες βλάβες του εφεσίβλητου, στενά συνδεδεμένες με τον πόνο, την ταλαιπωρία και την επιδείνωση της κατάστασης του.

Καταχωρήθηκε από μέρος των εφεσειόντων/εναγομένων έφεση με την θέση ότι θα έπρεπε να αποδιδόταν συντρέχουσα αμέλεια αφού ο εφεσίβλητος είχε πλήρη επίγνωση της συνηθισμένης πρακτικής και συνέβαλε στην πρόκληση του ατυχήματος δημιουργώντας με τα πόδια του αμφίρροπη δύναμη. Αυτό απορρίφθηκε στην βάση ότι «η συντρέχουσα αμέλεια αποτελεί ζήτημα πραγματικό ως θέμα νομικής και λογικής συνέπειας. Έχει σημασία η γενεσιουργός αιτία ενός ατυχήματος και η αιτιώδης συνάφεια της επιδεικνυόμενης αμέλειας και του συμβάντος αφού εδράζεται στο καθήκον περί αυτοπροστασίας, με βάρος απόδειξης που φέρει ο εναγόμενος.

Ο εφεσίβλητος στην αντέφεση επικαλείται ότι πολλοί αστάθμητοι παράγοντες θα μπορούσαν να αυξήσουν ή να μειώσουν τις ετήσιες απολαβές του εφεσίβλητου ως διαφυγόντα κέρδη, όμως, σωστά κρίθηκε πρωτόδικα ότι το Δικαστήριο δεν θα πρέπει να υπεισέλθει στην εξεύρεση περαιτέρω λεπτομερειών και σε πολύπλοκες μαθηματικές πράξεις και υποθετικούς συλλογισμούς για τα απολεσθέντα ετήσια εισοδήματα του ενάγοντα. Για όλους τους πιο πάνω λόγους τόσο η έφεση όσο και η αντέφεση πέτυχαν μερικώς.

WTE Wassertechnik GMBH v. Υπουργείου Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος κ.α., Αναθεωρητική Έφεση, Αρ. 118/2011, 23/1/2018

Μαίρη Πάσιου, Δευτεροετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, οι εφεσειόντες με προσφυγή προσέβαλαν τη νομιμότητα της απόφασης των εφεσίβλητων, με την οποία κατακυρώθηκε ο Διαγωνισμός για «Σχεδιασμό,

Κατασκευή, Λειτουργία και Συντήρηση του έργου Αφαλάτωσης Λεμεσού (Επισκοπής) και Προμήθεια Νερού στο Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων για την περίοδο της Συμφωνίας» στην κοινοπραξία Μ.Ν. Limassol

Water Co., αξιώνοντας την ανάλογη θεραπεία. Τόσο το Συμβούλιο Προσφορών Υπουργείου Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος, όσο και το Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων του Υπουργείου Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος, ως η Αναθέτουσα Αρχή, ουσιαστικά αποδέχτηκαν ότι οι εφεσεσιόντες δεν είχαν ικανοποιήσει τις απαιτήσεις δύο συγκεκριμένων όρων του Διαγωνισμού γι' αυτό και η προσφορά τους απορρίφθηκε ως μη παραδεκτή.

Οι εφεσεσιόντες προσβάλλουν την πρωτόδικη απόφαση, στη βάση έλλειψης έννομου συμφέροντος για την έγερση της προσφυγής. Έχει κριθεί όμως νομολογιακά ότι όσο αφορά δημόσιες συμβάσεις, υπάρχει πιθανότητα έλλειψης έννομου συμφέροντος σε περίπτωση που εγείρεται προσφυγή σε σχέση με τη νομιμότητα απόφασης σε προσφοροδότη άλλο από τον αιτητή. Ειδικά όταν ο προσφεύγων δεν ικανοποιεί κάποιο ουσιώδη όρο του διαγωνισμού, τότε η προσφυγή απορρίπτεται ως απαράδεκτη. Το Ανώτατο απέρριψε την έφεση επιδικάζοντας έξοδα υπέρ των εφεσίβλητων και εναντίον των εφεσεσιόντων.

Το πρώτο ζήτημα που εξετάζεται από το Δικαστήριο είναι κατά πόσο ορθώς κρίθηκε ότι η προσφορά των εφεσεσιόντων παραβίαζε τους όρους 1.2 και 2.2.2 του Μέρους Γ των εγγράφων του Διαγωνισμού. Οι όροι απαιτούσαν όπως οι προσφοροδότες προνοούσαν για την ύπαρξη εφεδρικής μονάδας (stand by unit) και εφεδρικών αντλιών (stand by pumps). Οι εφεσεσιόντες παρέλειψαν να κάνουν τέτοιες προβλέψεις στη δική

τους προσφορά επειδή, κατ' ισχυρισμό τους, έδωσαν δική τους ερμηνεία στην έννοια και εφαρμογή των εν λόγω όρων.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εφεσεσιόντες όφειλαν να διαβάσουν τους όρους στο σύνολο τους και συνδυαστικά, ώστε να μην αφήνεται αμφιβολία για την άμεση λειτουργία. Η υιοθέτηση της ερμηνείας των εφεσεσιόντων θα ήταν αφύσικη εφόσον οι συγκεκριμένοι όροι είναι απόλυτα σαφείς και δεν επιδέχονται ερμηνείας άλλης από αυτήν που τους έχει αποδοθεί. Η εφαρμογές των όρων έπρεπε να ήταν ίδιες από όλους τους προσφοροδότες, προκειμένου να κρίνονταν στη βάση ίδιων μέτρων και σύμφωνα με την αρχή της «ίσης μεταχείρισης που πρέπει να διέπει τη διεξαγωγή δημόσιων διαγωνισμών».

Το δεύτερο ζήτημα αφορούσε στο κατά πόσο οι όροι ήταν ή όχι ουσιώδεις, η εξέταση των οποίων δεν αφήνει οποιαδήποτε αμφιβολία για τον ουσιώδη χαρακτήρα τους. Οι δικαστές επεσήμαναν πως λόγω της σημαντικότητας αυτού του έργου που αφορά την επίλυση του σημαντικού προβλήματος της συνεχούς υδροδότησης των πολιτών, πρέπει να εφαρμόζεται και να ερμηνεύεται αυστηρά, ως θέμα ευρύτερης δημόσιας τάξης και συνέπειας. Επιπρόσθετα το δικαστήριο, διευκρίνισε πως δεν υπεισέρχεται στην εξέταση τεχνικής φύσεως θεμάτων, τα οποία εμπίπτουν, κατ' εξοχή, στην ευθύνη του διοικητικού οργάνου και των προαναφερθεισών δύο Τεχνικών Επιτροπών.

Καραολή ν. Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου κ.α., Πολιτική Έφεση Αρ. 418/2011, 15/2/2018

Μελίνα Χατζηχρυσάνθου, Τριτοετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Στις 10.3.2004, η Εφημερίδα «Χαραυγή» δημοσίευσε επιστολή, η οποία φέρεται να είχε αποσταλεί από υπαλλήλους του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (εφεξής ΡΙΚ), με περιεχόμενο που αφορούσε τον εφεσεσιόντα. Ο εφεσειών, κατά τον ουσιώδη χρόνο ήταν Διευθυντής Στήριξης Παραγωγής του ΡΙΚ. Το εν λόγω δημοσίευμα κατά τον εφεσεσιόντα, συνιστούσε λιβελλογράφημα και ήταν δυσφημιστικό προς το πρόσωπό του.

Ο εφεσειών ισχυρίστηκε περαιτέρω, ότι αντίγραφα της συγκεκριμένης δημοσίευσης, κυκλοφόρησαν και αναρτήθηκαν σε διάφορες πινακίδες εντός του κτηρίου του Ιδρύματος για αρκετές μέρες. Ως εκ τούτου, καταχώρησε αγωγή με την οποία στρεφόταν εναντίον του ΡΙΚ και του Διευθυντή αυτού, θεωρώντας τους υπεύθυνους, για τη δημοσίευση των αντιγράφων αυτών εντός του Ιδρύματος. Η ευθύνη τους κατά τον εφεσεσιόντα, θεμελιωνόταν στο γεγονός ότι ανέχθηκαν αυτά να δημοσιευτούν και/ή παρέλειψαν να προβούν σε ενέργειες για απόσυρσή τους.

Το πρωτόδικο Δικαστήριο, αποδεχόμενο την εκδοχή του εναγομένου 2 (τότε Διευθυντή του ΡΙΚ) ότι το δημοσίευμα αναρτήθηκε σε μία και μόνο πινακίδα αυτή των κινηματογραφιστών και ότι κατόπιν οδηγίων του αποσύρθηκε άμεσα, απέρριψε την αγωγή.

Με την παρούσα αγωγή ο εφεσειών προσβάλλει τα ευρήματα του πρωτόδικου Δικαστηρίου περί μη στοιχειοθέτησης ευθύνης των εφεσιβλήτων για την προαναφερθείσα δημοσίευση εντός του Ιδρύματος και υποστηρίζει ότι το Δικαστήριο προέβη σε λανθασμένη αξιολόγηση της προβαλλόμενης ενώπιον αυτού μαρτυρίας.

Το Ανώτατο Δικαστήριο εξετάζοντας τους λόγους έφεσης που σχετιζόνταν με θέματα αξιολόγησης μαρτυρίας και ευρημάτων του πρωτόδικου Δικαστηρίου, αναφέρθηκε στην πάγια νομολογία που ακολουθεί, ήτοι να μην παρεμβαίνει με ευκολία στην πρωτόδικη αξιολόγηση. Εντούτοις, ξεκαθάρισε ότι καθίσταται αναγκαία η επέμβαση όταν τα ευρήματα στα οποία καταλήγει το πρωτόδικο Δικαστήριο αντιστρατεύ-

ονται τη λογική ή συγκρούονται με άλλη αποδεκτή μαρτυρία ή διαπιστώνεται ότι η αξιολόγηση είναι πλημμελής¹. Το Δικαστήριο, αφού αξιολόγησε προσεκτικά την μαρτυρία που παρουσιάστηκε ενώπιον του πρωτόδικου Δικαστή και τα συμπεράσματα στα οποία προέβη σε σχέση με την εν λόγω μαρτυρία, επεσήμανε τα κάτωθι.

Δημιουργείτο αντίφαση μεταξύ της μαρτυρίας του εφεσίβλητου 2 και του μάρτυρα υπεράσπισης του, ως προς το ποιος πληροφόρησε ποιον για την ανάρτηση του δημοσιεύματος. Συγκεκριμένα, ο δεύτερος ισχυριζόταν ότι τον είχε ενημερώσει ο πρώτος και ο πρώτος ισχυριζόταν το αντίθετο. Περαιτέρω, παρατηρήθηκε ότι έγινε αποδεκτή από τον πρωτόδικο Δικαστή η μαρτυρία του εφεσίβλητου 2, ο οποίος είχε υποστηρίξει ότι δημοσίευμα αναρτήθηκε σε μία και μόνο πινακίδα, θεωρώντας ότι αυτό συμφωνεί με τις επιστολές των δικηγόρων του εφεσείου. Το πρόβλημα με την εν λόγω κατάληξη είναι ότι στις συγκεκριμένες επιστολές γινόταν λόγος για ανάρτηση του δημοσιεύματος σε δύο πινακίδες και όχι σε μία.

Πέραν όμως από τις παραπάνω αντιφάσεις, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο πρωτόδικος Δικαστής δεν αξιολόγησε ούτε σχολίασε της μαρτυρία του εφεσείου και του μάρτυρά του, ούτε αιτιολόγησε γιατί δεν την έκανε δεκτή. Οι συγκεκριμένοι, υποστήριζαν ότι το δημοσίευμα αναρτήθηκε σε περισσότερες πινακίδες για περισσότερες από 8 μέρες και ότι το ζήτημα τέθηκε ενώπιον του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος από τον εφεσειόντα, χωρίς αυτό να προβεί σε οποια-

δήποτε ενέργεια. Συν τοις άλλοις, δεν αξιολογήθηκαν τεκμήρια που κατεδείκνυαν το δημοσίευμα αναρτημένο σε πινακίδα αλλά και σε γραφείο.

Έχοντας υπόψη τα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η αποδοχή της μαρτυρίας του εφεσίβλητου 2, χωρίς οποιαδήποτε άλλη συζήτηση και αξιολόγηση της υπόλοιπης μαρτυρίας, καθιστούσε το πραγματικό βάθρο στο οποίο στηρίχθηκε η απόφαση ακροσφαλές και ότι η απονομή της δικαιοσύνης έγινε κατά πλημμελή τρόπο.

Ως εκ τούτου, χωρίς να καθίσταται ανάγκη να προβεί σε εξέταση των υπολοίπων λόγων έφεσης, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η έφεση επετύγχανε και ότι αναπόφευκτη συνέπεια ήταν η έκδοση διατάγματος για επανεκδίκαση της αγωγής από άλλο Δικαστή. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι είναι από τις λίγες υποθέσεις όπου το Ανώτατο Δικαστήριο ένιωσε την ανάγκη να σχολιάσει το λεκτικό που χρησιμοποιήθηκε στην πρωτόδικη απόφαση. Ο εφεσειών είχε αναφέρει ότι έβλεπε τη δημοσίευση αναρτημένη αλλά δεν την αφαιρέσε, θεωρώντας τον εαυτό του αναρμόδιο, με βάση τα σχέδια υπηρεσίας να το πράξει. Το πρωτόδικο δικαστήριο επί του προκειμένου σχολίασε: «Σιγά την αρμοδιότητα! Ήταν μια απλή πράξη από τον ίδιο η αφαίρεση του δημοσιεύματος από την πινακίδα. Μπορούσε ακόμη να δώσει οδηγίες σ' ένα κλητήρα να αφαιρέσει το δημοσίευμα όπου αυτός ισχυρίζεται ότι ήταν αναρτημένο. Δεν το έπραξε όμως».

Το Ανώτατο Δικαστήριο επέκρινε το συγκεκριμένο λεκτικό, ιδιαίτερα την υπογραμμισμένη φράση, λέγοντας χαρακτηριστικά: «*Η χρησιμοποίηση φράσεων ως ανωτέρω, «Σιγά την αρμοδιότητα» δεν αρμόζει σε δικαστική απόφαση. Η ειρωνεία δεν έχει θέση σε δικαστικές αίθουσες από Δικαστές».*

1. Νομολογιακές αρχές που πηγάζουν από τις υποθέσεις *Bullows v. Νεοφύτου* (1994) 1 Α.Α.Δ. 41, *Αδαμίδης & Συνεργάτες v. Δ. Κυθρεώτη & Συνεργάτες* (2011) 1 Α.Α.Δ. 2106.

Νικολάου κ.α. v. της Κυπριακής Δημοκρατίας, μέσω του Υπουργού Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού, Αναθεωρητική Έφεση Αρ. 152/11, 15/2/2018

Μελίνα Χατζηχρυσάνθου, Τριτοετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μέρος του τεμαχίου των εφεσειόντων στον Άγιο Αθανάσιο Λεμεσού, είχε απαλλοτριωθεί μαζί με άλλα ιδιωτικά τεμάχια, δυνάμει διατάγματος απαλλοτρίωσης στις 2 Δεκεμβρίου 1976 για σκοπούς ίδρυσης βιομηχανικής περιοχής. Στις 6 Μαρτίου 2008, οι εφεσειόντες διεκδίκησαν την επιστροφή του απαλλοτριωθέντος μέρους, ισχυριζόμενοι ότι αυτό ουδέποτε χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό που απαλλοτριώθηκε ή για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, παρά την παρέλευση 32 ετών από το χρόνο της απαλλοτρίωσης. Το εν λόγω αίτημα συνάντησε την άρνηση των εφεσιβλήτων και απορρίφθηκε. Στη συνέχεια, οι εφεσειόντες καταχώρισαν προσφυγή με την οποία επεδίωξαν ακύρωση της ανωτέρω απόφασης.

Ειδικότερα, ισχυρίστηκαν ότι από την ημερομηνία απαλλοτρίωσής του, το συγκεκριμένο τεμάχιο παρέμεινε ανοιχτός χώρος, χωρίς να αξιοποιηθεί με την κατασκευή ή δημιουργία κτηρίων για κάλυψη προκαθορισμένων αναγκών. Επομένως, θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι ο σκοπός για τον οποίο έγινε η απαλλοτρίωση είχε εγκαταλειφθεί ή εν πάση περιπτώσει, δεν είχε επιτευχθεί εντός τριών ετών από την ημερομηνία που περιήλθε στα χέρια της Απαλλοτριούσας Αρχής. Προς ενίσχυση των ισχυρισμών τους επικαλέστηκαν τις πρόνοιες των Άρθρων 23.4 και 23.5 του Συντάγματος, καθώς και το Άρθρο 15 του περί Αναγκαστικής Απαλλοτρίωσης Νόμου του 1962 (Ν.15/62), όπως έχει τροποποιηθεί.

Κατόπιν προσεκτικής μελέτης των ισχυρισμών των δύο πλευρών το Ανώτατο Δικαστήριο, διχάστηκε, κατέληξε σε διαφορετικά συμπεράσματα και ως εκ τούτου εξέδωσε δύο ξεχωριστές αποφάσεις. Η απόφαση της πλειοψηφίας, αντικατοπτρίζει τη σύμφωνη γνώμη των Δικαστών Μιχαηλίδου, Παναγή και Γιασεμή, ενώ η απόφαση της μειοψηφίας των Δικαστών Λιάτσου και Ναθαναήλ. Η πλειοψηφία των Δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, προσέγγισε το όλο θέμα ως εξής. Το Διάταγμα απαλλοτρίωσης όριζε ότι η απαλλοτρίωση επιβαλλόταν για την ίδρυση Κυβερνητικής Βιομηχανικής Περιοχής, την ενοικίαση της εν λόγω περιοχής ή μέρους αυτής σε βιομήχανους για ανάπτυξη της βιομηχανίας ή χρησιμοποίηση αυτής ή μέρους της για οποιοδήποτε άλλο σκοπό που συμβάλλει στην ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Μετά την απαλλοτρίωση του επίδικου τεμαχίου, σε συνδυασμό με αριθμό άλλων τεμαχίων και την καταβολή της σχετικής αποζημίωσης εντός του προβλεπόμενου χρόνου, το Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως ετοίμασε ρυθμιστικό σχέδιο για την ίδρυση της βιομηχανικής περιοχής Αγίου Αθανασίου, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του τοπικού σχεδίου Λεμεσού, όπως εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο. Η υπό εξέταση ορισθείσα ως βιομηχανική περιοχή, αναπτύχθηκε σε βάθος χρόνου, σταδιακά, ενώ προτεραιότητα δόθηκε αρχικά, στην εκτέλεση αναγκαίων έργων υποδομής π.χ. δρόμοι, διαχωρισμοί οικοπέδων, που θα επέτρεπαν την ανάπτυξη και δημιουργία βιομηχανικών μονάδων. Βάσει του σχετικού σχεδίου, προβλεπόταν και η δημιουργία χώρων στάθμευσης, χώρων πρασίνου, ανοιχτού χώρου στην είσοδο της περιοχής. Η εκμίσθωση όλων των βιομηχανικών οικοπέδων και η ανέγερση εργοστασιακών κτηρίων, ήταν από τα πρώτα πράγματα που επιτεύχθηκαν.

Το τεμάχιο των εφεσειόντων, με βάση το ρυθμιστικό σχέδιο της περιοχής, ενέπιπτε εντός του χώρου του διοικητικού κέντρου της βιομηχανικής περιοχής, στο οποίο σκοπεύτο η εγκατάσταση κοινωφελών υπηρεσιών, νηπιοκομικού σταθμού, τράπεζας, ταχυδρομείου, φαρμακείου κ.λπ., για την καλύτερη εξυπηρέτηση των βιομηχανιών της περιοχής. Το θέμα που ανέκυπτε ήταν ότι δεν είχαν ακόμη ανεγερθεί τα σχεδιαζόμενα κτήρια εντός του διοικητικού κέντρου και ο χώρος ενοικιαζόταν είτε για σκοπούς αθλοπαιδιών σε ιδιώτη είτε παραχωρείτο στο Δήμο Αγίου Αθανασίου για αξιοποίηση.

Από νομικής άποψης, το Ανώτατο Δικαστήριο αποσαφήνισε ότι το Άρθρο 23 παράγραφος 3 και 4, απαιτεί την εξειδίκευση του σκοπού της απαλλοτρίωσης και δημιουργεί υποχρέωση περιορισμού της απαλλοτρίωσης στα αυστηρά πλαίσια που καθορίζουν την ανάγκη. Αυτό συνεπάγεται, ότι η Απαλλοτριούσα Αρχή υποχρεούται να επιστρέψει την απαλλοτριωθείσα περιουσία, αν μέσα στο χρονικό διάστημα που προβλέπεται

από το Σύνταγμα, ήτοι τρία χρόνια, δεν λάβει μέτρα που να καθιστούν το σκοπό της απαλλοτρίωσης εφικτό, δηλαδή υλοποιήσιμο μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα. Η προσέγγιση αυτή συνάδει και με την αντίληψη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ως προς το εύλογο του χρόνου που επιτρέπεται στο κράτος να ενεργήσει.

Για να μπορεί να επιτύχει ο αιτητής θα πρέπει να αποδείξει ότι η διοίκηση δεν έχει προβεί σε εκείνες τις ενέργειες που θα ήταν εύλογα αναγκαίες, στη βάση των αντικειμενικών δεδομένων τη κάθε περίπτωση για την υλοποίηση του σκοπού της απαλλοτρίωσης¹. Έχοντας ως πυξίδα τα ανωτέρω, η πλειοψηφία του Ανωτάτου Δικαστηρίου απεφάνθη ότι οι εφεσειόντες, δεν κατέδειξαν ότι είχε εγκαταλειφθεί ή κατέστη ανέφικτος ο σκοπός της απαλλοτρίωσης ή ότι η διοίκηση δεν είχε προβεί στις δέουσες ενέργειες προς υλοποίηση του έργου. Για να καταλήξει στο εν λόγω συμπέρασμα, δόθηκε βαρύτητα στο γεγονός ότι το Διάταγμα απαλλοτρίωσης, δεν όριζε τον σκοπό της απαλλοτρίωσης, περιοριστικά αλλά αντίθετα κατέλειπε ευρεία διακριτική ευχέρεια στη διοίκηση για να αποφασίσει τις ανάγκες που εξυπηρετούν την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Επίσης, με αναφορά στην υπόθεση Νικολαΐδης ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (2015)², θέλησε να καταστήσει σαφές ότι εφόσον ο σκοπός για τον οποίο απαλλοτριώνεται η ιδιοκτησία αρχίσει να πραγματώνεται, η στο μεταξύ κακή κατάσταση της απαλλοτριωθείσας ιδιοκτησίας, λόγω μη συντήρησης ή κακής συντήρησης, δεν καθιστά το συγκεκριμένο σκοπό ανέφικτο, ούτως ώστε να δικαιολογείται η επιστροφή της ιδιοκτησίας.

Συν τοις άλλοις, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η άρση της απαλλοτρίωσης θα συνεπαγόταν την απόδοση στον ιδιοκτήτη και της δυνατότητας κατάληψης από αυτόν ενός τμήματος χώρου, ο οποίος όμως, όφειλε να είναι ενιαίος και αδιάσπαστος, χωρίς να παρεμβάλλονται επιμέρους χώροι άλλων προορισμών και χρήσεων. Τα πιο πάνω, σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι από τα στοιχεία του διοικητικού φακέλου προέκυπτε η σαφής και ρητή βούληση της διοίκησης να χρησιμοποιήσει το επίδικο ακίνητο για το σκοπό που είχε απαλλοτριωθεί, σφράγισαν την έκβαση της απόφασης και οδήγησαν την πλειοψηφία του Ανωτάτου Δικαστηρίου να απορρίψει την έφεση.

Στην απόφασή της η μειοψηφία των Δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου συμφώνησε στο ότι ο σκοπός για τον οποίο απαλλοτριώθηκε η μεγάλη έκταση ακίνητη ιδιοκτησία είχε σε μεγάλο βαθμό υλοποιηθεί, αφού σταδιακά έλαβαν χώρα όλα τα αναγκαία έργα

1. Ζήνων Ευθυμιάδης Λτδ ν. Δημοκρατίας (2006) 3 ΑΑΔ 166.

2. Κύπρος Νικολαΐδης ν. Κυπριακής Δημοκρατίας μέσω του Γενικού Εισαγγελέως, Α.Ε. Αρ. 83/2010, 2.4.2015.

υποδομής, τα οποία ήταν απαραίτητα προς ανάπτυξη και δημιουργία βιομηχανικών μονάδων. Επίσης, δεν αμφισβήτησε ότι για την ανάπτυξη μιας πλήρως οργανωμένης και λειτουργικής βιομηχανικής περιοχής, απαιτείτο η υλοποίηση επιμέρους έργων, όπως αυτά για τα οποία προοριζόταν ο ανοικτός χώρος, μέρος του οποίου ήταν και το επίδικο τεμάχιο γης. Όμως, για το επίδικο ακίνητο, έκρινε ότι η συνεχής κατακράτησή του υπερέβαινε τις πραγματικές ανάγκες της Απαλλοτριούσας Αρχής. Αυτό γιατί, παρά την δημιουργία βιομηχανικών μονάδων στην ευρύτερη περιοχή, όσον αφορά τον ανοιχτό χώρο, επί δεκαετίες, δεν έγινε καμία ενέργεια προς την κατεύθυνση καθορισμού και δημιουργίας των υπηρεσιών που προβλέπονταν στο ρυθμιστικό σχέδιο. Απεναντίας, η διοίκηση ανταπο-

κρίθηκε θετικά σε αίτημα ιδιώτη για παραχώρηση χρήσης του ανοιχτού χώρου, ούτως ώστε να χρησιμοποιηθεί ως αθλητικό κέντρο.

Τα παραπάνω υποδήλωναν στους Δικαστές, ότι η Διοίκηση δεν προέβη σε ενέργειες που να καταδεικνύουν ότι θα χρησιμοποιήσει την επίδικη ιδιοκτησία για το σκοπό που απαλλοτριώθηκε ενώ η πρόθεση παραχώρησης, μακροχρόνιου και με δυνατότητα ανανέωσης, δικαιώματος χρήσης μέρους του ανοιχτού χώρου σε τρίτο πρόσωπο, ήταν ενέργεια που καταστρατηγούσε το σκοπό της απαλλοτρίωσης. Ως εκ τούτου, έκρινε ότι δεν υφίστατο ανάγκη συνέχισης της αποστέρησης της ιδιοκτησίας των εφεσειόντων και με βάση το δικό της πόρισμα, θα αποδεχόταν την έφεση και θα παραμέριζε την εφεσιβαλλόμενη απόφαση.

Μιχαήλ υπό την ιδιότητά της ως διαχειρίστρια της περιουσίας της αποβιώσασας Γ. Μιχαήλ ν. Λαπίθη κ.α., Πολιτική Έφεση Αρ. 336/2011, 12/1/2018

Μελίνα Χατζηχρυσάνθου, Τριτοετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η παρούσα έφεση, με μια σειρά λόγων εφέσεως, προσβάλλει την ορθότητα της πρωτόδικης απόφασης περί μη στοιχειοθέτησης ιατρικής αμέλειας έναντι των εφεσιβλήτων ή οποιουδήποτε εξ αυτών. Η ενάγουσα (τώρα εφεσείουσα), αντιμετώπιζε προβλήματα στην οσφυϊκή μοίρα της σπονδυλικής της στήλης. Ως εκ τούτου, αποτάθηκε στον εναγόμενο 1 (τώρα εφεσίβλητος 1), ο οποίος διέθετε ιατρείο στο εναγόμενο 2 Νοσοκομείο (τώρα εφεσίβλητο 2 Νοσοκομείο). Ο εφεσίβλητος 1 την υπέβαλε σε χειρουργική επέμβαση δισκεκτομής. Η χειρουργική επέμβαση δεν αποκατάστησε πλήρως το πρόβλημα της εφεσείουσας και ως εκ τούτου αποτάθηκε εκ νέου στον εφεσίβλητο 1. Ο εφεσίβλητος 1 έκρινε ότι χρειαζόταν και δεύτερη χειρουργική επέμβαση δισκεκτομής. Ως αποτέλεσμα της τελευταίας επέμβασης, η εφεσείουσα περιέπεσε σε κόμα και όταν επανήλθε εμφάνισε σοβαρή βλάβη στον εγκέφαλο που της προκάλεσε τετραπληγία. Αφορμώμενη από τα άνωθι, η εφεσείουσα καταχώρησε αγωγή εναντίον του εφεσίβλητου 1 που διενήργησε την επέμβαση και του εφεσίβλητου 2, Ιδιωτικού Νοσοκομείου ως εκ προστήσεως υπεύθυνου. Η αγωγή θεμελιωνόταν σε αμέλεια, του Άρθρου 51 του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου (Κεφάλαιο 148).

Το Δικαστήριο αποδεχόμενο τη μαρτυρία του εμπειρογνώμονος που παρουσιάστηκε εκ μέρους της εφεσείουσας, κατέστησε αδιαμφισβήτητο εύρημα ότι οι βλάβες στον εγκέφαλο της εφεσείουσας οφείλονταν σε χημική μηνιγγοεγκεφαλίτιδα. Πολύ συνοπτικά και για σκοπούς καλύτερης κατανόησης της παρούσας υπόθεσης, η τελευταία, προκλήθηκε ως εξής. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας χειρουργικής επέμβασης, η σκληρή μήνιγγα είχε σκιστεί με αποτέ-

λεσμα το σκιαγραφικό υγρό που είχε τοποθετηθεί από τον εφεσίβλητο 1 στον προβληματικό δίσκο της σπονδυλικής στήλης, να διαρρεύσει και να εισέλθει εντός της μήνιγγας. Εντός της μήνιγγας υπήρχε και αίμα εξαιτίας του εν λόγω σκισίματος. Η «συμμαχία» των δυο αυτών υγρών, αίματος και σκιαγραφικού υγρού, δημιούργησαν ένα ιδιαίτερα τοξικό μείγμα που στη συνέχεια, ήλθε σε επαφή με το εγκεφαλονωτιαίο υγρό. Εντέλει λόγω της συνεχούς κίνησης του εγκεφαλονωτιαίου υγρού, το μείγμα προχώρησε προς τον εγκέφαλο. Όταν αναποδογύρισαν την εφεσείουσα για να την τοποθετήσουν σε ειδικό κρεβάτι, το υγρό διέρρευσε περαιτέρω, στις κοιλίες του εγκεφάλου, προκαλώντας χημική εγκεφαλοπάθεια. Το αποτέλεσμα της χημικής εγκεφαλοπάθειας, ήταν, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η πρόκληση μόνιμων νευρολογικών βλαβών.

Επί της ουσίας της υπόθεσης, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το κατά πόσο τύγχανε εφαρμογής το δόγμα *res ipsa loquitur*. Εντέλει, αποφάσισε πως στερείτο λογικής να αποδεχθεί κάτι τέτοιο, καθώς η εφεσείουσα θεμελίωσε την αγωγή της σε αμέλεια και προσκόμισε μαρτυρία προς ενίσχυση των ισχυρισμών της. Η αρχή *res ipsa loquitur*, εφαρμόζεται στις περιπτώσεις όπου το πρόσωπο που υπέστη τη ζημία δεν γνωρίζει την αιτία πρόκλησής της, κάτι που δεν ίσχυε στην προκειμένη περίπτωση.

Η εφεσείουσα με τον πρώτο και τρίτο λόγο έφεσης υποστήριξε ότι το πρωτόδικο δικαστήριο αξιολόγησε πλημμελώς την επιστημονική μαρτυρία που παρουσιάστηκε ενώπιον του και εξήγαγε λανθασμένα και ανατιολόγητα συμπεράσματα. Ο εφεσίβλητος 1 με τη σειρά του, καταχώρησε αντέφεση υποστηρίζοντας και αυτός λανθασμένη αξιολόγηση της μαρτυρίας του

εμπειρογνώμονος που παρουσιάστηκε εκ μέρους του.

Το Ανώτατο Δικαστήριο προέβη σε προσεκτική εξέταση του τρόπου με τον οποίο αξιολογήθηκε η μαρτυρία από το πρωτόδικο Δικαστήριο και αποφάνθηκε ότι η προσέγγιση του ήταν τόσο από νομική όσο και από επιστημονική άποψη, απόλυτα ορθή. Δεν θεώρησε μεμπτό το γεγονός ότι το πρωτόδικο Δικαστήριο, ασκώντας την ευχέρεια που του παρέχεται επέλεξε ποιο μέρος της μαρτυρίας θα αποδεχθεί και ποιο θα απορρίψει, παραθέτοντας επαρκή αιτιολόγηση προς τούτου, καθώς είναι καλά εμπεδωμένη αρχή ότι ένας μάρτυρας μπορεί να γίνει πιστευτός εν όλω ή εν μέρει, σύμφωνα με την άποψη που θα σχηματίσει το Δικαστήριο ως προς την αξιοπιστία του. Επίσης, έκρινε ότι το πρωτόδικο Δικαστήριο εξήγαγε συμπεράσματα με βάση την σχετική μαρτυρία, εμπειριστατωμένα και τεκμηριωμένα.

Ως εκ τούτου, το Ανώτατο Δικαστήριο απέρριψε τους σχετικούς λόγους έφεσης, αφού έκρινε ότι είχε γίνει ορθή και επαρκής αξιολόγηση της μαρτυρίας και τα ευρήματα ήταν αρκούντως αιτιολογημένα. Την ίδια κατάληξη είχε και η αντέφεση του εφεσίβλητου 1, περί λανθασμένης αξιολόγησης της μαρτυρίας. Με το δεύτερο λόγο έφεσης, η εφεσείουσα υποστήριξε πλάνη του πρωτόδικου Δικαστηρίου ως προς το Νόμο, τη νομολογία και του Θεσμούς Πολιτικής Δικονομίας. Ειδικότερα, το Ανώτατο Δικαστήριο απασχόλησε κατά πόσο είχε αξιολογηθεί ορθά από το πρωτόδικο Δικαστήριο η νομική πτυχή της υπόθεσης, ήτοι το θέμα της αμέλειας (Άρθρο 51 του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου). Το Δικαστήριο αναφερόμενο στην υπόθεση *Glannibanta (1876)*¹ επεσήμανε ότι αποτελεί αρμοδιότητα του πρωτόδικου Δικαστηρίου η ανεύρεση των γεγονότων και ως εκ τούτου, σπάνια επεμβαίνει προς ανατροπή αυτών. Όμως ως προς τα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τα γεγονότα, το Εφετείο είναι στην ίδια θέση με το πρωτόδικο Δικαστήριο και μπορεί να αχθεί στα δικά του συμπεράσματα. Προσεκτική μελέτη του σκεπτικού της πρωτόδικης απόφασης, υπέδειξε κατά το Ανώτατο Δικαστήριο, διάσταση μεταξύ των ευρημάτων του και της τελικής του κρίσης.

Πιο συγκεκριμένα το πρωτόδικο Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι βλάβες της εφεσείουσας δεν προήλθαν από αμελή πράξη ή παράλειψη αλλά από χημική μηνιγγίτιδα, αποτέλεσμα δηλαδή της επαφής τους σκιαγραφικού υγρού με το εγκεφαλονωτιαίο υγρό. Όπως ορθά, επεσήμανε το Ανώτατο Δικαστήριο μια τέτοια προσέγγιση παραγνωρίζει εντελώς την αιτία πρόκλησης του προβλήματος, ήτοι το γεγονός της ρήξης της μήνιγγας. Η ρήξη της μήνιγγας είναι αυτή που επέτρεψε να έλθουν σε επαφή τα δύο υγρά δημιουργώντας

το τοξικό υγρό που εν συνεχεία, κατέληξε προς τον εγκέφαλο. Θα έπρεπε επομένως, το πρωτόδικο δικαστήριο να προβληματιστεί δεόντως για το κατά πόσο η ρήξη της μήνιγγας ήταν ένας κίνδυνος προβλεπτός στα πλαίσια μιας τέτοιας επέμβασης και έχοντας αυτό κατά νου να αξιολογήσει κατά πόσο ο εφεσίβλητος 1 υπήρξε αμελής ή όχι. Ακολούθως, αφού επισημάνθηκε ότι το ζήτημα της ιατρικής αμέλειας (άρθρο 51(2) (ε) του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου) κρίνεται με βάση το επίπεδο του λογικού επαγγελματία, κρίθηκε ότι ο εφεσίβλητος 1 δεν υπέδειξε την απαιτούμενη επιμέλεια κατά τη διάρκεια της χειρουργικής επέμβασης. Το εν λόγω συμπέρασμα, βασιζόταν στο γεγονός ότι νεότερη επέμβαση στον ίδιο δίσκο ενέχει τον κίνδυνο ρήξης της μήνιγγας. Επομένως, ο εφεσίβλητος 1 ως έμπειρος νευροχειρουργός, θα έπρεπε να αντιλαμβανόταν το ενδεχόμενο ρήξης της μήνιγγας, πράγμα που θα είχε ως αποτέλεσμα την εισδοχή του σκιαγραφικού υγρού εντός αυτής και να το αντιλαμβανόταν έγκαιρα.

Όσον αφορά το εφεσίβλητο Νοσοκομείο, το Ανώτατο Δικαστήριο συμφώνησε με την κρίση του πρωτόδικου Δικαστηρίου περί μη στοιχειοθέτησης εκ προσθήσεως ευθύνης. Αυτό γιατί οι ιατροί που στεγάζονται στο συγκεκριμένο Νοσοκομείο είναι αυτοεργοδοτούμενοι και όχι υπάλληλοι. Το Νοσοκομείο απλά τους παρέχει γραφεία και άλλες διευκολύνσεις έναντι χρεώσεων. Συν τοις άλλοις, δεν αποδείχθηκε οιαδήποτε άλλη πράξη ή παράλειψη εκ μέρους του νοσηλευτικού προσωπικού που να μπορεί να αποδοθεί στο εφεσίβλητο Νοσοκομείο.

Ένα τελευταίο ζήτημα που απασχόλησε το Δικαστήριο ήταν αυτό του ύψους των αποζημιώσεων, ιδίως ενόψει του γεγονότος του θανάτου της εφεσείουσας, δύο χρόνια μετά την έκδοση της πρωτόδικης απόφασης. Οι αποζημιώσεις, κατά τη διάρκεια της ακρόασης της πρωτόδικης διαδικασίας, συμφωνήθηκαν σε €500.000 επί πλήρους ευθύνης, ήτοι €200.000 γενικές αποζημιώσεις, €100.000 ειδικές αποζημιώσεις και €200.000 μελλοντικές απώλειες. Ειδικότερα, το θέμα που ανέκυπτε είναι κατά πόσο το ποσό των €200.000 για μελλοντικές απώλειες θα έπρεπε να περιοριστεί ως αποτέλεσμα της επέλευσης του θανάτου της εφεσείουσας. Το Ανώτατο Δικαστήριο, αφού επεσήμανε τις ευρύτερες εξουσίες που του παρέχουν ο Νόμος 14/60 (άρθρο 25 (1)) και η Δ.35, θ.3 και 8 των Θεσμών Πολιτικής Δικονομίας, να επεμβαίνει, όπου είναι απόλυτα αναγκαίο από τα περιστατικά της εκάστοτε υπόθεσης, έκρινε πως στην προκειμένη περίπτωση ήταν ορθό και δίκαιο και προς το συμφέρον της δικαιοσύνης να επιδικαστεί ένα ποσό της τάξης των €150.000 για μελλοντικές απώλειες, αντί του ποσού των €200.000 που είχε συμφωνηθεί κατά την ακρόαση πρωτόδικα.

1. *Glannibanta (1876)* LR 1 PD 283.

Το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε, ότι με αυτό τον τρόπο δεν αγνοείται το αντικειμενικό γεγονός του συμβάντος του θανάτου της εφεσείουσας, παράβλεψη του οποίου θα οδηγούσε σε απόδοση αδικώς στους κληρονόμους ενός οφέλους, ήτοι ενός ποσού που δεν

θα χρησιμοποιείτο ολόκληρο για τον συμφωνηθέντα σκοπό. Τα υπόλοιπα ποσά επιδικάστηκαν, έτσι όπως είχαν αρχικά συμφωνηθεί με το συνολικό ποσό των αποζημιώσεων να φτάνει τις €450.000 συν νόμιμου τόκου.

Shiarmen Iωαννίδη ν. Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, Πολιτική Έφεση Αρ. 163/2012, 11/1/2018

Μελίνα Χατζηχρυσάνθου, Τριποετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η εφεσείουσα απέκτησε, κατόπιν δωρεάς από τον πατέρα της το 1973, την κυριότητα επί ενός ακινήτου εντός της σημερινής, νεκρής ζώνης. Η εν λόγω ιδιοκτησία, κατά την τουρκική εισβολή, το 1974, βρέθηκε στη πρώτη γραμμή του πυρός, υπέστη εκτεταμένες ζημιές και εντέλει εγκαταλείφθηκε. Έκτοτε, η μοναδική της χρήση ήταν ως παρατηρητήριο της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών (εφεξής UNFICYP), για περίοδο τεσσάρων ετών, από το 2001 μέχρι το 2005. Η εφεσείουσα, ισχυριζόμενη ότι η Δημοκρατία ευθύνεται για την απώλεια της κατοχής και απόλαυσης της οικίας της, καταχώρησε αγωγή εναντίον του Γενικού Εισαγγελέα. Με την εν λόγω αγωγή ζητούσε διάταγμα για παράδοση ελεύθερης κατοχής της οικίας και αποζημιώσεις για απώλεια κερδών. Η αγωγή θεμελιωνόταν σε παράνομη επέμβαση και παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αρχικά, παρατηρήθηκε από το Δικαστήριο ότι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης παρουσίαζαν ουσιώδεις ομοιότητες με την υπόθεση *Kyriakoula Stephens v. Cyprus, Turkey and the United Nations, Application n. 45267/06, 11.12.2008*, απόφαση κρινόμενη από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ). Σ' αυτήν το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η νεκρή ζώνη χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος, στο οποίο επιτρέπεται η ελεύθερη πρόσβαση και εκμετάλλευσή του, και στο δεύτερο μέρος, όπου απαιτείται η άδεια των Ηνωμένων Εθνών για τις ίδιες δραστηριότητες. Η κατοικία της εφεσείουσας ενέπιπτε εντός των ορίων της δεύτερης κατηγορίας, όπου απαιτείται άδεια από τα Ηνωμένα Έθνη.

Τούτου δοθέντος, ξεκαθαρίστηκε από το Δικαστήριο ότι η νεκρή ζώνη προέκυψε ως αποτέλεσμα της *de facto* κατάπαυσης του πυρός στις 16.8.1974. Η εντολή

της UNFICYP, δυνάμει της οποίας είχε εγκατασταθεί στην Κύπρο στις 27.3.1964, επεκτάθηκε από της εισβολής, ώστε να καλύπτει και την επιτήρηση της *de facto* κατάπαυσης του πυρός και της διατήρησης της νεκράς ζώνης. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Δημοκρατία ανέθεσε ή επέτρεψε στην UNFICYP να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί της περιοχής κατ' αποκλεισμό της ίδιας.

Ερχόμενοι επί της ουσίας, το Ανώτατο Δικαστήριο, υιοθέτησε κοινή γραμμή με το ΕΔΔΑ στην προαναφερόμενη υπόθεση *Stephens*, κρίνοντας ότι η Δημοκρατία δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί της νεκρής ζώνης. Επί του προκειμένου, διευκρινίστηκε περαιτέρω, ότι η παρούσα περίπτωση διακρινόταν από τις υποθέσεις *Λοϊζίδου ν. Τουρκίας*, *Ξενίδη-Αρέστη ν. Τουρκίας*, *Δημάδη ν. Τουρκίας*, στις οποίες κατέστη σαφές, ότι η Τουρκία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί των περιοχών όπου βρίσκονταν οι επίδικες περιουσίες. Έχοντας τα προαναφερθέντα ως δεδομένο, το Δικαστήριο αναρωτήθηκε πως η Δημοκρατία θα μπορούσε να ασκεί παράνομη επέμβαση σε περιουσία εκτός του ελέγχου της και πως θα μπορούσε να κριθεί υπόλογη για αποζημιώσεις λόγω αποστέρησης της κατοχής της ιδιοκτησίας, για την οποία δεν ευθυνόταν.

Το τελευταίο, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η εφεσείουσα απέτυχε να αποδείξει ότι η Δημοκρατία προέβη σε κάποια ενέργεια που να συνιστά παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων μήτε μπορούσε με κάποιο τρόπο να διασφαλίσει την ανεμπόδιση άσκηση των δικαιωμάτων της εφεσείουσας, σφράγισαν την έκβαση της υπόθεσης. Το Ανώτατο Δικαστήριο, χωρίς να επεκταθεί σε έλεγχο των λόγων εφέσεως, επιβεβαίωσε την πρωτόδικη απόφαση και απέρριψε την έφεση.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

Flightright GmbH v Air Nostrum, Líneas Aéreas del Mediterráneo SA Roland Becker v Hainan Airlines Co. Ltd Mohamed Barkan, Souad Asbai, Assia Barkan, Zakaria Barkan, Nousaiba Barkan v Air Nostrum Líneas Aéreas del Mediterráneo SA (ΔΕΕ, Απόφ. 7.3.2018, Υπόθ. C-274/16, C-447/16, C-448/16) ECLI:EU:C:2018:160

Αρίνα Αηδονίδου, Πρωτοετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Αντικείμενο των εν λόγω συνεκδικαζόμενων αποφάσεων αποτελούσε το κατά πόσο μπορεί να ασκηθεί αγωγή αποζημίωσης έναντι αεροπορικής εταιρείας στα δικαστήρια του κράτους μέλους του τελικού προορισμού. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) με αίτηση προδικαστικής παραπομπής, η ερμηνεία του άρθρου 5, σημείο 1, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, καθώς και του άρθρου 7, σημείο 1, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

Σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, επιβάτες έκαναν κράτηση θέσεων με την Air Berlin και την Iberia για πτήσεις από την Ισπανία προς τη Γερμανία. Οι αρχικές εσωτερικές πτήσεις προς την Ισπανία εκτελέστηκαν για λογαριασμό της Air Berlin και της Iberia από την ισπανική αεροπορική εταιρεία Air Nostrum. Και στις δύο περιπτώσεις σημειώθηκε καθυστέρηση, που είχε ως συνέπεια να χάσουν οι επιβάτες τη δεύτερη πτήση προς Γερμανία. Εν τέλει, οι εν λόγω επιβάτες έφτασαν στον τελικό τους προορισμό με καθυστέρηση περίπου τεσσάρων ωρών.

Εξαιτίας των ανωτέρω, οι επιβάτες ενήγαγαν ενώπιον γερμανικών δικαστηρίων την Air Nostrum ζητώντας αποζημίωση. Τα γερμανικά δικαστήρια εξέφρα-

σαν αμφιβολίες για το κατά πόσο έχουν τα ίδια, διεθνή δικαιοδοσία ώστε να εκδικάσουν αγωγές επιβατών αεροπορικών μεταφορών κατά αερομεταφορέα που εδράζεται σε άλλο κράτος μέλος και πραγματοποιήσε, στο πλαίσιο πτήσεων με ανταπόκριση, με τελικό προορισμό την Γερμανία, μόνον την πρώτη εσωτερική πτήση εντός αυτού του άλλου κράτους μέλους και τέλος, δεν είναι αντισυμβαλλόμενός τους. Επιπλέον, τα γερμανικά δικαστήρια αιτήθηκαν διευκρίνιση ως προς το αν στην προκειμένη περίπτωση δύναται να γίνει χρήση των διατάξεων του κανονισμού Βρυξέλλες I¹.

Το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι ο τελικός προορισμός στη Γερμανία μπορεί να θεωρηθεί ως τόπος παροχής υπηρεσιών και για την εσωτερική πτήση στην Ισπανία. Ως εκ τούτου, τα γερμανικά δικαστήρια έχουν καταρχήν την αρμοδιότητα να εκδικάσουν αγωγές και να επιδικάσουν αποζημιώσεις κατά αλλοδαπού αερομεταφορέα όπως η Air Nostrum. Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι οι συμβάσεις, που αφορούν ενιαία κράτηση για το σύνολο του αεροπορικού δρομολογίου, συνεπάγονται υποχρέωση του αερομεταφορέα να μεταφέρει τον επιβάτη από ένα σημείο Α σε ένα σημείο Γ. Επιπροσθέτως, είναι προβλέψιμο για έναν αερομεταφορέα, όπως η Air Nostrum που εκτελεί πτήσεις από το σημείο Α προς το σημείο Β, ότι οι επιβάτες δύνανται να ενάγουν τον αερομεταφορέα ενώπιον των δικαστηρίων του σημείου Γ.

1. Ο εναγόμενος που έχει domicile σε άλλο κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου εκπληρώσεως της επίδικης παροχής.

Jessica Porras Guisado v Bankia SA και άλλοι (ΔΕΕ, Απόφ. 22.2.2018, Υπόθ. C-103/16) ECLI:EU:C:2018:99

Αρίνα Αηδονίδου, Δευτεροετής Φοιτήτρια Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Στην εν λόγω απόφαση το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) εξέτασε το κατά πόσο επιτρέπεται η απόλυση εγκύων εργαζομένων στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων. Συγκεκριμένα κα-

τόπιν αιτήσεως που υπέβαλε το Tribunal Superior de Justicia de Cataluña (ανώτερο δικαστήριο της Καταλονίας, Ισπανία), ζητήθηκε από το ΔΕΕ η ερμηνεία του άρθρου 10 και ιδιαιτέρως των σημείων 1 και 2 της Οδη-

γίας 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Οκτωβρίου 1992, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχώνων και γαλουχουσών εργαζομένων στο πλαίσιο της Οδηγίας 98/59/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998, η οποία αφορά την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών εν σχέσει με τις ομαδικές απολύσεις.

Βάσει των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης η επίδικη διαφορά αφορούσε την αιτήτρια Jessica Porras Guisado και την ισπανική εταιρεία Bankia SA. Αναλυτικότερα, στις 13 Νοεμβρίου η Bankia SA ανακοίνωσε στην έγκυο τότε εργαζόμενη την καταγγελία της σύμβασης εργασίας της στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων, καθώς στη διαδικασία αξιολόγησης που πραγματοποιήθηκε στην επιχείρηση η βαθμολογία της αιτήτριας ήταν μεταξύ των χαμηλότερων.

Στη συνέχεια, η J. Porras Guisado άσκησε αγωγή κατά της εναγόμενης εταιρείας λόγω της απόλυσης της ενόψει κήσεως, ενώπιον του Juzgado de lo Social nº 1 de Mataró, το οποίο αποτελεί το 1ο μονομελές δικαστήριο εργατικών διαφορών της Mataró, στην Ισπανία. Το δικαστήριο πρωτοδίκως αποφάνθηκε υπέρ της Bankia SA και ακολούθως η αιτήτρια άσκησε έφεση κατά της πρωτόδικης απόφασης στο Tribunal Superior de Justicia de Cataluña. Ως αποτέλεσμα, το ανώτερο δικαστήριο της Καταλονίας ζήτησε με προδικαστικό ερώτημα από το ΔΕΕ να ερμηνεύσει βάσει των οδηγιών 92/85/ΕΟΚ και 98/59/ΕΚ, την νομιμότητα της καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας της J. Porras Guisado βάσει ομαδικών απολύσεων κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της.

Η Οδηγία 92/85/ΕΟΚ προβλέπει την απαγόρευ-

ση απόλυσης γυναικών σε περίοδο που εκτείνεται από την αρχή της εγκυμοσύνης τους ως το τέλος της άδειας μητρότητας, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις που δεν σχετίζονται όμως με την εγκυμοσύνη. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η προαναφερθείσα Οδηγία δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση, η οποία επιτρέπει στον εργοδότη να απολύσει έγκυο εργαζόμενη στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχουν οι λόγοι που δικαιολογούν τις ομαδικές απολύσεις, εφόσον επισημαίνονται τα αντικειμενικά κριτήρια που καθορίστηκαν για την επιλογή των εργαζομένων που θα απολυθούν.

Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η Οδηγία 92/85 διαχωρίζει ρητώς την προληπτική προστασία από την απόλυση και την επανορθωτική προστασία κατά των επιπτώσεων της απόλυσης. Έτσι, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να θεσπίσουν τη διπλή αυτή προστασία. Ως απάντηση στα άλλα δύο ερωτήματα του ισπανικού δικαστηρίου, το ΔΕΕ έκρινε ότι η Οδηγία 92/85 δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία, στο πλαίσιο ομαδικών απολύσεων δεν προβλέπει, υπέρ των εγκύων, λεχώνων ή γαλουχουσών εργαζομένων προτεραιότητα όσον αφορά τη διατήρηση των θέσεων εργασίας τους ή όσον αφορά την τοποθέτησή τους σε άλλη θέση, η οποία να ισχύει πριν από τις ομαδικές απολύσεις.

Συγκεκριμένα, η Οδηγία 92/85 δεν προβλέπει τα προαναφερθέντα, ώστε τα κράτη μέλη να υποχρεούνται να προβούν στην πρόβλεψη τέτοιων προτεραιοτήτων. Ωστόσο, έχοντας υπόψη ότι η Οδηγία περιέχει κατώτατα όρια προστασίας, τα κράτη μέλη έχουν την δυνατότητα να εξασφαλίσουν περισσότερη προστασία στις εγκύους, λεχώνες ή γαλουχούσες εργαζόμενες.

Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited (ΔΕΕ, Απόφ. 25.1.2018, Υπόθ. C-498/16) ECLI:EU:C:2018:37

Αρίνα Αηδονίδου, Πρωτοετής φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Στην προκειμένη απόφαση, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ) κλήθηκε να εξετάσει κατά πόσο μπορεί να ασκηθεί ατομική αγωγή από την Αυστρία κατά της Facebook Ireland Limited, όπως επίσης και αν κάποιος ως εκδοχέας απαιτήσεων άλλων καταναλωτών δύναται να επωφεληθεί της δωσιδικίας του καταναλωτή για να ασκήσει συλλογική αγωγή. Συγκεκριμένα ζητήθηκε η ερμηνεία των άρθρων 15 και 16 του Κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

Ειδικότερα, τα πραγματικά περιστατικά αφορούσαν τον Maximilian Schrems, κάτοικο Αυστρίας, ο οποίος ενήγαγε την Facebook Ireland, με έδρα την Ιρλανδία

ενώπιον αυστριακών δικαστηρίων. Ο ενάγων ισχυρίστηκε ότι η Facebook είναι υπαίτια για παραβιάσεις των διατάξεων περί της προστασίας των δεδομένων, αναφορικά με τον ιδιωτικό του λογαριασμό Facebook, όπως επίσης και τους λογαριασμούς επτά άλλων χρηστών, οι οποίοι του εκχώρησαν τις απαιτήσεις τους για την αγωγή αυτή. Οι λοιποί αυτοί χρήστες είναι επίσης καταναλωτές και κατοικούν αντίστοιχα στην Αυστρία, στη Γερμανία ή στην Ινδία.

Ο M. Schrems ζητά την ακύρωση ορισμένων συμβατικών ρητρών, όπως επίσης και τη δέσμευση της Facebook ούτως ώστε να σταματήσει η χρήση των δεδομένων για σκοπούς της Facebook, καθώς και την καταβολή αποζημίωσης σε σχέση με τους ιδιωτικούς λογαριασμούς τόσο του ίδιου όσο και των υπολοίπων

επτά προσώπων. Από την άλλη, η Facebook υποστήριξε ότι τα αυστριακά δικαστήρια δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία. Σύμφωνα με τη Facebook, ο M. Schrems δεν μπορεί να στηριχτεί στον κανόνα της Ένωσης ο οποίος επιτρέπει στους καταναλωτές να ασκήσουν αγωγή κατά αλλοδαπού αντισυμβαλλομένου, ενώπιον των δικαστηρίων της χώρας τους. Επιπροσθέτως, η Facebook υποστήριξε ότι η χρήση του Facebook για επαγγελματικούς σκοπούς δεν μπορεί να καταστήσει τον M. Schrems ως καταναλωτή.

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Oberster Gerichtshof, με προδικαστικό ερώτημα (Ανώτατο Δικαστήριο, Αυστρία) ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινίσει υπό ποιες προϋποθέσεις είναι δυνατή η επίκληση της δωσιδικίας των καταναλωτών.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι όταν ένας χρήστης της πλατφόρμας, δημοσιεύει βιβλία, δίνει διαλέξεις, εκμεταλλεύεται ιστότοπους, συγκεντρώνει δωρεές και αναλαμβάνει

την ενώπιον δικαστηρίων διεκδίκηση των απαιτήσεων πολυάριθμων καταναλωτών, οι οποίες εκχωρούνται σ' αυτόν, εξακολουθεί να διατηρεί την ιδιότητά του ως «καταναλωτής». Εν αντιθέσει, δεν μπορεί να γίνει η επίκληση της δωσιδικίας του καταναλωτή εάν ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου της κατοικίας του, εκχωρεί και τις απαιτήσεις που του έχουν παραχωρήσει άλλοι καταναλωτές οι οποίοι έχουν την κατοικία τους στο ίδιο κράτος μέλος, σε άλλα κράτη μέλη ή σε τρίτα κράτη.

Εν κατακλείδι, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο καταναλωτής προστατεύεται μόνον εφόσον είναι ο ίδιος ενάγων ή εναγόμενος σε δίκη. Συνεπώς, ο ενάγων που δεν είναι ο ίδιος συμβαλλόμενος στην επίμαχη καταναλωτική σύμβαση δεν επωφελείται από τις ευεργετικές διατάξεις της δωσιδικίας αυτής. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση καταναλωτή προς τον οποίο έχουν εκχωρηθεί απαιτήσεις άλλων καταναλωτών.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

Sarıgül v Turkey, App No 28691/05 (ECHR, 23 May 2017)

Θεοδοσία Αναγνωστοπούλου, Τριτοετής Φοιτήτρια Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η εν λόγω προσφυγή καταχωρήθηκε κατά της Τουρκίας, από τον Resul Sarıgül, Τούρκο υπήκοο και κρατούμενο στις φυλακές του Erzurum. Αντικείμενο της εν λόγω προσφυγής, είναι η κατάσχεση ενός χειρόγραφου σχεδίου μυθιστορήματος του προσφεύγοντος, καθώς και μιας επιστολής που είχε ως αποδέκτη τον δικηγόρο του, κατά παράβαση του άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ), δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης.

Όσον αφορά το ιστορικό της υπόθεσης, ο προσφεύγων Resul Sarıgül, Τούρκος υπήκοος, γεννημένος το 1962, ήταν κρατούμενος στις φυλακές Erzurum, όταν υπέβαλε την αίτηση του στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ). Το 2004 ο προσφεύγων, κατέθεσε ένα χειρόγραφο σχέδιο μυθιστορήματος στη διοίκηση της φυλακής, έχοντας ως αίτημα να αποσταλεί στον δικηγόρο του, ο οποίος εν συνέχεια, με τη σειρά του θα το διαβίβαζε στην οικογένεια με σκοπό τη δημοσίευση. Ο επικεφαλής της φυλακής, όντας αρμόδιος για την ανάγνωση της αλληλογραφίας των κρατούμενων, ανέφερε ότι το κείμενο υποστήριζε μία παράνομη οργάνωση, παράλληλα προσέβαλε την αστυνομία, ενώ χρησιμοποιούσε

προσβλητική και ακατάλληλη γλώσσα, συμπεριλαμβανομένων εκφράσεων κατά των γυναικών, των κοινωνικών πεποιθήσεων και της δημόσιας ηθικής. Ως εκ τούτου το χειρόγραφο στάλθηκε στο πειθαρχικό συμβούλιο της διοίκησης της φυλακής, το οποίο προέβη στην κατάσχεση του. Μετά την πάροδο λίγων ημερών, ο Sarıgül άσκησε ένσταση ενώπιον του δικαστή εκτέλεσης των ποινών του Erzurum, ζητώντας την ανάκληση της απόφασης, αναφέροντας ότι το μυθιστόρημα ήταν έργο μυθοπλασίας, ωστόσο η ένσταση του απορρίφθηκε. Έπειτα ο προσφεύγων προέβη στην άσκηση νέας προσφυγής, εναντίον της απόφασης ενώπιον του Εφετείου του Erzurum, επικαλούμενος την προσβολή της ελευθερίας της έκφρασης, παρόλα αυτά το αίτημα απορρίφθηκε και πάλι.

Εν συνέχεια, ο Resul Sarıgül, παρέδωσε στη διοίκηση της φυλακής επιστολή για τον δικηγόρο του, μαζί με την απόφαση του δικαστή εκτέλεσης ποινών και την μετέπειτα προσφυγή του. Εντούτοις κατασχέθηκε και αυτή η επιστολή από τη διοίκηση της φυλακής, καθώς παράλληλα απορρίφθηκε και το αίτημα για ακύρωση της απόφασης αυτής, ενώ το σχέδιο του μυθιστορήματος επεστράφη στον Resul Sarıgül. Παράλληλα, είχε ξεκινήσει ποινική έρευνα εναντίον του προσφεύ-

γοντος για δυσφήμιση της Τουρκίας, των ενόπλων δυνάμεων και των κρατικών υπηρεσιών ασφαλείας, ωστόσο η διαδικασία ανεκόπει, λόγω μη στοιχειοθέτησης της κατηγορίας περί δημοσιότητας.

Ο προσφεύγων, επικαλέστηκε την παραβίαση των άρθρων 10 περί ελευθερίας έκφρασης και άρθρου 9 περί ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, λόγω της κατάσχεσης τόσο του σχεδίου μυθιστορηματός του, όσο και της επιστολής του στο δικηγόρο του. Επιπλέον προέβαλε τους ισχυρισμούς του και το στοιχείο της παρατυπίας στις διαδικασίες, που έλαβαν χώρα ενώπιον του εφετείου και του δικαστή εκτέλεσης ποινών, καθώς δεν ήταν δημόσιες, δεν επέτρεπαν την αντιδικία και ο ίδιος δεν έλαβε νομική βοήθεια.

Το Δικαστήριο στην τελική απόφαση που εκδόθηκε στις 23 Μαΐου 2017, εντόπισε παραβίαση του δικαιώματος ελευθερίας έκφρασης (άρθρο 10 ΕΣΔΑ), ως προς την κατάσχεση του χειρογράφου του προσφεύγοντος. Συγκεκριμένα, η παρέμβαση στο εν λόγω δικαίωμα, ήταν αντίθετη με τον νόμο, κατά την έννοια του άρθρου 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Αρχικά, το Δικαστήριο έκρινε πως το πειθαρχικό συμβούλιο δεν είχε επικαλεσθεί καμία νομική βάση ρητά, προκειμένου να διατάξει την κατάσχεση του χειρογράφου, προβάλλοντας μόνο το επιχείρημα, ότι το εν λόγω κείμενο περιέχει ακατάλληλες λέξεις και εκφράσεις σύμφωνα με τον προκαθορισμένο κατάλογο έγκρισης κειμένων της διοίκησης, για τον οποίο απουσίαζαν λεπτομέρειες στον φάκελο της αίτησης. Επιπρόσθετα, οι δικαστές του ΕΔΔΑ, επεσήμαιναν το γεγονός, ότι τυχόν κανόνες που αφορούν την εποπτεία της αλληλογραφίας των κρατουμένων, που είτε δεν περιόριζε το πεδίο εφαρμογής, είτε δεν προσδιόριζε την λέξη «ακατάλληλο», δεν θα μπορούσε να πληροί την απαίτηση της πρόβλεψης του νόμου.

Δευτερευόντως, η απόφαση της επιτροπής ανάγνωσης αλληλογραφίας, σχετικά με την διαβίβαση

του χειρογράφου, βασίστηκε σε μια εγκύκλιο σχετικά με τις επαφές των κρατουμένων με τον έξω κόσμο. Η εν λόγω εγκύκλιος, η οποία αποτελεί νομική βάση της Τουρκικής κυβέρνησης αναφορικά με την παρέμβαση, στηρίζεται στα άρθρα 144 και 147 των κανόνων διοίκησης των σωφρονιστικών ιδρυμάτων, βάση της ισχύος που είχαν εκείνη την περίοδο και έχουν ως στόχο να αποσαφηνίσουν την εφαρμογή μέτρων που λήφθηκαν.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η νομική βάση για την παρέμβαση συνίστατο στα άρθρα 144 και 147 δεν φαίνεται να καλύπτει το εν λόγω κενό. Προς τούτο, αναφέρθηκε σε προηγούμενη νομολογία του, όπου είχε διαπιστώσει ότι οι κανόνες της διοίκησης της φυλακής δεν υποδεικνύουν με προσηκόν βαθμό σαφήνειας το πεδίο εφαρμογής και τους όρους διακριτικής ευχέρειας των αρχών σε τέτοια θέματα, καθώς και ότι η πρακτική τους εφαρμογή.

Κατ' επέκταση στηρίχθηκε στο συμπέρασμα, ότι η παρέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντος στην ελευθερία έκφρασης δεν ήταν «σύμφωνη με το νόμο» και ως εκ τούτου υπήρξε παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ σχετικά με την κατάσχεση της επιστολής στο δικηγόρο, τόνισε πως ο Sarigül δεν είχε εξαντλήσει όλα τα εγχώρια ένδικα μέσα, καθώς δεν είχε ασκήσει έφεση κατά της απόφασης του δικαστή εκτέλεσης ποινών. Ως προς τις καταγγελίες για την παράνομη λειτουργία της εσωτερικής διαδικασίας, αυτές είχαν υποβληθεί στο Δικαστήριο, σε χρόνο μεγαλύτερο από έξι μήνες, ύστερα από την οριστική απόφαση του εγχώριου δικαστηρίου και επομένως είχαν παραγραφεί και το Δικαστήριο τις είχε απορρίψει. Το ΕΔΔΑ, καταδίκασε την Τουρκία, για παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, περί ελευθερίας έκφρασης, ορίζοντας το ποσό των 1500 ευρώ ως αποζημίωση για ηθική ικανοποίηση.

Sommer v. Germany App No. 73607/13 (ECHR, 27 May 2017)

Θεοδοσία Αναγνωστοπούλου, Τριτοετής Φοιτήτρια Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η εν λόγω προσφυγή ασκήθηκε από τον Ulrich Sommer, Γερμανό υπήκοο και δικηγόρο επικεντρωμένο στο χειρισμό ποινικών υποθέσεων κατά της Γερμανίας, με αφορμή τον έλεγχο του επαγγελματικού του τραπεζικού λογαριασμού, κατόπιν εντολής των Εισαγγελικών Αρχών. Ο εν λόγω έλεγχος διενεργήθηκε χωρίς να έχει εξασφαλιστεί η συναίνεσή του και περιήλθε εις γνώσιν του κατόπιν δικής του ανακάλυψης.

Ειδικότερα, στα πλαίσια ποινικής δίωξης για οργανωμένη απάτη, ένας εκ των υπόπτων θεωρείτο και πελάτης του προσφεύγοντος-δικηγόρου κ. Ulrich Sommer. Συνεπεία αυτού, δόθηκε εντολή από τις Γερμανικές Εισαγγελικές Αρχές για την άρση του απορρή-

του του επαγγελματικού του τραπεζικού λογαριασμού. Ο προσφεύγων εξέφρασε τη διαμαρτυρία του για την εν λόγω πράξη, υποστηρίζοντας ότι οι Γερμανικές Αρχές είχαν προβεί, σε συλλογή, αποθήκευση και διάθεση πληροφοριών, που αφορούσαν τον επαγγελματικό του τραπεζικό λογαριασμό, χωρίς οιαδήποτε αιτιολόγηση, ενώ απώτερη συνέπεια αυτής ήταν η αποκάλυψη πληροφοριών των λοιπών πελατών του.

Το Δικαστήριο έκρινε ως δυσανάλογο το μέτρο του ελέγχου του τραπεζικού λογαριασμού του προσφεύγοντος, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα εξής. Αρχικά, το εθνικό δίκαιο της χώρας προέβλεπε ελάχιστα προαπαιτούμενα για την επιβολή τέτοιων μέτρων, ήτοι απλή υποψία

ποινικού αδικήματος. Επιπρόσθετα, οι αιτήσεις των Εισαγγελικών Αρχών, με τις οποίες ζητούνταν πληροφορίες σχετικά με τον τραπεζικό λογαριασμό και τις συναλλαγές του κ. Sommer, ήταν ιδιαίτερα ευρείες και αόριστες καθώς δεν προσδιόριζαν επακριβώς ποιο ήταν το αντικείμενο της επικείμενης άρσης του απορρήτου. Ο μόνος περιορισμός που τίθετο στις εξουσίες των Εισαγγελικών Αρχών ήταν χρονικός. Συν τοις άλλοις, παρατηρήθηκε μια επακόλουθη έκθεση και συνεχής αποθήκευση των προσωπικών πληροφοριών του προσφεύγοντος, σε συνδυασμό με τη μη διόρθωση των προαναφερθέντων παρατυπιών, ούτως ώστε να επιτευχθεί εναρμόνιση με τις ενδεδειγμένες δικονομικές εγγυήσεις.

Το Δικαστήριο, έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, αποφάνθηκε ομόφωνα, πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ), περί του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όσον αφορά τον έλεγχο του τραπεζικού λογαριασμού του προσφεύγοντος. Το επίδικο κράτος, εν προκειμένω η Γερμανία, κρίθηκε πως οφείλει να καταβάλει εντός της προθεσμίας των τριών μηνών από την έκδοση της τελικής απόφασης, βάση του άρθρου 44 παρ. 4 της ΕΣΔΑ, το ποσό των 4.000 ευρώ στον προσφεύγοντα, συμπεριλαμβανομένου οποιουδήποτε περαιτέρω φόρου που ενδέχεται να χρεωθεί, για την υποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

Joannou v Turkey App No 53240/14 (ECHR, 12 December 2017)

Θεοδοσία Αναγνωστοπούλου, Τριτοετής Φοιτήτρια Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η εν λόγω προσφυγή ασκήθηκε από την αιτούσα κατά της Τουρκίας, με βασικό αντικείμενο τις παρατεταμένες και αναποτελεσματικές διαδικασίες της Επιτροπής Ακίνητης Ιδιοκτησίας, έχοντας ως νομική βάση την παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, περί προστασίας της περιουσίας και δικαιώματος στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας. Η Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας, έχει συσταθεί από την Άγκυρα, στο κατεχόμενο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, προκειμένου να εξετάζει τις υποθέσεις περιουσιών Ελληνοκυπρίων εκτοπισμένων.

Όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά, η Ανδριανή Ιωάννου, με κυπριακή και βρετανική υπηκοότητα και διαμονή στο Ηνωμένο Βασίλειο, προσέφυγε το 2008 στην επίδικη Επιτροπή, διεκδικώντας αποζημίωση για πέντε τεμάχια γης στην Κώμα του Γιαλού, περιοχή εντός του κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου. Η προσφεύγουσα είχε αξιώσει αποζημίωση ύψους ενός 1,8 εκ. στερλινών, δηλαδή κατ' αντιστοιχία περίπου 2.285.000 ευρώ. Οι διαδικασίες ενώπιον της Επιτροπής εκκρεμούσαν για δύο χρόνια, έως ότου οι Αρχές του ψευδοκράτους αποφάνθηκαν, πως το αιτούμενο ποσό ήταν υπέρογκο. Συν τοις άλλοις, είχαν αμφιβολίες για το γεγονός ότι η κ. Ιωάννου είναι η νόμιμη κληρονόμος της περιουσίας.

Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από την προσφεύγουσα μία σειρά εγγράφων, τα οποία να αποδεικνύουν, την ταυτότητα της ίδιας και της θείας της, καθώς και το γεγονός ότι διέμενε σε τουρκοκυπριακή κατοικία στις ελεύθερες περιοχές. Μεταξύ άλλων, ζητήθηκε ο λόγος για τον οποίο το επώνυμο της μητέρας και της θείας της εγγραφόταν με διαφορετικό τρόπο. Τον Οκτώβριο του 2013, η διοίκηση του τουρκοκυπριακού καθεστώτος ανέφερε στην Επιτροπή, ότι με την παρουσία των

απαιτούμενων εγγράφων θα προσέφεραν το ποσό των 60.000 στερλινών, για τη διευθέτηση της υπόθεσης. Ύστερα από την προαναφερθείσα εξέλιξη η κ. Ιωάννου προσέφυγε στο ΕΔΔΑ.

Η Τουρκική Κυβέρνηση υποστήριξε ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η αιτήτρια δεν είχε εξαντλήσει τα διαθέσιμα εσωτερικά ένδικα μέσα, καθώς προσέφυγε στο ΕΔΔΑ πριν την ολοκλήρωση των διαδικασιών στην Επιτροπή, ενώ δεν παρουσίασε όλα τα απαιτούμενα έγγραφα. Μεταξύ άλλων, υποστήριξε πως η προσφεύγουσα δεν μπορεί να θεωρηθεί νόμιμη κληρονόμος, δεδομένου ότι το επίδικο ακίνητο παραχωρήθηκε από τη θεία της, ούσα εν ζωή.

Σε πρώτο στάδιο οι δικαστές του ΕΔΔΑ, συμφώνησαν στο γεγονός πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Χαρακτηριστικά, οι δικαστές ανέφεραν πως στην προκειμένη υπόθεση, η Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας δεν έδρασε με συνοχή, επιμέλεια και την κατάλληλη ταχύτητα, όσον αφορά την απαίτηση της αιτήτριας για αποζημίωση. Κάτι τέτοιο συνεπαγόταν ότι οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη παραβίασης της σχετικής πρόνοιας πληρούνταν.

Αναφορικά με την ένσταση της τουρκικής πλευράς για το παραδεκτό της υπόθεσης, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το ζήτημα της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων είναι στενά συνδεδεμένο με την ουσία του παραπόνου της αιτήτριας, ήτοι την αδυναμία λήψης αποζημίωσης για την περιουσία της λόγω παρατεταμένων και αναποτελεσματικών διαδικασιών ενώπιον της Επιτροπής.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έκρινε παραδεκτή την προσφυγή. Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι σε άλλο σημείο της απόφασης, το ΕΔΔΑ ανέφερε ότι δεν

προκύπτει από τα επιχειρήματα και τις θέσεις της αιτήτριας κάτι που θα μπορούσε από μόνο του, στο παρόν στάδιο, να θέσει υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα της θεραπείας της Επιτροπής Ακίνητης Ιδιοκτησίας, αυτής καθαυτής.

Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ δεν έκανε δεκτό το επιχειρήματα της αιτήτριας, ότι οι δυσκολία υλοποίησης της απόφασης *Ξενίδη-Αρέστη*, όσον αφορά την καταβολή αποζημιώσεων υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα της Επιτροπής. Συν τοις άλλοις, επισήμανε ότι στην απόφαση *Δημόπουλος* οι ρυθμίσεις και οι χρηματοδοτικές πρόνοιες αναφορικά με την λειτουργία της Επιτροπής κρίθηκαν ως επαρκείς. Επιπλέον, το Δικαστήριο ανέφερε ότι προς το παρόν δεν υπάρχει κάποιο αποδεικτικό στοιχείο που να επιτρέπει στο Δικαστήριο να αμφισβητήσει την επάρκεια αυτών των ρυθμίσεων.

Είναι χαρακτηριστική η ακόλουθη φράση των Δικαστών: «...είναι απολύτως δυνατό, μια θεραπεία, η οποία σε γενικές γραμμές διαπιστώνεται πως είναι αποτελεσματική, να λειτουργεί ακατάλληλα στις συνθήκες μιας

συγκεκριμένης υπόθεσης». Σύμφωνα με το Δικαστήριο, δεν πρέπει να τίθεται προς αμφισβήτηση η ίδια η θεραπεία ή η υποχρέωση άλλων αιτητών να ζητήσουν παροχή εν λόγω θεραπείας. Μολαταύτα, το ΕΔΔΑ υπογράμμισε στην απόφασή του, πως συνεχίζει να έχει στραμμένη την προσοχή του στις εξελίξεις σχετικά με τη λειτουργία της Επιτροπής και της δυνατότητάς της να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις απαιτήσεις των Ελληνοκυπρίων, αναφορικά με τις περιουσίες τους.

Αξίζει να υπομνηστεί, πως η Κυπριακή Δημοκρατία, αν και αρχικά εξέφρασε την επιθυμία της να εμπλακεί στη διαδικασία, εντούτοις ενημέρωσε το ΕΔΔΑ, με επιστολή στις 21 Οκτωβρίου 2016, ότι δεν επρόκειτο να υποβάλλει γραπτές παρατηρήσεις. Με έξι ψήφους υπέρ και μία κατά, το ΕΔΔΑ εξέδωσε την απόφαση και επιδίκασε στην Τουρκία αποζημίωση του ύψους των 7.000 ευρώ για ηθική βλάβη και επιπλέον 6.000 ευρώ για έξοδα και δαπάνες, οι οποίες πρέπει να καταβληθούν εντός τριών μηνών από τη στιγμή που θα καταστεί τελεσίδικη η απόφαση.

I. Καταναλωτικό δίκαιο

Η Παράλειψη στην Αθέμιτη Παραπλανητική Διαφήμιση κατ' άρθρ. 7 της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ

Δρ. Μιχαήλ Χατζηπαναγιώτης, Δικηγόρος, Νομικός Σύμβουλος, Ειδικός Επιστήμονας Πανεπιστημίου Κύπρου

Το παρόν άρθρο αναλύει τις προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης παραπλάνησης διά παραλείψεως στα πλαίσια του άρθρου 7 της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές επιχειρήσεων προς καταναλωτές. Αρχικά, επεξηγείται συνοπτικά ο σκοπός και η συστηματική διάρθρωση της Οδηγίας, εντός της οποίας εντάσσεται το άρθρο 7, με παράλληλη επεξήγηση βασικών εννοιών. Ακολούθως, διερευνώνται οι απαιτήσεις των επιμέρους διατάξεων του άρθρου 7. Καταληκτικά, συμπεραίνεται ότι η παραπλάνηση διά παραλείψεως στοιχειοθετείται βάσει *ad hoc* κρίσεως, λαμβανομένων υπ' όψιν όλων των περιστάσεων της κρινόμενης περίπτωσης και κατόπιν στάθμισης συμφερόντων των καταναλωτών και των εμπορευομένων.

Εισαγωγή

Διαισθητικά η παραπλανητική διαφήμιση μέσω παραλείψεως είναι γνωστή σε όλους. Πρόκειται για μια διαφήμιση, που παραθέτει πληροφορίες στον καταναλωτή, από τις οποίες όμως λείπει ένα σημαντικό κομμάτι, με αποτέλεσμα τον κίνδυνο παραπλάνησής του, δηλαδή τον κίνδυνο δημιουργίας στο μυαλό του μιας εικόνας σχετικά με το διαφημιζόμενο προϊόν ή υπηρεσία, η οποία απέχει από την πραγματικότητα.

Από νομικής άποψης, η παραπλανητική διαφήμιση που απευθύνεται σε καταναλωτές ρυθμίζεται από τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές εμπορευόμενων προς καταναλωτές¹. Το άρθρο 7 της Οδηγίας ρυθμίζει ειδικά τις περιπτώσεις παραπλάνησης διά παραλείψεως.

I. Η Οδηγία 2005/29/ΕΚ και η συστηματική ένταξη του άρθρου 7 σε αυτήν

Η Οδηγία 2005/29/ΕΚ είναι Οδηγία πλήρους

εναρμόνισης². Στην κυπριακή έννομη τάξη έχει μεταφερθεί με τον Περί Αθέμιτων Εμπορικών Πρακτικών των Επιχειρήσεων προς Καταναλωτές Νόμο του 2007 (103(I)/2007).

A. Σκοπός της Οδηγίας

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας, σκοπός της είναι να συμβάλει στην ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και στην επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών. Επομένως ο σκοπός της Οδηγίας είναι διττός: Αφενός προστατεύει τα οικονομικά συμφέροντα των καταναλωτών από τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς αυτούς, συμπεριλαμβανομένης της αθέμιτης διαφήμισης· αφετέρου προστατεύει έμμεσα τις επιχειρήσεις που λειτουργούν με θεμιτό τρόπο έναντι των ανταγωνιστών που δεν τηρούν τους κανόνες της Οδηγίας και διασφαλίζει έτσι το θεμιτό ανταγωνισμό στον τομέα που συντονίζει³.

B. Εννοιολογικά

Η Οδηγία αναφέρεται σε παραπλανητικές «εμπορικές πρακτικές», συμπεριλαμβανομένης της διαφήμισης⁴, που μετέρχονται «εμπορευόμενοι» έναντι «καταναλωτών».

α. «Εμπορική πρακτική»

«Εμπορική πρακτική» αποτελεί κάθε τρόπο συμπεριφοράς ή εκπροσώπησης, εμπορική επικοινωνία, του προμηθευτή άμεσα συνδεδεμένη με την προώθηση, πώληση ή προμήθεια ενός προϊόντος σε καταναλωτές (άρθρ. 2(δ) της Οδηγίας). Η εμπορική πρακτική μπορεί να αναφέρεται στο προσυμβατικό, συμβατικό ή μετασυμβατικό στάδιο (άρθρ. 3(1) της Οδηγίας).

Η εμπορική πρακτική θα πρέπει να χρησιμοποιείται από «εμπορευόμενους», δηλαδή από πρόσωπα που ενεργούν για σκοπούς εμπορικής και επαγγελματικής εν γένει δραστηριότητας, καθώς και από όσους ενεργούν στο όνομα ή για λογαριασμό τέτοιων προσώπων (άρθρ. 2 στ. β της Οδηγίας). Θα πρέπει δε να απευθύνεται σε «καταναλωτές», δηλαδή φυσικά πρόσωπα που ενεργούν εκτός του πλαισίου της επαγγελματικής

1. Οδηγία 2005/29/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, ΕΕ L 149 της 11.6.2005, σελ. 22 έως 39.

2. Βλ. άρθρ. 3(5) και αιτιολ. σκέψη (14) της Οδηγίας.

3. Αιτιολ. σκέψεις (6) και (8) της Οδηγίας.

4. Βλ. αιτιολ. σκέψη (6) της Οδηγίας, πρώτη πρόταση.

τους δραστηριότητας (άρθ. 2(α) της Οδηγίας). Σημείο αναφοράς για την έννοια του «καταναλωτή» αποτελεί κατ' αρχήν ο μέσος καταναλωτής, που έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος, λαμβανομένων υπόψη των κοινωνικών, γλωσσικών και πολιτιστικών παραγόντων⁵. Ωστόσο, η Οδηγία περιλαμβάνει διατάξεις για την πρόληψη της εκμετάλλευσης των καταναλωτών, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των οποίων (ηλικία, πνευματική ή σωματική αναπηρία, ακρισία), τους καθιστούν ιδιαίτερα ευάλωτους σε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, π.χ. παιδιά, ηλικιωμένοι, πλην όμως υπό την επιφύλαξη της κοινής και θεμιτής διαφημιστικής πρακτικής της διατύπωσης δηλώσεων που ενέχουν υπερβολές ή δηλώσεων οι οποίες δεν αναμένεται να εκληφθούν, ως έχουν, στην κυριολεξία τους⁶.

Μοναδικό κριτήριο για να χαρακτηριστεί μια πρακτική εμπορευομένου ως «εμπορική», είναι η άμεση σύνδεση της πρακτικής με την προώθηση, πώληση ή προμήθεια ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας σε καταναλωτές⁷. Συνεπώς, δεν ασκεί έννομη επιρροή ότι η εμπορική πρακτική εκδηλώθηκε μόνο μία φορά⁸. Περαιτέρω, για την κατάφαση του αθεμίτου δεν απαιτείται υπαιτιότητα του εμπορευομένου ούτε ζημιά του καταναλωτή⁹, που σημαίνει ότι η έννοια του αθεμίτου κρίνεται αποκλειστικά βάσει των κριτηρίων που ορίζονται στην Οδηγία.

β. «Διαφήμιση»

Ως διαφήμιση το ενωσιακό δίκαιο ορίζει κάθε ανακοίνωση που γίνεται με κάθε μέσο στα πλαίσια εμπορικής, βιομηχανικής, βιοτεχνικής ή επαγγελματικής δραστηριότητας με στόχο την προώθηση της διάθεσης αγαθών ή υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των ακινήτων, και των συναφών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων¹⁰. Ο ορισμός αυτός είναι ευρύτατος και περιλαμβάνει κάθε δραστηριότητα οποιασδήποτε επιχείρησης με άμεσο ή έμμεσο στόχο την προώθηση αγαθών ή υπηρεσιών, χωρίς να απαιτείται η σύνδεση με συγκεκριμένο αγαθό ή υπηρεσία. Η ανακοίνωση μπορεί να έχει οιαδήποτε μορφή (προφορική, έντυπη, ηλεκτρονική, έργω διαφήμιση, όπως η διανομή δωρεάν δειγμάτων, κ.λπ.) και να γίνεται με οποιοδή-

ποτε μέσο (π.χ. τηλεόραση, ραδιόφωνο, διαδίκτυο κ.λπ.)¹¹. Το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι «διαφήμιση» αποτελεί και η χρήση ονόματος χώρου (domain name) και μεταετικετών (metatags), δηλαδή λέξεων-κλειδιών που χρησιμοποιούνται από μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο¹². Επιπλέον, η «διαφήμιση» συμπεριλαμβάνει και χρήση ανακοινώσεων τρίτου, π.χ. αποτελέσματα συγκριτικών δοκιμών προϊόντων¹³.

Συνεπώς, η «διαφήμιση» αναφέρεται μόνο στο προσυμβατικό στάδιο. Ως εκ τούτου, η έννοια της διαφήμισης είναι στενότερη από αυτήν της εμπορικής πρακτικής¹⁴.

Γ. Εξέταση του αθεμίτου στο σύστημα της Οδηγίας 2005/29/ΕΚ

Η Οδηγία 2005/29 περιέχει τρεις βαθμίδες κρίσης για το αθέμιτο μιας εμπορικής πρακτικής. Ειδικότερα, η Οδηγία προβλέπει:

(1) πρακτικές που είναι αθέμιτες σε κάθε περίπτωση, εφόσον περιλαμβάνονται στον κατάλογο των *per se* αθέμιτων πρακτικών (μαύρη λίστα) του Παραρτήματος Ι της Οδηγίας,

(2) πρακτικές που ενδέχεται να είναι αθέμιτες, αν κριθούν παραπλανητικές ή επιθετικές και (3) πρακτικές που ενδέχεται να είναι αθέμιτες βάσει της γενικής ρήτρας του άρθρου 5 της Οδηγίας, που ορίζει ότι μια πρακτική είναι αθέμιτη όταν αντίκειται στις απαιτήσεις επαγγελματικής ευσυνειδησίας και ενδέχεται να στρεβλώσει ουσιωδώς την οικονομική συμπεριφορά του καταναλωτή.

Κάθε βαθμίδα εξετάζεται χωριστά από τις υπόλοιπες και μόνο αν κριθεί ότι μια εμπορική πρακτική δεν εντάσσεται στην ανώτερη βαθμίδα¹⁵. Το άρθρο 7 με τίτλο «παραπλανητικές παραλείψεις» εντάσσεται στη δεύτερη βαθμίδα.

11. Μιχαήλ-Θεόδωρος Μαρίνος, Αθέμιτος Ανταγωνισμός, (Γ' έκδ., Π.Ν. Σάκκουλας 2015), παρ. 12.13-12.14, Κ. Δελούκα-Ιγγλέση, «Άρθρα 9, 9α-9θ Ν 2251/1994», παρ. 14, σε: Ελίζα Αλεξανδρίδου (επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Ελληνικό-Ενωσιακό (2η έκδ., Νομική Βιβλιοθήκη 2016).

12. ΔΕΕ απόφ. της 11.7.2013, υπόθ. C-657/11, *Belgian Electronics*, ECLI:EU:C:2013:516.

13. Μαρίνος (σημ. 11), παρ. 12.3, 12.15.

14. Μαρίνος (σημ. 11), παρ. 12.5. Βλ. όμως και Ελίζα Αλεξανδρίδου, Η Οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές, [2005] ΔικΕπιχΕτ, 639, 643, που θεωρεί ότι η έννοια της εμπορικής πρακτικής είναι στενότερη, διότι δεν περιλαμβάνει περιπτώσεις έμμεσης προώθησης ενός προϊόντος.

15. Commission Staff Working Document, Guidance on the implementation of Directive 2005/29/EC on unfair commercial practices, SWD (2016), 163 final, Brussels, 25.5.2016, σελ. 54 (Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής). Βλ. και ΔΕΕ απόφαση της 19.9.2013, C-436/11 *CHS Tour Services*, ECLI:EU:C:2013:574, σκέψεις 39 επ., που διευκρίνισε ότι αν μια πρακτική θεωρηθεί «παραπλανητική» ή «επιθετική», τότε παρέλκει η εξέτασή της σύμφωνα με τη γενική ρήτρα της Οδηγίας.

5. Αιτιολογική σκέψη 18 της Οδηγίας, ΔΕΕ απόφαση της 12.5.2011, C-122/10 *Ving Sverige*, ECLI:EU:C:2011:299, σκέψη 22.

6. Βλ. άρθ. 5(3) Οδηγίας.

7. ΔΕΕ απόφαση της 14.1.2010, C-304/08 *Plus Warenhandels-gesellschaft*, ECLI:EU:C:2010:12, σκέψη 39· ΔΕΕ απόφαση της 19.11.2013, C-435/11 *CHS Tour Services*, ECLI:EU:C:2013:574, σκέψη 27.

8. ΔΕΕ απόφαση της 16.4.2015, υπόθεση C-388/13 *UCP*, ECLI:EU:C:2015:225, σκέψη 41.

9. ΔΕΕ *UCP* ό.π., σκέψη 48.

10. Βλ. Άρθ. 2(α) Οδηγίας 2006/114/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για την παραπλανητική και τη συγκριτική διαφήμιση, ΕΕ L 376 της 27.12.2006, σελ. 21 έως 27.

Δ. Η διάρθρωση του άρθρου 7

Το πρώτο εδάφιο του άρθρου 7 της Οδηγίας περιέχει τα γενικά κριτήρια με τα οποία μια παράλειψη μπορεί να κριθεί ως παραπλανητική, ο πυρήνας των οποίων είναι η έννοια της «ουσιώδους πληροφορίας». Προς διευκόλυνση του εφαρμοστή του δικαίου τα εδάφια (4) και (5) καθιερώνουν τεκμήρια για την ύπαρξη «ουσιωδών» πληροφοριών. Περαιτέρω, το εδάφιο (2) τεκμαίρει ως παράλειψη και την απόκρυψη ή την αδιαφάνεια «ουσιωδών πληροφοριών». Παράλληλα, το εδάφιο (3) διευκρινίζει ότι κατά την κρίση περί παραλείψεως ή μη ουσιωδών πληροφοριών πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν και οι περιορισμοί του μέσου επικοινωνίας της διαφήμισης.

III. Γενικά κριτήρια παραπλανητικής διαφήμισης δια παραλείψεως

Το άρθρο 7(1) της Οδηγίας ορίζει ότι «Μια εμπορική πρακτική θεωρείται παραπλανητική όταν, λαμβανομένων υπόψη όλων των χαρακτηριστικών της και των περιστάσεων, καθώς και των περιορισμών του συγκεκριμένου μέσου επικοινωνίας, παραλείπει ουσιώδεις πληροφορίες που χρειάζεται ο μέσος καταναλωτής, για να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση συναλλαγής και ως εκ τούτου τον οδηγεί ή ενδέχεται να τον οδηγήσει να λάβει απόφαση συναλλαγής την οποία διαφορετικά δεν θα ελάμβανε.»

Κεντρική θέση κατέχει η έννοια του «ουσιώδους» των πληροφοριών. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, από τις διατάξεις του άρθρου 7 (1) και (2) της Οδηγίας προκύπτει ότι ουσιώδης είναι η πληροφορία την οποία ο μέσος καταναλωτής χρειάζεται, λαμβανομένου υπόψη του συγκεκριμένου πλαισίου, προκειμένου να λάβει τεκμηριωμένη απόφαση συναλλαγής και της οποίας η παράλειψη δύναται, συνεπώς, να τον οδηγήσει στη λήψη αποφάσεως συναλλαγής την οποία αυτός ειδήλως δεν θα ελάμβανε¹⁶.

Άρα, κριτήριο του ουσιώδους της πληροφορίας είναι η προσφορότητά της να αλλοιώσει σε μη αμελητέο βαθμό τη συναλλακτική απόφαση του καταναλωτή, χωρίς όμως να θεσπίζεται ένα γενικό καθήκον διαφώτισης του καταναλωτή ως προς όλες τις τυχόν αρνητικές ιδιότητες του προϊόντος ή της υπηρεσίας¹⁷. Τέτοιες ιδιότητες πρέπει να εκτίθενται μόνο όταν είναι απαραίτητες για την προστασία του μέσου, επαρκώς πληροφορημένου καταναλωτή, λαμβανομένων υπ' όψιν των ευλόγων συμφερόντων του προμηθευτή για μια αποτελεσματική διαφήμιση. Κρίσιμη είναι η συνολική εντύπωση που καταλείπει η διαφήμιση στον κατανα-

λωτή, όπως προκύπτει από τη διατύπωση του άρθ. 7(1) της Οδηγίας («...λαμβανομένων υπόψη όλων των χαρακτηριστικών της και των περιστάσεων...»)¹⁸.

Η κατάφαση του «ουσιώδους» των πληροφοριών εξαρτάται από τη φύση του αγαθού ή της υπηρεσίας και την εμπιστοσύνη που εναποθέτει ο καταναλωτής στον εμπορεύμενο. Έτσι, αυξημένες απαιτήσεις πληροφόρησης απαιτούνται για αγορά αγαθών ή λήψη υπηρεσιών που συνεπάγονται, σε σχέση με τις απλές καθημερινές συναλλαγές, μεγάλης διάρκειας ενοχική σχέση¹⁹ (π.χ. ασφαλιστικές συμβάσεις αποταμίευσης) ή σημαντική οικονομική επιβάρυνση για τον καταναλωτή (π.χ. αγορά ακινήτου). Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται αγαθά ή υπηρεσίες, των οποίων τα χαρακτηριστικά εμφανίζουν αυξημένη πολυπλοκότητα και απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις για την κατανόησή τους (π.χ. σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα).

Το άρθρο 7(3) της Οδηγίας διευκρινίζει ότι σημαντική παράμετρο για την κρίση περί παράλειψης «ουσιωδών» πληροφοριών αποτελούν οι περιορισμοί τόπου ή χρόνου που τίθενται από το μέσο επικοινωνίας της διαφήμισης, δηλ. ραδιόφωνο, τηλεόραση, έντυπο, ιστοσελίδα κ.λπ., καθώς και τα μέτρα που λαμβάνει ο εμπορεύμενος για να καταστήσει την πληροφορία προσιτή στους καταναλωτές με άλλο τρόπο, π.χ. μέσω παραπομπής στην ιστοσελίδα του²⁰.

Άλλη σημαντική παράμετρο αποτελούν τα εκάστοτε συναλλακτικά ήθη²¹. Αν ο «μέσος καταναλωτής» θεωρεί αυτονόητη την ύπαρξη κάποιων χαρακτηριστικών, τα οποία όμως απουσιάζουν εν προκειμένω, τότε επιβάλλονται αυξημένες απαιτήσεις διαφώτισής του²², π.χ. διαφήμιση χαμηλών αεροπορικών ναύλων, χωρίς την υπόδειξη ότι οι αναφερόμενες τιμές δεν συμπεριλαμβάνουν τη μεταφορά ελεγμένων αποσκευών (σε αντιδιαστολή με τις χειραποσκευές), θα θεωρούταν πριν από λίγα χρόνια παραπλανητική, διότι αποτελούσε κανόνα ότι ο αεροπορικός ναύλος περιλαμβάνει και τη μεταφορά τέτοιων αποσκευών²³. Τα τελευταία χρόνια όμως σχεδόν κάθε επιβάτης γνωρίζει ότι υπάρχουν και ναύλοι

18. Βλ. και *OFT v. Purely Creative Ltd.*, [2011] EWHC 106 (Ch), σκέψη 72 και *The Secretary Of State For Business, Innovation & Skills v. PLT Anti-marketing Limited*, [2013] EWHC 3626 (Ch), σκέψη 28, που αναφέρουν ότι «The combined effect of all relevant misleading acts and omissions must first be ascertained, and then subjected to the test whether, taken in the aggregate, it would probably cause the average consumer to take a transactional decision which he would not otherwise have taken».

19. *Μαρίνος* (σημ. 11), παρ. 15.57.

20. Βλ. ΔΕΕ C-122/10 *Ving Sverige* (σημ. 5), σκέψη 56.

21. *H. Köhler*, §5a UWG, παρ. 2.8, σε: *H. Köhler, J. Bornkamm, J. Feddersen* (επιμ.) *Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb* (34η έκδ., C.H. Beck 2016).

22. *Μαρίνος* (σημ. 11), παρ. 15.57.

23. Πρβλ. Εφετείο Αμβούργου (OLG Hamburg) απόφ. της 20.9.2007, WRP 2008, 149, που δέχτηκε την ύπαρξη παραπλάνησης σε τέτοια περίπτωση.

16. ΔΕΕ απόφαση της 8.2.2017, υπόθεση C-562/15 *Carrefour Hypermarchés*, ECLI:EU:C:2017:95, σκέψη 30.

17. *Μαρίνος* (σημ. 11), παρ. 15.53. Πρβλ. Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH) απόφ. της 16.5.2012 *Zweigstellenbriefbogen*, NJW 2013, 314, σχετικά με την έλλειψη υποχρέωσης δικηγόρου να διευκρινίζει την πόλη της έδρας του στα επιστολόχαρτά του.

που δεν συμπεριλαμβάνουν ελεγμένη αποσκευή, αφού η χρήση τέτοιων ναύλων είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι πρέπει να γίνεται μια στάθμιση συμφερόντων κατά περίπτωση²⁴. Σταθμίζεται υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις αφενός το δικαίωμα του μέσου, επαρκώς πληροφορημένου καταναλωτή να λάβει μια τεκμηριωμένη απόφαση συναλλαγής, και αφετέρου το δικαίωμα του προμηθευτή για μια ελκυστική και περιεκτική διαφήμιση²⁵. Κατά τα λοιπά, η παράλειψη ουσιωδών πληροφοριών ασκεί έννομη επιρροή, μόνο όταν δύναται να στρεβλώσει την απόφαση συναλλαγής του καταναλωτή, δηλαδή να τον ωθήσει να λάβει μια συναλλακτική απόφαση, την οποία δε θα λάμβανε, αν είχε γνώση όλων των περιστάσεων της υπόθεσης. Τέτοια είναι η απόφαση που λαμβάνει ο καταναλωτής για το αν, πώς και υπό ποιους όρους θα πραγματοποιήσει αγορά, θα καταβάλει όλο το τίμημα ή μέρος αυτού, θα κρατήσει ή θα διαθέσει το προϊόν ή θα ασκήσει συμβατικό δικαίωμα επί του προϊόντος είτε ο καταναλωτής αποφασίσει να προβεί σε ενέργεια είτε όχι (άρθ. 2(ια)).

Γενικά η Οδηγία 2005/29/ΕΚ φαίνεται να καθιερώνει το μοντέλο της βαθμιαίας πληροφόρησης: η υποχρέωση παροχής πληροφοριών συναρτάται με το βαθμό αφαίρεσης της διαφήμισης, δηλαδή όσο πιο συγκεκριμένη γίνεται η διαφήμιση τόσο αυξάνονται οι απαιτήσεις παροχής πληροφοριών²⁶.

IV. Τεκμήριο «ουσιώδους» των πληροφοριών

A. Ειδικές τομεακές διατάξεις

Το άρθρο 7(5) ξεκαθαρίζει ότι οι απαιτήσεις παροχής πληροφοριών που θεσπίζονται από το ενωσιακό δίκαιο, σχετικά και με την εμπορική επικοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της διαφήμισης, θεωρούνται ουσιώδεις. Άρα, ουσιώδεις είναι κατ' αρχήν όλες οι ειδικές ενωσιακές διατάξεις που επιβάλλουν την παροχή συγκεκριμένων πληροφοριών προς τον καταναλωτή. Το Παράρτημα II της Οδηγίας περιέχει έναν ενδεικτικό κατάλογο τέτοιων διατάξεων, π.χ. οι διατάξεις για τις εξ αποστάσεως συναπτόμενες συμβάσεις και τις συμβάσεις εκτός εμπορικού καταστήματος, οι διατάξεις για τη σήμανση τροφίμων και φαρμάκων κ.λπ.

B. «Πρόσκληση προς αγορά»

Ειδικά για τη διαφήμιση που περιέχει «πρόσκληση προς αγορά», η διάταξη του άρθ. 7(4) τεκμαίρει ορισμένες πληροφορίες ως ουσιώδεις.

«Πρόσκληση για αγορά» είναι η εμπορική επικοινωνία στην οποία αναφέρονται τα χαρακτηριστικά του

προϊόντος και η τιμή με τρόπο που ενδείκνυται για τα χρησιμοποιούμενα μέσα της εμπορικής επικοινωνίας, έτσι ώστε να έχει ο καταναλωτής τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει την αγορά (άρθ. 2 στ. θ). Ως «προϊόν» ορίζεται κάθε αγαθό ή υπηρεσία, συμπεριλαμβανομένης της ακίνητης περιουσίας, των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων (άρθ. 2 στ. γ).

Κρίσιμη για την ύπαρξη «πρόσκλησης προς αγορά» είναι η αναφορά της τιμής του προϊόντος, που σημαίνει ότι δεν θεωρούνται όλες οι διαφημίσεις «πρόσκληση προς αγορά»²⁷. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει «πρόσκληση προς αγορά» στην περίπτωση διαφήμισης που προβάλλει μόνο την εικόνα του προϊόντος²⁸ ή στην περίπτωση διαφήμισης διακριτικού γνωρίσματος επιχείρησης, π.χ. Coca Cola, United Colors of Benetton²⁹.

Το ΔΕΕ έχει διευκρινίσει ότι, για να θεωρηθεί μια εμπορική ανακοίνωση «πρόσκληση προς αγορά» δεν απαιτείται αυτή να παρέχει συγκεκριμένη δυνατότητα αγοράς του προϊόντος ή να δημοσιεύεται όπου υπάρχει τέτοια δυνατότητα –αρκεί οι πληροφορίες που αφορούν το διατιθέμενο προϊόν και την τιμή του να επαρκούν, για να μπορεί ο καταναλωτής να λάβει απόφαση συναλλαγής³⁰.

Οι πληροφορίες που πρέπει να παρατίθενται στην περίπτωση της πρόσκλησης προς αγορά είναι οι εξής:

α) Τα κύρια χαρακτηριστικά του προϊόντος, στο βαθμό που ενδείκνυται σε σχέση με το μέσο και το προϊόν,

Κύρια χαρακτηριστικά είναι κυρίως αυτά που αναφέρονται στην ποιότητα και τη χρηστικότητα του προϊόντος, δηλαδή οι ιδιότητες του προϊόντος, η λειτουργία του, οι πιθανοί τρόποι χρήσης του, η σύστασή του κ.λπ. Οι ακριβείς πληροφορίες που θα πρέπει να παρέχονται στον καταναλωτή κρίνονται κατά περίπτωση με γνώμονα το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η πρόσκληση προς αγορά, τη φύση και τα χαρακτηριστικά του προϊόντος, καθώς και το χρησιμοποιούμενο μέσο επικοινωνίας³¹. Και στην περίπτωση του εδαφίου 4(α) σταθμίζονται τα συμφέροντα του καταναλωτή με αυτά του εμπορευόμενου, υπό το πρίσμα των περιορισμών του μέσου προβολής της διαφήμισης. Είναι δυνατό να παρατίθενται στη διαφήμιση μόνο κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά του προϊόντος και κατά τα λοιπά να γίνεται παραπομπή στην ιστοσελίδα του εμπορευόμενου. Κατά πόσο η παράθεση των στοιχείων είναι επαρκής κρίνεται ανά περίπτωση, ανάλογα με τη φύση και τα χαρακτηριστικά του προϊόντος, καθώς και το χρησιμοποιούμενο μέσο επικοινωνίας της διαφήμισης³². Για παράδειγμα, έχει κριθεί ότι στη διαφήμιση αυτοκινήτου ένα κύριο χαρακτηριστικό είναι η

24. Βλ. άρθ. 11(2) Οδηγίας «... λαμβάνοντας υπόψη όλα τα εμπλεκόμενα συμφέροντα και ιδιαίτερα το δημόσιο συμφέρον...», καθώς και αιτιολ. σκέψη 6, β' πρόταση, της Οδηγίας, η οποία μνημονεύει την αρχή της αναλογικότητας.

25. Μαρίνος (σημ. 11), παρ. 15.56; Köhler (σημ. 21) παρ. 2.9.

26. Μαρίνος (σημ. 11), παρ. 15.57.

27. Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής (σημ. 15), σελ. 52.

28. Köhler (σημ. 21) παρ. 4.20.

29. Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής (σημ. 15), σελ. 53.

30. ΔΕΕ C-122/10 *Ving Sverige* (σημ. 5), σκέψεις 30-33.

31. ΔΕΕ C-122/10 *Ving Sverige* (σημ. 5), σκέψη 55.

32. ΔΕΕ C-122/10 *Ving Sverige* (σημ. 5), σκέψεις 45, 49.

κατανάλωση καυσίμου και οι εκπομπές ρύπων³³.

β) Η διεύθυνση και η ταυτότητα του προμηθευτή.

Σκοπός της διάταξης αυτής είναι να γνωστοποιηθεί στον καταναλωτή το πρόσωπο με το οποίο έρχεται σε συναλλακτική επαφή, καθώς και να παράσχει στον καταναλωτή δυνατότητα φυσικής επικοινωνίας και αλληλογραφίας επικοινωνίας με τον εμπορευόμενο για επίλυση αποριών ή τυχόν προβλημάτων ή ακόμη και για τη λήψη νομικών μέτρων³⁴. Επιπλέον, η διάταξη αποσκοπεί στο να επιτρέψει στον καταναλωτή να αναζητήσει πληροφορίες σχετικά με τον εμπορευόμενο, π.χ. σχετικά με τα προϊόντα του, την αξιοπιστία του κ.λπ., χωρίς ιδιαίτερο κόπο³⁵.

γ) Η τιμή, συμπεριλαμβανομένων των φόρων, ή αν, λόγω της φύσεως του προϊόντος, η τιμή δεν μπορεί εύλογως να καθοριστεί εκ των προτέρων, ο τρόπος με τον οποίο υπολογίζεται η τιμή, και, όπου ενδείκνυται, όλες οι πρόσθετες επιβαρύνσεις αποστολής, παράδοσης ή ταχυδρομείου ή, όταν αυτές οι επιβαρύνσεις εύλογως δεν μπορούν να υπολογιστούν εκ των προτέρων, το γεγονός ότι μπορεί να απαιτηθούν τέτοιες πρόσθετες επιβαρύνσεις.

Η υποχρέωση αναγραφής του τρόπου υπολογισμού της τιμής βαρύνει τον προμηθευτή μόνο επικουρικά, όταν λόγω της φύσης του προϊόντος η τιμή δεν μπορεί να υπολογιστεί κατά το στάδιο της πρόσκλησης για συναλλαγή, π.χ. προϊόντα που χρεώνονται ανάλογα με τη διάρκεια χρήσης ή ανά μονάδα μέτρησης. Αν ο καταναλωτής μπορεί να επιλέξει μεταξύ διαφόρων διαμορφώσεων του προϊόντος, τότε πρέπει να γνωστοποιείται η τιμή της βασικής έκδοσης και το κόστος των επιμέρους επιλογών. Το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι η αναφορά της ελάχιστης τιμής (από Χ €) επιτρέπεται, αρκεί να καθίσταται σαφές στον καταναλωτή ότι πρόκειται για την ελάχιστη τιμή και να συνοδεύεται από περαιτέρω πληροφορίες για τον υπολογισμό της³⁶.

Σε ό,τι αφορά την αναγραφή της τιμής των επιμέρους συστατικών ενός σύνθετου προϊόντος, τότε πρέπει να αναγράφεται και αυτή, εφόσον τα επιμέρους προϊόντα προσφέρονται και μεμονωμένα προς πώληση. Κρίσιμο είναι το περιεχόμενο της προσφοράς: εφόσον αυτή αφορά ένα συγκεκριμένο προϊόν, έστω και σύνθετο, αρκεί η αναγραφή της τιμής του προσφερόμενου προϊόντος, π.χ. σύνθεση Η/Υ³⁷.

δ) Οι ρυθμίσεις για την πληρωμή, παράδοση, εκτέλεση και αντιμετώπιση παραπόνων, εφόσον αποκλίνουν

από τις απαιτήσεις επαγγελματικής ευσυνειδησίας.

Εδώ απαιτείται παράθεση, εφόσον υπάρχει απόκλιση από το συνήθως συμβαίνον, ώστε να αποτρέπεται ο αιφνιδιασμός του καταναλωτή³⁸. Θεσπίζεται δηλαδή υποχρέωση γνωστοποίησης αιφνιδιαστικών ρητρών.

ε) Για προϊόντα και συναλλαγές, όπου υφίσταται δικαίωμα υπαναχώρησης ή ακύρωσης, η ύπαρξη αυτού του δικαιώματος.

Η διάταξη αυτή αφορά την ύπαρξη καθ' εαυτή του δικαιώματος υπαναχώρησης ή ακύρωσης, όχι τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία άσκησής του³⁹.

V. Τεκμήριο παράλειψης

Η διάταξη του άρθρου 7(2) της Οδηγίας τεκμαίρει παράλειψη, όταν ο εμπορευόμενος αποκρύπτει ουσιώδεις πληροφορίες ή τις παρέχει κατά τρόπο ασαφή, ακατάληπτο, διαφορούμενο ή εκτός χρόνου ή όταν δεν προσδιορίζει την εμπορική επιδίωξη της εμπορικής πρακτικής, εφόσον αυτή δεν είναι ήδη προφανής από το συγκεκριμένο πλαίσιο. Άρα, οι ασαφείς πληροφορίες θεωρούνται ανύπαρκτες. Με την απόκρυψη εξομοιώνεται και η παροχή ασαφών, ακατάληπτων ή πληροφοριών.

Παράλληλα, πρέπει να καθίσταται σαφές στον καταναλωτή ότι είναι αποδέκτης διαφήμισης. Η διάταξη αυτή αφορά την απαγόρευση συγκαλυμμένης διαφήμισης και ενεργεί συμπληρωματικά προς τις περιπτώσεις τέτοιας διαφήμισης της μαύρης λίστας της Οδηγίας δηλαδή την ψευδή εμφάνιση μιας διαφήμισης σαν απλώς πληροφοριακής ή μη εμπορικής (περίπτωση 11), την παράσταση διαφήμισης σαν τιμολογίου (περίπτωση 21) και τη συγκάλυψη της επιχειρηματικής ιδιότητας του διαφημιζομένου (περίπτωση 22).

Συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, ο ακριβής προσδιορισμός των πληροφοριών που πρέπει να περιέχει μια διαφήμιση για να μην κριθεί ως παραπλανητική δια παραλείψεως γίνεται *ad hoc*. Προς τούτο, σταθμίζονται τα συμφέροντα αφενός του καταναλωτή για το σχηματισμό τεκμηριωμένης απόφασης συναλλαγής και αφετέρου του προμηθευτή για μια αποτελεσματική διαφήμιση, υπό το πρίσμα όλων των περιστάσεων, συμπεριλαμβανομένων των ιδιαιτεροτήτων του μέσου επικοινωνίας της διαφήμισης και των συναλλακτικών ηθών. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και οι ειδικές ενωσιακές διατάξεις για την ελάχιστη πληροφόρηση του καταναλωτή.

33. Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH) απόφαση της 4.2.2010, αρ. υπόθ. I ZR 66/06 - *Gallardo Spyder*, GRUR 2010, 852, σκέψη 21.

34. Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH), απόφαση της 18.04.2013, αρ. υπόθ. I ZR 180/12 - *Brandneu von der IFA*, GRUR 2013, 1160, σκέψη 13, Köhler (σημ. 21), παρ. 4.32.

35. Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH), *Brandneu von der IFA*, ό.π., Köhler (σημ. 21), παρ. 4.33.

36. ΔΕΕ C-122/10 *Ving Sverige* (σημ. 5), σκέψεις 65-72.

37. B. Burger, *Lauterkeitsrechtliche Informationspflichten* (Heymann 2012), παρ. 421.

38. Γερμανικό Ακυρωτικό (BGH) απόφαση της 14.04.2011, αρ. υπόθ. I ZR 133/09 - *Werbung mit Garantie*, GRUR 2011, 638, σκέψη 34.

39. Κατευθυντήριες Οδηγίες της Επιτροπής (σημ. 15), σελ. 79. Η υποχρέωση γνωστοποίησης των προϋποθέσεων και της διαδικασίας άσκησης των δικαιωμάτων αυτών ρυθμίζονται από ειδικά νομοθετήματα, π.χ. την Οδηγία 2011/83/ΕΕ για τα δικαιώματα των καταναλωτών.

II. Τραπεζικό Δίκαιο

Τεστ αποτελεσματικότητας: Έχουν οι τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης ολοκληρώσει την αποστολή τους;

Ελένη Κουμίδου, Ασκούμενη Δικηγόρος, Απόφοιτος Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το παρόν άρθρο στοχεύει στην αξιολόγηση της ανθεκτικότητας και αποτελεσματικότητας της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης. Η αξιολόγηση αυτή πραγματοποιείται μέσω της παρουσίασης και εξέτασης του κάθε ενός από τους τρεις πυλώνες της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης. Παρατίθενται, επίσης, ορισμένα στοιχεία ως προς την παρουσία των τριών αυτών πυλώνων στην Κυπριακή Δημοκρατία, ενώ το άρθρο καταλήγει στη θέση περί της αναποτελεσματικότητας του κατασκευάσματος της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης για την επίτευξη ενός επαρκώς ασφαλούς και υγιούς τραπεζικού συστήματος.

Λέξεις-Κλειδιά:

Ευρωπαϊκή Τραπεζική Ένωση - Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός - Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης - Ενιαία Εγγύηση Τραπεζικών Καταθέσεων - Συμμόρφωση Κυπριακής Δημοκρατίας - Ελλιπής ανθεκτικότητα - Ασφάλεια και υγεία τραπεζικού συστήματος

I. Εισαγωγή

Η επεκτεινόμενη ολοκλήρωση των ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών αγορών και η οικονομική κρίση του 2007 έθεσαν υπό αμφισβήτηση τον θεσμικό σχεδιασμό¹ της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής «ΕΕ»). Επιπρόσθετα, η πολιτική σκοπιμότητα και η αναγκαιότητα για ρήξη της φαύλης σύνδεσης μεταξύ κρατών και των τραπεζών αυτών οδήγησε στην οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ένωσης (εφεξής «ΕΤΕ»)². Σε αυτό το στάδιο το ζήτημα είναι κατά πόσο αυτό το μοντέλο είναι επαρκώς εύρωστο ώστε να εξυπηρετήσει τους σκοπούς για τους οποίους έχει δημιουργηθεί, δηλαδή να διασφαλίσει ένα αποτελεσματικό και υγιές τραπεζικό σύστημα στα συμμετέχοντα κράτη μέλη (εφεξής «ΚΜ»).

Το παρόν άρθρο ξεκινά σκιαγραφώντας τους τρεις πυλώνες της ΕΤΕ. Ακολούθως, εξετάζει κάθε πυλώνα ανεξάρτητα και αξιολογεί τον βαθμό ανθεκτικότητας τους σε συνάρτηση με τη διασφάλιση ενός ανθεκτικού

και υγιούς τραπεζικού συστήματος. Έπειτα, γίνεται μια σύντομη παρουσία των τριών πυλώνων στην Κύπρο, ενώ στην επόμενη ενότητα παρέχεται μια εκτίμηση της επάρκειας αυτής της κατασκευής υπό μια πιο ολιστική προσέγγιση. Το άρθρο καταλήγει στο γεγονός ότι παρόλη την επίτευξη αισιόδοξων προσπαθειών, το παρόν μοντέλο δεν είναι επαρκώς εύρωστο ώστε να επιτύχει ένα ασφαλές και υγιές τραπεζικό σύστημα για τα συμμετέχοντα ΚΜ.

II. Οι τρεις πυλώνες της ΕΤΕ

Έχει υποστηριχθεί ότι «η τραπεζική ένωση είναι η πιο σημαντική εξέλιξη στην ΕΕ από τον καιρό της εισαγωγής του ευρώ»³. Η ΕΤΕ σήμανε μια περαιτέρω μεταφορά κυριαρχικών εξουσιών από το εθνικό στο υπερεθνικό επίπεδο⁴. Οικοδομήθηκε πάνω σε ένα σύστημα τριών πυλώνων: ο πρώτος πυλώνας αποτελεί την «ενιαία τραπεζική εποπτεία» με ένα Ενιαίο Εποπτικό Μηχανισμό («ΕΕΜ»), ο δεύτερος την «ενιαία τραπεζική εξυγίανση», εγκαθιδρύοντας τον Ενιαίο Μηχανισμό Εξυγίανσης («ΕΜΕ») και ο τρίτος την «εγγύηση τραπεζικών καταθέσεων»⁵.

Αυτά τα τρία συστατικά υποστηρίζονται από ένα ενιαίο εγχειρίδιο κανόνων (single rulebook), το οποίο περιέχει ομοίμορφους όρους για την άδεια λειτουργίας και την απόσυρση πιστωτικών ιδρυμάτων, τη διεξαγωγή μικρο-προληπτικής εποπτείας επί πιστωτικών ιδρυμάτων, την εξυγίανση μη βιώσιμων πιστωτικών ιδρυμάτων και τη λειτουργία συστήματος εγγύησης καταθέσεων⁶.

A. Πρώτος πυλώνας: ενιαία τραπεζική εποπτεία

Ο ΕΕΜ αποτελεί «ένα πρώτο βήμα προς μια τραπεζική ένωση»⁷. Ο πρώτος πυλώνας πήρε σάρκα και οστά μέσω της υιοθέτησης του Κανονισμού 1024/2013⁸ («Κανονισμός ΕΕΜ»). Πριν την υιοθέτηση αυτή, η προλη-

3. R.M. Lastra, International Financial and Monetary Law, 2nd ed (New York: Oxford University Press, 2015), σελ. 355.

4. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 355.

5. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 355-356.

6. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 356.

7. R.M. Lastra and J.V. Louis, European Economic and Monetary Union: History, Trends, and Prospects, Legal Studies Research Paper No. 136/2013 (Yearbook of European Law, 2013), σελ. 138.

8. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 2013, για την ανάθεση ειδικών καθηκόντων στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα σχετικά με τις πολιτικές που αφορούν την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων [2013] OJ L287/63.

1. A. Kern, Reforming European financial supervision: adapting EU institutions to market structures, ERA Forum 12, no. 2 (July 2011): σελ. 229-252, 229.

2. R. M. Lastra, Accountability and governance - Banking Union proposals, Paper for the Conference on «Pros and Cons of Banking Union», (November 2012), σελ. 1.

πτική εποπτεία στην Ευρωζώνη ήταν αποκεντρωμένη, βασισμένη στην αρχή του ελέγχου από τη χώρα καταγωγής (home state control) σε συνδυασμό με την αμοιβαία αναγνώριση βάσει προηγούμενης θεσμικής εναρμόνισης υποκείμενη σε συντονισμό και συνεργασία⁹. Ο ΕΕΜ συντίθεται από τις αρμόδιες εθνικές αρχές και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα («ΕΚΤ»), η οποία είναι επιφορτισμένη με την αποτελεσματική και συνεπή λειτουργία του μηχανισμού¹⁰.

Ο Κανονισμός ΕΕΜ είναι εφαρμοστέος σε όλα τα ΚΜ της Ευρωζώνης και σε όσα μη ΚΜ της Ευρωζώνης τα οποία έχουν εθελοντικά συγκατατεθεί σε μια «στενή» συνεργασία με την ΕΚΤ¹¹. Επίσης, ο Κανονισμός αυτός αποδίδει συγκεκριμένα καθήκοντα ως προς τον προληπτικό έλεγχο των πιστωτικών ιδρυμάτων στην ΕΚΤ¹². Αυτά τα καθήκοντα περιλαμβάνουν: την παραχώρηση άδειας λειτουργίας και την απόσυρσή της, αρμοδιότητες μικρο-προληπτικού ελέγχου¹³, εξουσίες μακρο-προληπτικής εποπτείας¹⁴, έγκαιρη παρέμβαση και σχέδια ανάκαμψης¹⁵ και εξουσίες κύρωσης¹⁶.

Η ΕΚΤ έχει εντολή να εποπτεύει άμεσα τα «σημαντικά» ιδρύματα και έμμεσα άλλα «λιγότερο σημαντικά» ιδρύματα¹⁷. Το άρθρο 6(4) του Κανονισμού ΕΕΜ θέτει ορισμένα κριτήρια αναφορικά με την «εξέταση σημαντικότητας», με τη λίστα αυτή να μην είναι εξαντλητική. Ωστόσο, η ΕΚΤ εξουσιοδοτείται να αναλάβει την εποπτεία οποιασδήποτε τράπεζας σε ιδιαίτερες περιπτώσεις¹⁸. Αναφορικά με τα πιστωτικά ιδρύματα εκτός ΚΜ του ΕΕΜ τα οποία παρέχουν τραπεζικές υπηρεσίες σε συμμετέχοντα ΚΜ μέσω διασυννοριακών υπηρεσιών ή υποκαταστημάτων, η ΕΚΤ λειτουργεί ως εγχώρια εποπτική αρχή γι' αυτά¹⁹. Επιπρόσθετα, οι εποπτικές εργασίες που αποδίδονται στην ΕΚΤ σχεδιάζονται και εκτελούνται από το Εποπτικό Συμβούλιο, ένα καινούριο εσωτερικό σώμα²⁰.

Η Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών («ΕΑΤ»), μια από τις τρεις Ευρωπαϊκές Εποπτικές Αρχές («ΕΕΑ»), είναι επιφορτισμένη με την εποπτεία του ενιαίου εγχειρίδιου κανόνων και είναι φύλακας της ενιαίας αγοράς μαζί με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η κανονιστική της εντολή περιλαμβάνει τη σύνταξη και εφαρμογή τεχνικών προτύπων, καθώς και τη διαφύλαξη της εφαρμογής, της εποπτικής σύγκλισης και της ομοιομορφίας του ενιαίου εγχειρίδιου κανόνων. Περαιτέρω, οι εξουσίες θέσπισης κανόνων της ΕΑΤ μπορούν να αμφισβητηθούν αν υπερ-

βαίνουν την απλή εναρμόνιση²¹.

Σύμφωνα με το δόγμα *Meroni*²², νέα σώματα με διακριτικές εξουσίες μπορούν να δημιουργηθούν από τα Κράτη Μέλη αποκλειστικά μέσω της μεταφοράς αρμοδιοτήτων διά τροποποίησης Συνθήκης και όχι μέσω της συνήθους δευτερογενούς νομοθεσίας²³. Συνεπώς, λόγω αυτού του δόγματος τα τεχνικά πρότυπα της ΕΑΤ υπόκεινται σε υιοθέτηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την πιθανή εμπλοκή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου²⁴.

Αναφορικά με την ανεξαρτησία της ΕΑΤ, έχει υποστηριχθεί ότι αυτή αποδυναμώνεται εξαιτίας του γεγονότος ότι το Συμβούλιο Εποπτών της ΕΑΤ αποτελείται από αντιπροσώπους των εθνικών αρχών²⁵. Εντούτοις, υποστηρίζεται ότι αν η ΕΑΤ δεν είχε αυτό το επίπεδο συμμετοχής των ΚΜ, τότε θα επικρινόταν για έλλειψη δημοκρατικής νομιμότητας, στοιχείο το οποίο θεωρείται θεμελιώδες για το μέλλον της Ευρώπης²⁶ και, κατ' επέκταση, της ύπαρξης της ΕΤΕ.

Διαφαίνεται ότι ο πρώτος πυλώνας έχει οργανωθεί θετικά. Μέσω εποπτικών καθηκόντων τα οποία έχουν ανατεθεί σε ποικίλα ιδρύματα και εθνικές αρχές έχει επιτευχθεί σε κάποιο βαθμό ένα υγιές και ασφαλές τραπεζικό σύστημα. Αδιαμφισβήτητα, δεδομένου του γεγονότος ότι ο αποκεντρωμένος τραπεζικός τομέας αποτέλεσε ένα από τα αίτια της κρίσης, οι προσπάθειες για κεντρική εποπτεία αποτελούν ένα σημαντικό βήμα προς την αποτροπή μιας ακόμη κρίσης, καθώς η εποπτεία είναι προαπαιτούμενο για έναν υγιή τραπεζικό τομέα. Εντούτοις, ο βαθμός αποτελεσματικότητας του πρώτου πυλώνα δεν είναι επαρκής.

Η πρώτη ανησυχία συνυφαίνεται με το «διπλό πρόσταγμα» της ΕΚΤ, που αφορά στις εποπτικές εξουσίες της και στην νομισματική πολιτική με την οποία είναι επιφορτισμένη. Η ΕΚΤ καλείται να δρα ικανά τόσο στο βασίλειο του ΕΕΜ, όσο και σε αυτό της ενιαίας αγοράς, η συνύπαρξη των οποίων συνιστά «πρόκληση για την αποτελεσματικότητα αυτών των δυο πραγματικοτήτων»²⁷. Αυτή η δυαδικότητα θα μπορούσε να γεννήσει αρνητικές συνέπειες σε σχέση με τη φήμη της ΕΚΤ κατά την εκτέλεση της κύριας αρμοδιότητάς της, δηλαδή την εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής²⁸.

Ακόμη, ένα θέμα που ανακύπτει είναι η υπερ-ενδυνάμωση της ΕΚΤ, σε αντίθεση με την ΕΑΤ της οποίας το πρόσταγμα περιορίζεται από το δόγμα *Meroni*. Το σενάριο η ΕΚΤ να χρησιμοποιήσει τις εξουσίες της αναφορικά με τη σύνταξη κανόνων για να παραγκωνίσει την

9. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 356-357.

10. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρο 6(1).

11. Κανονισμός ΕΕΜ, άρθρο 7.

12. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 362.

13. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρο 4.1.

14. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρο 5.

15. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρο 4.1.i.

16. Ibid., άρθρο 18.

17. R. M. Lastra et al., MOCOMILA Report: European Banking Union, ECEFIL working paper series No. 2014/9 (2014), σελ. 9.

18. Lastra et al., ό.π., σελ. 4.

19. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρα 17.1 και 4.2.

20. Lastra et al., ό.π., σελ. 4.

21. V. Babis, Single Rulebook for Prudential Regulation of EU Banks: Mission Accomplished?, EBLR 26, no. 6 (2015), σελ. 779-803, 796-797.

22. Case 9-56, Meroni & Co., Industrie Metallurgiche, SpA v High Authority of the European Coal and Steel Community [1958] ECR 11.

23. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 368.

24. Babis, ό.π., σελ. 796-797.

25. Babis, ό.π., σελ. 799.

26. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 404.

27. Lastra et al., ό.π., σελ. 5.

28. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 401-402.

ΕΑΤ δεν είναι ένα απίθανο²⁹.

Παράλληλα, η ανεξαρτησία της ΕΚΤ δεν μπορεί να διασκελιστεί. Λαμβάνοντας υπόψιν το επίπεδο συγκέντρωσης εξουσιών από την ΕΚΤ, η τελευταία πρέπει να υπόκειται σε μεγαλύτερο βαθμό λογοδοσίας. Η σχέση αυτή ορίζεται ως «αλυσίδα αναλογικότητας», αφού οι εξουσίες πρέπει να είναι ανάλογες της ανεξαρτησίας και η ανεξαρτησία ανάλογη της λογοδοσίας. Κατά συνέπεια, τίθεται το επιχείρημα ότι ο βαθμός λογοδοσίας στην περίπτωση της προληπτικής εποπτείας είναι ανεπαρκής, καθώς το άρθρο 20 του Κανονισμού της ΕΚΤ του 2013 προβλέπει για λογοδοσία της ΕΚΤ μόνο προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο. Παρά το γεγονός ότι αυτά τα δυο όργανα αποτελούνται από αντιπροσώπους των ΚΜ, η ΕΚΤ έπρεπε να ήταν επίσης υπόλογη και στις εθνικές αρχές, μιας και οι πολίτες φέρουν το βάρος σε περίπτωση δυσκολιών και αποτυχίας ενός τραπεζικού ιδρύματος. Εντούτοις, αυτή η εθνική προοπτική είναι απύσχα³⁰.

Επιπρόσθετα, υποστηρίζεται ότι εφόσον οι κανόνες του ΕΕΜ δεν εφαρμόζονται στα μη ΚΜ του ΕΕΜ και στα μη ΚΜ της ΕΕ, τα πιστωτικά ιδρύματα σε ένα κράτος το οποίο εμπίπτει σε μια από τις δυο προλεχθείσες κατηγορίες δεν εποπτεύονται, με συνέπεια η κατάρρευσή τους να είναι δυνατό να απειλήσει τη σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος.

Η τριμερής φόρμουλα της εποπτείας δεν μπορεί επίσης να παραβλεφθεί. Η συνύπαρξη ενός Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Συστημικού Κινδύνου («ΕΣΣΚ»)³¹, της ΕΚΤ και της ΕΑΤ ως επόπτες και η απαιτούμενη συνεργασία τους με τις άλλες δυο ΕΕΑ (την Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών και την Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων) και τις σχετικές αρχές εξυγίανσης βάσει της αιτιολογικής σκέψης 31 του Κανονισμού ΕΕΜ εγείρει τον κίνδυνο της σύγχυσης καθηκόντων και δημιουργεί πολυπλοκότητα, η οποία αφ' εαυτή λειτουργεί ως τροχοπέδη στη λογοδοσία³², ένα στοιχείο απόλυτα καίριο για την ασφαλή και υγιή λειτουργία όχι μόνο του τραπεζικού αλλά και ολόκληρου του συστήματος.

Επιπλέον, το ενιαίο εγχειρίδιο κανόνων θέτει κεφαλαιακές απαιτήσεις οι οποίες είναι κοινές για όλες τις τράπεζες, καθώς και επιπρόσθετα αποθέματα (buffers) τα οποία ρυθμίζονται (adjustable) από τις αρμόδιες αρχές. Αυτά τα αποθέματα μπορούν να γεννήσουν σημαντική απόκλιση μεταξύ των εφαρμοζομένων απαιτήσεων σε διάφορα ΚΜ, ή ακόμα και να οδηγήσουν σε θεσμικό ανταγωνισμό³³.

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω και παρόλη τη δυναμική αντίδραση στον τομέα της εποπτείας, ο ανεγερθείς πυλώνας δεν διασφαλίζει επαρκώς ένα εύρωστο, ασφαλές και υγιές τραπεζικό σύστημα για τα

συμμετέχοντα ΚΜ.

Β. Δεύτερος πυλώνας: ενιαία τραπεζική εξυγίανση

«Η εγκαθίδρυση ενός Ενιαίου Μηχανισμού Εξυγίανσης (ΕΜΕ) είναι ένα λογικό συμπλήρωμα της δημιουργίας του ΕΕΜ»³⁴. Ο ΕΜΕ στοχεύει στο να διασφαλίσει ότι τα πιστωτικά ιδρύματα που εντάσσονται στη σφαίρα του ΕΕΜ μπορούν να εξυγιανθούν βάσει κοινών κανόνων και προ-καθιδρυμένων διαδικασιών. Το πλαίσιο του πηγάζει τόσο από τον Κανονισμό 806/2014 («Κανονισμός ΕΜΕ»)³⁵ όσο και από την Οδηγία για την ανάκαμψη και εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων (Bank Recovery and Resolution Directive, «BRRD»)³⁶.

Ο Κανονισμός συμπληρώνεται από μια διακρατική συμφωνία μεταξύ των ΚΜ που συμμετέχουν στον ΕΜΕ αναφορικά με τη μεταφορά και τη δημιουργία αμοιβαιότητας συνεισφορών στο ενιαίο ταμείο εξυγίανσης, η χρήση του οποίου επιτρέπεται κάτω από αυστηρές συνθήκες³⁷.

Το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού ΕΜΕ ευθυγραμμίζεται με τον Κανονισμό ΕΕΜ, με τη διαφορά ότι ο Κανονισμός ΕΜΕ εφαρμόζεται τόσο σε σημαντικά όσο και σε λιγότερο σημαντικό ιδρύματα³⁸. Τυγχάνει εφαρμογής στην εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και των μητρικών αυτών επιχειρήσεων, καθώς και στην εξυγίανση επενδυτικών εταιρειών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που εδρεύουν στα συμμετέχοντα ΚΜ όταν αυτά εποπτεύονται από την ΕΚΤ ή αντίστοιχα όταν η μητρική επιχείρηση εποπτεύεται από την ΕΚΤ³⁹.

Το Ενιαίο Συμβούλιο Εξυγίανσης («ΕΣΕ»), είναι η νέα αρχή εξυγίανσης της ΕΤΕ και εγκαθιδρύθηκε αφενός για να διασφαλίσει ομοιομορφία στη λειτουργία των κανόνων εξυγίανσης και αφετέρου για να αξιολογήσει τη δυνατότητα εξυγίανσης ενός ιδρύματος⁴⁰. Ιδιαίτερα, θα είναι υπεύθυνο για την κατάρτιση σχεδίων εξυγίανσης καθώς και για τη λήψη αποφάσεων σχετικών με εξυγίανση για ιδρύματα τα οποία εποπτεύονται άμεσα από την ΕΚΤ, έχοντας παράλληλα δικαίωμα να παρέμ-

34. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 366.

35. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 806/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 2014, περί θέσπισης ενιαίων κανόνων και διαδικασίας για την εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και ορισμένων επιχειρήσεων επενδύσεων στο πλαίσιο ενός Ενιαίου Μηχανισμού Εξυγίανσης και ενός Ενιαίου Ταμείου Εξυγίανσης και τροποποίησης του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 [2014] OJ L225/1.

36. Οδηγία 2014/59/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαΐου 2014, για τη θέσπιση πλαισίου για την ανάκαμψη και την εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων και για την τροποποίηση της οδηγίας 82/891/ΕΟΚ του Συμβουλίου, και των οδηγιών 2001/24/ΕΚ, 2002/47/ΕΚ, 2004/25/ΕΚ, 2005/56/ΕΚ, 2007/36/ΕΚ, 2011/35/ΕΕ, 2012/30/ΕΕ και 2013/36/ΕΕ, καθώς και των κανονισμών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ) αριθ. 1093/2010 και (ΕΕ) αριθ. 648/2012 Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ [2014] OJ L173/190. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 366.

37. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 367.

38. Ibid., 368.

39. Ibid., 368.

40. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρα 7(1), 10(7).

29. Babis, ό.π., σελ. 799.

30. Για περισσότερη επιχειρηματολογία σε σχέση με τη λογοδοσία βλ. Lastra, ό.π. (σημ. 2), σελ. 5-7.

31. Το ΕΣΣΚ είναι αρμόδιο για τη μακρο-προληπτική εποπτεία του Ευρωπαϊκού χρηματοοικονομικού συστήματος.

32. Lastra and Louis, ό.π., σελ. 140.

33. Babis, ό.π., σελ. 786.

βει οποτεδήποτε θεωρεί αναγκαίο για τη διασφάλιση συνεπούς εφαρμογής υψηλών προτύπων εξυγίανσης⁴¹. Οι εθνικές αρχές εξυγίανσης παραμένουν αρμόδιες για άλλες οντότητες, εκτός όπου ο μηχανισμός εξυγίανσης αναμένεται να χρησιμοποιήσει το Ενιαίο Ταμείο Εξυγίανσης. Το άρθρο 18 του Κανονισμού ΕΕΜ και το άρθρο 32(1) της BRRD προβλέπουν τα κριτήρια τα οποία πρέπει να ικανοποιηθούν προ της θέσεως ενός ιδρύματος σε εξυγίανση. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 45(1) του Κανονισμού ΕΜΕ, το ΕΣΕ είναι υπόλογο για τις αποφάσεις του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το δικαιοδοτικό πεδίο της BRRD είναι η ευρωπαϊκή ή αλλιώς ενιαία αγορά⁴². Η BRRD παρέχει διάφορα εργαλεία αναφορικά με το πλαίσιο εξυγίανσης. Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει: προπαρασκευαστικά και προληπτικά μέτρα, για παράδειγμα σχέδια ανάκτησης και αναδιάρθρωσης, μέτρα έγκαιρης παρέμβασης και εργαλεία εξυγίανσης. Το άρθρο 31 της BRRD παραθέτει τέσσερα κύρια εργαλεία εξυγίανσης προς χρήση από τις αρχές εξυγίανσης: το εργαλείο πώλησης δραστηριοτήτων (sale of business tool), το εργαλείο μεταβατικού ιδρύματος (bridge institution tool), το εργαλείο διαχωρισμού περιουσιακών στοιχείων (asset separation tool) και το εργαλείο διάσωσης με ίδια μέσα (bail-in tool)⁴³.

Παρόλη την παρουσία του εργαλείου διάσωσης με ίδια μέσα, τα άρθρα 56-58 της BRRD προβλέπουν για κρατικές ενισχύσεις σε τράπεζες κάτω από αυστηρές προϋποθέσεις. Η Επιτροπή, η οποία είναι αρμόδια για να επιβλέπει τη συμμόρφωση και συμβατότητα των κρατικών ενισχύσεων με τους σχετικούς κανόνες της ΕΕ⁴⁴, «διασφαλίζει» την αποθάρρυνση της νοοτροπίας «πολύ μεγάλο για να αποτύχει» (Too Big To Fail, «TBTF»), καθώς η παροχή τέτοιων κρατικών ενισχύσεων ισοδυναμεί με σχέδιο αναδιάρθρωσης, διάθεση περιουσιακών στοιχείων, έξοδο από τις αγορές για το ίδρυμα κ.τ.λ.⁴⁵. Το «TBTF» αναφέρεται στην ιδέα ότι μια επιχείρηση έχει γίνει τόσο μεγάλη ώστε η κυβέρνηση θα παράσχει βοήθεια για την αποτροπή της κατάρρευσής της, αφού αυτή η κατάρρευση θα έχει καταστροφικό αντίκτυπο στην οικονομία της χώρας⁴⁶.

Με τα υφιστάμενα δεδομένα διαφαίνεται μια σημαντική πιθανότητα ότι ο μηχανισμός διάσωσης (the bailout mechanism) δεν θα τονώσει το δόγμα TBTF. Σε κάθε περίπτωση όμως, το παρόν ευρωπαϊκό μοντέλο πρέπει επιπρόσθετα να εφοδιαστεί με αμοιβαιότητα χρέους (debt mutualisation) προς αποφυγή του προβλήματος του ηθικού κινδύνου (moral hazard)⁴⁷.

Η εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΜΕ αναλαμβάνεται από τις σχετικές εθνικές αρχές εξυγίανσης. Το ΕΣΕ είναι επιφορτισμένο με την παρακολούθηση της εξυγίανσης μιας οντότητας και μπορεί να δίνει εντολές αναφορικά με την εκτέλεση του μηχανισμού εξυγίανσης (resolution scheme). Αν η εθνική αρχή εξυγίανσης δεν ακολουθεί τον μηχανισμό εξυγίανσης, το ΕΣΕ μπορεί να χρησιμοποιήσει τις εξουσίες του για να επιβάλει απευθείας αποφάσεις στην οντότητα που έχει τεθεί υπό εξυγίανση⁴⁸.

Στο πεδίο της εξυγίανσης, έχει επιτευχθεί μια αξιοσημείωτη προσπάθεια. Το σύστημα στηρίζεται στην ευρωπαϊκή και εθνική συνεργασία, με τις εμπλεκόμενες ευρωπαϊκές αρχές να έχουν ένα δυναμικό και συντονιστικό ρόλο. Η δομή έχει επίσης βασιστεί στα καλούμενα «key attributes» του Συμβουλίου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Financial Stability Board), το οποίο αποτελεί έναν αξιοσέβαστο διεθνή οργανισμό αναφορικά με την προώθηση διεθνούς χρηματοοικονομικής σταθερότητας. Ο ρόλος της εξυγίανσης σε ένα ασφαλές και υγιές τραπεζικό σύστημα είναι καίριας σημασίας, καθότι μια αποτελεσματική στρατηγική εξυγίανσης είναι ικανή να αποτρέψει την αποτυχία ενός ιδρύματος να εξαπλωθεί ως καρκίνωμα στην οικονομία. Ωστόσο, παρά τα γενναιόδωρα βήματα που έχουν ληφθεί, η επάρκεια ανθεκτικότητας και αποτελεσματικότητας της παρούσας κατασκευής είναι αμφίβολη.

Ο δεύτερος πυλώνας εγείρει τις δικές του προβληματικές αναφορικά με τον συντονισμό των διαφόρων αρχών. Στο πεδίο της εξυγίανσης, οι εξουσίες δίνονται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM)⁴⁹, στο ΕΣΕ και στις σχετικές εθνικές αρχές εξυγίανσης⁵⁰. Αυτό δημιουργεί ανάλογα θέματα πολυπλοκότητας όπως παρατηρήθηκε και στην περίπτωση του πρώτου πυλώνα. Ο χρόνος θα δείξει αν κάθε παράγοντας αυτού του μηχανισμού θα παραμείνει εντός του φάσματος των αρμοδιοτήτων του, επιτρέποντας στην κατασκευή να λειτουργήσει σωστά.

Ακόμη ένα σημαντικό θέμα είναι η διασυννοριακή προοπτική της εξυγίανσης, η οποία δεν είναι μόνο ευρωπαϊκή αλλά και διεθνής, αφού τα κυριότερα ιδρύματα της Ευρωζώνης διαθέτουν υποκαταστήματα και θυγατρικές εταιρίες και διεξάγουν δραστηριότητες εκτός ορίων της ΕΕ, γεννώντας την ανάγκη για δημιουργία διασυννοριακών ομάδων διαχείρισης κρίσης (cross-border Crisis Management Groups)⁵¹.

Ένα άλλο αρκετά προβληματικό σημείο αφορά στη λογοδοσία του ΕΣΕ, αφού και πάλι δεν είναι υπόλογο προς τα ΚΜ. Επίσης, αναφορικά με τις κρατικές ενισχύ-

41. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρα 7(1), 7(4).

42. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 369.

43. Ibid., 374.

44. Ibid., 401.

45. S. Gleeson and R. Guynn, Bank Resolution and Crisis Management Law and Practice (New York: Oxford University Press, 2016), σελ. 184.

46. Financial Times Lexicon, Definition of too big to fail <<http://lexicon.ft.com/Term?term=too-big-to-fail>> (8/01/2017).

47. Lastra and Louis, ό.π., σελ. 141.

48. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013, ό.π. (σημ. 8), άρθρα 28 and 29.

49. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας είναι ένας διακυβερνητικός οργανισμός ο οποίος ανακεφαλαιοποιεί απευθείας τράπεζες αποσκοπώντας να ανακουφίσει ΚΜ της Ευρωζώνης που βρίσκονται σε κακή οικονομική κατάσταση λόγω του υψηλού χρέους που προέκυψε από την ανάγκη για χρηματοδότηση της αναδιάρθρωσης των τραπεζών τους. Βλ. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 359.

50. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 401.

51. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 401.

σεις η Επιτροπή ενδέχεται να μην εγκρίνει την παροχή τους φοβούμενη για την ενδεχόμενη αποδιοργάνωση της ενιαίας αγοράς και του ανταγωνισμού. Ωστόσο, η Επιτροπή πρέπει να προβαίνει σε μια λογική εξισορρόπηση πριν την απόρριψη των κρατικών ενισχύσεων, αφού μια λανθασμένη απόφαση μπορεί να έχει πληθώρα αρνητικών συνεπειών.

Γ. Τρίτος πυλώνας: ενιαία εγγύηση τραπεζικών καταθέσεων

Ο τρίτος πυλώνας της ΕΤΕ παίρνει σάρκα και οστά μέσω ενός Ενιαίου Συστήματος Εγγύησης Καταθέσεων (ΕΣΕΚ). Εντούτοις, δεν υπάρχει ακόμη πολιτική συμφωνία για την προώθηση και ολοκλήρωση αυτού του συστήματος. Το άρθρο 127(6) της ΣΛΕΕ θα μπορούσε να αποτελέσει τη νομική βάση για το ΕΣΕΚ, αφού η εγγύηση των καταθέσεων θα μπορούσε να ερμηνευθεί ευρέως και έτσι να εμπίπτει στις πολιτικές που σχετίζονται με την προληπτική εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων⁵².

Ο στόχος ενός τέτοιου συστήματος είναι να αποτρέψει την φυγή των καταθέσεων (flight of deposits) από τις ταραγμένες και επικίνδυνα οικονομικά χώρες σε αυτές που θεωρούνται ασφαλείς. Έτσι, οι πολίτες πρέπει να πειστούν ότι η αξία και η ασφάλεια του ευρώ είναι η ίδια σε όλα τα ΚΜ της Ευρωζώνης⁵³.

Το 2014 υιοθετήθηκε η οδηγία 2014/49 που αφορά στο σύστημα εγγύησης καταθέσεων, και η οποία εναρμονίζει περαιτέρω τους κανόνες των εθνικών συστημάτων εγγύησης καταθέσεων στην ΕΕ αποβλέποντας στην ενδυνάμωση της ενιαίας τραπεζικής αγοράς⁵⁴. Ιδιαίτερα, η Οδηγία προβλέπει, μεταξύ άλλων, τη δυνατότητα χρήσης των συστημάτων εγγύησης καταθέσεων για εξυγίανση πιστωτικών ιδρυμάτων (άρθρο 14) και τον εθελοντικό δανεισμό μεταξύ συστημάτων εγγύησης καταθέσεων (άρθρο 12).

Αναμφισβήτητα, αυτή η πρωτοβουλία είναι αρκετά ελπιδοφόρα, καθώς θα δημιουργήσει μια αίσθηση ασφάλειας, επιλύοντας εν μέρει το πρόβλημα της μαζικής ανάληψης καταθέσεων (bank runs) λόγω πανικού, η οποία τις πλείστες φορές κλυδωνίζει επικίνδυνα την οικονομική σταθερότητα, κάτι που συνέβη στην περίπτωση της Ελλάδας. Σε κάθε περίπτωση, στο παρόν στάδιο, εξαιτίας της απουσίας ομοφωνίας στο θέμα του ΕΣΕΚ, ο τρίτος πυλώνας αποτελεί το «κουτσό πόδι» της ΕΤΕ, γεγονός που εμφανώς υποσκάπτει την αποτελεσματικότητά της.

III. Η παρουσία των τριών πυλώνων στην Κύπρο

Η παρουσία του εθνικού στοιχείου έχει παραμείνει έντονη στους τρεις πυλώνες της ΕΤΕ, παρόλη την προσπάθεια μείωσης της αποκέντρωσης του νέου μοντέλου. Στην Κυπριακή Δημοκρατία η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου (ΚΤΚ) αποτελεί το αρμόδιο όργανο για τη

συμμόρφωση με τον πρώτο πυλώνα. Η ΚΤΚ χορηγεί άδεια λειτουργίας σε εταιρείες με προϋποθέσεις τη σύσταση και διατήρηση των κεντρικών γραφείων τους στη Δημοκρατία. Κάθε ενδιαφερόμενη εταιρεία που επιδιώκει την απόκτηση άδειας λειτουργίας ιδρύματος πληρωμών υποβάλλει αίτηση η οποία πρέπει να συνοδεύεται από όλες τις πληροφορίες και στοιχεία που παρατίθενται στην παράγραφο 3 της περί Ιδρυμάτων Πληρωμών και Πρόσβασης στα Συστήματα Πληρωμών Οδηγίας Κ.Δ.Π. 395/2009⁵⁵.

Περαιτέρω, η ΚΤΚ είναι και ο εποπτικός φύλακας της Δημοκρατίας, ελέγχοντας παράλληλα τη συμμόρφωση των χορηγηθέντων με άδεια ιδρυμάτων πληρωμών με τον σχετικό νόμο και τη σχετική οδηγία. Ακόμη, η ΚΤΚ επιφορτίζεται με την εποπτεία και έλεγχο εφαρμογής κάποιων διατάξεων του νόμου αναφορικά με την παροχή υπηρεσιών πληρωμών στη Δημοκρατία δια μέσου υποκαταστημάτων ή αντιπροσώπου, τράπεζας ή ιδρύματος πληρωμών ή ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος που έχει αδειοδοτηθεί σε άλλο ΚΜ της ΕΕ.

Αναφορικά με τον δεύτερο πυλώνα, με την υιοθέτηση της BRRD η Βουλή των αντιπροσώπων προέβη σε τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου για την εξυγίανση των πιστωτικών ιδρυμάτων ψηφίζοντας τον περί Εξυγίανσης Πιστωτικών Ιδρυμάτων και Επενδυτικών Εταιρειών Νόμο⁵⁶. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, η ΚΤΚ λειτουργεί ως η Αρχή Εξυγίανσης στη Δημοκρατία τόσο για τα πιστωτικά ιδρύματα όσο και τις επενδυτικές εταιρείες⁵⁷.

Ως προς τον τρίτο πυλώνα, σχετικό είναι το Σύστημα Εγγύησης των Καταθέσεων και Εξυγίανσης Πιστωτικών και Άλλων Ιδρυμάτων (ΣΕΚ), το οποίο συστάθηκε και λειτουργεί από το 2000. Το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο είναι ο περί Εργασιών Πιστωτικών Ιδρυμάτων Νόμος, ο περί Συστήματος Εγγύησης Καταθέσεων και Εξυγίανσης Πιστωτικών και Άλλων Ιδρυμάτων Νόμος του 2016 και οι δυνάμει αυτού Κανονισμοί και ο περί Εξυγίανσης Πιστωτικών Ιδρυμάτων και Επενδυτικών Εταιρειών Νόμος του 2016. Το ΣΕΚ αποτελεί ανεξάρτητη νομική οντότητα και προς εξυπηρέτηση αυτού έχει συσταθεί Επιτροπή αποτελούμενη από μέλη του προσωπικού του Υπουργείου Οικονομικών και της ΚΤΚ⁵⁸.

Ο σκοπός του ΣΕΚ είναι διττός: από τη μια η αποζημίωση των καταθετών πιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία καταβάλλουν εισφορά εφόσον αδυνατούν να αποπληρώσουν τους καταθέτες τους, και από την άλλη η χρηματοδότηση της εφαρμογής εξυγιαντικών μέτρων. Το ΣΕΚ δεν περιορίζεται στην κάλυψη καταθέσεων σε

55. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, «Αδειοδότηση και Εποπτεία Ιδρυμάτων Πληρωμών» <<https://www.centralbank.cy/el/licensing-supervision/payment-institutions/licensing-and-supervision-of-payment-institutions>> (18/01/2018).

56. Νόμος 22(Ι)/2016.

57. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, «Εξυγίανση» <<https://www.centralbank.cy/el/resolution>> (18/01/2018).

58. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, «Σύστημα Εγγύησης των Καταθέσεων και Εξυγίανσης Πιστωτικών και Άλλων Ιδρυμάτων» <<https://www.centralbank.cy/el/deposit-guarantee-investors-compensation-schemes/deposit-guarantee-and-resolution-of-credit-and-other-institutions-scheme>> (18/01/2018).

52. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 375.

53. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 375.

54. Οδηγία 2014/49/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Απριλίου 2014, περί των συστημάτων εγγύησης των καταθέσεων Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ [2014] ΟJ L173/149.

ευρώ, αλλά επεκτείνεται και στην κάλυψη καταθέσεων σε όλα τα υπόλοιπα νομίσματα⁵⁹.

Η αποζημίωση καταβάλλεται μόλις διαπιστωθεί ότι ένα πιστωτικό ίδρυμα που αποτελεί μέλος δεν δύναται να αποπληρώσει τους καταθέτες του. Τέτοιο συμπέρασμα εξάγεται είτε από την ΚΤΚ είτε μέσω της έκδοσης διατάγματος ειδικής εκκαθάρισης γι' αυτό το πιστωτικό ίδρυμα από Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας είτε από δικαστική αρχή της χώρας που αποτελεί την έδρα του⁶⁰.

Το μέγιστο ποσό αποζημίωσης, ανά καταθέτη και ανά πιστωτικό ίδρυμα, ισούται με €100.000, συμπεριλαμβανομένων των δεδουλευμένων τόκων. Το ποσό αυτό αναφέρεται στις συνολικές καταθέσεις ενός καταθέτη με το συγκεκριμένο πιστωτικό ίδρυμα. Επίσης, το συνολικό ύψος της αποζημίωσης καθορίζεται κατόπιν συμψηφισμού με υπόλοιπα δανείων ή άλλων πιστωτικών διευκολύνσεων που δόθηκαν στον καταθέτη, αλλά και με κάθε ποσό σχετικά με ανταπαίτηση όπου δύναται να πραγματοποιηθεί συμψηφισμός. Εντούτοις, εξαιρέσεις από το ΣΕΚ αποτελούν καταθέσεις των ιδίων των πιστωτικών ιδρυμάτων, καταθέσεις ασφαλιστικών επιχειρήσεων, καταθέσεις δημοσίων αρχών κ.τ.λ.⁶¹ Η ενεργοποίηση της διαδικασίας για καταβολή αποζημίωσης από το ΣΕΚ ανακοινώνεται από τη Διαχειριστική Επιτροπή στον ιστοχώρο της ΚΤΚ και στον ημερήσιο τύπο⁶².

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν επίσης δυο ξεχωριστά Ταμεία Αποζημίωσης Επενδυτών, ένα για τους πελάτες τραπεζών και ένα για τους πελάτες Επιχειρήσεων Παροχής Επενδυτικών Υπηρεσιών⁶³.

IV. Αξιολόγηση του υπάρχοντος μοντέλου

Έχοντας εξετάσει ανεξάρτητα τους τρεις πυλώνες της ΕΤΕ και την επάρκειά τους, στην παρούσα ενότητα παρέχεται μια ολιστική επιχειρηματολογία, παρουσιάζοντας κατ' αρχάς τα οφέλη που εκπηγάζουν από τη νυν κατασκευή της ΕΤΕ, καταλήγοντας ωστόσο στο ότι αυτό το μοντέλο δεν είναι αρκετά αποτελεσματικό ώστε να διασφαλίσει ένα ασφαλές και υγιές τραπεζικό σύστημα στα συμμετέχοντα ΚΜ.

Σε σχέση με τα προτερήματα της ΕΤΕ, έχει υποστηριχθεί ότι η θεσμική ενοποίηση σε επίπεδο ΕΕ έχει πολυάριθμα οφέλη, περιλαμβανομένης της προώθησης ισοτίμων όρων ανταγωνισμού ως προς τις εποπτικές πρακτικές, τη συνεργασία και την επίβλεψη των δραστηριοτήτων των αρχών των ΚΜ και τη διεξαγωγή διασυνοριακής επιτήρησης και επιβολής κανόνων⁶⁴. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αποτροπή της συγκέντρωσης

κινδύνου σε ορισμένα ΚΜ αυξάνοντας την πιθανότητα τραπεζικών αποτυχιών, την επέκταση σε άλλα ΚΜ και τέλος την αποσύνθεση της ενιαίας αγοράς⁶⁵.

Εν αντιθέσει, έχει υποστηριχθεί ότι η θεσμική εναρμόνιση θα μπορούσε να οξύνει τον συστημικό κίνδυνο, καθώς οι τράπεζες απαιτούνται να υιοθετήσουν ομοιόμορφα μέτρα και επιχειρηματικά μοντέλα, τα οποία αν αποτύχουν αυτόματα θα εξαπλώσουν τα αρνητικά τους απότοκα στα επηρεαζόμενα πιστωτικά ιδρύματα⁶⁶. Μια τέτοια πιθανότητα αποτυχίας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εντελώς απομακρυσμένη. Από την άλλη, ένας από τους αιτιώδεις παράγοντες της κρίσης ήταν το αποκεντρωμένο μοντέλο του τραπεζικού τομέα. Αν η ΕΕ επέμενε σε αυτό το αποκεντρωμένο μοντέλο, τότε θα επικρινόταν για απραγία. Το παρόν μοντέλο, όπως κάθε νέο μέτρο, αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της αποτυχίας. Όμως, αν δεν δοκιμαστεί κανείς δεν θα μπορεί να δει τα αρνητικά και κυρίως τα θετικά του αποτελέσματα. Εν πάση περιπτώσει, η παρούσα κατασκευή έχει κάποια σοβαρά ελαττώματα. Το πρώτο σχετίζεται με τον οικονομικό πυλώνα. Ένα από τα κυριότερα προβλήματα της Ευρωζώνης ήταν η ασυνέπεια μεταξύ ενός ισχυρού νομισματικού πυλώνα (με την ΕΚΤ και το ευρώ στο επίκεντρο) και ενός αδύναμου οικονομικού και εποπτικού πυλώνα, οι οποίοι χρειάζονταν ενδυνάμωση ώστε να εγκαθιδρύνουν πιο γερά θεμέλια για την Ευρωζώνη. Εντούτοις, η ΕΤΕ αναπτύσσει μόνο τον εποπτικό πυλώνα⁶⁷. Συνεπώς, το παρόν μοντέλο δεν είναι εξοπλισμένο να αντικρίσει τα προβλήματα που απορρέουν από τις οικονομικές παραμέτρους.

Περαιτέρω και συνεπώς, ο απών πυλώνας της ΕΤΕ είναι ο «δανειστής έσχατης ανάγκης» («lender of last resort» - «LOLR»). Η ΕΚΤ δεν επιτρέπεται να προσφέρει μεμονωμένη παροχή ρευστότητας, μια αποστολή που παραμένει ακόμη στις εθνικές κεντρικές τράπεζες, οι οποίες δεν είναι εξουσιοδοτημένες να διαχειρίζονται εξωγενείς επιδράσεις με διασυνοριακά αρνητικά αποτελέσματα⁶⁸. Έτσι, σε ένα τέτοιο σενάριο, η κατάρρευση μιας οντότητας ΤΒΤΦ θα μπορούσε να απολήξει σε συνέπειες ντόμινο για την ΕΕ⁶⁹.

Με την ΕΤΕ αυτό το καθεστώς υποχρεούται να αλλάξει ως ένα αναπόφευκτο προϊόν της μεταφοράς των εποπτικών εξουσιών από την εθνική στην ευρωπαϊκή αρένα. Το κώλυμα της ενσάρκωσης από την ΕΤΕ του ρόλου του LOLR είναι το δημοσιονομικό φρένο, μιας και οποιοσδήποτε παρατεταμένος δανεισμός υπάγεται στις αρμοδιότητες της φορολογικής αρχής, η οποία στην περίπτωση της ΕΕ είναι εθνική⁷⁰. Ο δημοσιονομικός παράγοντας αποτέλεσε πηγή τεταμένου κύκλου συζητήσεων μεταξύ ΕΕ και ΚΜ, με το πρόγραμμα των οριστικών νομισματικών συναλλαγών (Outright Monetary Transactions Program) να αποτελεί ένα αντιπρο-

59. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, ό.π. (σημ. 58).

60. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, ό.π. (σημ. 58).

61. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, ό.π. (σημ. 58).

62. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, ό.π. (σημ. 58).

63. Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, «Ταμείο αποζημίωσης επενδυτών πελατών τραπεζών» <<https://www.centralbank.cy/el/deposit-guarantee-investors-compensation-schemes/deposit-guarantee-and-resolution-of-credit-and-other-institutions-scheme>> (18/01/2018).

64. Kern, ό.π., σελ. 248.

65. Babis, ό.π., σελ. 780.

66. Babis, ό.π., σελ. 782.

67. Lastra, ό.π. (σημ. 2), σελ. 2.

68. Lastra et al., ό.π., σελ. 5.

69. R.M. Lastra, (n2), 201.

70. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 378-379.

σωπτευτικό παράδειγμα⁷¹. Κατά συνέπεια, διαφαίνεται ότι μια τροποποίηση της Συνθήκης θα ήταν ένα σημαντικό βήμα ώστε να καταστεί ικανή να αποσοβήσει σκοτεινά σημεία που προκύπτουν από την ερμηνεία της πρωτογενούς νομοθεσίας και την πολυπλοκότητα της δευτερογενούς νομοθεσίας.

Μια επιπλέον ασυνέπεια προκύπτει από το πεδίο εφαρμογής της ΕΤΕ. Η ύπαρξη «ομόκεντρων κύκλων ενοποίησης: Ευρωζώνη, ΕΕΜ/ΕΜΕ, ΕΕ και ΕΟΚ» δυσχεραίνει τη συνεργασία και δημιουργεί προκλήσεις σχετικά με την ενότητα και ακεραιότητα της ενιαίας αγοράς, των αρμοδίων αρχών και την αποτελεσματική εποπτεία του χρηματοπιστωτικού τομέα και της χρηματοοικονομικής σταθερότητας⁷².

Μια επιπρόσθετη και σημαντική ανησυχία σχετίζεται με τον «μηχανισμό μεταβίβασης» από την εποπτεία στην εξυγίανση⁷³. Αδιαμφισβήτητα, δεδομένης της παρούσας δομής ο συντονισμός μεταξύ εποπτικών αρχών και αρχών εξυγίανσης είναι απόλυτα σημαντικός προκειμένου το μοντέλο να λειτουργήσει αποδοτικά. Ένα περιστατικό έκτακτης ανάγκης απαιτεί άμεση μεταφορά από την εποπτεία στην εξυγίανση. Αν η ίδια αρχή μπορούσε να έχει και τα δυο καπέλα εξουσιών, τότε δεν θα υπήρχε καθυστέρηση στην ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των δυο σωμάτων. Από την άλλη, η συγκέντρωση αυτών των εξουσιών σε μια και μόνο αρχή θα οδηγούσε σε ενδεχόμενη ανικανότητα αυτής της αρχής να χειριστεί ικανά και τις δυο αρμοδιότητες. Κατά συνέπεια, απαιτείται η δημιουργία ενός καλού μοντέλου συντονισμού μεταξύ των δυο πυλώνων. Η απουσία μιας τέτοιας συνεργασίας θα μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα της ΕΤΕ.

Ακόμη ένα θέμα αναφορικά με τους πρώτους δυο πυλώνες είναι η ασυνέπεια που έχει δημιουργηθεί από το θεσμικό πλαίσιο, καθώς ένα ίδρυμα μπορεί να θεωρείται φερέγγυο βάσει της BRRD, αλλά από την άλλη να μην συμμορφώνεται με τις ελάχιστες κεφαλαιακές απαιτήσεις του Κανονισμού για τις Κεφαλαιακές Απαιτήσεις⁷⁴, ο οποίος αποτελεί κομμάτι του ενιαίου εγχειρι-

δίου κανόνων⁷⁵.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, χωρίς ένα ΕΜΕ να πορεύεται παράλληλα με το ΕΣΕΚ και την ύπαρξη επαρκών ασφαλιστικών δικλείδων, ο ΕΕΜ θα ήταν «κενός περιεχομένου»⁷⁶. Συνεπώς, στο παρόν στάδιο, με τον τρίτο πυλώνα να παραμένει μερικώς ανεγκαθιδρυτος, το παζλ παραμένει ατελές. Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι το παρόν οικοδόμημα της ΕΤΕ δεν περνά τη δοκιμασία της επαρκούς αποτελεσματικότητας.

V. Επίλογος

Ολοκληρώνοντας, η κρίση στην Ευρωζώνη, η οποία ακολούθησε την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, άνοιξε ένα παράθυρο ευκαιριών για ευρείες μεταρρυθμίσεις και ώθησε δυναμικά τα ΚΜ της ΕΕ να κινηθούν προς την αναζήτηση «περισσότερης Ευρώπης»⁷⁷. Η ΕΤΕ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την οικοδόμηση ενός ασφαλούς και υγιούς τραπεζικού τομέα, αποβλέποντας στον εξοβελισμό μιας ακόμη κρίσης.

Παρ' όλα αυτά, έχει διαφανεί από τα ανωτέρω ότι το παρόν μοντέλο δεν είναι επαρκώς ανθεκτικό για να διασφαλίσει τον χρειώδη βαθμό ποιότητας τραπεζικού συστήματος στα συμμετέχοντα ΚΜ. Κάθε πυλώνας από μόνος του αλλά και όλοι μαζί έχουν ορισμένα ελαττώματα τα οποία ακόμη δυσχεραίνουν την επίτευξη αυτού του σκοπού. Η υπερ-ενδυνάμωση της ΕΚΤ συγκριτικά με την ΕΑΤ και τα θέματα λογοδοσίας, η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών σωμάτων και αρχών, τα διασυνοριακά θέματα και τα ζητήματα κρατικών ενισχύσεων, ο ατελής τρίτος πυλώνας, ο απών LOLR πυλώνας, τα δημοσιονομικά κωλύματα, ο μηχανισμός μεταβίβασης, οι ανησυχίες περί πεδίου εφαρμογής, οι κανονιστικές ασυνέπειες και άλλα θέματα σκιαγραφούν την υπάρχουσα αναποτελεσματικότητα του παρόντος μοντέλου. Η ΕΕ δεν πρέπει να λησμονεί ότι «η εναρμόνιση δεν εγγυάται την υψηλή ποιότητα κανόνων»⁷⁸, κάτι που πρέπει να την ωθήσει να συνεχίσει την προσπάθεια για την επίτευξη ενός αποτελεσματικού, ασφαλούς και υγιούς τραπεζικού συστήματος στα συμμετέχοντα ΚΜ της ΕΤΕ.

71. Η ΕΚΤ υιοθέτησε το πρόγραμμα των οριστικών νομισματικών συναλλαγών για να αντιμετωπίσει εξαιρετικές περιστάσεις στις χρηματοοικονομικές αγορές, οι οποίες προκλήθηκαν από τη χρηματοπιστωτική κρίση μέσω συναλλαγών στη δευτερογενή αγορά κρατικών ομολόγων.

72. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 383.

73. Lastra, ό.π. (σημ. 3), σελ. 401.

74. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 575/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις προληπτικής εποπτείας για πιστωτικά ιδρύματα και επιχειρήσεις επενδύσεων και την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 648/2012 Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον

ΕΟΧ ΟJ L176/1.

Ο Κανονισμός και η Οδηγία για τις κεφαλαιακές απαιτήσεις (CRR και CRD) έχουν εμφυτεύσει στο Ευρωπαϊκό δίκαιο το κανονιστικό πλαίσιο των Κανονισμών της Βασιλείας III. Οι κανονισμοί αυτοί συντάσσονται από την Επιτροπή της Βασιλείας για την Τραπεζική Εποπτεία, η οποία παρέχει ένα φόρουμ για συνεργασία αναφορικά με θέματα τραπεζικής εποπτείας.

75. Gleeson and Guynn, ό.π., σελ. 180.

76. Lastra and Louis, ό.π., σελ. 149.

77. Babis, ό.π., σελ. 779.

78. Babis, ό.π., σελ. 783.

III. Δίκαιο εταιρειών

ΚΕΦ. 113: Η διαφάνεια στο Κυπριακό Εταιρικό Δίκαιο: πρόσφατες εξελίξεις, προκλήσεις και προοπτικές

Ιωάννα Ιωάννου, Τριτοετής Φοιτήτρια Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Παρασκευάς Ροδοσθένους, Τριτοετής Φοιτητής Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται το ζήτημα της Εταιρικής Διαφάνειας στο Κυπριακό δικαϊκό σύστημα, μέσω της επίδρασης που αυτό λαμβάνει από το Ευρωπαϊκό κεκτημένο (κυρίως από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης –εφεξής ΔΕΕ– και τις Εταιρικές Οδηγίες), σε συνάρτηση επίσης και με την προστασία της μειοψηφίας των μετόχων, καθώς και με τα καθήκοντα των συμβούλων. Το ζήτημα της διαφάνειας είναι μια αρχή που συναντάται πολύ συχνά σε διάφορες μορφές του σύγχρονου εταιρικού κλάδου. Εντούτοις, εστίαση δίνεται στην διαφάνεια υπό το πρίσμα της εσωτερικής της έννοιας, διέπουσα των σχέσεων μεταξύ των μελών μιας εταιρείας και στον αντίκτυπο αυτής στις σχέσεις μεταξύ εταιρείας και τρίτων. Το ζήτημα αυτό συσχετίζεται τόσο με τις πράξεις της πλειοψηφίας των μετόχων, οι οποίες θα πρέπει να είναι υπόλογες έναντι της μειοψηφίας, όσο και με τα καθήκοντα των συμβούλων, οι πράξεις των οποίων θα πρέπει και αυτές να εξυπηρετούν τα καλώς έχοντα συμφέροντα της εταιρείας.

Λέξεις-Κλειδιά:

Εταιρική διαφάνεια - Κανόνας της προστασίας της μειοψηφίας - Θεσμός της παράγωγης αγωγής - Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικές με το ζήτημα

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Οι εταιρείες δομούνται στη βάση των αρχών της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας. Βασικός σκοπός του σύγχρονου Εταιρικού Δικαίου δεν είναι άλλος από τη θεμελίωση ενός εκδημοκρατισμένου εμπορικού οικονομικού συστήματος και της εντός ορίων νόμιμης διαφάνειας στα πλαίσια του εν γένει επιχειρηματικού κόσμου για την πάταξη της διαφθοράς και της δολοπλοκίας. Οι δηλωμένοι στόχοι πλέον του Εταιρικού Δικαίου, έχουν γίνει πιο συγκεκριμένοι στα διάφορα ποικιλόμορφα εταιρικά σχήματα, έτσι ώστε να υπάρχει και η ανάλογη αρμονική εξυπηρέτηση των συμφερόντων των πιστωτών, επενδυτών και ενδεχομένως τρίτων που συναλλάσσονται με την εταιρία. Αυτό επίσης συνδράμει στην αύξηση του αισθήματος μιας ασφαλέστερης και ομαλότερης λειτουργίας των συναλλαγών.

Η κάθε εταιρεία διαπλάθει τους δικούς της συγκεκριμένους κανόνες διακυβέρνησης, οι οποίοι αποτελούν και το θεμέλιο της κατανομής εξουσίας στα διάφορα όργανα που την απαρτίζουν. Από τη μια, υπάρχει η δυνατότητα ευελιξίας και ευχέρειας των μετόχων να αντικαθιστούν γρήγορα και εύκολα τους διευθυντές με ελάχιστη, ωστόσο, δύναμη εξουσίας που τους παρέχεται εκ του νόμου. Από την άλλη, μια λιγότερο δημοκρατική λύση, θέλει τους διευθυντές όπως κυριεύουν εκτεταμένη δύναμη για τη διοίκηση της εταιρείας, με αποτέλεσμα να τίθενται ισχυροί περιορισμοί στα δικαιώματα των μετόχων και, κατ' επέκταση, στη δυνατότητα να αντικαθιστούν τους διευθυντές. Όπως είναι προφανές, η πλειονότητα των μετόχων, συχνά συμβιβάζεται με τους όποιους περιορισμούς των δικαιωμάτων της, αποβλέποντας άμεσα στη μεγιστοποίηση των κερδών της και ως εκ τούτου λίγοι από αυτήν γνωρίζουν την πραγματική δύναμη που τους παρέχει το δίκαιο¹. Ωστόσο, η προσφιλή αυτή τακτική που πολύ συχνά ακολουθούν οι μέτοχοι θα αποδειχθεί λίαν συντόμως βραχύβια.

Η σχέση διοικητικού συμβουλίου και μετόχων θα πρέπει να βασίζεται στους πυλώνες της συνεργασίας, της εμπιστοσύνης και της καλοπιστίας. Η καταλληλότερη λέξη που θα χαρακτήριζε την εν λόγω σχέση είναι η διαφάνεια. Η διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων, η διαφάνεια των ευρύτερων αλλά και ειδικότερων στόχων του διοικητικού συμβουλίου, η διαφάνεια στην διαχείριση και την διακυβέρνηση της εταιρείας, αποτελούν τα συνδεδεμένα στοιχεία που απαιτούνται, ώστε να οδηγηθούμε σε μια ασφαλέστερη, επιχειρηματική ανάπτυξη της εταιρικής οντότητας στα πλαίσια ενός ανταγωνιστικού επιχειρηματικού πλαισίου, όπου πολλά είναι τα συμφέροντα που διακυβεύονται.

Ορίζοντας λοιπόν την διαφάνεια, θα λέγαμε ότι αυτή αποτελεί την απουσία «πέπλων» ή άλλων παρεμφερών «σωμάτων» που εμποδίζουν την ειλικρίνεια και την αλή-

1. Paul A. Gompers, Corporate Governance and Equity. Prices, [Νομομάχια | 39](https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=669114026017097019117079102066099117049076007008012001103106064118067005124026020113017122011024058024019079019077015071007016084007040032090027105080114073081044053024096092001092030002067115002087071117024121098030070090115101090075076090072 &EXT=pdf, σελ. 4.</p>
</div>
<div data-bbox=)

θεια να διαπερνούν, και η διαμόρφωση τέτοιου είδους σχέσεων και συμπεριφορών, οι οποίες θα επιτρέπουν στις αποφάσεις που λαμβάνονται να γίνονται «ορατές». Διαφάνεια επίσης νοείται, στα πλαίσια του εν λόγω άρθρου και η δυνατότητα των μελών της εταιρείας να φέρνουν στο φως «παρanoiες» και «παραβάσεις», όταν η σχέση, που έχει πιο πάνω περιγραφεί, καταπατάται. Η ζήση για την ορθή γνώση των δικαιωμάτων των μετόχων και η προστασία τους, τα καθήκοντα των συμβούλων και η συνεργασία των δύο αυτών γιγαντιαίων υποστυλωμάτων του εταιρικού σχήματος, έχει διαδραματίσει ανέκαθεν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του Εταιρικού Δικαίου ευρύτερα, καθιστώντας το αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου Δικαίου. Και όπως είναι αναμενόμενο, μια υγιής σχέση διαφάνειας εντός της εταιρείας σίγουρα έχει ένα θετικό αντίκτυπο και στις σχέσεις της με τους πιστωτές της. Ποιος ο λόγος λοιπόν και γιατί η μειοψηφία χρήζει αυξημένης προστασίας; Πώς αυτό αποτελεί μέσο διαφάνειας και σε τι εξυπηρετεί το Κυπριακό Δίκαιο; Πώς συνδέεται με την εταιρία και το Εταιρικό Δίκαιο ευρύτερα;

Πιο κάτω, θα επιχειρηθεί μια αναλυτικότερη εστίαση στη γενικότερη προβληματική περί δικαιωμάτων της μειοψηφίας των μετόχων, στα καθήκοντα των συμβούλων, όσον αφορά στη διαμόρφωση μιας υποφερτά δικαίως διαφάνειας υπό το πρίσμα του Ενωσιακού Εταιρικού Δικαίου, αλλά και των πρόσφατων τροποποιήσεων του Κεφ. 113 του Περί Εταιριών Νόμου (εφ' εξής Κεφ. 113)².

II. Προστασία της Μειοψηφίας

A. Η Foss και οι εξαιρέσεις της

Αρχικά, κρίνεται επιτακτικό να αναφερθεί, πως το ζήτημα της προστασίας της μειοψηφίας των μετόχων μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ζήτημα διαφάνειας. Η διαφάνεια φέρνει τον καθένα, δυνατό ή αδύνατο, ισχυρό ή ανίσχυρο προ τετελεσμένου γεγονότος. Ο οποιοσδήποτε δρα κακόπιστα δεν θα πρέπει να γλυτώνει από τα μάτια του νόμου, ούτε βέβαια να δρα ανενόχλητος στο ασφκτικό, για τους υπόλοιπους, περιβάλλον που δημιουργεί. Από την άλλη, εάν συμβαίνει κάτι τέτοιο, κανένας μέτοχος δεν θα πρέπει να υποχρεώνεται να βρίσκεται σε ένα περιβάλλον, όπου καταπατούν τα δικαιώματά του, όπου χειραγωγείται ή καταπιέζεται από τις εξουσιαστικές αποφάσεις των «δυνατών». Όπως έχει προαναφερθεί, το κάθε εταιρικό σχήμα αντικατοπτρίζει μια μικρή δημοκρατική κοινωνία και στις δημοκρατικές κοινωνίες, στοιχεία απολυταρχικής καταπίεσης δεν μπορούν να γίνουν ανεκτά.

Παράλληλα, οι νομικές οντότητες, καθώς ευρύτερα και το δίκαιο που τις διέπει, αποτελούν δυναμικά εταιρικά σχήματα, τα οποία με τα ερεθίσματα που επιδέχονται με το πέρασ των χρόνων, αλλάζουν, εξελίσσονται, αναπτύσσονται, μεταβάλλονται.

Διεισδύοντας βαθύτερα, μέσω μιας αναδρομικής προσέγγισης, όσον αφορά στο θέμα της προστασίας

της μειοψηφικής γνώμης των μετόχων, είναι αναγκαίο όπως μνημονευθεί το καθεστώς που ίσχυε παλαιότερα και το πως η ανάπτυξη της οικονομίας και των κοινωνικών επιστημών επέδρασε σε αυτό.

Ως βάση αναφοράς την περίοδο έναρξης του σύγχρονου Εταιρικού Δικαίου, όπως αυτό πήρε το βάπτισμα του πυρός στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και λίγο μετέπειτα μέχρι τα τέλη του 20^{ου}, οι μεγάλες εταιρείες δεν είχαν λόγο να περιορίσουν τα δικαιώματα των μετόχων³.

Στους πρόποδες της πιο πάνω αντίληψης, υφέρπει η έλλειψη ανταγωνισμού μεταξύ των εταιρειών. Αυτό, ένεκα της απουσίας εχθρικών εξαγορών και του μόλις νεοτεχθέντος ακτιβιστικού κύματος των επενδυτών. Με την άνοδο της αγοραίας αξίας των ομολογιακών δανείων, οι ισορροπίες όπως ήταν προφανές διαταράσσονται, με αντίκτυπο στο πεδίο του Εταιρικού Δικαίου, όπου βρίσκουν την ευκαιρία να διεισδύσουν οι προσφορές εχθρικών εξαγορών. Διατηρώντας μια αμυντική στάση, οι εταιρείες απαντούν με τον περιορισμό των δικαιωμάτων των μετόχων⁴.

Κατά συνέπεια, περιορίζεται σημαντικά η ικανότητα των μετόχων να συμμετέχουν ενεργά και να συνέρχονται για τη λήψη αποφάσεων της εταιρίας μέσω των Γενικών Συνελεύσεων. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Σημαντικά διαβήματα για την μεταβολή του εν λόγω καθεστώτος, ξεκίνησαν να τίθενται σε εφαρμογή μετά το 2000, σε μια περίοδο όπου αρχίζει να παρεμβαίνει ουσιαστικά το Ενωσιακό δίκαιο, μέσω και της θέσπισης Ευρωπαϊκών Οδηγιών.

Επιπλέον, δεν θα πρέπει να παροράται το γεγονός, ότι τα δικαιώματα των μετόχων της μειοψηφίας αποτελούν την εξαίρεση στον θεσπισμένο νομολογιακά κανόνα της αρχής της πλειοψηφίας. Ο κανόνας της πλειοψηφίας των μετόχων αποκρυσταλλώνεται νομολογιακά στην κρατούσα *Foss v. Harbottle* (εφεξής *Foss*), όπου, οι αποφάσεις μιας εταιρείας λαμβάνονται με βάση την πλειοψηφία των μετόχων (απλής ή αυξημένης αναλόγως του ζητήματος που αποφασίζεται)⁵.

3. Καθοριστική χρονολογία θεωρείται το 1856, όπου καθιερώθηκε ο θεσμός της Περιορισμένης Ευθύνης των εταιρειών, που αποτελεί και προπομπό για την ύπαρξη του σύγχρονου Εταιρικού Δικαίου. Βλέπε *Oakes v. Turquard and Harding* [1867] LR 2 HL 325, όπως και την εξόχως σημαντική για την άρση της Περιορισμένης Ευθύνης, *Salomon v. A Salomon and Co Ltd* [1897] AC 22, *Adams v. Cape Industries plc* (CA 1989) [1990] Ch 433 και γενικότερα το σύγγραμμα French D., Mayson S. and Ryan C., *Mayson, French & Ryan on Company Law*, (34th edition, Oxford University Press, 2017-18), p. 5-7, 128.

4. *Supra* at n.1, σελ. 2.

5. *Foss v. Harbottle* [1843] 67 ER 189: «Συμπεραίνουμε ότι παρόλο που η διαδικασία είναι αποδεκτή λόγω της επικύρωσης και όντως οι πωλήσεις στις οποίες προέβηκε η εταιρία ήταν *intra vires*, παρόλα αυτά κατά την άποψη μας υπάρχει δόλια συμπεριφορά που παραβιάζει σημαντικά τα δικαιώματα της εταιρίας στο σύνολο και μέρος των μετόχων θίγονται από αυτήν την συμπεριφορά αλλά δεν μπορούν να αντιδράσουν». Άρα, με βάση τον κανόνα, όταν ξεπουλιέται η περιουσία της εταιρίας από την ίδια τη πλειοψηφία, η μειοψηφία ίσως να μην έχει αγωγήμο δικαίωμα και προστασία

2. Ο Περί Εταιριών Νόμος, Κεφάλαιο 113.

Περαιτέρω, αποτελεί αδιαμφισβήτητη αρχή της χωριστής νομικής προσωπικότητας ότι όπου προκύπτει σφάλμα ή θέμα σχετικά με την εκτέλεση εργασιών της εταιρείας, αυτή είναι η μόνη αρμόδια να ενάγει το ζήτημα ενώπιον του δικαστηρίου⁶. Ωστόσο, ο κανόνας αυτός δεν είναι απόλυτος και επιδέχεται εξαιρέσεων. Οι εξαιρέσεις της Foss αποτελούν την απαρχή για τις θεραπείες της μειοψηφίας σε περίπτωση καταπάτησης των δικαιωμάτων της. Αρχικά, με την ύπαρξη *ultra vires* και παρανόμων πράξεων της εταιρείας⁷, όπου οι διευθυ-

από την δικαιοσύνη, ενώ θα έπρεπε να έχει, μιας και η πλειοψηφία δεν θα επιτρέψει την άσκηση αγωγής σε μια τέτοια περίπτωση. Εύλογα κάποιος θα μπορούσε να στηρίξει την άποψη ότι ορθά αυτός ο κανόνας χρήζει εξέλιξης, γιατί ουσιαστικά περιορίζει τις αξιώσεις των μετόχων για λογαριασμό της εταιρείας και όπως θα δούμε εν συνεχεία, κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία εξαιρέσεων για αποφυγή της εφαρμογής του κανόνα. Ο κανόνας από μόνος του χωρίς την υιοθέτηση των εξαιρέσεων είναι περιοριστικός και είναι ορθή η κριτική που ασκήθηκε έντονα στον κανόνα σύμφωνα με την οποία αυτός ο κανόνας στην κυριολεξία δίνει αίσθηση περιπλοκότητας, έλλειψη σύνδεσης και ουσιαστικά περιορίζει και έτσι επιδρά αρνητικά στα δικαιώματα της μειοψηφίας. Βλέπε και *Kershaw D., The Rule in Foss v. Harbottle is Dead; Long Live the Rule in Foss v. Harbottle*, LSE Law, Society and Economy Working Papers 5/2013 London School of Economics and Political Science Law Department. Βλέπε τέλος και τις επιβεβαιωτικές *Cooper v. Gordon* [1869] LB 8 Eq 249, *Re Kong Thai Sawmill (Miri) Sdn Bhd* [1978] 2 MLJ 227, at p. 229: «Those who take interests in companies limited by shares have to accept majority rule».

6. *Foss v. Harbottle* [1843] 67 ER 189: ο ορθός και καταλληλότερος ενάγων για θέματα που αφορούν την εταιρεία είναι η ίδια η εταιρεία. *Edwards v. Halliwell* [1950] 2 All ER 1064: Ο ενάγων σε μια αγωγή σχετικά με ένα αδίκημα που έχει διαπραχθεί σε βάρος της εταιρείας είναι εκ πρώτης όψεως η ίδια η εταιρεία. Βλέπε σχετικά την έννοια της χωριστής νομικής προσωπικότητας στο πεδίο του ΕΔΑΔ, στα πλαίσια των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπου επιβεβαιώνεται και εδώ ο κανόνας της ύπαρξης νομικής προσωπικότητας και η δυνατότητα άσκησης προσφυγής μόνο στο όνομα της εταιρείας μπορεί και όχι των μελών της. Μια εταιρία, επομένως, ως χωριστό ενάγει και ενάγεται, έχοντας και νομολογιακώς ικανότητα διαδίκου (βλέπε και *Lloyd v. Grace, Smith and Co* [1912] AC 716). Βλέπε, επίσης και τις ανάλογες για τη διάκριση με τον συνεταρισμό καθοριστικές *Van Sandau v. Moore and others*, [1826] 1 Russ 441, 38 ER 171 και την Κυπριακή *Lioufis and Co. Ltd v. Μιχαλάκη Ανδρονίκου, v. Πανίκου Παναγίδη*, έφεση αρ.8767 [1996]. *Industrial Bank v Czech Republic*, [2003] Application no. 29010/95 ECHR: Συνεπώς, δεν μπορούν τα μέλη να προσφύγουν από μόνοι τους, αν δεν το αποφασίσει το ίδιο το ΝΠ (μέσω έγκρισης του ΔΣ και της Γενικής Συνέλευσης). Ωστόσο, ο κανόνας αυτός δεν είναι πάντα άτεγκτος, μια και όταν είναι σαφές ότι αυτοί που είναι αρμόδιοι να ασκήσουν προσφυγή αρνούνται να το πράξουν, υπάρχει η περίπτωση της παράγωγης προσφυγής. Σε εξαιρετικές, λοιπόν, περιπτώσεις, η μειοψηφούσα γνώμη μιας εταιρείας, μπορεί να ενάγει στο όνομα της για την καταστροφική διαχείριση της εταιρείας από την πλειοψηφία. Αυτή η εξαίρεση στον κανόνα, ισχύει πάντως και για ζητήματα που δεν έχουν σχέση με τα ανθρωπίνια δικαιώματα.

7. Schmitthoff C. M., *Palmers, Palmer's Company Law* (24th edn, Stevens & Sons Ltd, London 1987), p. 980: Γίνεται δεκτό πως πρόκειται για πράξεις που εμπίπτουν εκτός των σκοπών της εταιρείας, όπως αυτοί συνήθως ορίζονται ειδικότερα από το καταστατικό και ιδρυτικό έγγραφο της: Βλέπε για το εσωτερικό επίπεδο την *Simpson v. Westminster palace Hotel Co* [1860] HL Cas 712, όπου δεν έγιναν δεκτά ασφαλιστικά μέτρα για δράση εκτός σκοπού, σε αντίθεση με τις *Stephens v. Mysore (Kangundy) Mining Co Ltd* [1902] 1 Ch 745, *Re German Date Coffee Co* [1882] 20 Ch D

ντές ή η πλειοψηφία του Διοικητικού Συμβουλίου ενεργεί εκτός των αρμοδιοτήτων και των καθηκόντων της εταιρείας ή όπου η δράση τους γενικότερα είναι παράνομη⁸. Επιπροσθέτως, εξαίρεση αποτελεί και η ψήφιση μιας απόφασης, η οποία απαιτεί ειδική πλειοψηφία και παρόλα αυτά ακολουθείται η απλή πλειοψηφία. Επομένως, σε αυτές της περιπτώσεις μιλάμε για τη λήψη παράνομης απόφασης⁹. Εκτός αυτού, παρατηρείται ότι ο κανόνας της αρχής της πλειοψηφίας δεν εφαρμόζεται και εκεί όπου καταπατούνται ατομικά δικαιώματα των μειοψηφούντων μετόχων¹⁰. Τέλος, υπάρχει και σε περιπτώσεις απάτης κατά της μειοψηφίας¹¹. Δηλαδή εκεί όπου παρουσιάζεται κατάχρηση εξουσίας, μέσω της οποίας η πλειοψηφία εξασφαλίζει ένα όφελος κατά της εταιρείας¹².

B. Η 4η εξαίρεση του θεσμού της «παράγωγης αγωγής»

B.1 Πότε ενεργοποιείται;

Όπως έχει προαναφερθεί η αρχή της πλειοψηφίας δεν εφαρμόζεται όταν ισχύουν οι προαναφερθείσες εξαιρέσεις. Σημαντικότερη είναι η τέταρτη εξαίρεση της απάτης κατά της μειοψηφίας, η οποία συνδέεται άρρηκτα με τον θεσμό της παράγωγης αγωγής. Ο θεσμός της «παράγωγης αγωγής», ορίζεται ως εργαλείο της μειοψηφίας, ώστε να φέρει ενώπιον του Δικαστηρίου μια αξίωση στο όνομα της εταιρείας. Η δικονομική αυτή βάση προστασίας ενεργοποιείται όταν θίγονται τα συμφέροντα της εταιρείας ως σύνολο και όχι όταν θίγεται ατομικό δικαίωμα ενός μετόχου. Το εύρος θεραπείας στα πλαίσια μιας τέτοιας αγωγής συμπεριλαμβάνει αμέλεια, παράβαση καθηκόντων, παράλειψη και κακοπιστία εκ μέρους των διοικητικών συμβούλων¹³.

169 (Court of Appeal, England), *Re Lands Allotment Co* [1894] 1 Ch 616. Για το εξωτερικό επίπεδο βλέπε, την αυστηρή για τα δεδομένα της συμπερασματικής γνώσης τρίτων *Ashbury Rly Carriage and Iron Cov Riche* [1875] LR 7 HL 653 και *Re Introductions Ltd v. National Provisional Bank Ltd* [1969] 1 All E.R. 887 HARMAN, L.J. Πλέον, όμως, με την εφαρμογή της Κοινοτικής Οδηγίας, προστατεύονται οι τρίτοι, καθώς υπάρχει το τεκμήριο υπέρ της υποκειμενικής εκτίμησης (βλέπε άρθρο 33A(1) του Κεφ. 113, *TCB Ltd v. Gray* [1986] 1 Ch. 621 και για τα κυπριακά δεδομένα βλέπε, την εξόχως σημαντική ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ L & T PARTNERS COMMUNICATIONS SERVICES LTD ΚΑΙ PR PARTNERS LTD, κ.α. και 1. ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ, κ.α).

8. *Smith v. Croft (No 2)* [1988] Ch 114 and *Cockburn v. Newbridge Sanitary Steam Laundry Co.* [1915] 1 IR 237, 252-59 (per O'Brien LC and Holmes LJ).

9. *Edwards v. Halliwell* [1950] 2 All ER 1064. Η αρχή αυτή έχει επικυρωθεί από το Ανώτατο Δικαστήριο και στην Εφεταιρική *Thoma v. Iliadi* (Civil Appeal No.11784, 24/11/2006).

10. *Pender v. Lushington* [1877] 6 Ch D 70, per Jessel MR και *Edwards v. Halliwell* [1950] 2 All ER 1064.

11. *Atwool v. Merryweather* [1867] LR 5 EQ 464n, per Page Wood VC, *Gambotto v. WCP Limited* [1995] 182 CLR 432 (Aus), *Daniels v. Daniels* [1978].

12. *Greenhalgh v. Arderne Cinemas Ltd (No 2)* [1946] 1 All ER 512.

13. Σύμφωνα και με το σύγγραμμα του Nicholas Bourne, *Bourne on Company Law* (6th edn, Routledge, 2013), p. 229: «Section 260 of the CA2006 now allows a derivative claim to be brought in respect of a cause of action arising from an actual or

Σε αυτό το σημείο κρίνεται επιτακτικό να επισημανθεί ότι σχετικά με το Αγγλικό Εταιρικό Δίκαιο, η αγωγή που θα φέρουν οι μέτοχοι ενώπιον του δικαστηρίου περιορίζεται από την διακριτική ευχέρεια που έχει το τελευταίο, συνεκτιμώντας μια σειρά από παράγοντες όπως η καλοπιστία, η σημαντικότητα της θέσης του μετόχου που ασκεί την αγωγή (Article 172 Companies Act 2006, εφεξής CA), οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έλαβε χώρα η υπό κρίση καταπίεση, το αν η ίδια η εταιρεία αποφάσισε να αρνηθεί την αξίωση και άλλους σχετικούς παράγοντες. Διαφαίνεται, λοιπόν, πως πρόκειται ξεκάθαρα για ζήτημα απόδειξης και εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει πως δεν υπάρχει εκ πρώτης όψεως αξίωση θα την απορρίψει *ipso facto* και δεν θα εξετάσει καν τους προαναφερθέντες παράγοντες¹⁴.

Η αρχή της προστασίας της μειοψηφίας έχει αποδειχθεί ένα πανίσχυρο όπλο στα χέρια των μειοψηφούντων μετόχων, αφού αποτελεί την μοναδική οδό, ώστε αυτοί να προσφύγουν και να διεκδικήσουν δικαίωση έναντι της πλειοψηφίας, η οποία την ίδια ώρα που ελέγχει τα συμφέροντα της εταιρείας, διαπράττει το παράνομο να καταπατά τα δικαιώματά τους. Οι «δυνατοί» μετατρέπονται σε αδικοπράγουντες, όταν πάρουν στα χέρια τους τον επαρκή έλεγχο της εταιρείας, ώστε να είναι δύσκολο να ασκηθεί εναντίον τους η οποιαδήποτε αγωγή¹⁵. Επομένως, η αρχή αυτή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαφάνεια, αφού μόνο η μειοψηφία μπορεί να γνωρίζει πότε τα συμφέροντα της εταιρείας υποσκάπτονται και, ως εκ τούτου, είναι η μόνη που μπορεί χρησιμοποιώντας ορθά το θεσμό της παράγωγης αγωγής, να φέρει στο φως της αλήθειας, τα όσα «οι δυνατοί» προσπαθούν

proposed act or omission involving negligence, default, breach of duty or trust by a director of a company».

14. Βλέπε χαρακτηριστικά τα Άρθρα του Αγγλικού CA2006 (Articles 261, 262, 263(2)(3), 994), καθώς και τις κρίσιμες για το ζήτημα αποφάσεις *Franbar Holdings Ltd v. Patel* [2008] BBC 885, *Mission Capital Plc v. Sinclair* [2008] BCC 866, καθώς και την κυπριακή *Kleanthos v. Paphitis and others* [2011] All ER 33, που ασχολήθηκε με το ζήτημα του Article 172 CA2006.

Για το Section 994 του CA2006, βλέπε DOV OHRENSTEIN OF RADCLIFFE CHAMBERS, «MINORITY SHAREHOLDERS & UNFAIR PREJUDICE A SEMINAR FOR THE THAMES VALLEY COMMERCIAL LAWYERS ASSOCIATION», http://www.radcliffechambers.com/wp-content/uploads/2015/12/Dov_Ohrenstein_-_Minority_Shareholders.pdf, p. 1-11 και την εκεί πλούσια νομολογία.

15. *Prudential Assurance Co Ltd v. Newman Industries Ltd*, [1982] Ch 204, *Smith v. Croft* (No 2) [1988] Ch 114. *Schmitthoff C. M., Palmers, Palmer's Company Law* (24th edn, Stevens & Sons Ltd, London 1987), p. 549, 554. *Breckland Group Holdings Ltd v. London and Suffolk Properties Ltd* [1989] BCLC 100. Όσον αφορά στην πρώτη απόφαση, δεν γίνεται επιτρεπτή η οποιαδήποτε προσωπική αγωγή, όταν η ζημία αφορά σε απώλεια της εταιρείας και η μόνη ζημία που επικαλείται ο μέτοχος προκύπτει έμμεσα από την ζημία της εταιρείας. Ο νομολογιακός κανόνας κάνει αναφορά για *no reflective loss principle*. Επίσης, στην *Stein v. Blake* (No2) [1998] UKHL 11, κρίθηκε πως δεν μπορούσε να γίνει δεκτή προσωπική αγωγή μέλους για παράνομη ιδιοποίηση περιουσίας της εταιρείας, με αποτέλεσμα να μειωθεί η αξία της εταιρικής συμμετοχής και να μην μπορούν οι μετοχές μελλοντικά να πωληθούν σε καλή τιμή.

να αποκρύψουν¹⁶.

Όσον αφορά τώρα στη νομολογία, πολύ σημαντική είναι η απόφαση της *Alexander v. Automatic Telephone Co*¹⁷, η οποία δημιουργεί εξαίρεση στον κανόνα της Foss και η οποία στοιχειοθετείται όταν η πλειοψηφία συμπεριφέρεται δόλια εις βάρος της μειοψηφίας. Όταν λοιπόν υφέρπει το στοιχείο του δόλου¹⁸, η μειοψηφία έχει την δυνατότητα να ανακόψει την επικύρωση της απόφασης, ώστε το θιγόμενο μέλος να λάβει εν τέλει δικαστικά μέτρα¹⁹.

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Cook v. Deeks*²⁰, όπου οι σύμβουλοι έλαβαν όφελος από σύμβαση αντί της εταιρείας και αν και υπήρξε αποτυχία απόδειξης του δόλου, δόθηκε δικαίωμα στην μειοψηφία να κινήσει αγωγή στην βάση ότι η πλειοψηφία που ήταν διοικητικοί σύμβουλοι χαλιναγωγούσαν για δικό τους και μόνο όφελος τις ενέργειες τις εταιρείας, οι οποίες έπρεπε να γίνονται για χάρη του συνόλου.

Επιπλέον, δεν θα πρέπει να συγχέονται και να ταυ-

16. Βλέπε at John H. Farrar, Nigel E. Furey, Brenda M. Hannigan, *Farrar's Company Law* (2nd edn, Butterworths London and Edinburgh, 1988), p. 383: Συνήθως, το ΔΣ και οι σύμβουλοι θα είναι οι πραγματικοί ένοχοι και, επομένως, ίσως αποφασίσουν να μην ενάγουν μια απόφαση που μπορεί να εγκριθεί από την εταιρεία στα πλαίσια Γενικής Συνέλευσης, όπου οι αδικοπράγουντες θα ελέγχουν και κατ' επέκταση την πλειοψηφία των ψήφων. Ως εκ τούτου, οι πραγματικοί ένοχοι παραμένουν ατιμώρητοι και η μειοψηφία παραμένει απροστάτευτη στο έλεος της πλειοψηφίας.

17. *Alexander v. Automatic Telephone Co* (No 2) [1991] IRLR 287.

18. Βλέπε την σχετική *Burland v. Earle* [1902] AC 83, p. 93 όσον αφορά την έννοια του δόλου: «Ξεφεύγουμε από την στενή ερμηνεία μιας ενσυνείδητης ή ανέντιμης συμπεριφοράς: όταν ο σύμβουλος παραβιάζει καθήκον του έναντι της εταιρείας, αλλά ορθά προστίθενται πλέον και οι υποθέσεις όπου το διοικητικό συμβούλιο συμπεριφέρεται με την πεποίθηση ότι δεν λειτουργεί λανθασμένα, με ευδιάκριτα ωστόσο σημεία δόλου».

19. Βλέπε *John H. Farrar, Nigel E. Furey, Brenda M. Hannigan, Farrar's Company Law* (2nd edn, Butterworths London and Edinburgh, 1988), p. 386: Υπάρχουν δύο στοιχεία που πρέπει να υφίστανται πριν ένας μέτοχος μπορέσει κατ' εξαίρεση να ενάγει κατά της πλειοψηφίας των μετόχων. Κατά πρώτον, θα πρέπει να στοιχειοθετηθεί απάτη κατά της μειοψηφίας και κατά δεύτερον οι αδικοπράγουντες να έχουν τον πλήρη έλεγχο, ο οποίος θα εμποδίζει την εταιρεία από το να μπορεί να φέρει μια αγωγή ενώπιον δικαστηρίου στο όνομά της από μόνη της. Όσον αφορά στο τελευταίο, βλέπε και τις *Pavlidis v. Jansen* [1956] Ch 565, [1956] 2 All ER 518; *Birch v. Sullivan* [1958] 1 All ER 56, [1957] 1 WLR 1247: Οι αδικοπράγουντες ελέγχουν όταν κατέχουν την πλειοψηφία των ψήφων ή όταν η πλειοψηφία έχει εγκρίνει την απάτη κατά της μειοψηφίας ή όταν άλλως έχει αποδειχθεί ότι η εταιρεία δεν είναι πρόθυμη να ενάγει. Γίνεται λόγος, λοιπόν, για «wrongdoer control» (βλέπε τις σημαντικές *Russel v. Wakefield Waterworks Co* [1875] LR 20 Eq 474 at 482, per Jessel MR: «wrongdoer control is satisfied where the aggravated member and the wrongdoer hold 50/50 shareholdings», *Re Fort Gilkicker Ltd, UPMS Ltd v. Fort Gilkicker* [2013] 3 All ER 546 at [18]; *Abouraya v. Sigmund* [2014] EWHC 277 at [17][53]; per David Richards J.: «a prima facie case is a higher test than a seriously arguable case and I take it to mean a case that, in the absence of an answer by the defendant, would entitle the claimant to judgment»). Βλέπε τέλος το σύγγραμμα *Hannigan B., Company Law* (4th edition, Oxford University Press, 2015), p. 527-528.

20. *Cook v. Deeks* [1961] 1 AC 554.

τίζονται οι έννοιες του δόλου και της αμέλειας, καθώς αυτές διαφέρουν ουσιωδώς ως προς την υποκειμενική υπόσταση της πράξης στην οποία προβαίνουν οι σύμβουλοι. Παρεμφερώς, στην καθοριστική για τα κυπριακά δεδομένα υπόθεση *Pavlidis v. Jensen*²¹, οι σύμβουλοι πώλησαν ιδιοκτησία της εταιρείας τους χωρίς έγκριση από την Γενική Συνέλευση, σε τιμή μικρότερη από αυτήν που έπρεπε, αλλά χωρίς να επωφεληθούν από την αγορά. Ένας εκ των μετόχων της μειοψηφίας του οποίου το συμφέρον θιγόταν, προέβη σε δικαστικά μέτρα εναντίον των συμβούλων και της εταιρείας για αμέλεια. Καταληκτικά, κατά την κρίση του δικαστηρίου, η κίνηση αυτή θεωρήθηκε εντός των σκοπών της εταιρείας, καθώς δεν υπήρξε θέμα δόλου εις βάρος της μειοψηφίας, αλλά μόνο αμέλεια, η οποία δεν θα μπορούσε συμπεριληφθεί στις εξαιρέσεις του κανόνα της *Foss*²².

Από την άλλη πλευρά, αντίθετο φαίνεται να είναι το σκεπτικό στην *Daniels v. Daniels*²³. Το Δικαστήριο στην εν λόγω υπόθεση εστίασε στο γεγονός ότι, όταν ένας μέτοχος έχει αγώγιμο δικαίωμα σε περιπτώσεις δόλου, με το ίδιο σκεπτικό θα έπρεπε να του δοθεί το ίδιο δικαίωμα άσκησης, όταν η πλειοψηφία και οι διευθυντές αποκτούν όφελος χωρίς να τίθεται απαραίτητα θέμα δόλου. Η αιτιολογία της πιο πάνω θέσης προκύπτει από τα εκδήλως στενά συντασσόμενα όρια του δόλου, κατά παρέκκλιση του γεγονότος ότι ακόμη και σε περιπτώσεις αμέλειας οι διευθυντές δύνανται να έχουν κέρδος²⁴.

B.2 Η προστασία της μειοψηφίας στο Άρθρο 202 του Κεφ. 113

Εστιάζοντας ειδικότερα στο καθεστώς της παράγωγης αγωγής, κρίνεται επιτακτικό να τονιστεί ότι κάτι αντίστοιχο ορίζεται διεξοδικώς και στην κυπριακή έννομη τάξη²⁵ και συγκεκριμένα στο Κεφ. 113, στο Άρθρο

202²⁶. Το Άρθρο 202 μετενσαρκώνει κατά κάποιο τρόπο τον θεσμό της προστασίας της μειοψηφίας και στο κυπριακό εταιρικό δίκαιο. Με βάση το εν λόγω άρθρο οι μέτοχοι μπορούν να ζητήσουν τη διάλυση της εταιρείας λόγω καταπίεσης²⁷.

Η καταπίεση της μειοψηφίας των μετόχων και η απάτη εις βάρος της εκ μέρους της πλειοψηφίας είναι ένα πολύ σημαντικό ζήτημα που μπορεί, εν τέλει, να καταλήξει όπως προαναφέρθηκε ακόμη και σε διάλυση της εταιρείας (άρθρο 202 Κεφ. 113)²⁸. Κρατούσα, σχετικά με το ζήτημα, υπόθεση είναι η *Θεόδωρος Πιριλλής κ.α. v. Ελευθερίου Κουή*²⁹, όπου επιδικάστηκαν τιμωρητικές αποζημιώσεις για παράβαση καθηκόντων και δόλο εναντίον της εταιρείας. Κομβικό σημείο στο ζήτημα αυτό αποτελεί το γεγονός, ότι η εταιρεία θα πρέπει να βρίσκεται, λόγω της δεινότητας της θέσης της, σε ανικανότητα ή απροθυμία να προστατεύσει τον εαυτό της³⁰.

Όπως είναι λογικό, οι μέτοχοι μιας εταιρείας δεν

ου, [2003] 1 (Γ) Α.Α.Δ. 1683.

26. Άρθρο 202 του Κεφ. 113.

27. Ibid.

28. Άρθρο 292.2(β) του κεφ. 113. Ακριβώς, λόγω του ότι πρόκειται για απόφαση με πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε μια εταιρεία, το δικαστήριο ασκώντας τη διακριτική του εξουσία κατ' αποκλειστικό τρόπο, εξετάζει όλα τα φάσματα περιπτώσεων, με γνώμονα το κατά πόσο τυχόν εκκαθάριση της θα επηρεάζει δυσμενώς εκείνο το μέρος των μελών, καθώς και εξετάζοντας σε βάθος το δικαιοσύνη με τους κανόνες επιείκειας του Κοινοδικαίου.

29. Θεόδωρος Πιριλλής κ.α. v. Ελευθερίου Κουή [2004] 1 Α.Α.Δ. 136.

30. Ibid: Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η επίμαχη υπόθεση, με αναφορά και σε άλλη χρήσιμη νομολογία: «Οι παραδειγματικές αποζημιώσεις είναι ορθό να ζητούνται ειδικά στην έκθεση απαίτησης, όπως έγινε εδώ, αν και κατά το Δικαστήριο έπρεπε να ζητηθούν ξέχωρα σε ειδική παράγραφο των θεραπειών, παρόλο που σύμφωνα με την απόφαση Kennedy Hotels Ltd. v. Indjirdjian [1992] 1 Α.Α.Δ. 400, δεν είναι αναγκαίο να δικογραφούνται με την προϋπόθεση βεβαίως ότι τα γεγονότα της αγωγής είναι τέτοια που δικαιολογούν την απόδοση της θεραπείας. Πάντοτε, βεβαίως, είναι καλύτερο και πιο ορθό από πλευράς δικογράφησης να ζητούνται ώστε να γνωρίζει και η άλλη πλευρά το μέγεθος και το είδος της απαίτησης που έχει να αντιμετωπίσει.» Παράλληλα, αναφέρθηκε στο ότι: «Οι περισσότερες υποθέσεις σχετίζονται με τη δυνατότητα ελέγχου ή την κατοχή άμεσα ή έμμεσα της πλειοψηφίας των μετόχων, αλλά μέσα από τις αποφάσεις θεωρείται ολοένα και πιο πολύ αποδεκτό ότι θα ήταν δίκαιο να επιτρέπεται η παράγωγή αγωγή και σε άλλες περιπτώσεις, όπου το γενικότερο συμφέρον της δικαιοσύνης το καθιστά επάναγκες, ακόμη και όπου οι αδικοπράγηντες διοικητικοί σύμβουλοι κατέχουν λιγότερο από το ήμισυ των μετοχών. Στον Palmer's 20ή Έκδ. Σελ. 502, αναγνωρίζεται η δυνατότητα ύπαρξης περιπτώσεων όπου αν και η αδικοπράξια μπορεί να μην θεωρείται δόλος ή να ενεργοποιείται η νομοθετικά κατοχυρωμένη προστασία της μειονότητας, εν τούτοις το Δικαστήριο μπορεί να αποδεχθεί και περαιτέρω εξαιρέσεις του κανόνα στην *Foss v. Harbottle* [1843] 2 Hare 461, όπως λέχθηκε και από τον Jessel M.R. στην *Russel v. Wakefield Waterworks Co.* [1875] L.R.20 Eq. 474. Στην Καναδική υπόθεση *Glass v. Atkin* [1967] 65 D.R.L. 2d 501, θεωρήθηκε ότι σε μια εταιρεία που τα μετοχικά συμφέροντα ήσαν ίσα κατά 50% σε κάθε κατηγορία μετόχων, οι ενάγοντες οι οποίοι κατείχαν το 50% μπορούσαν να εγείρουν παράγωγη αγωγή διότι ο εναγόμενος και η σύζυγος του, που μαζί κατείχαν το άλλο 50% μπορούσαν αποτελεσματικά να εμποδίσουν τη γενική συνέλευση από του να περάσει ψήφισμα προς έγερση αγωγής.»

21. *Pavlidis v. Jensen* [1956] Ch. 565. Βλέπε, επίσης τις σημαντικές *Prudential Assurance Co Ltd v. Newman Industries Ltd*, [1982] Ch 204.

22. Ibid: *Pavlidis v. Jensen*. Βλέπε και *Foss v. Harbottle* [1843] 67 ER 189.

23. *Daniels v. Daniels* [1978] Ch. 406: «where directors have abused their powers, intentionally or unintentionally, fraudently or negligently, in a manner which benefits themselves at the expense of the company».

24. Ibid

25. Βλέπε την άκρως για τα δεδομένα της *Foss* επιβεβαιωτική *Ιάκωβος Χειμωνίδης v. Investylia Public Co LTD* [2008] 1 Α.Α.Δ. 1117: σε αυτήν προστέθηκε και ως λόγος εξαίρεσης, πέραν των όσων προτάσσει η *Foss*, και όταν η πράξη παραβιάζει το καταστατικό της εταιρείας. Βλέπε σχετικώς με την *Χειμωνίδης. Schmitthoff C. M., Palmers, Palmer's Company Law* (24th edn, Stevens & Sons Ltd, London 1987), p. 980. *Farrar J. H., Furey N. E., Hannigan B. M., Farrar's Company Law* (3rd edn, Butterworths London and Edinburgh, 1991), p. 442. *Charlesworth J., Charlesworth and Cain Company Law* (11th edn, Stevens & Sons Ltd, London 1977), p. 376. *Pennington R., Pennington's Company Law* (8th edn, Oxford University Press, London 2001), p. 795. Βλέπε και τις επιβεβαιωτικές της για τα κυπριακά δεδομένα *Investylia LTD v. Σωτήρη Ταμπούρη*, [2006] 1 Α.Α.Δ. 1325, *Βαρνάξ Τρύφωνος v. Investylia LTD*, [2008] 1 Α.Α.Δ. 875, *Αναπτίξιας Group LTD v. Νίκου Μιχαηλίδη*, [2006] 1 Α.Α.Δ. 691, *Αιμίλιος Θωμά κ.α. v. Ιάκωβου Ηλιάδη* [2006] 1 Α.Α.Δ. 1263, *Harvest Capital Management Ltd v. Ταμάσι-*

μπορούν να εξαναγκάζονται να παραμένουν σε αυτήν, εάν αισθάνονται καταπίεση και αδυναμία να εκφέρουν άποψη στα ζητήματα που άπτονται της διαχείρισής της. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπου δεν είναι σε θέση να εκφέρουν λόγο, ώστε να λαμβάνονται αποφάσεις προς όφελος της εταιρείας και όταν η ίδια η εταιρεία, μέσω των μετόχων που την διοικούν, αρνείται να αλλάξει στάση, το άρθρο 202 του Κεφ. 113 τους παρέχει την δυνατότητα να αιτηθούν την διάλυση της εταιρείας λόγω ακριβώς της καταπιεστικής συμπεριφοράς που τυχόν να αντιμετωπίζουν³¹.

Διεισδύοντας βαθύτερα, θα πρέπει να δοθεί έμφαση και προσοχή στον όρο «καταπίεση». Η υπό κρίση λέξη είναι αρκετά περιοριστική ως προς τις περιπτώσεις στις οποίες αναφέρεται. Καταρχάς, θα πρέπει να αφορά τα εταιρικά δικαιώματα των μελών μιας εταιρείας και να σχετίζεται με την διαχείριση της, έτσι ώστε η διάλυση της να φαντάζει στο βάθος των προβλημάτων που υφέρπουν, ως μια υποφερτά δίκαιη λύση³². Υπό αυτήν τη σκοπιά, συνιστά την απουσία εντιμότητας και την αδιαφορία για τα δικαιώματα των μετόχων, καθώς και την έλλειψη δίκαιης αντιμετώπισης τους³³.

Νομική βάση για τα Κυπριακά Δικαστήρια αποτελεί η Καναδική απόφαση *Glass v. Atkin*³⁴. Η εν λόγω απόφαση είναι στην ουσία της πολύ σημαντική, μιας και επιτρέπει στα κυπριακά δικαστήρια να κάνουν αποδεχτές παράγωγες αγωγές, ακόμη και όταν ο ενάγων δεν αποτελεί μέρος της μειοψηφίας των μετόχων, αλλά είναι μετοχικά ισότιμος με τον εναγόμενο. Σχετικές κυπριακές αποφάσεις που παραπέμπουν στην *Glass* είναι οι *Πιριλλής Θεόδωρος και Άλλοι v. Ελευθέρου Κουή*³⁵.

B.3 Αναφορά στο Άρθρο 126Α κεφ. 113 σχετικά με την σύγκληση Γενικής Συνέλευσης

Η διάταξη του Άρθρου 126Α του Κεφ. 113³⁶, καθιερώνει ένα από τα πιο σημαντικά δικαιώματα των μετόχων να συγκαλέσουν Γενική Συνέλευση. Υπάρχει φυσικά

όριο καθορισμένο ρητώς εκ του νόμου, καθώς προνοείται ότι αυτό πρέπει να ασκείται από μια ομάδα μετόχων (μελών) μετά από αίτηση και οι οποίοι να κατέχουν μετοχές κατά την ημερομηνία κατάθεσης της αίτησης, όχι λιγότερες από το 1/10 του πληρωμένου κεφαλαίου της εταιρείας³⁷. Από την άλλη, όταν η εταιρία είναι εισηγμένη, τότε πρόκειται για ποσοστό του 1/20 του κεφαλαίου³⁸. Με βάση αυτή τη διάταξη, δεν απαιτείται ένα πολύ μεγαλύτερο ή πιο αυξημένο ποσοστό από ό,τι προνοείται, κάτι το οποίο κρίνεται λογικό. Υποχρεώνεται, συνεπώς, το Διοικητικό Συμβούλιο να συγκαλέσει την έκτακτη Γενική Συνέλευση για να οριστεί και ο σκοπός της, μέσω εξήγησης του λόγου που γίνεται μια τέτοια ειδική διαδικασία³⁹.

Η διαδικασία του άρθρου 126Α θεωρείται οιοσεί δικαίωμα μειοψηφίας. Είναι ένα σημαντικό δικαίωμα, που παρά τη βούληση του Διοικητικού Συμβουλίου, μπορούν κάποια μέλη, αν και εφόσον το θέλουν σαν μειοψηφούντες, να συγκαλέσουν έκτακτη Γενική Συνέλευση. Θα πρέπει, όμως, πρωτίστως, να εξεταστεί αν είναι όντως εύλογη ανάγκη σύγκλησης από το δικαστήριο. Το Άρθρο 126Α αποτελεί, επομένως, μια νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων της μειοψηφίας⁴⁰.

III. Καθήκοντα Συμβούλων

Παρόλες τις επιταγές που επιβάλλονται από το κοινοτικό κεκτημένο, η διαφάνεια διασφαλίζεται και μέσω του γεγονότος, πως καταρχήν, οι σύμβουλοι με την εξέλιξη του Εταιρικού Δικαίου, έχουν μετατραπεί σε όργανα της εταιρίας και δεν υπόκεινται πλέον στις εντολές της Γενικής Συνέλευσης. Όπου, επομένως, οι εξουσίες παρέχονται ρητώς από το καταστατικό στο Διοικητικό Συμβούλιο (εφεξής ΔΣ), η Γενική Συνέλευση (εφεξής ΓΣ) δεν μπορεί να επέμβει στην άσκησή τους, καθότι οι σύμβουλοι είναι και αυτοί αντιπρόσωποι της εταιρίας και όχι της πλειοψηφίας. Ήτοι, η εξουσία τους πηγάζει από το καταστατικό και η Γενική Συνέλευση μπορεί να επέμβει μόνο με τη χρήση οδηγιών στους συμβούλους, εφόσον βέβαια κάτι τέτοιο αποφασιστεί με ειδικό ψήφισμα αναφορικά με συγκεκριμένη πράξη και όχι για απόφαση που λήφθηκε ήδη νόμιμα⁴¹. Συμπερασματικά, οι Σύμβουλοι

31. Άρθρο 202 κεφ. 113. Το εν λόγω άρθρο καθιερώνει την θεσμοθετημένη προστασία της μειοψηφίας στο Κυπριακό Εταιρικό Δίκαιο και έχει υιοθετηθεί από την Companies Act 1948.

32. Βλέπε, κοινοδικαική νομολογία, *Re A Company* (No 004415 of 1996) [1997] 1 BCLC 479: Δεν απαιτείται να υπάρχει μια συνέχεια στην καταπιεστική συμπεριφορά, αλλά αθέμιτη βλάβη μπορεί να προκύπτει και από μεμονωμένη πράξη ή παράλειψη. *Re Five Minute Car Wash Service Ltd* [1996] 1 W.L.R. 745: Κάτι τέτοιο, όμως, είναι δύσκολο να εφαρμοστεί για κακή διαχείριση της εταιρίας. *Re Elgindata Ltd ChD* [1991] BCLC 959: Δεν απαιτείται, πάντως, να υπάρχει όμως σωρευτικός η ύπαρξη καταπίεσης σύμφωνα με το Section 210 και αθέμιτη βλάβη.

33. *Re Pelmaco Development LTD* [1991] 1 AAD 246.

34. *Glass v. Atkin* [1967] 65 D.R.L. 2d 501.

35. Πιριλλής Θεόδωρος και Άλλοι v. Ελευθέρου Κουή [2004] 1 Α.Α.Δ. 136: «Στην Καναδική υπόθεση *Glass v. Atkin* [1967] 65 D.R.L. 2d 501, θεωρήθηκε ότι σε μια εταιρεία που τα μετοχικά συμφέροντα ήσαν ίσα κατά 50% σε κάθε κατηγορία μετόχων, οι ενάγοντες οι οποίοι κατείχαν το 50% μπορούσαν να εγείρουν παράγωγη αγωγή διότι ο εναγόμενος και η σύζυγος του, που μαζί κατείχαν το άλλο 50% μπορούσαν αποτελεσματικά να εμποδίσουν τη γενική συνέλευση από του να περάσει ψήφισμα προς έγερση αγωγής.»

36. Άρθρο 126 του Κεφ. 113.

37. *Ibid*, άρθρο 1.

38. Άρθρο 126(1Α) του Κεφ. 113: «Ανεξαρτήτως των διατάξεων του εδαφίου (1), ή οτιδήποτε περιέχεται στο καταστατικό της, οι σύμβουλοι εισηγμένης εταιρείας σε οργανωμένη αγορά, μετά από αίτηση μελών της εταιρείας που κατέχουν την ημερομηνία κατάθεσης της αίτησης όχι λιγότερο του ενός εικοστού του πληρωμένου κεφαλαίου της εταιρείας που κατά την ημερομηνία κατάθεσης φέρει το δικαίωμα ψήφου σε γενικές συνελεύσεις της εταιρείας, αμέσως συγκαλούν δεόντως έκτακτη γενική συνέλευση της εταιρείας.»

39. *Ibid*.

40. *Στέλλα Μαλά*, Η προστασία των μετόχων, Σύντομη ανάλυση και κριτική, file:///C:/Users/user/Downloads/6-12-1-SM.pdf, σελ. 26.

41. *Gramophone and Typewriter Limited v. Stanley* [1908] 2 KB 89: «This Court decided not long since...that even a resolution of a numerical majority at a general meeting of the company cannot impose its will upon the directors when the articles have

επιδιδόμενοι στην καθημερινή διαχείριση της εταιρίας, αλλά και ως εκ του ρόλου και των καθηκόντων τους, επιφορτίζονται με μεγάλες ευθύνες και υποχρεώσεις. Είναι αυτοί που κρατάνε ως επί το πλείστον στα χέρια τους το μέλλον της εταιρίας, με αποτέλεσμα, τα όποια περιθώρια λάθους να πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο.

Η διαφάνεια είναι ένα κεφάλαιο που αδιαμφισβήτητα αγγίζει την σφαίρα εργασίας των διοικητικών συμβούλων σε μια εταιρεία. Ένας διοικητικός σύμβουλος είναι αυτός που ως επί το πλείστον λαμβάνει τις αποφάσεις λειτουργίας μιας εταιρείας. Αναμένεται λοιπόν, ότι θα επιφορτίζεται από καθήκοντα λογοδοσίας και λογοκρισίας. Θα πρέπει οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τους διοικητικούς συμβούλους να μην υποσκάπτουν τα συμφέροντα της εταιρείας, να είναι αποφάσεις καλόπιστες, να μην εξυπηρετούν αλλότριους σκοπούς και οπωσδήποτε να μην αποτελούν τη μάσκα διασφάλισης των αυτόνομων συμφερόντων των συμβούλων αντί της εταιρείας. Διαφάνεια σημαίνει η έκθεση των αποφάσεων που λαμβάνουν οι σύμβουλοι στην βάσανο της κρίσης των μετόχων δεδομένου ότι αυτοί αποτελούν το μέσο για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του εταιρικού σχήματος. Επομένως, αναμένεται ότι οι σύμβουλοι δεν θα λειτουργούν αυθαίρετα, αλλά στην βάση συνεργασίας με τα υπόλοιπα μέλη μιας εταιρείας. Πρωτίστως, επιβάλλεται να αναφερθεί, ότι τα καθήκοντα των συμβούλων υφίστανται κατά κανόνα μόνο έναντι της εταιρίας και όχι οποιουδήποτε άλλου⁴², όπως για παράδειγμα έναντι μετόχων⁴³, πιστωτών⁴⁴ ή και έναντι

άλλων συμβούλων⁴⁵.

Είναι αδιαμφισβήτητο, ότι η διαφάνεια αποτελεί προϋπόθεση που προκύπτει αβίαστα από τα προαναφερθέντα και η οποία πηγάζει είτε από τους αυξημένους περιορισμούς, είτε από τις προϋποθέσεις ελέγχου στη δράση τους που θέτει ρητώς, αλλά σποραδικά το Κεφ. 113. Τα σχετικά αυτά άρθρα του νόμου, περιέχουν εξαντλητικά περιπτώσεις αποκάλυψης, ειδοποίησης, αλλά και πληροφόρησης που υπέχουν οι σύμβουλοι έναντι των μελών μιας εταιρίας⁴⁶. Καταρχάς, ενώ όσον αφορά στα εμπιστεύματα που κατέχουν οι μέτοχοι δεν επιτρέπεται να εγγράφονται στο μητρώο των μετόχων, αντίθετα, σε ό,τι αφορά στους συμβούλους, υπάρχει ειδικό μητρώο, όπου και επιβάλλεται η καταγραφή των δικαιούχων των εμπιστευμάτων που αυτοί τυχόν κατέχουν⁴⁷. Επιπλέον, οι αυστηρές προϋποθέσεις διαφάνειας κατοχυρώνονται και από το δικαίωμα του Εφόρου ανά πάσα στιγμή να προβαίνει σε έλεγχο και επιθεωρήσεις, για να διαφανεί ποιοι ακριβώς βρίσκονται πίσω από τα εν λόγω εμπιστεύματα⁴⁸. Τέλος, οι σύμβουλοι δύνανται, εάν και εφόσον το καταστατικό ορίζει αναλόγως, να αναλάβουν συγκεκριμένο αριθμό μετοχών (ιδιοκτησιακό δικαίωμα), έτσι ώστε να δρουν πάντοτε με βάση το συμφέρον της εταιρείας, που κατά αυτό τον τρόπο θα είναι και δικό τους συμφέρον⁴⁹.

Παράλληλα, άλλα καθήκοντα που έχουν οι σύμβουλοι με γνώμονα τη διαφάνεια, είναι το καθήκον επιμέλειας⁵⁰ και πίστης⁵¹. Όσον αφορά στο τελευταίο, οφείλουν να δρουν εντός των εξουσιών που τους παρέχει είτε το καταστατικό, είτε τα ψηφίσματα ή και οι συμφωνίες μεταξύ των μετόχων⁵². Επίσης, έχουν καθήκον προ-

confided to them the control of the company's affairs. The directors are not servants to obey directions given by the shareholders as individuals; they are not agents appointed by and bound to serve the shareholders as their principals. They are persons who may by the regulations be entrusted with the control of the business, and if so entrusted they can be dispossessed from that control only by the statutory majority which can alter the articles.» Η στροφή της νομολογίας έγινε στην Automatic Self-Cleansing Filter Syndicate Ltd v. Cunningham [1906] 2 Ch 34, όπου αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ο κανόνας ότι δεν μπορεί η πλειοψηφία στη Γενική Συνέλευση να ακυρώσει μια *intra vires* νόμιμη απόφαση του ΔΣ, μια και παλαιότερα γίνονταν δεκτό από τη νομολογία ότι η Γενική Συνέλευση μπορούσε να επεμβαίνει στις αποφάσεις του ΔΣ ακόμη και εάν ήταν έγκυρες, αφού αντιμετωπιζόνταν ως απλοί αντιπρόσωποι των μελών με περιορισμένη εξουσία. Βλέπε και Παράρτημα 80 κεφ. 113 (ίδιο με CA 1948), καθώς και τις Exeter and Crediton Railway Co v. Buller, [1847] E15, John Shaw and Sons (Salford) Ltd v. Shaw, [1935] 2 KB 113 για την αρχή διάκρισης εξουσιών.

42. Βλέπε τον κανόνα της Ferguson v. Wilson [1866] και την εξαίρεση της Collen v. Wright [1857] 8 E&B 647; Penn v. Bristol & West Building Society and Others CA, 3 All ER 470, [1997] EWCA Civ 1416.

43. Percival v. Wright [1902] 2 Ch 421: Η παραβίαση καθήκοντος θίγει την εταιρεία και άρα μόνο αυτή μπορεί να τους ενάγει. Βλέπε και την Savoy Hotel Ltd, όπου τονίζει ότι πρέπει να προωθούνται τα συμφέροντα της εταιρείας ως σύνολο και όχι τα συμφέροντα των μελών ατομικά, όπως και τις Platt v. Platt [1999] 2 BCLC 745, Peskin v. Anderson [2001] 1 BCLC 372, Allen v. Hyatt [1914] 30 TLR 444. Εξαίρεση αποτελεί η Coleman v. Myers [1977] 2 NZLR 225: σε στενού τύπου εταιρείες, ευθύνονται οι σύμβουλοι και έναντι μελών όταν οι περιστάσεις το απαιτούν.

44. Βλέπε τις Western Finance Co Ltd v. Tasker Enterprises

Ltd [1979] M.J. No. 86, [1980] 1 WWR. 323, 106 DLR., Stone & Rolls Ltd v. Moore Stephens [2009] UKHL 39, Yukong Line Ltd of Korea v. Rendsburg Investments Corporation of Liberia; etc (No 2) [1998] 1 WLR 294, Liquidator of West Mercia Safetywear Ltd v. Dodd [1988] BCLC 250.

45. Kohn v. Meehan and another [2003] All ER (D) 315.

Βλέπε και τα συγγράμματα των Wild C. & Weinstein S., Smith & Keenan's Company Law (14th edn, Pearson Longman), p. 341-346, Dine J., Company Law (3rd edition, MACMILLAN LAW, MASTERS), p. 184-188.

46. Βλέπε συνολικά τα Άρθρα 187-191 του Κεφ. 113.

47. Άρθρο 187 κεφ. 113 και το σύγγραμμα του Κακογιάννη Γ., Κυπριακό Εταιρικό Δίκαιο (PILACO PUBLISHERS LTD, Λεμεσός, 2001), σελ. 106.

48. Άρθρο 166 και Άρθρα 158-159 του Κεφ. 113: έπειτα από αίτηση μελών.

49. Άρθρο 176 του κεφ. 113.

50. Wild C. & Weinstein S., Smith & Keenan's Company Law (14th edn, Pearson Longman), p. 338-340.

Βλέπε και την κρατούσα πλέον Re City Equitable Fire Insurance Co [1925] Ch 407, αλλά και τις Dorchester Finance Co Ltd v. Stebbing [1989] BCLC 498, Thomas Saunders Partnership v. Harvey [1989] 30 Con LR 103.

51. Dine J., Company Law (3rd edition, MACMILLAN LAW, MASTERS), p. 189: Όταν ένας σύμβουλος παραβιάσει καθήκον πίστης, η εταιρεία μπορεί, παρόλα αυτά, με ψήφισμά να αίρει την εγκυρότητα όταν η παραβίαση έχει γίνει καλόπιστα.

52. Re Smith and Fawcett Ltd. [1942] Ch 304, Hogg v Cramphorn Ltd [1967] Ch 254, Piercy v Mills [1920] 1 Ch 77: Δεν

ώθησης των συμφερόντων της εταιρείας κάτι το οποίο, ωστόσο, κρίνεται υποκειμενικά⁵³, λαμβανομένων υπόψη και αντικειμενικών εκτιμήσεων⁵⁴. Εκτός αυτού, έχουν καθήκον άσκησης ανεξάρτητης κρίσης⁵⁵ και αποφυγής σύγκρουσης συμφερόντων⁵⁶.

IV. Επίδραση του ενωσιακού δικαίου

Ένας από τους μεγαλύτερους οικονομολόγους, ο *Rafael La Porta*, στηρίζει την άποψη ότι η προστασία της μειοψηφίας και το νομικό της καθεστώς είναι αυτό που ουσιαστικά προσδιορίζει σε ένα κράτος την έκταση και το μέγεθος της αγοράς κεφαλαίων⁵⁷. Η ατέρμονη διαμάχη μεταξύ μειοψηφίας και πλειοψηφίας σε μια εταιρεία περιορισμένης ευθύνης υφίσταται, όπως είναι εύλογα προβλεπτό και στο κυπριακό νομικό σύστημα, το οποίο διασφαλίζει την προστασία της μειοψηφίας και ενισχύει την επιχειρηματικότητα⁵⁸.

Αρχικώς, επιβάλλεται να τονισθεί το γεγονός, πως το κυπριακό νομικό σύστημα εφαρμόζει το Κοινοδικαίο

μπορούν να ενεργούν για παράπλευρους σκοπούς, όπως π.χ. με στόχο να παραμείνουν στον έλεγχο της εταιρείας.

53. *Regentcrest plc v Cohen* [2001] 2 BCLC 80: αν όντως πιστευαν έντιμα και καλόπιστα ότι η ενέργειά τους ήταν για το καλό συμφέρον της εταιρείας.

54. *Charterbridge Corp. Ltd v. Lloyds Bank Ltd* [1959].

55. *Fulham Football Club Ltd v. Cabra Estates plc*: CA 1994, *Boulting v. Association of Cinematograph Television and Allied Technicians* [1963] 2 QB 606.

56. Βλέπε τις *Bray v. Ford* [1896] AC 44 (non-profit rule): το καθήκον αφορά την μη απόκτηση κέρδους χάρη στην θέση του ως σύμβουλος, *Regal (Hasting)*: δεν ενδιαφέρει εάν από τις ενέργειες του συμβούλου προέκυψε ζημιά στην εταιρεία, αλλά ενδιαφέρει μόνο το ίδιον οικονομικό όφελος, *Cook v. Deeks* [1916] UKPC 10, *Industrial Development, Bramford v. Bramford* [1969] EWCA Civ J0131-2, [1970] CH 212: η εταιρεία μπορεί να επικυρώσει την πράξη του συμβούλου με σύνηθες ψήφισμα και να αρθεί η παραβίαση, *Bowthorpe*: δεν μπορεί η εταιρεία να επικυρώσει πράξεις κακόπιστες, *Belmont και Dubai Aluminium. Co Ltd v Salaam* [2002] UKHL 48. Βλέπε τέλος και το σύγγραμμα *Goode R., Principles of Corporate Insolvency Law* (4th Edn, Sweet & Maxwell, London, 2011), p. 648-651.

57. *Στέλλα Μαλά*, Η προστασία των μετόχων, Σύνομη ανάλυση και κριτική, file:///C:/Users/user/Downloads/6-12-1-SM.pdf, σελ. 22.

58. Βλέπε το σχετικό Άρθρο 57B (στ): δημόσια εταιρεία δεν μπορεί να αγοράσει δικές της μετοχές, όταν αυτές αποκτήθηκαν με σκοπό την αποζημίωση των μειοψηφούντων μετόχων των συνδεδεμένων μερών.

Άρθρα 201Γ, 201ΙΑ (3): το άρθρο 201 έχει θεσπιστεί και εφαρμόζεται από το Κεφ. 113 με σκοπό να προστατέψει τη μειοψηφία των μετόχων που δεν συμφωνούν με διασυννοριακή συγχώνευση στην οποία κάθε κυπριακή εταιρεία, με την επιφύλαξη των σχετικών άρθρων του Κεφ. 113 (άρθρο 2011Α (1) (α), (β)) δύναται να μετέχει.

Τέλος βλέπε το άρθρο 201ΙΣΤ, όπως και τον Ν.41(Ι)/2007 «ΝΟΜΟΣ ΠΟΥ ΠΡΟΝΟΕΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΞΑΓΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΙΤΛΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΓΙΑ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ», ο οποίος συντελεί μέσω της δημιουργίας διαφόρων μηχανισμών στην ομαλότερη και αποδοτικότερη προστασία της μειοψηφίας, στα πλαίσια εναρμόνισης με την Εταιρική Οδηγία 2004/25/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με τις δημόσιες προσφορές εξαγοράς.

και έτσι, όπου δεν υπάρχει σχετική κυπριακή νομολογία, τότε η αγγλική νομολογία είναι καθοδηγητική ως προς το ζήτημα και τα Κυπριακά Δικαστήρια μπορούν να στηρίζονται και να ακολουθούν τις αρχές του Αγγλικού Κοινοδικαίου⁵⁹.

Σκοπός του Κύπριου Νομοθέτη, όσον αφορά στο Κεφ. 113, δεν είναι άλλος από την επίτευξη ενός ισοζυγίου μεταξύ της αρχής του κανόνα της πλειοψηφίας και της προστασίας της μειοψηφίας, δηλαδή της διασφάλισης ότι κανένας μέτοχος που ανήκει στη μειοψηφία δεν θα υποστεί ζημία από τυχόν κατάχρηση εξουσίας από την πλειοψηφία⁶⁰. Συνεπώς, σε αυτές τις περιπτώσεις η μειοψηφία πρέπει να απολαμβάνει δικαστικής προστασίας και όπου κρίνεται αναγκαίο να της παραχωρείται θεραπεία⁶¹.

Παράλληλα, το Ενωσιακό Εταιρικό Δίκαιο, σε μια προσπάθεια περαιτέρω προσαρμογής του στα σύγχρονα δεδομένα μέσω προστασίας της μειοψηφίας των μετόχων, έχει προβεί σε πολλά ουσιώδη μέτρα νομοθετημάτων, που αποσκοπούν ακριβώς στην ομαλότερη εφαρμογή των δικαιωμάτων ισότητας μεταξύ των μελών μιας εταιρείας.

Δεδηλωμένος στόχος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι η ενίσχυση της εμπιστοσύνης του κοινού στις χρηματοοικονομικές καταστάσεις και στις ετήσιες εκθέσεις που δημοσιεύονται από τις Ευρωπαϊκές Εταιρικές Οδηγίες. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της διαφάνειας η οποία και ενισχύει την εμπιστοσύνη⁶².

Ο Κώδικας Εταιρικής Διακυβέρνησης έχει θεσπιστεί για να διατηρεί την ποιότητα στις οργανωμένες αγορές του Χρηματιστηρίου μέσω της προσέγγισης των επενδυτών, της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς και της σύστασης αξίου και ταλαντούχου Συμβουλίου. Εκ των υστέρων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέλαβε κάποιες πρωτοβουλίες προς εξειδίκευση των οδηγιών⁶³, οι οποίες και ανάγονται στην ανάπτυξη ενός νομοθετικού πλαισίου με σκοπό να υποστηριχθούν οι μέτοχοι στην άσκηση διαφόρων δικαιωμάτων⁶⁴.

59. Βλέπε άρθρο 29 του Περί Δικαστηρίων Νόμου 14/60.

60. Βλέπε, *Bamford v Bamford* [1969] EWCA Civ J0131-2.

61. Βλέπε τα σχετικά περί του κανόνα της Foss.

62. Οδηγία 2006/46 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση των οδηγιών 78/660/ΕΟΚ και 83/349/ΕΟΚ του Συμβουλίου όσον αφορά ορισμένες απαιτήσεις κοινοποίησης για τις μεσαίου μεγέθους εταιρείες και την υποχρέωση σύνταξης ενοποιημένων λογαριασμών.

63. *Ibid.*

64. Σύσταση, 2005/162/ΕΚ ημερομηνίας 15/2/2005: «Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της προώθησης του ρόλου των (ανεξάρτητων) μη εκτελεστικών ή εποπτικών διευθυντικών στελεχών. Τα κράτη μέλη καλούνται να λάβουν τα μέτρα που είναι αναγκαία για τη θέσπιση σε εθνικό επίπεδο, είτε μέσω της προσέγγισης «συμμόρφωση ή εξήγηση» (comply or explain) είτε μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων, και με τα πλέον ενδεδειγμένα για το νομικό τους περιβάλλον μέσα, διατάξεις σχετικά με τον ρόλο των μη εκτελεστικών και των εποπτικών διοικητικών στελεχών, καθώς και των επιτροπών του διοικητικού ή του εποπτικού συμβουλίου».

Πολύ πρόσφατη στις διαρρυθμίσεις και τις εξελίξεις του Ενωσιακού Εταιρικού Δικαίου είναι η Οδηγία 2017/828, η οποία μεταξύ άλλων εστιάζει και στην προστασία της μειοψηφίας των μετόχων καθώς και στη διαφάνεια⁶⁵. Να σημειωθεί ότι η παρούσα Οδηγία δεν εμποδίζει τα Κράτη Μέλη να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ αυστηρότερες διατάξεις στον τομέα που διέπεται από αυτήν, προκειμένου να διευκολυνθεί περαιτέρω η άσκηση των δικαιωμάτων των μετόχων, να ενθαρρυνθεί η ενεργή συμμετοχή τους και να προστατευτούν τα συμφέροντα της μειοψηφίας, καθώς και να εξυπηρετηθούν άλλοι σκοποί, όπως είναι η ασφάλεια και η φερεγγυότητα των πιστωτικών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων⁶⁶.

Καταρχάς, τα Κράτη Μέλη οφείλουν να δημιουργήσουν ασφαλείς δικλίδες προστασίας, οι οποίες θα εξασφαλίζουν, όπως οι ουσιώδεις συναλλαγές συνδεδεμένων μερών εγκρίνονται από τους μετόχους ή από διοικητικά ή εποπτικά όργανα, ούτως ώστε, τα συνδεδεμένα μέρη να μην καταχρώνται την θέση τους και ταυτόχρονα να παρέχεται επαρκής προστασία των συμφερόντων της εταιρείας, των μη συνδεδεμένων μετόχων, καθώς και των μειοψηφούντων μετόχων⁶⁷.

Περαιτέρω, με γνώμονα τη διευκόλυνση των επενδύσεων σε μετοχές σε όλη την Ένωση και των μετοχικών δικαιωμάτων, επιβάλλεται η θέσπιση υψηλού βαθμού διαφάνειας στις χρεώσεις των τιμών και των τελών, όσον αφορά στις υπηρεσίες που παρέχουν οι διαμεσολαβητές⁶⁸. Παράλληλα, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι οι θεσμικοί επενδυτές και οι διαχειριστές περιουσιακών στοιχείων δεν διακατέχονται από διαφάνεια ως προς τις επενδυτικές στρατηγικές τους⁶⁹. Ως εκ τούτου, η κοινοποίηση τέτοιων πληροφοριών θα είχε ως αποτέλεσμα την ευαισθητοποίηση των επενδυτών, την βελτίωση των

επενδυτικών αποφάσεων, την προώθηση του διαλόγου μεταξύ εταιρειών και μετόχων, καθώς και την ενίσχυση της λογοδοσίας των μετόχων έναντι της κοινωνίας των πολιτών και των ενδιαφερόμενων μερών⁷⁰.

Για να εξασφαλιστεί ότι η εφαρμογή της πολιτικής αποδοχών συνάδει με την εν λόγω πολιτική, οι μέτοχοι θα πρέπει να αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου επί της έκθεσης αποδοχών της εταιρείας. Για να εξασφαλιστεί η εταιρική διαφάνεια και η λογοδοσία των διοικητικών στελεχών, η έκθεση αποδοχών θα πρέπει να είναι σαφής και κατανοητή και να παρουσιάζει ολοκληρωμένη επισκόπηση των αποδοχών των επιμέρους διοικητικών στελεχών κατά το τελευταίο οικονομικό έτος⁷¹.

Προκειμένου να αυξηθεί η εταιρική διαφάνεια, καθώς και η λογοδοσία των διοικητικών στελεχών και για να μπορούν οι μέτοχοι, οι δυνητικοί επενδυτές και τα ενδιαφερόμενα μέρη να έχουν μια πλήρη και αξιόπιστη εικόνα των αποδοχών που χορηγούνται σε κάθε διοικητικό στέλεχος, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να γνωστοποιείται κάθε στοιχείο και το συνολικό ύψος των αποδοχών. Η παρούσα Οδηγία θεσπίζει απαιτήσεις διαφάνειας για τις εταιρείες, τους θεσμικούς επενδυτές, τους διαχειριστές περιουσιακών στοιχείων και τους πληρεξούσιους συμβούλους⁷².

Καίριες με τα δεδομένα της διαφάνειας Οδηγίες, πέραν της ανωτέρω, αποτελούν και άλλες, τις οποίες η Κυπριακή τάξη ενσωμάτωσε, όπως λόγου χάρι η Εταιρική Οδηγία 2004/25 (Εταιρική Οδηγία 2004/25/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου 2004 σχετικά με τις δημόσιες προσφορές εξαγοράς, εφεξής Οδηγία 2004/25/EK)⁷³. Αυτή ενσωματώθηκε με τον Περί Δημοσίων Προτάσεων Εξαγοράς Νόμο 41(I)/2007 (εφεξής Νόμος 41(I)/2007)⁷⁴, που, όπως προαναφέρθηκε, αφορά τις υπό εξαγορά εταιρείες. Ο υπό κρίση Νόμος, παρέχει μια σειρά από διατάξεις που συνδράμουν στην άμεση διασφάλιση των δικαιωμάτων των μετόχων⁷⁵, καθώς και της εν γένει διαφάνειας, μέσω

Σύσταση, 2004/913/EK ημερομηνίας 14/12/2004: «Για την προώθηση κατάλληλου καθεστώτος αποδοχών των διοικητικών στελεχών των εισηγμένων εταιρειών. Με την οποία τα κράτη μέλη καλούνται να θεσπίσουν κατάλληλο κανονιστικό σύστημα που να παρέχει στους μετόχους μεγαλύτερη διαφάνεια και επιρροή, και να προβλέπει κυρίως στη λεπτομερή ενημέρωση για τις επιμέρους αμοιβές.».

65. Οδηγία (ΕΕ) 2017/828 Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Μαΐου 2017 για την τροποποίηση της οδηγίας 2007/36/EK όσον αφορά την ενθάρρυνση της μακροπρόθεσμης ενεργού συμμετοχής των μετόχων.

66. Ibid, παράγραφος 55.

67. Ibid, παράγραφος 42: «Οι συναλλαγές με συνδεδεμένα μέρη είναι δυνατόν να ζημιώνουν τις εταιρείες και τους μετόχους, καθώς ενδέχεται να παρέχουν στο συνδεδεμένο μέρος την ευκαιρία να ιδιοποιηθεί αξία που ανήκει στην εταιρεία. Επομένως, είναι σημαντικό να υπάρχουν επαρκείς δικλίδες ασφαλείας για την προστασία των συμφερόντων των εταιρειών και των μετόχων.».

68. Ibid, παράγραφος 11: «Είναι σημαντικό να τονισθεί πως «Οι διακρίσεις μεταξύ των χρεώσεων που επιβάλλονται για την εγχώρια και τη διασυνοριακή άσκηση των δικαιωμάτων των μετόχων λειτουργούν αποτρεπτικά για τις διασυνοριακές επενδύσεις και για την αποτελεσματική λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και θα πρέπει να απαγορευούνται.».

69. Ibid, παράγραφος 16.

70. Ibid, παράγραφος 15.

Παράγραφος 17: «Επομένως, οι θεσμικοί επενδυτές και οι διαχειριστές περιουσιακών στοιχείων θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη διαφάνεια όσον αφορά την προσέγγισή τους έναντι της ενεργού συμμετοχής των μετόχων.».

71. Ibid, παράγραφος 31.

72. Ibid, παράγραφος 34.

73. Οδηγία 2004/25/EK.

74. Ο περί Δημοσίων Προτάσεων Εξαγοράς Νόμος του 2007 (Ν. 41(I)/2007).

75. Βλέπε τα σχετικά άρθρο 5 (Προστασία των μειοψηφούντων μετόχων, υποχρεωτική προσφορά, δίκαιη τιμή), άρθρο 16 (δικαίωμα εξαγοράς) της Οδηγίας 2004/25/EK, καθώς και τα άρθρα 18, 29, όπου προβλέπονται κριτήρια για το πώς πρέπει να καθορίζεται το ποσό που θα προσφερθεί από τον προτείνων, ενώ παράλληλα δεν δύναται ο μικρομέτοχος να λάβει χαμηλότερη αντιπαροχή από έναν μεγαλομέτοχο. Σε περίπτωση, όμως, που έχει δοθεί υψηλότερη τιμή, ο Νόμος παρέχει τη λύση μέσω επιβολής απόλυτης διαφάνειας και εξίσωσης προς τα πάνω για την αποφυγή οποιασδήποτε αδικίας ή εκμετάλλευσης των μειονοτήτων. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς έχει την επιλογή αναθεώρησης οποιασδήποτε δημόσιας προσφοράς, ούτως ώστε οι μέτοχοι να απολαμβάνουν ισότιμη με-

προστασίας της μειοψηφίας⁷⁶.

Σύμφωνα λοιπόν με την Οδηγία και το Νόμο, όπου οι κάτοχοι των τίτλων θεωρούν ότι αίρονται τα δικαιώματά τους, έχουν δικαίωμα να διεκδικήσουν δίκαιη αποζημίωση⁷⁷. Επιπροσθέτως, οι κάτοχοι τίτλων ενημερώνονται με έγγραφο ως προς την πρόταση εξαγοράς⁷⁸, το οποίο συμπεριλαμβάνει και την ενημέρωση σχετικά με την αντιπαροχή-αντάλλαγμα που ο προτείνων σκοπεύει να τους παραχωρήσει⁷⁹. Η αρχή αυτή είναι υψίστης σημασίας και έτσι δεν θα πρέπει να υπάρχει παρέκκλιση από τις επιταγές της, εκτός αν ευνοείται η θέση της μειοψηφίας⁸⁰. Ως εκ τούτου, οι μέτοχοι της πλειοψηφίας αναγκάζονται να δρουν καλή τη πίστη, κοινώς θεωρείται ασυμβίβαστη η οποιαδήποτε προσπάθεια να ληφθεί μεγαλύτερο τίμημα για την πώληση των μετοχών, εις βάρος της μειοψηφίας⁸¹.

Στη βάση της θεμελιώδους για τα δεδομένα του Νόμου υπόθεσης *Audiollux SA v. Groupe Bruxelles Lambert SA (GBL)*⁸² αποφασίστηκε πως παράλληλα με τα όσα ο Νόμος και η Οδηγία ορίζουν⁸³, εάν ένα φυσικό ή νομικό

ταχείριση, ανεξαρτήτως του αριθμού ή της αξίας των μετοχών που διακατέχουν.

76. Πηνελόπη Χαράλαμπος, Δημόσιες προτάσεις εξαγοράς για την απόκτηση τίτλων εταιρείας και η προστασία της μειοψηφίας (Νόμος 41(I)/2007), Δευτέρα, Ιουλίου 03, 2017, <http://www.cylegalnews.com/2017/07/412007.html>.

77. Οδηγία 2004/25/ΕΚ, σκέψη 19: «Όταν οι κάτοχοι των τίτλων έχουν υποστεί ζημία λόγω της άρσης των δικαιωμάτων, θα πρέπει να προβλέπεται δίκαιη αποζημίωση σύμφωνα με τις τεχνικές διευθετήσεις που καθορίζονται από τα κράτη μέλη». Νόμος 41(I)/2007, άρθρο 35(5): «Οι κάτοχοι των δικαιωμάτων, τα οποία αίρονται με τα εδάφια (2) έως (4) του παρόντος άρθρου, δικαιούνται αποζημίωση για τη ζημία που υπέστησαν από την αιτία αυτή· η καταβολή τέτοιας αποζημίωσης είναι θέμα προς καθορισμό μεταξύ του προτείνοντος και του μετόχου, του οποίου τα δικαιώματα αίρονται.».

78. Οδηγία 2004/25/ΕΚ, σκέψη 13: «Οι κάτοχοι τίτλων θα πρέπει να ενημερώνονται κατάλληλα για τους όρους της προσφοράς μέσω ενός εγγράφου προσφοράς. Κατάλληλη πληροφόρηση θα πρέπει να παρέχεται και στους εκπροσώπους του προσωπικού της εταιρείας, ή, ελλείψει αυτών, απευθείας στο προσωπικό». Νόμος 41(I)/2007, άρθρο 36(5): «Η Επιτροπή, αφού διαπιστώσει την κατοχή από τον προτείνοντα, τίτλων που αντιπροσωπεύουν ποσοστό τουλάχιστον ενενήντα τοις εκατόν (90%) του συνόλου των δικαιωμάτων ψήφου της υπό εξαγορά εταιρείας και την ύπαρξη της προβλεπόμενης στην παράγραφο (γ) του εδαφίου (4) βεβαίωσης, εκδίδει απόφαση η οποία προβλέπει την υποχρέωση του προτείνοντος (α) να ενημερώσει γραπτώς τους επηρεαζόμενους κατόχους τίτλων της υπό εξαγορά εταιρείας...».

79. Νόμος 41(I)/2007, άρθρο 33. Οδηγία 2004/25, άρθρο 6(3): «Το έγγραφο προσφοράς που προβλέπεται στην παράγραφο 2 καθορίζει τουλάχιστον: ... (δ) το αντίλλαγμα που προσφέρεται για κάθε τίτλο ή κατηγορία τίτλων και, σε περίπτωση υποχρεωτικής προσφοράς, τη μέθοδο που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό του, μαζί με λεπτομέρειες για τον τρόπο με τον οποίο πρόκειται να καταβληθεί το αντίλλαγμα.».

80. *Supra* at n. 76.

81. *Supra* at n. 76; Γ. Τριανταφυλλάκη, Η εφαρμογή της αρχής της ισότιμης μεταχείρισης των μετόχων στην εξαγορά επιχειρήσεων, σελ. 363.

82. C-101/08 *Audiollux SA v. Groupe Bruxelles Lambert SA (GBL)*, ECLI:EU:C:2009:626.

83. *Ibid*, παράγραφοι 14-19.

πρόσωπο αποκτήσει τον έλεγχο της εταιρείας (30% του μετοχικού κεφαλαίου), τότε υποχρεούται να υποβάλει δημόσια πρόταση για να εξαγοράσει όλες τις υπόλοιπες μετοχές της εταιρείας σε δίκαιη τιμή⁸⁴. Με τον τρόπο αυτό ενδυναμώνεται η μειοψηφία⁸⁵. Διαφαίνεται, έτσι, ο ξεκάθαρος σκοπός του Νομοθέτη να δώσει τη δυνατότητα και όχι την υποχρέωση στους μετόχους μειοψηφίας να αποφασίσουν για τη διαχείριση του μετοχικού τους κεφαλαίου ή αν θα λάβουν μια δίκαιη αντιπαροχή και θα αποχωρήσουν.

Στη βάση της *Στέφανος Χαίλης v. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου*⁸⁶, για να τεθεί σε ισχύ μια δημόσια πρόταση, θα πρέπει να εγκριθεί από την Γενική Συνέλευση, έτσι ώστε, αν ο μέτοχος αυτός υπερβεί το ποσοστό του 30% (που θεωρητικά του ανήκει), υποχρεούται να προχωρήσει σε δημόσια πρόταση, και αν δεν το πράξει αυτό, τότε οι ψήφοι του θεωρούνται στα μάτια του Νόμου ανενεργές⁸⁷.

Ο Δικαστής Douglas⁸⁸, ανέφερε την ανάγκη υποχρέωσης πίστης μεταξύ των μετόχων και τη διασφάλιση μιας σχέσης εμπιστοσύνης, όπου κανένας δεν θα έχει στο πίσω μέρος του μυαλού του το προσωπικό, παρά μόνο το κοινό συμφέρον των μετόχων της εταιρείας ως σύνολο. Τόνισε, επίσης, πως κανένας εκ των μετόχων δεν θα έπρεπε να κάνει χρήση της δύναμης που του δίνει ο αριθμός ή η αξία των μετοχών του, με σκοπό το προσωπικό του όφελος και εις βάρος της μειοψηφίας, μιας και αυτό θα ισοδυναμούσε με κατάχρηση εξουσίας, η οποία σε τελική ανάλυση θα οδηγούσε στην περιθωριοποίηση της μειοψηφίας⁸⁹.

Πιο συγκεκριμένα, εστίαση δίδεται στο Άρθρο 33(6) του Νόμου 41(I)/2007, το οποίο κάνει λόγο για υποχρέωση του συμβουλίου της υπό εξαγορά εταιρείας, όπως επισυνάπτει μια «ειδικής μορφής εγγράφου» έκθεση, ενός ανεξάρτητου από τα μέρη της δημόσιας πρότασης εγκεκριμένου ελεγκτή (γνωστός ως Ε.Π.Ε.Υ) ή άλλου ειδικού εμπειρογνώμονα⁹⁰. Ακόμα, τονίζεται ότι στην έκθεση πρέπει να αναγράφεται η γνώμη του εμπει-

84. *Supra* at n. 82.

85. Βλέπε την κυπριακή Ζένιου Δημητρίου v. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, αρ. υπόθεσης 159/2011.

86. Στέφανος Χαίλης v. Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, Συνεκδικαζόμενες Υποθέσεις Αρ. 22/2010, 23/2010, 24/2010, 25/2010, 19 Μαΐου 2011.

87. *Ibid*.

88. *Pepper v. Litton* [1939] 308 US 295.

89. C-441/93, Παφίτης κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-1347, σκέψη 38, της 19ης Νοεμβρίου 1996, C-42/95, Siemens, Συλλογή 1996, σ. I-6017, σκέψη 13, καθώς και της 18ης Δεκεμβρίου 2008.

C-338/06, Επιτροπή κατά Ισπανίας, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 23.

90. Νόμος 41(I)/2007, άρθρο 33(6): «Στο καταρτιζόμενο από το συμβούλιο της υπό εξαγορά εταιρείας, έγγραφο επισυνάπτεται έκθεση ενός ανεξάρτητου από τα μέρη της δημόσιας πρότασης εγκεκριμένου ελεγκτή, Ε.Π.Ε.Υ. ή άλλου ειδικού εμπειρογνώμονα. Στην έκθεση αναγράφεται η γνώμη του εμπειρογνώμονα για το κατά πόσο η προτεινόμενη αντιπαροχή είναι δίκαιη και εύλογη καθώς και η άποψή του επί της βάσεως του υπολογισμού που χρησιμοποιήθηκε προς καθορισμό της αντιπαροχής.».

ρογνώσιμα για το κατά πόσον η προτεινόμενη αντιπαροχή είναι δίκαιη και εύλογη, καθώς και η άποψη του επί της βάσεως του υπολογισμού που χρησιμοποιήθηκε προς καθορισμό της αντιπαροχής⁹¹.

Επιπλέον, ο εν λόγω Νόμος αναφέρεται ρητά και στις υποχρεώσεις των συμβούλων⁹², στους περιορισμούς των εξουσιών του Διοικητικού Συμβουλίου και στην εξουδετέρωση των μέτρων άμυνας⁹³. Τέλος, επιβάλλεται η σχετική υπογραφή του εγγράφου της δημόσιας πρότασης και τεκμαίρεται νομικά τόσο η ευθύνη όσο και η υπαιτιότητα των προσώπων που το υπογράφουν⁹⁴, ήτοι τα μέλη του Συμβουλίου⁹⁵. Σε περίπτωση μη τήρησης των επιταγών του Άρθρου 21, όσον αφορά κυρίως στην ακρίβεια, πληρότητα και ορθότητα του εγγράφου της δημόσιας πρότασης, επιπρόσθετα από διοικητική παράβαση⁹⁶ ή αστική ευθύνη⁹⁷, το οποιοδήποτε μέλος του Συμβουλίου διώκεται και για ποινικό αδίκημα, το οποίο και τιμωρείται δυνάμει του Άρθρου 49⁹⁸.

V. Επίλογος

Εν κατακλείδι, έχοντας αναλύσει τους τρεις βασικούς πυλώνες της διαφάνειας με βάση τη νομολογία, το Ενωσιακό Δίκαιο και την κυπριακή νομοθεσία, προκύπτει αβίαστα ότι η Κύπρος είναι ένα νομικό σύστημα που δείχνει σεβασμό στην άσκηση της επιχειρηματικότητας. Είναι ένα σύστημα όπου παρέχει πρόσφορο έδαφος στη μειοψηφία, η οποία με τη σειρά της νιώθει ασφάλεια και προστασία. Παρόλα αυτά, υπάρχουν πολλές δυνατότητες και προοπτικές βελτίωσης για περαιτέρω εξέλιξη του πεπαλαιωμένου, αλλά συγχρόνως λειτουργικού Κεφ. 113.

Είναι γεγονός, ότι εκτός από τους μετόχους που αποτελούν τον πυρήνα της εταιρίας, όπως συνεπάγεται από τα ανωτέρω, αναπόσπαστο κομμάτι του εταιρικού γίνεσθαι αποτελούν και οι σύμβουλοι. Σύμβουλοι και μέτοχοι θα πρέπει πάντοτε να λειτουργούν με διαφάνεια, ώστε να καλλιεργείται ένα πνεύμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας στους επενδυτές, καθώς και να προωθείται ο διάλογος και η λογοδοσία μεταξύ των μελών μιας εταιρείας.

Αναπόφευκτα, ο Νόμος 41(I)/2007 αποτελεί ένα

σημαντικό βήμα στην εξέλιξη του Κυπριακού Εταιρικού Δικαίου για τη διαφάνεια στα θέματα εξαγορών. Δεδομένης, όμως, της πρόσφατης Οδηγίας του 2017, αναμένεται ότι θα ληφθούν πολλά περισσότερα μέτρα εκσυγχρονισμού και μεταρρύθμισης. Ωστόσο, δεν παροράται το γεγονός, ότι τα σχετικά άρθρα του Κεφ. 113 έχουν τροποποιηθεί την περίοδο σύστασης και εφαρμογής της Οδηγίας και συνεχίζουν να τροποποιούνται, σε μια προσπάθεια αμεσότερης συμμόρφωσης. Πρότυπο πρέπει να αποτελούν συγκριτικά με το δικό μας δίκαιο πιο εξελιγμένα συστήματα άλλων εννόμων τάξεων. Η Οδηγία θέτει του θεμέλιους λίθους μιας πλήρους διαφάνειας και επαρκούς προστασίας της μειοψηφίας. Συνεπώς, το Κεφ. 113 επηρεάζεται σημαντικά επί ειδικών νομικών σημείων. Με άλλα λόγια, επιβάλλεται αδήριτα, η ύπαρξη μιας μεγαλύτερης μορφής προσπάθειας αναδιάρθρωσης του νομοθετικού μας πλαισίου, έτσι ώστε, μια ευάλωτη ομάδα σε έναν δημοκρατικό οργανισμό, όπως η εταιρία, να καταφέρει να τυγχάνει πλήρους και αποτελεσματικής προστασίας, απολαμβάνοντας θεραπεία όπου και όποτε χρειάζεται⁹⁹.

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό πως η εν λόγω Οδηγία σε συνδυασμό με τον ημεδαπό νόμο του Κεφ. 113, έχουν ως στόχο την συνεργασία που επικρατεί εντός του πεδίου εφαρμογής του Εταιρικού Δικαίου, αλλά και ευρύτερα στις μεταξύ των Κρατών Μελών περιπτώσεις, όσον αφορά στο ζήτημα της διαφάνειας των μετόχων και συμβούλων.

Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να διασαφηνισθεί, πως η επίμαχη Οδηγία δεν έχει ακόμη καταφέρει να επηρεάσει επαρκώς τα κυπριακά τεκτενόμενα. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, λόγω της επελευθέρωσης εφαρμογής που ευλόγως θα έχει στο νομικό μας σύστημα, συνάγεται με ευκολία ότι η επιρροή που θα προσδώσει μέσω της εναρμόνισής της σε σχετικό νομοθέτημα, επιβάλλεται να είναι σε τέτοιο βαθμό ουσίας, ώστε να συμβαδίζουν οι αρχές που αυτή επιτάσσει και να μεταφράζεται σε μια ευεπίφορη πλήρωση των όρων στα δικαιώματα των μετόχων και εντός Κυπριακού Δικαίου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, συνάγεται αναντίλεκτα, ότι όσον αφορά στο Κυπριακό Δίκαιο, απαιτείται μια αμεσότερη συμμόρφωση των κανόνων του Ενωσιακού Δικαίου, εντός των οποίων θα πρέπει να επέλθει μια ταυτόχρονη κανονικότητα και τακτική. Ως εκ τούτου και υπό το φως των ανωτέρω, έχει καταστεί σαφές ότι, η εφαρμογή της Οδηγίας στην Κύπρο θα επηρεάσει την πρακτική εφαρμογή του ισχύοντος ουσιαστικού Εταιρικού Δικαίου. Ως προς τα αποτελέσματα της εφαρμογής, αυτό θα αποδειχτεί εν καιρώ μέσω της νομολογίας.

91. Βλέπε συμπληρωματικά *Στροβολίδης Γ.Α.*, Εγκεκριμένος Λογιστής, «Εκθεση Αξιολόγησης Ανεξάρτητου Ειδικού Εμπειρογνώσιμου, με βάση το άρθρο 33(6) του περί Δημοσίων Προτάσεων Εξαγοράς Νόμου του 2007 (N41(I)/2007)», http://www.stockwatch.com.cy/media/announce_pdf/Feb24_2011_ROL.pdf, ROLANDOS ENTERPRISES PUBLIC LTD, σελ. 1, 5, 14.

92. Άρθρο 32(1), (2) του Νόμου 41(I)/ 2007, καθώς και Άρθρο 9 της Οδηγίας 2004/25/EK.

93. Άρθρο 35. 1 (α) (β) του Νόμου 41 (I)/ 2007 και Άρθρο 11 της Οδηγίας 2004/25/EK.

94. Άρθρο 21 (2) του Νόμου 41(I)/2007.

95. Άρθρο 21 (1)(3) του Νόμου 41(I)/2007.

96. Άρθρο 46 του Νόμου 41(I)/2007.

97. Άρθρο 48 του Νόμου 41(I)/2007.

98. Εστίαση δίνεται στο Άρθρο 49 (2) του Νόμου 41(I)/2007, όπου εκτός από το ΝΠ, υπέχει ποινικής ευθύνης και οποιοδήποτε μέλος συμπράττει ή συνεργεί στο αδίκημα.

99. *Στέλλα Μαλά*, Η προστασία των μετόχων, Σύνομη ανάλυση και κριτική, <file:///C:/Users/user/Downloads/6-12-1-SM.pdf>, σελ. 29.

IV. Δίκαιο περιβάλλοντος

Κλιματική Αλλαγή: Από το πρωτόκολλο του Κιότο στη Συμφωνία του Παρισιού

Ελένη Αθηνοδώρου, Απόφοιτος Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ο ραγδαία μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της κλιματικής αλλαγής επιτάσσει όλο και περισσότερο την λήψη σε διεθνές επίπεδο συλλογικών και καινοτόμων μέτρων προς αποτροπή και μείωση των καταστροφικών για τον πλανήτη συνεπειών της. Έχοντας ως απώτερο στόχο την αναγνώριση της ευθύνης της ανθρωπότητας, ως προς τη λήψη μέτρων, για την αντιμετώπιση των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, υιοθετείται η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (στο εξής «Σύμβαση») το 1992 στη Νέα Υόρκη¹. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξεταστεί κατά πόσο το διεθνές δίκαιο, είναι σε θέση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την απειλή της κλιματικής αλλαγής. Παράλληλα, η μελέτη αποσκοπεί στη σύγκριση της αποτελεσματικότητας των δύο σημαντικότερων κλιματικών συνθηκών, αφενός του Πρωτοκόλλου του Κιότο (στο εξής «Πρωτόκολλο») και αφετέρου της Συμφωνίας του Παρισιού (στο εξής «Συμφωνία»), και στην εκτίμηση του κατά πόσο η εξέλιξη, που παρατηρείται από τη μία συνθήκη στην άλλη είναι θετική, στάσιμη ή αρνητική.

Λέξεις-Κλειδιά:

Περιβάλλον - Κλιματική αλλαγή - Σύμβαση-πλαίσιο για την κλιματική αλλαγή - Πρωτόκολλο του Κιότο - Συμφωνία του Παρισιού - Μηχανισμοί εφαρμογής

I. Εισαγωγή

Η κλιματική αλλαγή είναι αναντίρρητα ένα ζήτημα που αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία με την πάροδο του χρόνου. Παρά την αβεβαιότητα που επικρατεί ως προς την ακριβή έκταση του προβλήματος και των μελλοντικών συνεπειών του², τα κράτη έχουν πλέον αναλάβει να το αντιμετωπίσουν με τα σημερινά δεδομένα, καθώς ήδη τα συμπτώματα είναι εμφανή και δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία ότι απειλούν σοβαρά την ίδια την ύπαρξη του πλανήτη μας και μαζί, της ανθρωπότητας.

Ειδικότερα, οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής

δεν έχουν μόνο περιβαλλοντικές διαστάσεις αλλά και οικονομικές, κοινωνικές, και πολιτικές, ως προς τις διακρατικές σχέσεις. Οι οικολογικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής βρίσκονται σε στενή αλληλεξάρτηση με τις κοινωνικές. Η καταστροφή των δασών, η μόλυνση, η εξάλειψη του νερού, η τήξη των θαλάσσιων πάγων, η αύξηση της θερμοκρασίας, οι πλημμύρες και η άνοδος της στάθμης της θάλασσας είναι μόνο κάποια από τα συμπτώματα της κλιματικής αλλαγής για τα οποία ευθύνεται η ανθρωπότητα. Αναπόφευκτα, επηρεάζεται η διαβίωση των σύγχρονων αλλά και των μελλοντικών γενεών που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Η καταστροφή του οικοσυστήματος ήδη απειλεί τη δημόσια υγεία, τη γεωργία και κτηνοτροφία, την ίδια την ανθρώπινη ζωή αλλά και την επιβίωση όλων των ζωντανών οργανισμών στον πλανήτη³.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη κατά χρονολογική και λογική ακολουθία. Στο πρώτο μέρος αναλύεται ο πυρήνας της Σύμβασης, παρουσιάζοντας τις θεμελιώδεις αρχές και στόχους που θέτει αλλά και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις για τα συμβαλλόμενα μέρη. Η ανάλυση αυτή είναι σημαντική, αφού το Πρωτόκολλο και η Συμφωνία στηρίζονται και εμπνέονται από το περιεχόμενο της Σύμβασης. Στο δεύτερο μέρος επιδιώκεται η εξέταση των κυριότερων προνοιών του Πρωτοκόλλου, χωρίς ιδιαίτερη εμβάθυνση στις διαδικαστικές πρόνοιές του. Ειδικότερα, επιχειρείται μία αντικειμενική ανάλυση των στόχων και των προβλεπόμενων μηχανισμών εφαρμογής τους, ώστε στην πορεία της μελέτης να μπορεί να επέλθει σύγκριση με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της Συμφωνίας στο τρίτο μέρος. Η μελέτη καταλήγει στο γεγονός ότι παρά την επανάληψη πολλών προβληματικών σημείων του Πρωτοκόλλου, στο περιεχόμενο της Συμφωνίας, τα μέχρι τώρα δεδομένα δείχνουν ότι η Συμφωνία αποτελεί μια προοδευτική εξέλιξη ή και αντικατάσταση ακόμα του Πρωτοκόλλου.

II. Η Σύμβαση-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή

A. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Η θέση της Σύμβασης σε ισχύ το Μάρτιο του 1994 και η επικύρωσή της από 197 κράτη την καθιστά, τη νομική βάση όλων των διεθνών διαπραγματεύσεων για την κλιματική αλλαγή. Η Σύμβαση αποτελεί την πρώτη

1. United Nations Framework Convention on Climate Change, May 9, 1992, 1771 U.N.T.S. 107, 31 I.L.M. 849.

2. D. A. Farber, *Coping with Uncertainty: Cost-Benefit Analysis, The Precautionary Principle, And Climate Change*, (2015) 90 Geo. Wash. L. Rev. 1659.

3. C. Carlarne, *Delinking International Environmental Law & Climate Change*, (2014) 4 Mich. J. Envtl. & Admin. L. 40.

ουσιαστική αναγνώριση από το σύνολο των κρατών⁴ της ανθρώπινης παρεμβολής στην επίταση του προβλήματος και της ανάγκης λήψης αποτελεσματικών μέτρων τόσο σε εθνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Με τη γενικότητα των προνοιών της και την παροχή ενός μη δεσμευτικού πλαισίου κανόνων, η Σύμβαση κατάφερε να προσελκύσει σχεδόν το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, εφόσον οι αρχές που έθεσε ανταποκρίνονται και εξυπηρετούν τα διαφοροποιημένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των κρατών⁵.

B. Στόχοι και αρχές της Σύμβασης

Απώτερος στόχος της Σύμβασης είναι «η σταθεροποίηση των συγκεντρώσεων αερίου του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα, σε επίπεδο που να αποτρέπει την επικίνδυνη ανθρωπογενή παρεμβολή στο παγκόσμιο κλιματικό σύστημα» (άρθρο 2). Η αναφορά σε σταθεροποίηση παραπέμπει σε μία συνεχή προσπάθεια ποσοτικών διαβαθμίσεων και επομένως ο στόχος που θέτει δεν έχει στιγμιαίο χαρακτήρα⁶. Ωστόσο, από το άρθρο 2 της Σύμβασης απουσιάζει ένα πολύ σημαντικό στοιχείο. Δεν γίνεται ρητή αναφορά σε χρονοδιάγραμμα δράσης και επίτευξης του στόχου, παρά μόνο γ σε «επαρκές χρονικό διάστημα». Νοούμενου ότι οι διαπραγματεύσεις που οδήγησαν στη Σύμβαση ήταν εξαντλητικές, η οποία ερμηνεία του άρθρου 2 θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα επιφυλακτική, αφού οποιαδήποτε παράλειψη ενδέχεται να εξυπηρετεί κάποια σκοπιμότητα⁷. Το ζήτημα του χρονοδιαγράμματος έρχονται να καλύψουν και να προσδιορίσουν αργότερα το Πρωτόκολλο και η Συμφωνία.

Η κυριότερη ίσως από τις αρχές της Σύμβασης που παρατίθεται στο άρθρο 3 και η οποία αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης, στις μετέπειτα διεθνείς συμφωνίες, είναι η αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών των κρατών (common but differentiated responsibilities). Το άρθρο 2 συμπεριλαμβάνει επίσης την αρχή της προφύλαξης, της αειφόρου ανάπτυξης και της ορθονομίας⁸. Στη βάση της αρχής αυτής, η Σύμβαση διαχωρίζει τα συμβαλλόμενα κράτη σε δύο Παραρτήματα, στα οποία προσδίδει διαφορετικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Στο Παράρτημα I ανήκουν τα ανεπτυγμένα κράτη, συμπεριλαμβανομένων των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως κράτη που βρίσκονται σε διαδικασία μετάβασης στην οικονομία της αγοράς⁹. Στο Παράρτημα II βρίσκονται μόνο τα ανεπτυγμένα κράτη, όχι όμως τα κράτη με μεταβατικές οικονομίες. Η διαφορά έγκειται στο ότι η υποχρέωση παροχής οικονομικής

βοήθειας στις αναπτυσσόμενες χώρες βαρύνει μόνο τα βιομηχανικά, ανεπτυγμένα κράτη¹⁰. Τέλος, τα αναπτυσσόμενα κράτη δεσμεύονται μόνο από τις υποχρεώσεις του άρθρου 4.1 της Σύμβασης που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με τη διαμόρφωση, προαγωγή και εφαρμογή σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο διαφόρων πολιτικών, προγραμμάτων και μέτρων μετριασμού της κλιματικής αλλαγής. Αξίζει να σημειωθεί πως η κυβέρνηση Bush θεώρησε αδικαιολόγητη τη διαφορετική μεταχείριση των βιομηχανικών από τα αναπτυσσόμενα κράτη, στη βάση της αρχής αυτής, γεγονός που οδήγησε στη μη επικύρωση του Πρωτοκόλλου από τις ΗΠΑ¹¹. Επί της ουσίας, ο οικονομικός ανταγωνισμός ανάμεσα στις ΗΠΑ και σε κράτη όπως η Ινδία και η Κίνα, τα οποία δε δεσμεύονταν από το Πρωτόκολλο, ενέτεινε την αρνητική στάση των ΗΠΑ προς αυτό¹².

III. Το Πρωτόκολλο του Κιότο

A. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Η Σύμβαση είναι άνευ αμφιβολίας μια εξαιρετικά φιλόδοξη συνθήκη. Ωστόσο, υστερεί κυρίως στην επιβολή συγκεκριμένων υποχρεώσεων, χρονοδιαγραμμάτων και μηχανισμών εφαρμογής και στο συντονισμό πολιτικών και μέτρων που μπορούν να λάβουν τα κράτη. Αυτά επρόκειτο να καθοριστούν από νέες και ειδικότερες ρυθμίσεις. Μια πρώτη τέτοια προσπάθεια γίνεται με το Πρωτόκολλο, το οποίο παρέχει το νομικό πλαίσιο εφαρμογής του περιεχομένου και των στόχων της Σύμβασης¹³. Η πρώτη Διάσκεψη των συμβαλλομένων μερών στο Βερολίνο, γνωστή ως η «Εντολή του Βερολίνου» (Berlin Mandate), είχε καταλυτικό ρόλο στην υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου κατά την τρίτη Διάσκεψη των μερών στο Κιότο της Ιαπωνίας το Δεκέμβριο του 1997¹⁴.

B. Ο πυρήνας του Πρωτοκόλλου: κυριότερα σημεία του Άρθρου 3

Το άρθρο 3 χαρακτηρίζεται ως ο κανονιστικός πυρήνας του Πρωτοκόλλου¹⁵. Σε αυτό εμπερικλείονται οι απώτεροι στόχοι του Πρωτοκόλλου, οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των συμβαλλομένων κρατών, τα χρονοδιαγράμματα εντός των οποίων αναμένεται να επιτευχθεί η συμμόρφωση, τα αέρια του θερμοκηπίου που επιδιώκει να μειώσει αλλά και άλλες ουσιαστικές ρυθμίσεις που, όπως θα εξηγηθεί παρακάτω, ενέχουν και μία προβληματική πτυχή.

10. Ibid, άρθρο 4.1,2,3,4,5.

11. Βλ. A. C. Revkin, *Global Warming Impasse is Broken*, N.Y. TIMES, Nov. 11, 2001, παραθέτοντας την ομιλία του Προέδρου Μπους ο οποίος ισχυρίστηκε ότι το Πρωτόκολλο ήταν άδικο γιατί οι αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία εξαιρούνταν από τις υποχρεώσεις μείωσης των εκπομπών.

12. C. J. Walline, *Executive Power and Regional Climate Change Agreements*, (2014) 31 Pace Envtl. L. Rev. 804, 808.

13. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, opened for signature Mar. 16, 1998, 2302 U.N.T.S. 148.

14. *Κατσιμπάρδης*, ό.π., 225.

15. M. Vespa, *Climate Change 2001: Kyoto at Bonn and Marrakech*, (2002) 29 Ecology L.Q. 398.

4. Εκτός από τα 193 Κράτη Μέλη του ΟΗΕ, τη Σύμβαση επικύρωσαν επιπλέον οι Νήσοι Κούκ, η Ευρωπαϊκή Ένωση (που συμμετείχε ως χωριστό μέρος στις διαπραγματεύσεις), η Παλαιστίνη και το Νιούε.

5. K. Κατσιμπάρδης, *Το Διεθνές Καθεστώς για την Προστασία της Ατμόσφαιρας: Η Περίπτωση του Θερμοκηπίου* (Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007), 188.

6. Ibid, 192.

7. Ibid, 196.

8. Ibid, 197.

9. Βλ. Σύμβαση, άρθρα 4.1 και 4.2.

Το άρθρο 3.1 του Πρωτοκόλλου θέτει ένα συνολικό στόχο μείωσης των εκπομπών αερίων κατά 5%, τον οποίο καλούνται τα κράτη του Παραρτήματος I να εκπληρώσουν αναλαμβάνοντας διαφορετικά, μεταξύ τους, ποσοστά μείωσης (τα οποία κατηγοριοποιούνται στο Παράρτημα Β του Πρωτοκόλλου)¹⁶.

Συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έκανε χρήση του μηχανισμού που προσφέρει το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου, ούτως ώστε να πετύχει το στόχο του -8%. Η διαφορά του άρθρου 4, σε σχέση με τους «μηχανισμούς αγοράς» που θα επεξηγηθούν πιο κάτω, είναι ότι δεν εμπλέκει τον ιδιωτικό τομέα. Ο μηχανισμός του άρθρου 4, γνωστός ως «Κοινή Επίτευξη Δεσμεύσεων» (Bubbling), επιτρέπει σε περισσότερα συμβαλλόμενα μέρη να συνεργαστούν και να επιτύχουν συλλογικά τις εθνικές τους δεσμεύσεις. Ακόμη μία διαφορά από τους «μηχανισμούς αγοράς» είναι ότι η ευελιξία του μηχανισμού της «Κοινής Επίτευξης Δεσμεύσεων» δεν έγκειται στην οικονομική αποδοτικότητα αλλά στη δυνατότητα διαμόρφωσης μίας εσωτερικής (εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης) κλιματικής πολιτικής¹⁷. Οι αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν αναφορικά με την υιοθέτηση του μηχανισμού αυτού ήταν εύλογες¹⁸, αφού ουσιαστικά παρέχεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ένα τέταρτο εργαλείο εφαρμογής του Πρωτοκόλλου. Ωστόσο, δεν παύει να είναι ένας μοναδικός μηχανισμός, του οποίου η αποτελεσματικότητα και ο βαθμός συμμόρφωσης βασίζεται σε ένα πρότυπο κοινής ευθύνης των κρατών¹⁹.

Μάλιστα, το άρθρο 3.9 εγγυάται ότι η όποια τροποποίηση των στόχων του Πρωτοκόλλου θα αφορά την επόμενη «περίοδο δέσμευσης» (commitment period) και θα λαμβάνεται με απόφαση της Διάσκεψης των μερών. Η πρόβλεψη αυτή τέθηκε πιθανώς ως μια διαβεβαίωση για τα συμμετέχοντα κράτη ότι η αποδοχή του Πρωτοκόλλου δεν θα έχει ως επακόλουθο αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων δεσμευτικών υποχρεώσεων για αυτά.

Αναφορικά με το χρονοδιάγραμμα δράσης του Πρωτοκόλλου, η πρώτη «περίοδος δέσμευσης», που τέθηκε στο άρθρο 3.1 του Πρωτοκόλλου, θα ίσχυε από το 2008 μέχρι το 2012. Το χρονοδιάγραμμα αυτό χαρακτηρίζεται από ευελιξία, καθώς τα μέρη δεν υποχρεούνται να επιτύχουν τις απαιτούμενες μειώσεις νωρίτερα από το 2012 και άρα οποιεσδήποτε αυξομειώσεις στο ενδιάμεσο αρκεί να επιτυγχάνουν, εν τέλει και κατά μέσο όρο, το καθοριζόμενο ποσοστό μείωσης.

Παρά την υιοθέτηση δεσμευτικών στόχων μείωσης των εκπομπών και τη συγκεκριμενοποίηση ενός χρο-

νικού πλαισίου συμμόρφωσης, το Πρωτόκολλο υστερεί στη μη πρόβλεψη ενός εργαλείου ελέγχου αυτής της συμμόρφωσης εντός της «περιόδου δέσμευσης». Η μόνη σχετική πρόβλεψη υπάρχει στα άρθρα 7 και 8 της Σύμβασης, σύμφωνα με τα οποία τα κράτη πρέπει να υποβάλλουν στη Γραμματεία της Σύμβασης και στη Διάσκεψη των μερών, εθνικές εκθέσεις που αφορούν το στάδιο προόδου.

Γ. Μηχανισμοί εφαρμογής του Πρωτοκόλλου

Ένας από τους σημαντικότερους λόγους για τους οποίους το Πρωτόκολλο αναγνωρίζεται ως μία καθοριστικής σημασίας διεθνής συμφωνία για την κλιματική αλλαγή είναι η υιοθέτηση τριών μηχανισμών, οι οποίοι αποβλέπουν στην «ευέλικτη εφαρμογή» των στόχων μείωσης των εκπομπών από τα κράτη. Ωστόσο, για τον ίδιο ακριβώς λόγο, το Πρωτόκολλο έχει δεχθεί κριτική λόγω των κενών που αφήνει και των ζητημάτων που δεν διευκρινίζει. Συνεπώς, οι τρεις αυτοί «μηχανισμοί αγοράς»²⁰ είναι ίσως η πιο καινοτόμος και συνάμα αμφιλεγόμενη πτυχή του Πρωτοκόλλου.

Μελετώντας τους μηχανισμούς αυτούς, τίθενται διάφορα ερωτήματα σχετικά με το βαθμό αποτελεσματικότητας και κατά πόσο η οικονομική τους αποδοτικότητα οδηγεί και σε ανάλογη περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα. Ένα εύλογο συμπέρασμα είναι ότι, παρά την αναγνώριση της σημασίας της πρόβλεψης των καινοτόμων αυτών μηχανισμών, η πρόβλεψή τους καθαυτή παρουσιάζει ελαττώματα, τα οποία χρήζουν αναθεώρησης σε μία μελλοντική συμφωνία²¹.

Γ.1 Μηχανισμός για Από Κοινού Εφαρμογή

Η νομική βάση του μηχανισμού για «Από Κοινού Εφαρμογή» (Joint Implementation) βρίσκεται στο άρθρο 6 του Πρωτοκόλλου. Σύμφωνα με αυτό, ένα βιομηχανικό κράτος (που ανήκει στο Παράρτημα I του Πρωτοκόλλου) μπορεί να μεταφέρει ή να αποκτήσει «μονάδες μείωσης εκπομπών» (emission reduction units) που απορρέουν από έργα και δραστηριότητες άλλων βιομηχανικών κρατών. Ωστόσο, το άρθρο 6 ρητά διευκρινίζει ότι τα όποια έργα ή επενδύσεις γίνονται στο πλαίσιο εφαρμογής του μηχανισμού αυτού θα είναι συμπληρωματικά των εθνικών πολιτικών στο εσωτερικό. Αυτόματα, όμως, τίθεται το ερώτημα ποιο είναι το ανώτατο μερίδιο από τη συνολική υποχρέωση ενός κράτους που μπορεί να καλυφθεί από τον μηχανισμό αυτό, ερώτημα το οποίο το Πρωτόκολλο δεν απαντά²².

16. Για παράδειγμα, ενώ στις ΗΠΑ ανατέθηκε ο στόχος μείωσης των εκπομπών κατά 7%, στον Καναδά και την Ιαπωνία ανατέθηκε ποσοστό 6%.

17. Ο Κατσιμάρδης, ό.π., 422, χαρακτηρίζει το μηχανισμό «EU Bubble» ως εργαλείο «πολιτικής ευελιξίας».

18. Για παράδειγμα, το λεγόμενο Umbrella Group, που αποτελείται από τις Ιαπωνία, Ρωσία, Καναδά, Νορβηγία, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Ισλανδία και Αμερική.

19. A. Telesetsky, The Kyoto Protocol, (1999) 26 Ecology L.Q. 797, 804.

20. Η αναφορά σε «μηχανισμούς αγοράς» προέκυψε λόγω της σκοπιμότητας των μηχανισμών, οι οποίοι επιτρέπουν την εμπορία των πιστοποιημένων μειώσεων των εκπομπών ανάμεσα στα κράτη. Βλ. Z.X. Zhang, Estimating the Size of Potential Market for the Kyoto Flexibility Mechanisms, [2000] Review of World Economics, 136.

21. Βλ. και S. Damilola and S. Olawuyi, From Kyoto to Copenhagen: Rethinking the Place of Flexible Mechanisms in the Kyoto Protocol's post 2012 Commitment Period, (2010) 6 (1) Lead J., 19, 23.

22. T. M. Lopez, A Look at Climate Change and the Evolution of the Kyoto Protocol, (2003) 43 (1) Nat. Resources J. 285, 301.

Τόσο για το μηχανισμό «Από Κοινού Εφαρμογής» όσο και για το μηχανισμό «Εμπορίας Εκπομπών» (βλ. παρακάτω) έχει υποστηριχθεί ότι η αποτελεσματικότητά τους έγκειται στο ότι παρέχουν κίνητρα στα ανεπτυγμένα κράτη για να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις τους. Ωστόσο, η απουσία πρόβλεψης μηχανισμού επίβλεψης της συμμόρφωσης εντός του Πρωτοκόλλου εντείνει την αβεβαιότητα ως προς την ουσιαστική αποτελεσματικότητά του.

Γ.2 Διεθνής Εμπορία Εκπομπών

Το άρθρο 17 του Πρωτοκόλλου δίνει τη δυνατότητα στα κράτη του Παραρτήματος I να εμπορεύονται ποσοστά εκπομπών από άλλα συμβαλλόμενα μέρη για να επιτύχουν τους εθνικούς στόχους τους που τίθενται στο Παράρτημα Β. Όπως και με το μηχανισμό «Από Κοινού Εφαρμογής», μόνο τα βιομηχανικά κράτη που αποδέχτηκαν να δεσμεύονται από το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου μπορούν να κάνουν χρήση των μηχανισμών αυτών. Συνεπώς, όχι μόνο δεν μπορούν να συμμετάσχουν οι αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά ασφαλώς προκύπτει ότι ισχυρός υποστηρικτής των μηχανισμών αυτών ήταν και πάλι οι ΗΠΑ²³.

Πρακτικά, ο μηχανισμός αυτός των «εμπορεύσιμων αδειών εκπομπών ρύπων»²⁴ στηρίζεται στην πώληση των πλεονασμάτων εκπομπών αερίων που συγκέντρωσε ένα κράτος (μέσω της μείωσης των εκπομπών ρύπων του κάτω του επιτρεπόμενου ορίου) σε άλλο κράτος ή πολυεθνική εταιρεία, που αντίθετα υπερέβη το προκαθορισμένο όριο. Συνέπεια της εμπορίας ρύπων είναι η αφαίρεση των ποσοστών μειώσεων που μεταβιβάζονται από την καταλογισθείσα ποσότητα του κράτους-πωλητή και η αντίστοιχη πρόσθεση τους σε αυτήν του κράτους-αγοραστή²⁵. Με σκοπό να αποτραπεί η υπερευέλκτη εφαρμογή του μηχανισμού «Εμπορίας Εκπομπών» και δη όλων των μηχανισμών αγοράς που παρέχει το Πρωτόκολλο, το άρθρο 17.3 εισάγει ως ασφαλιστική δικλείδα την αρχή της συμπληρωματικότητας (supplementarity)²⁶. Δηλαδή, περιορίζει τη χρήση του συστήματος των αδειών εκπομπών ρύπανσης, υπογραμμίζοντας ότι ο μηχανισμός αυτός θα πρέπει να είναι συμπληρωματικός προς τις εθνικές πολιτικές και τα μέτρα ενός κράτους.

Παρόλο που το Πρωτόκολλο δεν ορίζει ρητά την αρχή της συμπληρωματικότητας θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ερμηνεία της δεν πρέπει να είναι υπερβολικά αυστηρή και στενή. Κάτι τέτοιο θα καθιστούσε τους ίδιους τους μηχανισμούς αλλά και τη χρήση τους άσκο-

πη για τα κράτη²⁷. Στη βάση μίας τελεολογικής ερμηνείας της ρύθμισης θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει ότι η αρχή της συμπληρωματικότητας απαιτεί σε ένα ικανοποιητικό βαθμό την ανάληψη εθνικής κλιματικής στρατηγικής, η οποία θα ενισχύεται για λόγους οικονομικής διευκόλυνσης από τη χρήση των τριών «μηχανισμών αγοράς».

Γ.3 Μηχανισμός Καθαρής Ανάπτυξης

Ο «Μηχανισμός Καθαρής Ανάπτυξης» (Clean Development Mechanism ή CDM) προβλέπεται στο άρθρο 12 του Πρωτοκόλλου. Ο εν λόγω μηχανισμός επιτρέπει σε κρατικές ή ιδιωτικές οντότητες, που ανήκουν στα κράτη του Παραρτήματος I, να επενδύσουν σε προγράμματα στις αναπτυσσόμενες χώρες με στόχο την ανάληψη «πιστοποιημένων μονάδων μειώσεων εκπομπών» (Certified Emission Reduction Units or CERUs).

Τα σημεία 4 και 5 του άρθρου 12 καθορίζουν τα κριτήρια νόμιμης ενεργοποίησης του μηχανισμού, τα οποία απαιτούν εθελοντική συμμετοχή και από τα δύο μέρη, πραγματικά, μετρήσιμα και μακροπρόθεσμα περιβαλλοντικά οφέλη από τα εν λόγω επενδυτικά προγράμματα και τέλος, οι μειώσεις εκπομπών που επιτυγχάνονται να είναι επιπρόσθετες (additional) αυτών που θα υπήρχαν εν απουσία της εφαρμογής του ΜΚΑ (business as usual)²⁸.

Πρόκειται για ένα μηχανισμό ανάλογο καταρχήν με αυτόν του άρθρου 6 («Από Κοινού Εφαρμογής»). Διαφοροποιείται όμως, με την έννοια ότι τα επενδυτικά προγράμματα υλοποιούνται στις αναπτυσσόμενες χώρες. Επίσης, οι πιστοποιημένες μονάδες μειώσεων εκπομπών δεν αφαιρούνται από άλλο βιομηχανικό κράτος (βλ. άρθρο 3.10,11 του Πρωτοκόλλου) αλλά μόνο προστίθενται στα συνολικά ποσοστά μείωσης των εκπομπών ενός βιομηχανικού κράτους (βλ. άρθρο 3.12). Αυτό συμβαίνει γιατί τα αναπτυσσόμενα κράτη ως αποδέκτες της επένδυσης δεν έχουν αναλάβει δεσμευτικές ποσοτικές δεσμεύσεις, παρά μόνο συμμετέχουν στη διαδικασία αυτή. Αν και οι επενδύσεις των βιομηχανικών κρατών παρέχουν στα αναπτυσσόμενα κράτη εξελιγμένες τεχνολογίες και βελτιωμένες υποδομές, πολλά αναπτυσσόμενα κράτη αντιμετώπισαν αυτή την «ωφέλεια» με επιφυλακτικότητα, με την έννοια ότι τα οικονομικά συμφέροντα για τα βιομηχανικά κράτη είναι μεγαλύτερα και συνεπώς δυσανάλογα σε σχέση με αυτά των αναπτυσσόμενων κρατών²⁹.

Ακόμα πιο προβληματικό είναι το άρθρο 12.10 του Πρωτοκόλλου, το οποίο ορίζει ότι ο μηχανισμός θα έχει εφαρμογή αναδρομικά και από το έτος 2000. Από τη στιγμή που το Πρωτόκολλο θέτει στόχους τους οποίους ευελπιστεί να επιτύχει εντός μίας πενταετούς χρονικής

23. Μετά τη συμπερίληψη των μηχανισμών ευελιξίας στο Πρωτόκολλο, ο Πρόεδρος Bush ανέφερε χαρακτηριστικά «...we got what we wanted, which was joint implementation, emission trading, a market-oriented approach...», βλ. Cable News Network, Global Warming Accord: «Tough» or a «Farce», 11 December 1997, <<http://www.cnn.com/EARTH/9712/11/climate.conf.reaction.reut/index.html>>.

24. Κατσιμπάρδης, ό.π., 393.

25. Βλ. Πρωτόκολλο, άρθρο 3.10, 11.

26. Κατσιμπάρδης, ό.π., 399.

27. OECD, Action Against Climate Change - The Kyoto Protocol and Beyond, (Paris 1999), 17 («in which case, trading would not only be supplemental, but also largely pointless»).

28. Για περαιτέρω ανάλυση βλ. Κατσιμπάρδης, ό.π., 163-168.

29. Telesetsky, ό.π., 810 («...will not benefit them because they lack the capacity to benefit from the infrastructure associated with energy efficiency and alternative transport»).

περιόδου (2008-2012), τότε η επέκταση σε, προ του Πρωτοκόλλου ενέργειες των κρατών ασφαλώς και έχει αρνητικές επιπτώσεις αναφορικά με το συλλογικό στόχο του άρθρου 3.1 του Πρωτοκόλλου³⁰.

Παρά τη διαφοροποίηση του ΜΚΑ σε αυτά τα σημεία, επαναλαμβάνονται και ως προς αυτόν οι ίδιες προβληματικές που ίσχυαν για τους άλλους δύο «μηχανισμούς αγοράς», όπως είναι το ερμηνευτικό ζήτημα της αρχής της συμπληρωματικότητας και η απουσία μηχανισμού ελέγχου της συμμόρφωσης.

Δ. Η αποχώρηση των ΗΠΑ

Η αποχώρηση των ΗΠΑ από τις διαπραγματεύσεις και η μη επικύρωση του Πρωτοκόλλου έθεσε σε κίνδυνο τη μόνη συλλογική διεθνή προσπάθεια περιορισμού των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου³¹. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η αποχώρηση αυτή ήταν αναπάντεχη, αφού σύμφωνα με την Schreurs «μία από τις ειρωνείες της όλης διαδικασίας είναι το γεγονός ότι η συμφωνία που επιτεύχθηκε φαίνεται να ήταν γραμμένη για τις ΗΠΑ»³².

Η αποτελεσματικότητα του Πρωτοκόλλου στηρίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στη συμμετοχή μεγάλων βιομηχανικών κρατών, όχι μόνο για την ουσιαστική επίτευξη των στόχων του αλλά και για την πλήρωση της διαδικαστικής προϋπόθεσης για τη θέση του σε ισχύ³³. Κατά συνέπεια, βιομηχανικά κράτη με υψηλά ποσοστά εκπομπών ρύπων είχαν κατά κάποιο τρόπο δικαίωμα «έμμεσου βέτο»³⁴, αφού η επικύρωση του Πρωτοκόλλου από αυτά, ειδικά μετά την αποχώρηση των ΗΠΑ, ήταν καθοριστικής σημασίας για τη θέση του σε ισχύ. Έτσι, κατά την 7^η Διάσκεψη των μερών στο Μαρακές, κράτη όπως η Ιαπωνία, η Ρωσία, ο Καναδάς και η Αυστραλία προσπάθησαν και σε σημαντικό βαθμό κατάφεραν να αποδυναμώσουν τους όποιους μηχανισμούς ελέγχου συμμόρφωσης, να θέσουν πιο ευέλικτα κριτήρια καταλληλότητας και νομιμότητας χρήσης των «μηχανισμών αγοράς» και να ελαχιστοποιήσουν τα επίπεδα διαφάνειας και παροχής πληροφοριών σχετικά με τους φυσικούς ταμιευτήρες απορρόφησης άνθρακα³⁵.

Ε. Αποτίμηση του Πρωτοκόλλου

Από πρακτικής σκοπιάς, η μη συμμετοχή των ΗΠΑ ουσιαστικά ισοδυναμεί με αποδυνάμωση του στόχου του άρθρου 3.1 του Πρωτοκόλλου³⁶. Από άποψη νο-

μικού περιεχομένου, οι δεσμευτικοί εθνικοί στόχοι που αποδέχτηκαν τα βιομηχανικά κράτη κατάντησαν να θεωρούνται ενδεικτικοί λόγω των ελαστικών ερμηνευτικών «Συμφωνιών του Μαρακές» (Marrakech Accords)³⁷. Όπως αποδείχθηκε και στην πορεία, οι δεσμεύσεις αυτές δεν ήταν αρκετά ικανοποιητικές ώστε να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το φαινόμενο της υπερθέρμανσης του πλανήτη.

Παρά τα ελαττώματα του Πρωτοκόλλου, δεν παύει να ήταν η πρώτη διεθνής προοδευτική πρωτοβουλία που πραγματοποιήθηκε με σκοπό την αντιμετώπιση της ανθρώπινης παρεμβολής στην επίταση της κλιματικής αλλαγής. Επίσης, το Πρωτόκολλο είναι το μόνο διεθνές κείμενο το οποίο έθεσε νομικά δεσμευτικούς στόχους μείωσης των εκπομπών αερίων για τα βιομηχανικά κράτη.

Στο μεταξύ, υπήρξαν διάφορες προσπάθειες ενθάρρυνσης των κρατών να λάβουν μέτρα μείωσης της κλιματικής αλλαγής, χωρίς όμως να υπάρχει κάποια ουσιαστική διαφοροποίηση³⁸. Ωστόσο, οι συμφωνίες αυτές δεν ήταν εντελώς ασήμαντες, αφού η υιοθέτησή τους καθυστέρησε σε κάποιο βαθμό την επίταση του προβλήματος, δίνοντας χρόνο στη διεθνή κοινότητα να επινοήσει μία νέα και καλύτερη συμφωνία, τη Συμφωνία του Παρισιού³⁹.

IV. Η Συμφωνία του Παρισιού

A. Εισαγωγικές Επισημάνσεις

Η αναγνώριση των αδυναμιών του Πρωτοκόλλου αλλά και η μη θέση σε ισχύ της δεύτερης «περιόδου δεσμευσης» μέχρι σήμερα ενέτεινε την ανάγκη λήψης ενός νέου και διαφορετικά δομημένου διεθνούς εργαλείου αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Έτσι, το Δεκέμβριο του 2015 υιοθετήθηκε και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Νοεμβρίου το 2016 η Συμφωνία⁴⁰, η οποία, σε αντίθεση με τη Συμφωνία της Κοπεγχάγης⁴¹, θα είχε δεσμευτική ισχύ για τα συμβαλλόμενα μέρη σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο των συνθηκών. Η υπογραφή της από 195 κράτη χαρακτηρίστηκε ως μια ιστορική στιγμή στην πορεία των διαπραγματεύσεων. Αυτό οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην αποδοχή της Συμφωνίας από τη συντριπτική πλειοψηφία των μερών της Σύμβασης, συμπεριλαμβανομένων μεγάλων βιομηχανικών κρατών, όπως η Κίνα, η Βραζιλία, η Ινδονησία, το Μεξικό και αρχικά οι ΗΠΑ.

Όπως θα διαφανεί και από την παρακάτω ανάλυση, υπάρχει τόση καινοτομία στο περιεχόμενο και την ίδια τη δομή της Συμφωνίας που, αν και περιλαμβάνει πολλά

30. Κατσιμπάρδης, ό.π., 344.

31. B. C. Mank, Standing and Global Warming: Is Injury to All Injury to None?, (2005) 35 *Envtl. L.*, 20.

32. M. A. Schreurs, Competing Agendas and the Climate Change Negotiations: The United States, the European Union & Japan, (2001) 31 *Envtl. L. Rep.* 11218.

33. Βλ. Πρωτόκολλο, άρθρο 25, σύμφωνα με το οποίο, για να τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο απαιτείται η επικύρωσή του από τουλάχιστον 55 συμμετέχοντα κράτη, τα οποία αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 55% των συνολικών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά το 1990.

34. Κατσιμπάρδης, ό.π., 226.

35. Βλ. Earth Negotiations Bulletin (2000) 21 (5) International Institute of Sustainable Development.

36. Κατσιμπάρδης, ό.π., 466.

37. Lopez, ό.π.

38. The Bali Road Map, The Cancun Agreements, The Durban Platform for Enhanced Action, The Doha Climate Gateway, Warsaw Outcomes, Lima Call to Action.

39. P. M. Kannan, Mitigating Global Climate Change: Designing a Dynamic Convention to Combat a Dynamic Risk, (2012) 36 *Wm. & Mary Env'tl. L. & Pol'y Rev.*, 491, 504.

40. UNFCCC, Adoption of the Paris Agreement, FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, (12 December 2015).

41. Copenhagen Accord, Decision 2/CP.15, 30 March 2010, Doc. FCCC/CP/2009/11/Add.1.

θετικά στοιχεία, η αποτελεσματικότητά της παραμένει αβέβαιη.

B. Στόχοι

Το άρθρο 2.1 της Συμφωνίας θέτει τρεις στόχους, οι οποίοι ουσιαστικά εμπλουτίζουν και συγκεκριμενοποιούν τον ευρύτερο στόχο που έθεσε η Σύμβαση. Ειδικότερα, με τη Συμφωνία επιδιώκεται η ενίσχυση της ανταπόκρισης στην κλιματική αλλαγή στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, και λαμβανομένων υπόψη των προσπαθειών καταπολέμησης της παγκόσμιας φτώχειας⁴².

Καταρχάς και πρωτίστως, η Συμφωνία επιδιώκει τη σταθεροποίηση της αύξησης της παγκόσμιας θερμοκρασίας σε επίπεδα κάτω των 2°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα, ενώ ακόμα ενθαρρύνει προσπάθειες περιορισμού της ανόδου της θερμοκρασίας στους 1.5°C⁴³. Αν και ιδιαίτερα φιλόδοξος σκοπός, δεν τίθενται συγκεκριμένοι χρονικοί, ούτε ποσοτικοί στόχοι. Ακόμα, το άρθρο 2 δεν καθορίζει με ποιο τρόπο θα επιτευχθεί η μείωση αυτή, αφήνοντας ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στα κράτη. Δηλαδή, αφήνονται όλα αυτά τα ουσιώδη ζητήματα να καθοριστούν μετέπειτα από τα ίδια τα κράτη, υποβάλλοντας τις εθνικά καθορισμένες συνεισφορές τους (στο εξής «ΕΚΣ») για τη μείωση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Στο άρθρο 4.1 της Συμφωνίας αναφέρεται μόνο ότι η επίτευξη αυτού του στόχου θα πρέπει να ολοκληρωθεί το συντομότερο δυνατό («as soon as possible»).

Οι δύο επόμενοι στόχοι που θέτει η Συμφωνία ουσιαστικά ενισχύουν τον απώτερο στόχο της Σύμβασης, αφού προσθέτουν σε αυτόν την επιδίωξη αύξησης της ικανότητας προσαρμογής των κρατών στις δυσμενείς συνέπειες της κλιματικής αλλαγής⁴⁴ και της παροχής οικονομικής βοήθειας⁴⁵, κυρίως στα αναπτυσσόμενα κράτη τα οποία έχει ήδη αναγνωριστεί ότι αποτελούν τα πρωταρχικά θύματα της κλιματικής αλλαγής⁴⁶. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία των διεθνών διαπραγματεύσεων για την κλιματική αλλαγή, όπου η ικανότητα προσαρμογής στις συνθήκες αυτές αποκτά χωριστή σημασία σε νομικό κείμενο.

Γ. Κύρια άρθρα και Μηχανισμοί της Συμφωνίας του Παρισιού

Γ.1 Μείωση

Ο στόχος μείωσης της παγκόσμιας θερμοκρασίας ανέκαθεν ήταν ο πυρήνας της διεθνούς κλιματικής πολιτικής, ο οποίος για πρώτη φορά τέθηκε στη Σύμβαση. Στη Συμφωνία η μείωση αυτή αναμένεται να επιτευχθεί από τις ΕΚΣ των κρατών. Βέβαια, οι ΕΚΣ των κρατών δεν είναι απαραίτητο να απαρτίζονται μόνο από συγκε-

κριμένους στόχους μείωσης των εκπομπών, αλλά κάθε κράτος μπορεί να επιλέξει να συμπεριλάβει οτιδήποτε «προτίθεται» να συνεισφέρει.

Παρά την ευελιξία που παρέχεται στα κράτη ως προς τον προσδιορισμό των συνεισφορών τους, η Συμφωνία επιχείρησε να καλύψει το κενό αυτό εισάγοντας αυστηρές κατά το πλείστον διαδικαστικές υποχρεώσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της απόδοσης των κρατών μέσα από τις ΕΚΣ τους⁴⁷. Σύμφωνα με το άρθρο 4.2 τα κράτη οφείλουν (shall) να προετοιμάσουν, γνωστοποιήσουν και διατηρήσουν τις ΕΚΣ που προτίθενται να επιτύχουν. Δηλαδή, η Συμφωνία δεν υποχρεώνει τα μέρη να εκπληρώσουν τις ΕΚΣ τους παρά μόνο να λάβουν μέτρα επίτευξής τους. Πρόκειται ουσιαστικά για υποχρεώσεις συμπεριφοράς/προσπάθειας παρά αποτελέσματος⁴⁸.

Ακόμα ένας παράγοντας που συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων μείωσης, παρά τη μη νομική δεσμευτικότητα των ΕΚΣ των κρατών, είναι η προϋπόθεση του άρθρου 4.9 της Συμφωνίας σύμφωνα με το οποίο τα κράτη πρέπει να (shall) αναβαθμίζουν τις ΕΚΣ τους κάθε 5 χρόνια⁴⁹. Επιπρόσθετα, η Συμφωνία θεσπίζει μηχανισμούς παρόμοιους με αυτούς που υπήρχαν και στο Πρωτόκολλο. Καταρχάς, στο άρθρο 4 προβλέπεται η δυνατότητα σε οποιαδήποτε από τα συμβαλλόμενα μέρη να διαμορφώσουν από κοινού ΕΚΣ με την προϋπόθεση ότι θα κοινοποιηθεί στη Γραμματεία της Σύμβασης το ποσοστό συνεισφοράς που κατανέμεται σε κάθε κράτος⁵⁰. Όσον αφορά, για την επίτευξη του στόχου του άρθρου 4.1(α) της Συμφωνίας θεσπίζεται ένας κεντρικός μηχανισμός στο άρθρο 6⁵¹, το οποίο εγκαινιάζει τρεις διαφορετικούς τρόπους συνεργασίας των κρατών: την προσέγγιση συνεργασίας (cooperative approach), το «Μηχανισμό Βιώσιμης Ανάπτυξης» ή MBA (Sustainable Development Mechanism or SDM) και τις λεγόμενες προσεγγίσεις εκτός της αγοράς.

Συμπερασματικά, είναι δύσκολη η αξιολόγηση της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας του μηχανισμού και των προσεγγίσεων αυτών, αφού αυτό μέλλει να καθοριστεί από τις μελλοντικές διευκρινίσεις που θα παράσχουν οι Διασκέψεις των μερών ως προς το πλαίσιο δράσης τους. Μέχρι τώρα λίγες ανεπτυγμένες χώρες φάνηκαν πρόθυμες να εμπλακούν σε αυτές τις σχέσεις συνεργασίας για την επίτευξη των ΕΚΣ τους, ενώ πολλές αναπτυσσόμενες χώρες ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους για μελλοντική χρήση των μηχανισμών στο έδαφός τους⁵².

47. C. Streck, P. Keenlyside, M. Unger, The Paris Agreement: A New Beginning, (2016) 13 Journal for European Environmental & Planning Law, 13.

48. J. de Cendra de Larragán, The Paris Agreement, the Kyoto Protocol and the future of the carbon market, [2016] Environment, Health and Safety Law Committee.

49. Βλ. Συμφωνία του Παρισιού, άρθρο 4.3.

50. Ibid, άρθρο 4.16-18.

51. De Cendra de Larragán, ό.π., («while the Kyoto Protocol created three mechanisms, Article 6.4 Paris Agreement creates just one mechanism»).

52. Streck et al, ό.π., 18.

42. Βλ. Συμφωνία του Παρισιού, άρθρο 2.1.

43. Ibid, άρθρο 2.1(α).

44. Ibid, άρθρο 2.1(β).

45. Ibid, άρθρο 2.1(γ).

46. Βλ., μεταξύ άλλων, UNGA, Protection of global climate for present and future generations of mankind, 19 December 1991, A/RES/46/169.

Γ.2 Προσαρμογή, Ζημία και Απώλεια

Στο άρθρο 2.1(β) της Συμφωνίας τίθεται ένας δεύτερος στόχος, αυτός της ενίσχυσης της δυνατότητας προσαρμογής στις δυσμενείς επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής. Όπως έχει ήδη τονιστεί, η προσαρμογή (adaptation) έχει αποκτήσει στη Συμφωνία δική της πρόνοια, το άρθρο 7. Το άρθρο 7.1 ορίζει τη σημασία του σκοπού που εξυπηρετεί η λήψη μέτρων προσαρμογής και περιλαμβάνει την ενίσχυση της ικανότητας προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, την ενδυνάμωση της ανθεκτικότητας και τη μείωση της ευπάθειας, από την οποία υποφέρουν κυρίως αναπτυσσόμενα κράτη.

Το άρθρο 7 της Συμφωνίας αναγνωρίζει ότι κάποια κράτη θα χρειαστεί να λάβουν πιο υψηλά μέτρα προσαρμογής, αφού για μία μερίδα κρατών είναι εκ των πραγμάτων πιο δύσκολο να ανταπεξέλθουν στην απειλή της κλιματικής αλλαγής⁵³. Παράλληλα, όμως, αναγνωρίζει ότι είναι αναγκαία η συλλογική προσπάθεια και συνεργασία από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη για να επιτευχθεί η αποτελεσματική προσαρμογή των κρατών στην κλιματική αλλαγή⁵⁴. Αν και τα μέρη πρέπει να (shall) διαμορφώσουν μία στρατηγική προσαρμογής και να εφαρμόσουν σχετικά με το άρθρο 7.9 μέτρα, η ελαστική διατύπωση των επόμενων άρθρων είναι προβληματική. Ως αποτέλεσμα αυτών, πολλά ανεπτυγμένα κράτη δε γνωστοποιούν τέτοια πλάνα, καθιστώντας σχεδόν αδύνατη την αξιολόγησή τους.

Σχετικά με τη ζημία και απώλεια, αυτή για πρώτη φορά ρυθμίζεται ξεχωριστά στο άρθρο 8 της ΣΠ. Η διαφοροποίησή της από την προσαρμογή, είναι ότι η απώλεια και ζημία αφορούν το μετριασμό των ζημιογόνων συνεπειών και το κόστος αντιμετώπισης αυτών, που η μείωση και προσαρμογή δεν μπορούν ή δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν. Δυστυχώς όμως, δε δόθηκε ιδιαίτερη σημασία σε αυτό το μέρος, αφού κανένα κράτος δεν μπορεί να υπέχει ευθύνη για τη μη εφαρμογή του άρθρου⁵⁵.

Γ.3 Χρηματοδότηση, τεχνολογία και ανάπτυξη ικανοτήτων

Μία ακόμα μεγάλη καινοτομία στη Συμφωνία είναι η συμπερίληψη στο άρθρο 2.1(γ) ενός τρίτου στόχου, αυτού της παροχής χρηματοδότησης ως παράγοντα που συμβάλλει στις προσπάθειες επίτευξης των στόχων μείωσης και προσαρμογής. Η Συμφωνία δεν περιλαμβάνει χρονική «περίοδο δέσμευσης» για την παροχή οικονομικής στήριξης από τα κράτη ούτε συγκεκριμένη ποσοτική υποχρέωση⁵⁶. Ωστόσο, αν και μη νομικά δεσμευτική, η Απόφαση του Παρισιού ξεκαθαρίζει ότι ο παρών στόχος είναι 100 δισεκατομμύρια αμερικανικά δολάρια

και ότι τα μέρη επιδιώκουν (intend) να παραμείνουν σε αυτόν έως το 2025.

Πέραν της χρηματοδότησης, η Συμφωνία αναγνωρίζει και τη σημασία άλλων μορφών ενίσχυσης των προσπαθειών εφαρμογής των στόχων της συμφωνίας πέραν της οικονομικής συμβολής των κρατών⁵⁷. Ειδικότερα, η Συμφωνία επιβάλλει την παροχή οικονομικών πόρων⁵⁸, σημειώνει τη σημασία της ανάπτυξης και μεταφοράς τεχνολογίας⁵⁹, και καλεί τα μέρη να συνεργαστούν για την ενίσχυση των ικανοτήτων των αναπτυσσόμενων χωρών να ανταπεξέλθουν στην κλιματική αλλαγή⁶⁰.

Δ. Σύνοψη: Τι αλλάζει με τη Συμφωνία του Παρισιού;

Η μελέτη αυτή επισημαίνει τις κυριότερες αλλαγές που έγιναν στο περιεχόμενο της Συμφωνίας, ως μια προσπάθεια επίτευξης ενός καλύτερου αποτελέσματος σε σχέση με το Πρωτόκολλο. Από τη μία, η νομική δεσμευτικότητα των στόχων μειώσεων του Πρωτοκόλλου δεν αποδείχτηκε ότι διασφαλίζει και την αποτελεσματικότητά τους⁶¹. Από την άλλη, η ύπαρξη σχεδόν εξ ολοκλήρου ισχυρών διαδικαστικών, παρά ουσιαστικών υποχρεώσεων στη Συμφωνία δεν προσδιορίστηκε στην παρούσα μελέτη ως μειονέκτημα. Αντιθέτως, η ενίσχυση των κατά τα λοιπά εθελοντικών στόχων που θέτουν τα μέρη (π.χ. οι ΕΚΣ) με διαδικαστικές υποχρεώσεις οδηγεί σε μία λεπτή και αξιοσημείωτη ισορροπία που διακατέχει τη Συμφωνία στο σύνολό της.

Εκτός από στόχους μείωσης της υπερθέρμανσης του πλανήτη, η Συμφωνία έθεσε για πρώτη φορά στόχους προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και χρηματοδότησης των προσπαθειών επίτευξης των στόχων αυτών που γίνονται τόσο στο εσωτερικό όσο και σε άλλα κράτη. Με αυτό τον τρόπο, επιδιώκεται μια ολιστική αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής σε όλα τα επίπεδα.

Επιπρόσθετα, η Συμφωνία απευθύνεται στο σύνολο της διεθνούς κοινότητας, σε κυβερνητικούς αλλά και ιδιωτικούς οργανισμούς, στα αναπτυσσόμενα αλλά και στα ανεπτυγμένα κράτη, με ιδιαίτερη έμφαση στα τελευταία. Παρά το ότι επιτρέπει στα μέρη να καθορίσουν τα ίδια τον τρόπο και το βαθμό στον οποίο θα συνεισφέρουν, γνωστοποιώντας τις ΕΚΣ τους, η Συμφωνία επιβάλλει μέτρα και μηχανισμούς αξιολόγησης της συμμόρφωσής τους. Ακόμα κι αν ο Μηχανισμός Διαφάνειας δεν έχει «τιμωρητικό» χαρακτήρα⁶², έχει ηθικό και πολιτικό αντίκτυπο στο κάθε κράτος που αρνείται πεισματικά να συμμορφωθεί. Τέλος, η Συμφωνία διασφαλίζει ότι οι ΕΚΣ οφείλουν να βελτιώνονται ανά πενταετία και να κατατίθενται σε δημόσιο μητρώο. Αυτή η υποχρέωση αντιδιαστέλλεται με τη διαβεβαίωση που περιεχόταν στο Πρωτόκολλο σχετικά με την οποία καμία επιπλέον

53. Βλ. Συμφωνία του Παρισιού, άρθρο 7.5.

54. Ibid, άρθρο 7.2 και 7.6.

55. Ibid, άρθρο 8.3 (η αναφορά σε «should» και όχι «shall» υποδεικνύει ελαστικότητα στο δεσμευτικό χαρακτήρα της υποχρέωσης).

56. R. Bodle et al., The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook, (2016) German Federal Environment Agency (UBA) Research Paper, 13.

57. Βλ. Συμφωνία του Παρισιού, άρθρο 4.5.

58. Ibid, άρθρο 9.1.

59. Ibid, άρθρο 10.1.

60. Ibid, άρθρο 11.1.

61. D. Bodansky, The Art and Craft of International Environmental Law (Harvard Un. Press, 2009).

62. Βλ. Συμφωνία του Παρισιού, άρθρο 13.3.

δέσμευση δε θα επιβαλλόταν σε κράτος πριν τη λήξη της «περιόδου δέσμευσης»⁶³.

V. Επίλογος

Αναντίλεκτα, το διεθνές δίκαιο ανταποκρίθηκε στην πρωτοφανή διεθνή απειλή της κλιματικής αλλαγής με ένα εξίσου πρωτοφανή τρόπο και μία ιδιάζουσα προσέγγιση. Ως προς το Πρωτόκολλο, σημαντικότερο χαρακτηριστικό του ήταν η θέσπιση νομικά δεσμευτικών στόχων μείωσης των εκπομπών μόνο για τα βιομηχανικά κράτη του Παραρτήματος I, όπως αυτά ορίζονται στη Σύμβαση. Ωστόσο, το μέτρο αυτό είχε ως αποτέλεσμα να απέχουν από το Πρωτόκολλο μεγάλα βιομηχανικά κράτη, όπως οι ΗΠΑ, αποδυναμώνοντας τον πυρήνα του. Τα κενά που αφήνει, όσον αφορά τη διακυβέρνηση των μηχανισμών και την εφαρμογή των κανόνων του, είχαν καταλυτικό ρόλο στη μείωση της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας του Πρωτοκόλλου στο σύνολό του. Σε κάθε περίπτωση, το Πρωτόκολλο υπήρξε η πρώτη διεθνής ουσιαστική πρωτοβουλία που πραγματοποιήθηκε με σκοπό την αντιμετώπιση της ανθρώπινης παρεμβολής στην επίταση της κλιματικής αλλαγής. Επιπλέον, τα όποια λάθη εντοπίστηκαν σε αυτό συνέβαλαν στην υιοθέτηση μιας ισχυρότερης διεθνούς κλιματικής συμφωνίας στη συνέχεια.

Έτσι, το 2015, έπειτα από πολύχρονες διαπραγματεύσεις, τα Μέρη της Σύμβασης κατέληξαν στη Συμφωνία,

63. Βλ. Πρωτόκολλο του Κιότο, άρθρο 3.9.

της οποίας η ισχυρή απήχηση διαφαίνεται από την επικύρωση από τα κύρια βιομηχανικά κράτη σε λιγότερο από ένα χρόνο. Πρόκειται για μια καινοτόμο κατασκευή που κατάφερε να πετύχει μία ισορροπία ανάμεσα στο σεβασμό της κρατικής κυριαρχίας και την επιβολή κανόνων και υποχρεώσεων. Δεν θα μπορούσε να υπάρξει συμφωνημένο κείμενο για το περιβάλλον, και ειδικά διεθνούς απήχησης, χωρίς αμφιλεγόμενα και προβληματικά σημεία. Ωστόσο, η Συμφωνία είναι ένα θετικό αποτέλεσμα, λαμβανομένων υπόψη των διαφορετικών και αντικρουόμενων εθνικών συμφερόντων των κρατών. Τη θέση αυτή συνοψίζει και υποστηρίζει η ομιλία του Προέδρου της 21^{ης} Διάσκεψης των μερών Laurent Fabius, ο οποίος μεταξύ άλλων ανέφερε ότι «η συμφωνία αυτή είναι διαφοροποιημένη, δίκαιη, βιώσιμη, δυναμική, ισορροπημένη και νομικά δεσμευτική. Αναγνωρίζει την ιδέα της «κλιματικής δικαιοσύνης» και λαμβάνει υπόψη, για κάθε ζήτημα, τις διαφοροποιημένες υποχρεώσεις και αντίστοιχες ικανότητες των κρατών υπό το φως των διαφορετικών εθνικών τους συνθηκών»⁶⁴.

64. Laurent Fabius, The Paris Agreement for the climate is accepted, Plenary session of Paris Climate Conference (COP21), (Le Bourget, Paris, 12 December 2015), («The agreement is differentiated, fair, sustainable, dynamic, balanced and legally binding. It acknowledges the notion of "climate justice" and takes into account, for each issue, the countries' differentiated responsibilities and their respective capabilities in the light of different national circumstances»).

V. Διεθνές Δίκαιο

FIR Λευκωσίας: Μια συνεχώς επικίνδυνη κατάσταση για την ασφαλή εκτέλεση πτήσεων

Μελίνα Χατζηχρυσάνθου, Τριτοετής Φοιτήτρια Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το παρόν άρθρο αποσκοπεί να παρουσιάσει την ιδιάζουσα κατάσταση στον έλεγχο του εναέριου χώρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αφενός η σύσταση και λειτουργία του «Ercan Advisory Area» και αφετέρου η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ Κέντρου Ελέγχου Λευκωσίας και Άγκυρας, δημιουργούν μια επικίνδυνη κατάσταση για την ασφάλεια των πτήσεων εντός του FIR Λευκωσίας. Αφότου γίνει επεξήγηση κάποιων βασικών εννοιών και παρουσίαση της εν λόγω κατάστασης, θα παρατεθεί ο τρόπος αντιμετώπισής της από την πλευρά της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά και οι κίνδυνοι που εξακολουθούν να υφίστανται.

Λέξεις-Κλειδιά:

Αεροπορικό δίκαιο - Διεθνές δίκαιο - Εναέριος χώρος - Κυριαρχία - Σύμβαση του Σικάγο - ICAO - FIR Nicosia - Ercan Airport - Ercan Advisory Area

I. Εισαγωγή

Γενικά η έννοια του εδάφους ενός κράτους στο διεθνές δίκαιο είναι νομική και διακρίνεται από τον τρόπο που την χρησιμοποιούμε στην καθομιλουμένη. Πρόκειται περί μιας τρισδιάστατης έννοιας που περιλαμβάνει τη χερσαία περιοχή, τη θαλάσσια (εφόσον το κράτος είναι παράκτιο) και τον εναέριο χώρο¹.

1. Νικόλαος Ζάικος, Έδαφος και κτήση εδαφικής κυριαρχίας, σε Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας (επιμ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας* (2η εκδ., Νομική Βιβλιο-

Ο εθνικός εναέριος χώρος, ο οποίος βρίσκεται στο επίκεντρο του παρόντος άρθρου, ορίζεται ως «ο ατμοσφαιρικός χώρος που υπέρκειται του χερσαίου εδάφους, των εσωτερικών υδάτων και της αιγιαλίτιδας ζώνης»². Από την άλλη, ο διεθνής εναέριος χώρος είναι αυτός που «εκτείνεται πάνω από την ανοικτή θάλασσα και από άλλες ζώνες ή εκτάσεις που δεν υπάγονται στην κυριαρχία κανενός κράτους»³.

Η αξιοποίηση του εναέριου χώρου και η λήψη μέτρων για τη ρύθμιση της εναέριας κυκλοφορίας από τα κράτη, είχε αργή πορεία τα πρώτα χρόνια. Ενδεικτικά, αξίζει να αναφέρουμε την έκδοση στις 21 Απριλίου 1819, του πρώτου κανονισμού για την ασφάλεια της εναέριας κυκλοφορίας στη Γαλλία⁴. Εν συνεχεία, από το 1911, ευρωπαϊκά κράτη όπως η Γαλλία, η Γερμανία και η Μ. Βρετανία άρχισαν να επιβάλλουν μέτρα για την προστασία του εθνικού τους εναέριου χώρου⁵.

Η πρώτη μεγάλη διεθνής Σύμβαση για τη ρύθμιση της εναέριας κυκλοφορίας υπογράφηκε στο Παρίσι στις 13 Δεκεμβρίου 1919. Μολονότι με την εν λόγω σύμβαση αναγνωρίστηκε μια θεμελιώδης αρχή για το αεροπορικό δίκαιο, ήτοι αυτή της πλήρους και αποκλειστικής κυριαρχίας ενός κράτους στον εθνικό του εναέριο χώρο, τα ζητήματα που ρυθμιζόνταν εκεί αφορούσαν κυρίως την ασφάλεια του εθνικού εναέριου χώρου, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για τη δεδομένη χρονική περίοδο (ένα χρόνο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο)⁶.

Ζητήματα για την εμπορική εκμετάλλευση του εναέριου χώρου και δη για την ανάπτυξη των διεθνών αεροπορικών επικοινωνιών μεταξύ των κρατών με τακτικές αεροπορικές συνδέσεις, έθεσε για πρώτη φορά η Σύμβαση του Σικάγο⁷.

Έκτοτε, η ανάπτυξη του αεροπορικού δικαίου είναι αλματώδης, παρακολουθώντας τις εξελίξεις στην τεχνολογία και τις διεθνείς περιστάσεις.

II. Το νομικό καθεστώς του εναέριου χώρου

A. Η Σύμβαση του Σικάγο

Η Σύμβαση του Σικάγο για τη Διεθνή Πολιτική Αεροπορία, υπογραφέισα στις 7 Δεκεμβρίου 1944⁸, αποτελεί την ακρογωνιαία λίθο του Δημοσίου Διεθνούς Αεροπορικού Δικαίου⁹. Η εν λόγω Σύμβαση έτυχε ευρύτατης αποδοχής από τη διεθνή κοινότητα, με 192

συμβαλλόμενα μέρη, μεταξύ αυτών και η Κύπρος¹⁰.

Στο Άρθρο 1 της Σύμβασης, εκφράζεται η θεμελιώδης αρχή του αεροπορικού δικαίου, ότι δηλαδή ένα κράτος απολαμβάνει πλήρη και απόλυτη κυριαρχία στον εναέριο χώρο υπεράνω της επικράτειάς του. Στο Άρθρο 2, ως επικράτεια ορίζεται το έδαφος ενός κράτους και τα προσκείμενα σε αυτόν χωρικά ύδατα.

Λόγω αυτής της πλήρους και απόλυτης κυριαρχίας, οι κυριότερες εξουσίες που παρέχονται στο εκάστοτε κράτος είναι οι ακόλουθες:

(α) Να παρέχει άδεια για την υπέρπτηση και προσγείωση στρατιωτικών αεροσκαφών εντός του εδάφους του¹¹, (β) να επιτρέπει τη διεξαγωγή τακτικών πτήσεων εντός και υπεράνω της επικράτειας του¹², (γ) να περιορίζει ή να απαγορεύει την πτήση πάνω από ορισμένες ζώνες μέσα στο έδαφος του¹³, (δ) να ορίζει τα αεροδρόμια στα οποία θα αφιχθούν και από τα οποία θα αναχωρήσουν τα αεροσκάφη¹⁴, (ε) να θεσπίζει και να επιβλέπει τη συμμόρφωση με νόμους και κανονισμούς που διέπουν την άφιξη ή την αναχώρηση ενός αεροσκάφους, του πληρώματος, των επιβατών και του φορτίου του εντός του εδάφους του¹⁵ και (στ) να διεξάγει έρευνα εντός αεροσκαφών των συμβαλλόμενων κρατών για να διαπιστώνει ότι φέρουν τα απαραίτητα πιστοποιητικά και έγγραφα¹⁶.

B. Ο εναέριος χώρος εδαφών υπό παράνομη κατοχή

Ένα ζήτημα το οποίο ανακύπτει αναλογικά, είναι το τι γίνεται με το βόρειο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, που βρίσκεται υπό κατοχή. Διατηρεί η Δημοκρατία τα κυριαρχικά της δικαιώματα όσον αφορά τον εναέριο χώρο υπεράνω αυτού;

Απόφαση του Αγγλικού Εφετείου¹⁷ πραγματεύεται το εν λόγω ζήτημα και δίνει μια ξεκάθαρη απάντηση σε σχέση με τα δικαιώματα της Κυπριακής Δημοκρατίας στον εναέριο χώρο πάνω από το βόρειο τμήμα του νησιού.

Στην προκειμένη υπόθεση, η πρώτη εφεσείουσα συνιστούσε τουρκική αερογραμμή (Turkish airline), που διεξήγαγε τακτικές πτήσεις από το Ηνωμένο Βασίλειο προς την Τουρκία, δυνάμει άδειας που είχε δοθεί από

οθήκη 2014) 215.

2. Ibid 219.

3. Ibid 220.

4. *Ράνια Χατζηνικολάου-Αγγελίδου*, Αεροπορική Μεταφορά Επιβατών (Γ΄ έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2015) 7.

5. Ibid 7.

6. Ibid 11.

7. Ibid 12.

8. Τέθηκε σε ισχύ στις 4 Απριλίου 1947.

9. *Brian F. Havel, Gabriel S. Sanchez*, *The Principles and Practice of International Aviation Law* (Cambridge University Press 2014) 28.

10. Για τα συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση του Σικάγο <https://www.icao.int/secretariat/legal/List%20of%20Parties/Chicago_EN.pdf> accessed 18 March 2018.

11. Άρθρο 3 της Σύμβασης του Σικάγο.

12. Άρθρο 6 της Σύμβασης του Σικάγο.

13. Άρθρο 9 της Σύμβασης του Σικάγο.

14. Άρθρα 10, 68 της Σύμβασης του Σικάγο.

15. Άρθρα 11, 12, 13 της Σύμβασης του Σικάγο.

16. Άρθρο 16 της Σύμβασης του Σικάγο.

17. R (on the application of Kibris Turk Hava & CTA Holidays) v. Secretary of State for Transport (Republic of Cyprus, interested party), [2009] EWHC 1918 (Admin), [2009] All ER (D) 295 <<http://users.ox.ac.uk/~sann2029/Judgment%20-%20Kibris%20Turk%20Hava%20Yollari%20n%20SS%20for%20Transport%20and%20The%20Republic%20of%20Cyprus.pdf>> accessed 18 March 2018.

το Ηνωμένο Βασίλειο. Ο δεύτερος εφεσείων αποτελούσε ταξιδιωτικό πράκτορα που επικεντρωνόταν στη διοργάνωση διακοπών στη βόρεια Κύπρο. Στις 23 Νοεμβρίου 2006 έγινε μια αίτηση εκ μέρους της τουρκικής αερογραμμής, ούτως ώστε να της παρασχεθεί άδεια για τη μεταφορά επιβατών, αποσκευών, εμπορευμάτων και τη διεξαγωγή τακτικών πτήσεων μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Βόρειας Κύπρου, με προσγείωση στο αεροδρόμιο Ercan¹⁸.

Το Ηνωμένο Βασίλειο αρνήθηκε να παραχωρήσει την εν λόγω άδεια και, ως εκ τούτου, καταχωρήθηκε αγωγή και στην συνέχεια η εν λόγω έφεση.

Οι τουρκικές εταιρείες ισχυρίστηκαν ότι το δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας να ασκεί τις εξουσίες που απορρέουν από τη Σύμβαση του Σικάγο, στον εναέριο χώρο υπεράνω του βορείου τμήματος, έχει ανασταλεί λόγω του ότι έπαψε να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί του συγκεκριμένου τμήματος του νησιού. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα άσκησης των εν λόγω δικαιωμάτων απέκτησαν οι αρχές της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου», ως η διοίκηση που ασκεί αποτελεσματικό de facto έλεγχο επί του εδάφους.

Το Εφετείο, κατόπιν προσεκτικής μελέτης των επιχειρημάτων και των αυθεντιών που παρέθεσαν οι δύο πλευρές, επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση¹⁹, κρίνοντας ότι η Κυπριακή Δημοκρατία συνεχίζει να απολαμβάνει τα δικαιώματα που απορρέουν από τη Σύμβαση του Σικάγο σε σχέση με το βόρειο τμήμα του νησιού, ακόμα και αν δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο εντός και επί αυτού²⁰.

Το θέμα της αναστολής δικαιωμάτων που απορρέουν από μία σύμβαση διέπεται εξ ολοκλήρου από τη Σύμβαση της Βιέννης και ειδικότερα το μέρος V²¹. Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν τύγχανε εφαρμογής το Άρθρο 57 της Σύμβασης της Βιέννης, καθώς εντός της Σύμβασης του Σικάγο δεν εμπεριέχεται κάποια πρόνοια για αναστολή δικαιωμάτων λόγω της κατοχής ενός τμήματος της επικράτειας ενός συμβαλλόμενου κράτους, μήτε συμφωνήθηκε από τα συμβαλλόμενα μέρη να αναστα-

λεί η λειτουργία της Σύμβασης²². Σε κάθε άλλη περίπτωση, ούτε τα Άρθρα 61 και 62 τύγχαναν εφαρμογής καθώς η αναστολή δικαιωμάτων δεν γίνεται αυτόματα, αλλά θα πρέπει να τηρηθούν οι επίσημες διαδικασίες των Άρθρων 65-68, κάτι το οποίο δεν έγινε²³.

Επομένως, όλα τα συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση του Σικάγο και εν προκειμένω το Ηνωμένο Βασίλειο, υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα της Κυπριακής Δημοκρατίας δυνάμει της Σύμβασης του Σικάγο²⁴. Απευθείας πτήσεις προς το βόρειο τμήμα της Κύπρου και προσγείωση στο αεροδρόμιο Ercan, είναι δυνατές μόνο με τη σύμφωνη γνώμη της κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας, ασκώντας τα κυριαρχικά της δικαιώματα, με βάση τα Άρθρα 6 και 10 της Σύμβασης του Σικάγο²⁵.

Έκτοτε, δεν υπάρχει συμμόρφωση της Τουρκίας με την απόφαση. Τουναντίον, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Τουρκίας στα Ηνωμένα Έθνη, με επιστολή του προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ το 2015, αναφερόμενος στις παραβιάσεις του εθνικού εναερίου χώρου της Κυπριακής Δημοκρατίας από την Τουρκία, με τη διεξαγωγή πτήσεων από το Ercan προς την Τουρκία και vice versa, διακήρυξε το δικαίωμα της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» να παρέχει άδεια για διεξαγωγή τακτικών πτήσεων εντός του εναερίου χώρου υπό την κυριαρχία της, πράγμα για το οποίο δεν είχε κανόνα λόγο η Ελληνοκυπριακή Διοίκηση²⁶.

III. Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων (FIR)

A. Τι συνιστούν οι εν λόγω Περιοχές και τι υπηρεσίες πρέπει να παρέχονται εντός αυτών

Ο εναέριος χώρος, εθνικός και διεθνής, όπως έχει επεξηγηθεί ανωτέρω, είναι κατανομημένος σε Περιοχές Πληροφόρησης/Πληροφοριών Πτήσεων, δηλαδή ειδικά διεθνή διοικητικά καθεστώτα που στοχεύουν στην εξασφάλιση ασφαλούς και κανονικής διακίνησης αεροσκαφών στον εναέριο χώρο²⁷.

Οι Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων, αγγλιστί Flight Information Regions, ορίζονται στο Παράρτημα 11 της Σύμβασης του Σικάγο²⁸ ως: «ο σαφώς ορι-

18. Το αεροδρόμιο Ercan βρίσκεται περίπου 13 χλμ. ανατολικά της Βόρειας Κύπρου, κοντά στο χωριό της Τύμπου.

19. Queen's Bench Division Administrative Court (2009) EWHC 1918 (Admin).

20. *R (on the application of Kibris Turk Hava & CTA Holidays) v. Secretary of State for Transport (Republic of Cyprus, interested party)*, [2009] EWHC 1918 (Admin), [2009] σκέψη 67; Για Σχολιασμό της εν λόγω υπόθεσης, see *Michael P. Chatzipanagiotis*, Establishing Direct International Flights to and from Northern Cyprus: Comments Related to the Judgment of the English High Court of Justice and the English Court of Appeals on the Case R (on the Application of Kibris Turk Hava Yollari & CTA Holidays) v. Secretary of State for Transport (Republic of Cyprus Interested Party) 60 ZLW 476 (2011).

21. *R (on the application of Kibris Turk Hava & CTA Holidays) v. Secretary of State for Transport (Republic of Cyprus, interested party)*, [2009] EWHC 1918 (Admin), [2009] σκέψη 32.

22. Ibid σκέψη 35.

23. Ibid σκέψη 38-40.

24. Ibid σκέψη 69.

25. Ibid σκέψη 54, 58.

26. Γράμμα του Μόνιμου Αντιπροσώπου της Τουρκίας στα Ηνωμένα Έθνη προς το Γενικό Γραμματέα (9 Ιουνίου 2015) <https://digitallibrary.un.org/record/795059/files/A_69_931_S_2015_423-EN.pdf> accessed 18 March 2018.

27. *Ευθύμιος Παπασταυρίδης*, Δίκαιο της Θάλασσας, σε Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας (2η εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη 2014) 340; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 134.

28. Το Παράρτημα 11 της Σύμβασης του Σικάγο τέθηκε σε ισχύ την 1.10.1950 και διέπει τα σχετικά με τις Υπηρεσίες Εναερίας Κυ-

σμένοσ εναέριος χώρος, εντός του οποίου παρέχονται υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας»²⁹.

Οι υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας (Air Traffic Services- ATS) αποτελούνται από υπηρεσίες ελέγχου της εναέριας κυκλοφορίας, υπηρεσίες παροχής πληροφοριών και προειδοποιήσεων προς τα αεροσκάφη καθώς και υπηρεσίες έρευνας και διάσωσης αεροσκαφών σε κίνδυνο³⁰ και παρέχονται από μια «Αρμόδια Αρχή» την οποία ορίζει το κράτος που είναι επιφορτισμένο με την παροχή τους³¹.

Στη διάταξη 2.2 του Παραρτήματος 11 της Σύμβασης του Σικάγο διευκρινίζεται ότι οι στόχοι από την παροχή υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας είναι (α) η αποτροπή συγκρούσεων μεταξύ αεροσκαφών είτε στον αέρα είτε στο έδαφος, κατά την παραμονή τους στον αερολιμένα, (β) η ρύθμιση της ομαλής και ταχείας ροής της εναέριας κυκλοφορίας, (γ) η παροχή συμβουλών και πληροφοριών απαραίτητων για την ασφαλή διεξαγωγή πτήσεων π.χ. προειδοποίηση για επικείμενους κινδύνους και (δ) η ειδοποίηση των αρμόδιων υπηρεσιών για την ύπαρξη αεροσκάφους που χρειάζεται βοήθεια ή ανεύρεση.

Επιπρόσθετα, το Άρθρο 28 της Σύμβασης του Σικάγο, επιφορτίζει τα συμβαλλόμενα κράτη «να παρέχουν στην επικράτειά τους κατά το δυνατό αερολιμένες, ραδιοηλεκτρικές υπηρεσίες, μετεωρολογικές υπηρεσίες και άλλες αεροναυτιλιακές διευκολύνσεις προς εξυπηρέτηση της διεθνούς αεροναυτιλίας σύμφωνα με τα πρότυπα και την πρακτική που δυνατόν κατά καιρούς να αποτελέσουν αντικείμενο σύστασης ή να καθιερωθούν με βάση τη Σύμβαση αυτή».

Αυτή η υποχρέωση εναρμόνισης με τα διεθνή πρότυπα, έστω και κατά το μέτρο του δυνατού, ενισχύει την αυτοπεποίθηση των πιλότων ότι δεν θα κληθούν να αντιμετωπίσουν ιδιότυπα συστήματα αεροναυτιλίας, ενώ μειώνονται τα έξοδα και η ανάγκη εκπαίδευσης του πληρώματος για την εκμάθηση μιας πληθώρας εναέριων πρακτικών³².

κυκλοφορίας (Air Traffic Services). Εμπεριέχει κανόνες τυποποίησης και συνιστώμενες πρακτικές και συνεφαρμόζεται με το Παράρτημα 2 που περιλαμβάνει Κανόνες Αέρος (Rules of the Air); Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Γεώργιος Κυριακόπουλος, Διεθνές δίκαιο εναέριου χώρου (Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013) 96.

29. Ο ορισμός του Flight Information Region στο Κεφάλαιο 1 του Παραρτήματος 11 της Σύμβασης του Σικάγο.

30. Ο ορισμός που προβλέπεται για τις υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας (ATS - Air Traffic Services) στο Παράρτημα 11 της Σύμβασης του Σικάγο; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 134.

31. Παραρτήματα 2 και 11 της Σύμβασης του Σικάγο; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 134, 141.

32. Brian F. Havel, Gabriel S. Sanchez, The Principles and Practice of International Aviation Law (Cambridge University

Επιπλέον, η ανάγκη ύπαρξης μετεωρολογικών, ραδιοηλεκτρικών υπηρεσιών και άλλων αεροναυτιλιακών διευκολύνσεων είναι προϋπόθεση εκ των ων ουκ άνευ για την ελαχιστοποίηση του κινδύνου πρόκλησης ατυχημάτων³³. Αξίζει να σημειωθεί εν προκειμένω ότι το πιο πολύνεκρο ατύχημα στην ιστορία της αεροπορίας, στο αεροδρόμιο Tenerife το 1977, με τη σύγκρουση δύο Boeing 747s στον ίδιο διάδρομο, είχε ως μια από τις κύριες αιτίες του την παρεμβολή στη ραδιοσυχνότητα των δύο αεροσκαφών, κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας τους με το Κέντρο ελέγχου, της κλήσης του άλλου αεροσκάφους, με αποτέλεσμα την κακή επικοινωνία με τους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας³⁴.

Επιπλέον, στη διάταξη 2.1.1 προβλέπεται ότι το κράτος που έχει αναλάβει την ευθύνη παροχής υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας, μπορεί κατόπιν συμφωνίας, να αναθέσει σε άλλο κράτος την ευθύνη οργάνωσης και παροχής των υπηρεσιών στο FIR που εκτείνεται υπεράνω του εδάφους του³⁵. Μια τέτοια συμφωνία, δεν συνεπάγεται και εκχώρηση της εθνικής κυριαρχίας του κράτους που προβαίνει δια συμφωνίας σε ανάθεση σε άλλο κράτος της παροχής των υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας³⁶.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι η διάταξη 6.2.2.1 του Παραρτήματος 11, προβλέπει ότι το Κέντρο Ελέγχου εναέριας κυκλοφορίας, εντός μιας Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων, θα πρέπει να διαθέτει τα μέσα επικοινωνίας, για να μπορεί να επικοινωνεί με τα Κέντρα Ελέγχου των γειτονικών κρατών.

Το κράτος, το οποίο είναι υπεύθυνο να παρέχει τις υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας είναι επιφορτισμένο να το πράττει μέχρι τη στιγμή που το αεροσκάφος διασταυρώσει το κοινό όριο με το γειτονικό FIR, στιγμή κατά την οποία η μία αρμόδια αρχή μεταβιβάζει στην αντίστοιχη γειτονική, την ευθύνη παροχής των υπηρεσιών³⁷. Τα κράτη των δύο γειτονικών FIRs, έχουν τη δυνατότητα, αν το επιθυμούν να καθορίσουν ότι η μεταβίβαση της ευθύνης θα γίνεται σε άλλο σημείο από αυτό της διασταύρωσης των δύο Περιοχών FIRs³⁸.

Press 2014) 46.

33. Ibid 46.

34. Ibid 46.

35. Διάταξη 2.1.1 του Παραρτήματος 11; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 148-149.

36. Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 149.

37. Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 147.

38. Ibid 147.

Β. Η οριοθέτηση των Περιοχών Πληροφόρησης Πτήσεων

Οι Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων που αποτελούνται από τμήματα εθνικού και διεθνούς εναέριου χώρου ή εναέριου χώρου απροσδιόριστης εθνικής κυριαρχίας π.χ. Ανταρκτική ή που βρίσκονται υπεράνω της ανοιχτής θάλασσας (περιοχή εκτός της επικράτειας κάποιου κράτους), οριοθετούνται με Περιοχικές Συμφωνίες Αεροναυτιλίας (Regional Air Navigation Agreements) επί τη βάσει, ως επί το πλείστον, σχετικής Συνστάσεως μιας Περιοχικής Συνδιάσκεψης Αεροναυτιλίας³⁹.

Στις εν λόγω συμφωνίες καθορίζονται τα όρια των FIRs και το κράτος που θα αναλάβει την ευθύνη παροχής υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας⁴⁰. Οι εν λόγω συμφωνίες, εν συνεχεία, εγκρίνονται από το Συμβούλιο του ICAO⁴¹. Έκτοτε, ήτοι από τη στιγμή της έγκρισης από το Συμβούλιο του ICAO, η οριοθέτηση των FIRs καθίσταται δεσμευτική⁴².

Η εξουσία του Συμβουλίου του ICAO για την επικύρωση της ρητά προβλεπόμενης από τα Παραρτήματα 2 και 11 της Συμβάσεως του Σικάγο διαδικασίας προσδιορισμού Περιοχών FIRs, των ορίων τους και του κράτους στο οποίο ανατίθεται η παροχή υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας, βασίζεται στις διατάξεις των Άρθρων 49 και 54 της Συμβάσεως⁴³.

Στις ίδιες διατάξεις στηρίζεται και η δικαιοδοσία του Συμβουλίου του ICAO για την κατάτμηση του συνολικού εναέριου χώρου όλων των συμβαλλομένων κρατών σε Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων (FIRs)⁴⁴.

IV. Η ιδιόζουσα κατάσταση εντός του FIR Λευκωσίας

Το FIR Λευκωσίας είναι μια εκτεταμένη περιοχή 175.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων, το οποίο καθορίστηκε, όπως και τα λοιπά FIRs της Ευρώπης, με τις Περιφερειακές Συνδιασκέψεις του ICAO το 1952 (στο

Παρίσι) και το 1958 (στη Γενεύη)⁴⁵. Οι ρυθμίσεις των εν λόγω Συνδιασκέψεων έγιναν δεσμευτικές με την επικύρωσή τους από το Συμβούλιο του ICAO, κατά τις συνεδριάσεις του στις 23.6.1952 και 15.5.1958⁴⁶.

Εντός της Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων Λευκωσίας, το Κέντρο Ελέγχου Πτήσεων Λευκωσίας παρέχει τις υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας, έτσι όπως επεξηγήθηκαν ανωτέρω⁴⁷.

Εν συνεχεία της τουρκικής εισβολής του 1974 η διοίκηση του βορείου τμήματος της Κύπρου, προχώρησε το 1977 στην εγκαθίδρυση του «Ercan Advisory Area», το οποίο ελέγχεται από το «Κέντρο Ελέγχου Ercan» (Ercan Control)⁴⁸. Το τελευταίο προσπαθεί να μιμηθεί τη δράση της Αρμόδιας Αρχής, που παρέχει υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας εντός της Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων.

Το «Ercan Advisory Area» λειτουργεί σαν ένα άτυπο FIR, ρυθμίζοντας την εναέρια κυκλοφορία του βορείου τμήματος του FIR Λευκωσίας και τμημάτων του FIR Άγκυρας. Τούτου δοθέντος, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» σε διακανονισμό της με την Τουρκία, αποφάσισαν το «Ercan Advisory Area» να καταλαμβάνει και μέρος του FIR Άγκυρας⁴⁹.

Είναι προφανές ότι έχει ονομαστεί Advisory Area και όχι FIR π.χ. Τύμβου, διότι δεν έχει εγκαθιδρυθεί με βάση τις νόμιμες οδούς, ήτοι δεν έχει συσταθεί κατόπιν Περιφερειακής Συμφωνίας Αεροναυτιλίας. Ως εκ τούτου, στερείται νομικής ισχύς και όπως είναι φυσικό δεν έχει αναγνωρισθεί από τον Διεθνή Οργανισμό Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO)⁵⁰. Ο ICAO, αυτό το οποίο αναγνωρίζει είναι το FIR Λευκωσίας, το FIR Άγκυρας και τα γειτονικά FIRs, έτσι όπως έχουν επίσημα συμφωνηθεί⁵¹.

Λόγω της συνεχιζόμενης πολιτικής αντιπαράθεσης και της απροθυμίας της μίας πλευράς να αναγνωρίσει

39. Διάταξη 2.1.2 του Παραρτήματος 11 της Σύμβασης του Σικάγο; Υποσημείωση της διάταξης 2.1.2 των Παραρτημάτων 2 και 11; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 134.

40. Διάταξη 2.1.3 του Παραρτήματος 11 της Σύμβασης του Σικάγο; Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 135-136.

41. Υποσημείωση της διάταξης 2.1.2 του Παραρτήματος 11 της Σύμβασης του Σικάγο.

42. Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Οι Δικαιοδοσίες του Παράκτιου Κράτους Στον Εναέριο Χώρο, Εθνικό και Διεθνή (Το διεθνές νομικό καθεστώς των περιοχών FIR) (Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991) 137.

43. Ibid 136.

44. Ibid 136.

45. Άγγελος Σ. Γιόκαρης, Γεώργιος Κυριακόπουλος, Διεθνές δίκαιο εναέριου χώρου (Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013) 109; Annette Chrysostomou, Risk of flight collisions in Nicosia airspace, (CyprusMail, 9 October 2017) < <http://cyprus-mail.com/2017/10/09/risk-flight-collisions-nicosia-airspace/> > accessed 18 March 2018.

46. Γιόκαρης, σελ. 109 (σημ. 44).

47. Βλ. και την ιστοσελίδα του Τμήματος Πολιτικής Αεροπορίας, στην οποία επεξηγείται η δράση του Κέντρου Ελέγχου Πτήσεων Λευκωσίας <http://www.mcw.gov.cy/mcw/dca/dca.nsf/DMLairtraffic_gr/DMLairtraffic_gr?OpenDocument> accessed 18 March 2018.

48. IFALPA, ATC deviation issues in the Nicosia FIR, Briefing Leaflet 11ATSBL01, August 2010, σελ. 1 <<http://www.ifalpa.org/downloads/Level1/Briefing%20Leaflets/Air%20Traffic%20Services/11ATSBL01%20-%20Cyprus%20airspace%20issues.pdf>> accessed 18 March 2018; Wayne Rosenkrans, Uncivil Aviation, AeroSafety World, August 2010, σελ. 40 <https://flightsafety.org/asw/aug10/asw_aug10_p40-43.pdf> accessed 18 March 2018.

49. IFALPA, σελ. 2 (σημ. 48).

50. Rosenkrans, σελ. 41, 42 (σημ. 48); IFALPA, σελ. 1 (σημ. 48).

51. IFALPA, σελ. 1 (σημ. 48).

την αρμοδιότητα της άλλης, δεν υπάρχει απευθείας επικοινωνία μεταξύ Άγκυρας και Κέντρου Ελέγχου Ercan αφενός και Κέντρου Ελέγχου Πτήσεων Λευκωσίας αφετέρου.

Η αρμόδια αρχή του FIR Λευκωσίας προκειμένου να βρίσκεται σε θέση να ρυθμίσει την κυκλοφορία και την τήρηση των ελάχιστων ορίων πτήσεως μεταξύ των αεροσκαφών απαιτεί από αεροσκάφη που πρόκειται να εισέλθουν εντός του FIR Λευκωσίας, να ενημερώσουν το Κέντρο Ελέγχου Λευκωσίας τουλάχιστον δέκα λεπτά προτού φτάσουν στα όρια του FIR Λευκωσίας⁵².

V. Διαδικασίες που συνιστάται να τηρούν τα αεροσκάφη που διαπερνούν το FIR Λευκωσίας

Η Διεθνής Συνομοσπονδία Ενώσεων Πιλότων Αερογραμμών (IFALPA) εξέδωσε έντυπο με συμβουλές προς τους πιλότους, σε μια προσπάθεια βελτίωσης της ασφάλειας των πτήσεων στο βόρειο και παρακείμενο τμήμα του FIR Λευκωσίας, το οποίο είναι ενδεικτικό της σύνθετης κατάστασης που καλούνται να αντιμετωπίσουν.

Συγκεκριμένα, ερχόμενα τα αεροσκάφη προς το FIR Λευκωσίας, από τα βόρεια, ήτοι περνώντας από την Τουρκία και με κατεύθυνση το νότο, πρέπει να ενεργήσουν ως εξής:

Ενώσω βρίσκονται στο FIR Άγκυρας, θα πρέπει να συμμορφώνονται με τις οδηγίες του Κέντρου Ελέγχου εναέριας της Άγκυρας (είτε άμεσα, είτε μέσω άλλου σταθμού που θα υποδείξει η Άγκυρα π.χ. Ercan, αφού όπως έχει ήδη λεχθεί το «Ercan Advisory Area» καταλαμβάνει μέρος του FIR Άγκυρας)⁵³.

Εν συνεχεία, τουλάχιστον δέκα λεπτά προτού εισέλθουν εντός του ορίου του FIR Λευκωσίας, θα πρέπει να ενημερώσουν το Κέντρο Ελέγχου εναέριας κυκλοφορίας⁵⁴. Η IFALPA εφιστά την προσοχή των πιλότων στο γεγονός ότι δεν υπάρχει επίσημη εναλλαγή του ελέγχου από τη μία Αρχή στην άλλη, ως είθισται, ούτε παρέχονται οδηγίες για τη μετάβαση από το ένα FIR στο άλλο⁵⁵. Αυτό, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι απόρροια της μη επικοινωνίας των ελληνοκύπριων ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας με τους ομόλογούς τους στην Άγκυρα.

Μόλις το αεροσκάφος εισέλθει στο FIR Λευκωσίας, δέχεται οδηγίες μονάχα από την αρμόδια αρχή του FIR Λευκωσίας, μέχρις ότου περάσει στο επόμενο FIR⁵⁶. Οιαδήποτε προτροπή για επικοινωνία και λήψη οδηγιών από το Κέντρο Ελέγχου του Ercan επισημαίνεται, από την IFALPA, ότι πρέπει να παραβλέπεται⁵⁷.

Ωστόσο, το αεροσκάφος που επιθυμεί να συνεχίσει την πορεία του ανατολικά, αφότου διενεργήσει την απαραίτητη επικοινωνία με την αρμόδια αρχή του FIR Λευκωσίας, καλείται να διαβιβάσει τις πληροφορίες στο Κέντρο Ελέγχου του Ercan⁵⁸. Πρόκειται περί μιας καθαρά τυπικής επικοινωνίας που στόχο έχει τη βελτιστοποίηση των συνθηκών ασφάλειας της πτήσης και σε καμία περίπτωση δεν περιλαμβάνει επίσημη λήψη οδηγιών από αυτό⁵⁹.

Όσον αφορά πτήσεις που κατευθύνονται προς τα βόρεια, ήτοι προς την Τουρκία, μέσω του FIR Λευκωσίας, το FIR Άγκυρας λαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες, λόγω της έλλειψης επικοινωνίας των δύο κέντρων, με αναμετάδοση από το Κέντρο Ελέγχου του Ercan⁶⁰. Αυτό σημαίνει ότι το αεροσκάφος πληροφορεί δέκα λεπτά προτού εισέλθει εντός του FIR Άγκυρας, το Κέντρο Ελέγχου του Ercan και αυτό με τη σειρά του αναμεταδίδει τις πληροφορίες στην Άγκυρα⁶¹. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι η μοναδική αρχή που αναγνωρίζεται είναι αυτή εντός του FIR Λευκωσίας, μέχρι την είσοδο στο FIR Άγκυρας.

Τοιουτοτρόπως, πτήσεις που διαπερνούν το FIR Λευκωσίας με σκοπό να κατευθυνθούν είτε δυτικά είτε ανατολικά, θα πρέπει να ενημερώσουν το Κέντρο Ελέγχου της Λευκωσίας δέκα λεπτά προτού εισέλθουν σ' αυτό, ούτως ώστε να καταστεί δυνατός ο έλεγχος της κυκλοφορίας εντός του FIR⁶².

VI. Κίνδυνοι που ελλοχεύουν για την ασφάλεια πτήσεων

Όλα αυτά έχουν ως πρακτική συνέπεια, αεροσκάφη που δεν είναι εξοικειωμένα με τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν εντός του FIR Λευκωσίας ενίοτε να μη συμμορφώνονται με τις οδηγίες της αρμόδιας αρχής ελέγχου εναέριας κυκλοφορίας⁶³, καθότι ενδέχεται να βρεθούν σε σύγχυση ως προς το ποια αρχή είναι η αρμόδια⁶⁴. Στο τελευταίο συντείνει η ανεπαρκής ενημέρωση των πιλότων ως προς το εν λόγω θέμα⁶⁵. Με άλλα λόγια, υπάρχει κίνδυνος ένα αεροσκάφος λόγω σύγχυσης, να θεωρήσει ως αρμόδια αρχή το Κέντρο Ελέγχου του Ercan και να λάβει αντίθετες οδηγίες από αυτές που θα λάμβανε από το Κέντρο Ελέγχου Λευκωσίας.

Με γράμμα του προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, στις 31 Οκτωβρίου 2017, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Κυπριακής Δημοκρατίας στα Ηνωμένα Έθνη, επεσήμανε ότι οι συνεχείς παραβιάσεις των διεθνών

52. IFALPA, σελ. 2 (σημ. 48), Rosenkrans, σελ. 41 (σημ. 48).

53. Ibid σελ. 2.

54. Rosenkrans, σελ. 41 (σημ. 48).

55. IFALPA, σελ. 2 (σημ. 48).

56. Ibid.

57. Ibid.

58. IFALPA, σελ. 2 (σημ. 48).

59. Ibid.

60. Ibid.

61. Ibid.

62. Rosenkrans, σελ. 41 (σημ. 48).

63. IFALPA, σελ. 2 (σημ. 48).

64. Rosenkrans, σελ. 40 (σημ. 48).

65. IFALPA, σελ. 1 (σημ. 48).

κανόνων εναέριας κυκλοφορίας και του εθνικού εναερίου χώρου της Κυπριακής Δημοκρατίας από την Τουρκία, θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια της πολιτικής αεροπορίας⁶⁶. Συγκεκριμένα, τουρκικά στρατιωτικά αεροσκάφη εισέρχονται εντός του FIR Λευκωσίας χωρίς να ζητήσουν άδεια και χωρίς να επικοινωνήσουν με το Κέντρο Ελέγχου του FIR Λευκωσίας. Συν τοις άλλοις, η «Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας» της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» εξέδωσε το Σεπτέμβριο του 2017 τρεις Ειδοποιήσεις προς αεροπόρους (NOTAM- Notice to Airmen) για να ενημερώσει για ασκήσεις που γίνονταν από τις τουρκικές στρατιωτικές υπηρεσίες, αρμοδιότητα που ανήκει δυνάμει του Παραρτήματος 15 της Σύμβασης του Σικάγο στην αρμόδια αρχή της Κυπριακής Δημοκρατίας⁶⁷.

Αρκετές φορές έχει παρατηρηθεί, λόγω της μη συνεννόησης των Ελληνοκύπριων και Τούρκων ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας, να μην τηρούνται τα ελάχιστα όρια πτήσεων, ήτοι 10 μίλια (miles) όταν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο πτήσης ή 1000 ft (300 μέτρα) κάθετα⁶⁸.

66. Γράμμα του Μόνιμου Αντιπροσώπου της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη προς το Γενικό Γραμματέα (31 Οκτωβρίου 2017) <[http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio2013.nsf/25F10CEE30E02586C22581D900274E91/\\$file/Letter%20of%20Violations%20A-72-550.pdf](http://www.cyprus.gov.cy/moi/pio/pio2013.nsf/25F10CEE30E02586C22581D900274E91/$file/Letter%20of%20Violations%20A-72-550.pdf)> accessed 18 March 2018.

67. Ibid.

68. Annette Chrysostomou, Risk of flight collisions in Nicosia airspace, (CyprusMail, 9 October 2017) <<http://cyprus-mail.com/2017/10/09/risk-flight-collisions-nicosia-airspace/>> accessed

Το 2017 σημειώθηκαν δύο παρ' ολίγον συγκρούσεις, που αποφεύχθηκαν χάρη στην επέμβαση του «Αυτόματου Συστήματος Αποφυγής Συγκρούσεων»⁶⁹.

VII. Συμπεράσματα

Συγκεφαλαιωτικά, όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, η παράλληλη δράση του «Ercan Advisory Area» και η έλλειψη επικοινωνίας των Ελληνοκύπριων με τους Τούρκους ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας, δημιουργούν μια ιδιόρρυθμη κατάσταση εντός του FIR Λευκωσίας. Τα αεροσκάφη, προκειμένου να διασφαλιστεί η ασφάλεια της πτήσης τους, καλούνται να ακολουθήσουν πολύ συγκεκριμένες διαδικασίες. Εντούτοις, ο κίνδυνος πρόκλησης κάποιου ατυχήματος δεν είναι απομακρυσμένος, ενώ κατά τον κύριο Χρίστο Πέτρου, Διευθυντή του Μεσογειακού Ιδρύματος Ασφάλειας Πτήσεων, αυτή η κατάσταση χαρακτηρίζεται ως «an accident waiting to happen»⁷⁰.

18 March 2018.

69. Απάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε ερώτηση του ευρωβουλευτή Κώστα Μαυρίδη <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FTEXT%2BWQ%2BP-2018-000104%2B0%2BDOC%2BXML%2BV0%2F%2FEN&language=EN>> accessed 18 March 2018.

70. Άντρη Δανιήλ, Χρίστος Πέτρου, Κινδυνεύουμε να θρηνήσουμε θύματα στον αέρα, (Φιλελεύθερος, 11 Ιανουαρίου 2018) <<http://www.philenews.com/koinonia/eidiseis/article/475827/christos-petroy-kindynevoyme-na-thrinisoyme-thymata-ston-aera>> accessed 18 March 2018.

Η Οριοθέτηση της Υφαλοκρηπίδας και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης στο Διεθνές Δίκαιο

Αθηνά Ηροδότου, Μεταπτυχιακή Συνεργάτιδα Τμήματος Νομικής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η παρούσα εργασία εξετάζει την ιστορική εξέλιξη και τη διαδικασία οριοθέτησης της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης (εφεξής ΑΟΖ) και της υφαλοκρηπίδας όπως έχει επικρατήσει μέσα από τη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων, λόγω της μη συμπερίληψης σαφούς πρόνοιας στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής UNCLOS). Ειδικότερα, θα εξεταστούν τα ακόλουθα βήματα της (ενιαίας συνήθως) οριοθέτησης ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας: (α) η χάραξη μιας προσωρινής γραμμής οριοθέτησης, (β) ο προσδιορισμός των σχετικών με την οριοθέτηση περιστάσεων, γεωγραφικών και μη, που επιβάλλουν τη μετατόπιση ή προσαρμογή της προσωρινής γραμμής και (γ) ο ex post facto έλεγχος τυχόν δυσαναλογίας του αποτελέσματος.

Λέξεις-Κλειδιά:

Διεθνές δίκαιο της θάλασσας - Οριοθέτηση - Αποκλειστική οικονομική ζώνη - Υφαλοκρηπίδα - Γραμμή ίσης απόστασης/μέση γραμμή - Σχετικές περιστάσεις - Τεστ δυσαναλογίας

I. Εισαγωγή

Αναντίρρητα, οι θεσμοί της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας αποτελούν δύο από τους πιο σημαντικούς θεσμούς στο δίκαιο της θάλασσας, εξαιτίας των τεράστιων οικονομικών συμφερόντων που παρουσιάζουν για τα παράκτια κράτη¹. Ειδικότερα, το παράκτιο κράτος ασκεί στην υφαλοκρηπίδα του, δηλαδή στο βυθό και στο υπέδαφος που εκτείνεται πέραν της χωρικής του θάλασσας², αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα

1. Βλ. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης, Απόφαση, ICJ Reports 1982*, σελ. 18, *Υφαλοκρηπίδα (Λιβύη/Μάλτα), Απόφαση, ICJ Reports 1985*, σελ. 13.

2. UNCLOS, άρθρο 76(1).

προς το σκοπό της εξερεύνησης και της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων αυτής³. Ομοίως, η ΑΟΖ είναι η θαλάσσια περιοχή που εκτείνεται πέραν και είναι παρακείμενη της χωρικής θάλασσας και περιλαμβάνει το βυθό, το υπέδαφος, τη θαλάσσια στήλη και την επιφάνεια της θάλασσας⁴. Εντός της ΑΟΖ το παράκτιο κράτος έχει κυριαρχικά δικαιώματα στην έρευνα, εκμετάλλευση, διατήρηση και διαχείριση της αλιείας, των φυσικών πόρων, των υπερκείμενων του βυθού της θάλασσας υδάτων, του βυθού της θάλασσας και του υπεδάφους του⁵.

Σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο, αλλά και τα άρθρα 57 και 76 της UNCLOS (για την ΑΟΖ και την υφαλοκρηπίδα αντίστοιχα), τόσο η ΑΟΖ όσο και η υφαλοκρηπίδα μπορούν να εκτείνονται μέχρι τα 200 ν.μ., εφόσον το εύρος της θάλασσας το επιτρέπει⁶. Τι γίνεται στην περίπτωση, όμως, που το εύρος της θάλασσας δεν παρέχει μια τέτοια δυνατότητα; Τι συμβαίνει όταν σε μια περιοχή υπάρχει γεωγραφική στενότητα και η απόσταση μεταξύ «αντικείμενων»⁷ ή «παρακείμενων»⁸ κρατών είναι μικρότερη από 400 ν.μ.;

II. Η ιστορική εξέλιξη των κανόνων οριοθέτησης ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας μεταξύ κρατών

Η διεθνής κοινότητα αναζήτησε λύσεις στο ζήτημα της οριοθέτησης της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας μεταξύ αντικείμενων ή παρακείμενων κρατών με τη διεξαγωγή διαφόρων συνδιασκέψεων, που χρονολογούνται από το 1930⁹. Οι κανόνες οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας κωδικοποιήθηκαν για πρώτη φορά στη Σύμβαση για την Υφαλοκρηπίδα (ΣτΥ, 1958)¹⁰. Το

άρθρο 6 της ΣτΥ προβλέπει ότι, ελλείψει συμφωνίας και εφόσον οι ειδικές περιστάσεις δεν δικαιολογούν άλλη γραμμή οριοθέτησης, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ αντικείμενων και παρακείμενων κρατών καθορίζεται βάσει της αρχής της ίσης απόστασης. Με άλλα λόγια, το άρθρο 6 καθιερώνει ως κανόνα οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας την ίση απόσταση και τις ειδικές περιστάσεις¹¹.

Ωστόσο, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (εφεξής Δ.Δ. ή Δικαστήριο) στην απόφαση-σταθμό *Υφαλοκρηπίδα της Βορείου Θάλασσας (1969)*¹², δεν αποδέχτηκε ότι ο κανόνας του άρθρου 6 της ΣτΥ αντανακλά εθιμικό δίκαιο. Συγκεκριμένα, το Δ.Δ. ανέφερε ότι τα δικαιώματα στην υφαλοκρηπίδα είναι εγγενή/έμφυτα και προκύπτουν από την κυριαρχία του παράκτιου κράτους επί του εδάφους, του οποίου η υφαλοκρηπίδα είναι η φυσική προέκταση, μέσα και κάτω από τη θάλασσα¹³. Η αρχή της ίσης απόστασης δεν μπορεί να συνυπάρχει με την έννοια της φυσικής προέκτασης, καθώς η χρήση της μπορεί να οδηγήσει στην απόδοση μιας περιοχής σε άλλο κράτος και όχι σε αυτό που αποτελεί τη φυσική του προέκταση¹⁴. Συνεπώς, το Δ.Δ. απέρριψε το επιχείρημα ότι το άρθρο 6 της ΣτΥ αποτελεί εθιμικό κανόνα, λόγω της απουσίας του απαραίτητου *opinio juris*¹⁵.

Ακολούθως, το Δ.Δ. έθεσε τους κανόνες και τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες τα εμπλεκόμενα μέρη οφείλουν να λύσουν τις διαφορές τους¹⁶. Ως πρώτη υποχρέωση των κρατών ορίστηκε η ουσιαστική και καλόπιστη διαπραγμάτευση των μερών με σκοπό την κατάληξη σε συμφωνία, ενώ ως δεύτερη ορίστηκε η χρήση των αρχών της ευθυδικίας, λαμβανομένων υπόψη όλων των σχετικών περιστάσεων¹⁷.

Η πιο πάνω απόφαση εγκαινίασε τη διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών της πιο φορμαλιστικής προσέγγισης «ίση απόσταση και ειδικές περιστάσεις», που διαφωνούσε με την εκδοθείσα απόφαση, και των υποστηρικτών της πιο ευέλικτης προσέγγισης «αρχές ευθυδικίας και σχετικές περιστάσεις»¹⁸. Η διαμάχη αυτή κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια της Τρίτης Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (1973-1982), σκοπός της οποίας ήταν η εκπόνηση μιας ενιαίας και ολοκληρωμένης συμφωνίας-πακέτου

3. Ibid, άρθρο 77(1). M. L. Lee, *The interrelation between the law of the sea convention and customary international law* (2006) 7 SANDILJ 405, 406.

4. UNCLOS, Άρθρο 55. Χ.Α. Ροζάκης, *Η αποκλειστική οικονομική ζώνη και το διεθνές δίκαιο* (Παπαζήσης, 2013) 15.

5. UNCLOS, άρθρο 56(1)(α). D R Rothwell και T Stephens, *The international law of the sea* (Hart, 2010) 84.

6. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο ότι, η υφαλοκρηπίδα, βάσει του γεωμορφολογικού κριτηρίου, δύναται να εκτείνεται στα 350 ν.μ. από τις γραμμές βάσης ή στα 100 ν.μ. από το σημείο όπου το βάθος των θαλάσσιων υδάτων φτάνει τα 2.500 μέτρα, εφόσον αυτό δικαιολογείται από το υφαλοπλαίσιο.

7. «Αντικείμενα» χαρακτηρίζονται τα κράτη των οποίων οι ακτογραμμές τους αντικρίζουν η μια την άλλη και δεν έχουν κάποιο κοινό χερσαίο σύνορο. Παραδείγματα αντικείμενων κρατών είναι η Κύπρος με την Τουρκία, η Μάλτα με τη Λιβύη, η Ιταλία με την Τυνησία.

8. «Παρακείμενα» χαρακτηρίζονται τα κράτη τα οποία έχουν κάποιο κοινό εδαφικό σύνορο το οποίο τερματίζεται σε κάποιο σημείο της ακτής και από το οποίο προκύπτουν διεκδικήσεις θαλάσσιων ζωνών στην παρακείμενη θάλασσα. Παραδείγματα παρακείμενων κρατών είναι η Συρία με τον Λίβανο, το Ισραήλ με την Αίγυπτο, η Τυνησία με τη Λιβύη.

9. S. Rosenme, *Geography in international maritime boundary-making* (1996) 15(3) Political Geography 319, 320.

10. Η ΣτΥ υπογράφηκε στις 29 Απριλίου 1958 και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Ιουνίου 1964. Τη Σύμβαση έχουν επικυρώσει 58 κράτη, μεταξύ αυτών η Κύπρος (με τον περί Συμβάσεως περί της Ηπει-

ρωτικής Υφαλοκρηπίδος (Κυρωτικό) Νόμο, Ν. 5/1974).

11. I. Brownlie, *Principles of Public International Law* (7η, OUP, 2008) 215.

12. *Υφαλοκρηπίδα της Βορείου Θάλασσας, Απόφαση*, ICJ Reports 1969, σελ. 3.

13. Ibid, παρ. 39.

14. Ibid, παρ. 44.

15. Ibid, παρ. 75-77.

16. Ibid, παρ. 86.

17. Ibid, παρ. 87.

18. M. D. Evans, *The law of the sea*, στο M D Evans (επιμ.), *International Law* (4η, OUP, 2014) 677.

και η οποία κατέληξε στην υιοθέτηση της UNCLOS¹⁹.

Τελικά, η πιο πάνω διαμάχη επιλύθηκε με την υιοθέτηση μιας συμβιβαστικής φόρμουλας, τόσο για την οριοθέτηση της ΑΟΖ όσο και της υφαλοκρηπίδας. Σύμφωνα με τα πανομοιότυπα άρθρα 74 και 83 για την οριοθέτηση ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, αντίστοιχα: «[η] οριοθέτηση της [ΑΟΖ/υφαλοκρηπίδας] μεταξύ κρατών με παρακείμενες ή αντικείμενες ακτές πραγματοποιείται κατόπιν συμφωνίας με βάση το διεθνές δίκαιο, όπως αναφέρεται στο άρθρο 38 του καταστατικού του διεθνούς δικαστηρίου, με σκοπό την επίτευξη δίκαιης (equitable) λύσης». Επομένως, όταν λόγω γεωγραφικής στενότητας δύο ή περισσότερα κράτη θέλουν να προβούν σε οριοθέτηση της ΑΟΖ και/ή της υφαλοκρηπίδας οφείλουν, πρώτον, να καταλήξουν σε συμφωνία, δεύτερον, η συμφωνία πρέπει να στηρίζεται στους κανόνες του διεθνούς δικαίου, και τρίτον, ο στόχος των κρατών πρέπει να είναι η επίτευξη ενός δίκαιου/ευθύδικου αποτελέσματος²⁰.

Εκ πρώτης όψεως, θα έλεγε κανείς ότι η προσέγγιση που επιλέγηκε κλίνει προς την αρχή της ευθυδικίας. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι απολύτως ορθό, καθώς δεν έχουν επιλεγεί οι κανόνες της ευθυδικίας ως τρόπος οριοθέτησης. Έχει επιλεγεί η ευθυδικία ως σημείο αναφοράς για την επαλήθευση του αποτελέσματος, χωρίς να επιλέγεται συγκεκριμένη μέθοδος οριοθέτησης²¹.

Οι κανόνες των άρθρων 74 και 83 της UNCLOS αναγνωρίστηκαν από τη νομολογία ως κομμάτι του διεθνούς εθιμικού δικαίου, συνακόλουθα οι υποχρεώσεις αυτές είναι δεσμευτικές *erga omnes*²². Αξίζει να σημειωθεί ότι ο μεγαλύτερος αριθμός οριοθετήσεων μεταξύ των κρατών ολοκληρώνεται με διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες, η πλειοψηφία των οποίων επιστρατεύει τη γραμμή ίσης απόστασης/μέση γραμμή²³.

III. Ο ρόλος των διεθνών δικαστηρίων στην οριοθέτηση ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας

Η έμφαση των άρθρων 74 και 83 στο δίκαιο αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με την απουσία ενός συγκεκριμένου και αντικειμενικού κριτηρίου, καταδεικνύουν την έλλειψη του απαραίτητου *consensus* που απαιτείτο ώστε να υιοθετηθεί ένα ενιαίο συμβατικό κείμενο²⁴.

19. B. H. Oxman, The Third United Nations Conference on the Law of the Sea: The Tenth Session (1981), (1982) 76(1) AJIL 1, 4.

20. X. Δίπλα και X.Α. Ροζάκης, Το δίκαιο της θάλασσας και η εφαρμογή του στην Ελλάδα (Ι. Σιδέρης, 2004) 172.

21. Αντιθέτως, το άρθρο 15 της UNCLOS αναφέρει ως μέθοδο οριοθέτησης της αιγιαλίτιδας ζώνης τη μέση γραμμή και τις ειδικές περιπτώσεις.

22. Εδαφικά και Θαλάσσια Ζητήματα (Νικαράγουα ν. Κολομβία), Απόφαση, ICJ Reports 2012, σελ. 624, παρ. 139.

23. Α. Στρατή, Ελληνικές θαλάσσιες ζώνες και οριοθέτηση με γειτονικά κράτη (Νομική Βιβλιοθήκη, 2012) 18.

24. S. Kaye, Lessons Learned from the Gulf of Maine Case: The Development of Maritime Boundary Delimitation Jurisprudence since UNCLOS III, (2008) 14(1) OCLJ 73, 74.

Οι ασαφείς και αόριστες πρόνοιες των άρθρων 74 και 83 έδωσαν στα διεθνή δικαστήρια την ευκαιρία να θέσουν το πλαίσιο ρύθμισης σε ένα πεδίο εξαιρετικής σημασίας για το διεθνές δίκαιο²⁵.

Στις πλείστες περιπτώσεις, τα διεθνή δικαστήρια χαράσσουν μια ενιαία γραμμή οριοθέτησης για την υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ, ακόμη και εάν τα μέρη διαφωνούν και ζητούν τη χάραξη διακριτών γραμμών²⁶. Σήμερα, επικρατεί η άποψη ότι οι αρχές και οι κανόνες της οριοθέτησης της ΑΟΖ (συμβατικοί και εθιμικοί) δεν είναι διαφορετικοί από αυτούς που εφαρμόζονται για την υφαλοκρηπίδα, και αντίστροφα²⁷. Συνεπώς, το εκάστοτε δικαστήριο που καλείται να αποφασίσει τη χάραξη είτε ενός ενιαίου θαλάσσιου ορίου είτε δύο διακριτών ορίων, εφαρμόζει κανόνες που ταυτίζονται.

IV. Η οριοθέτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας μέσα από τις διεθνείς δικαστικές αποφάσεις

A. Καθιέρωση της προσέγγισης των τριών σταδίων οριοθέτησης

Παρά τη χρήση συγκεκριμένων κανόνων σε σημαντικό αριθμό αποφάσεων, τα δικαστήρια παρουσιάζονταν απρόθυμα να απαριθμήσουν τα στάδια οριοθέτησης βάσει του εθιμικού δικαίου²⁸. Η συστηματοποίηση και η καθιέρωση συγκεκριμένων κανόνων που πρέπει να ακολουθούνται για την οριοθέτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας προέκυψε στην πρώτη ομόφωνη απόφαση του Δ.Δ., στην υπόθεση *Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα* (2009)²⁹, όπου τέθηκαν τα τρία στάδια που πρέπει να ακολουθούνται και τα οποία επιβεβαιώθηκαν από μεταγενέστερες αποφάσεις³⁰.

Αρχικά, το δικαστήριο χαράσσει μια προσωρινή γραμμή μεταξύ των ακτών των κρατών, χρησιμοποιώντας αντικειμενικές και κατάλληλες για τη γεωγραφία της περιοχής μεθόδους³¹. Σε δεύτερο στάδιο, το δικαστήριο εξετάζει κατά πόσο υπάρχουν σχετικές περιστάσεις που να επιβάλλουν την προσαρμογή της

25. Ibid.

26. B. Kwiattkowska, Equitable Maritime Boundary Delimitation: A legal perspective, (1988) 3 IJECCL 287, 298.

27. S. Oda, Delimitation of a Single Maritime Boundary: The Contribution of Equidistance to Geographical Equity in the Interrelated Domains of the Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone, στο S Oda (επιμ.), *Fifty years of the law of the sea: with a special section on the International Court of Justice: Selected writings of Shigeru Oda* (Kluwer, 2003) 588.

28. R. R Churchill and A V Lowe, The law of the sea (3η, Juris Manchester University Press, 1999) 187-188.

29. Απόφαση, ICJ Reports 2009, σελ. 61.

30. Βλ. Οριοθέτηση θαλάσσιων Ορίων στον Κόλπο της Βεγγάλης (Μπαγκλαντές/Μιανμάρ), Απόφαση, ITLOS Reports 2012, σελ. 4, παρ. 233-240, Εδαφικά και Θαλάσσια Ζητήματα (Νικαράγουα ν. Κολομβία), ό.π., παρ. 190-193, Θαλάσσια Ζητήματα (Περού ν. Χιλή), ICJ Reports 2014, παρ. 180, Θαλάσσια Οριοθέτηση στον Κόλπο της Βεγγάλης (Μπαγκλαντές ν. Ινδία), PCA Award of 7 July 2014, παρ. 341.

31. Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα, ό.π., παρ. 116-119.

προσωρινής γραμμής για την επίτευξη δίκαιου αποτελέσματος³². Τέλος, το δικαστήριο επιβεβαιώνει, με το τεστ δυσαναλογίας («disproportionality test»), ότι η τελική γραμμή δεν δημιουργεί τυχόν άδικα αποτελέσματα³³.

Β. Πρώτο στάδιο: Χάραξη προσωρινής γραμμής οριοθέτησης

Το πρώτο στάδιο της οριοθέτησης είναι η χάραξη προσωρινής γραμμής. Ειδικότερα, το Δ.Δ. έκρινε ότι η μέθοδος της ίσης απόστασης/μέσης γραμμής μπορεί να χρησιμοποιείται ως αφετηρία για τις θαλάσσιες οριοθετήσεις³⁴. Στη *Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα*, το Δ.Δ. σημείωσε ότι στην περίπτωση οριοθέτησης μεταξύ κρατών με παρακείμενες ακτές χάρσσεται γραμμή ίσης απόστασης, ενώ, όταν οι ακτές είναι αντικείμενες, η προσωρινή γραμμή αποτελείται από τη μέση γραμμή μεταξύ των ακτών³⁵.

Η γραμμή ίσης απόστασης/μέση γραμμή έχει οριστεί ως η γραμμή κάθε σημείο της οποίας βρίσκεται σε ίση απόσταση από τα εγγύτερα σημεία των γραμμών βάσης, από τις οποίες μετρείται το εύρος των χωρικών υδάτων καθενός από τα εμπλεκόμενα στην οριοθέτηση κράτη³⁶. Συνεπώς, το εκάστοτε δικαστήριο οφείλει να καθορίζει τις σχετικές με την οριοθέτηση ακτές, καθώς πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ακτές οι οποίες αφορούν την υπό κρίση οριοθέτηση, και όχι ολόκληρο το μήκος των ακτογραμμών³⁷.

Γ. Δεύτερο Στάδιο: Σχετικές Περιστάσεις

Σε δεύτερο στάδιο, τα δικαστήρια πρέπει να προσμετρήσουν τις σχετικές περιστάσεις κάθε οριοθέτησης, καθώς είναι αδύνατη η επίτευξη ενός ευθύδικου αποτελέσματος, χωρίς να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής³⁸. Οι σχετικές περιστάσεις δεν μπορούν να καταγραφούν εξαντλητικά, εξαιτίας της ανάγκης ευελιξίας για τη διασφάλιση μιας πραγματικά δίκαιης οριοθέτησης³⁹, αλλά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο ομάδες: γεωγραφικές και μη-γεωγραφικές.

1. Γεωγραφικές περιστάσεις

(α) Γενική διαμόρφωση και κατεύθυνση των ακτών

Ένας από τους βασικότερους παράγοντες της οριοθέτησης είναι η διαμόρφωση της ακτογραμμής, καθώς αποτελεί την πραγματική πηγή των δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους επί της παρακείμενης θαλάσσιας περιοχής⁴⁰. Ωστόσο, στη θαλάσσια οριοθέτηση δεν λαμβάνεται υπόψη το σύνολο της ακτογραμμής των κρατών, αλλά το σχετικό με την οριοθέτηση τμήμα⁴¹. Η διαμόρφωση της ακτής λαμβάνεται υπόψη στην περίπτωση που οι ακτές του ενός κράτους παρουσιάζουν έντονη κοιλότητα, ενώ του άλλου είναι κυρτές, αφού αν χαραχθεί γραμμή ίσης απόστασης/μέση γραμμή θα οδηγήσει στην απόδοση μικρότερου κομματιού ΑΟΖ ή/και υφαλοκρηπίδας στο κράτος με τις κοίλες ακτές⁴². Περαιτέρω, τα δικαστήρια λαμβάνουν υπόψη ως γεωγραφικό παράγοντα την κατεύθυνση των σχετικών ακτών, εννοώντας την ύπαρξη κάποιας παρεκτροπής στην ακτογραμμή. Σε τέτοιες περιπτώσεις, τα δικαστήρια δύνανται να προσαρμόσουν ένα κομμάτι μόνο της προσωρινής γραμμής, που ανταποκρίνεται στην αλλαγή της κατεύθυνσης⁴³.

(β) Μήκος των σχετικών ακτών

Τυχόν δυσαναλογία στο μήκος των σχετικών ακτών των διαδίκων κρατών μπορεί να οδηγήσει στη μετατόπιση της προσωρινής γραμμής υπέρ του κράτους με τη μεγαλύτερη σε μήκος ακτογραμμή⁴⁴. Ωστόσο, η διαφορά στο μήκος μπορεί να ληφθεί υπόψη μόνο εφόσον είναι ουσιώδης⁴⁵. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα δυσαναλογίας του μήκους των σχετικών ακτών, που λήφθηκαν υπόψη ως σχετικές περιστάσεις, είναι η οριοθέτηση μεταξύ Λιβύης και Μάλτας, όπου η αναλογία ήταν 8:1⁴⁶, και μεταξύ Δανίας και Νορβηγίας, όπου η αναλογία των σχετικών ακτών της Γροιλανδίας και του νησιού Jan Mayen ήταν 9:1⁴⁷.

32. Ibid, παρ. 120.

33. Ibid, παρ. 122. C. G. Lathrop, *Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)*, (2009) 103 AJIL 543, 545-546.

34. *Οριοθέτηση Θαλάσσιων Ορίων στην Περιοχή του Κόλπου του Μένι, Απόφαση, ICJ Reports 1984*, σελ. 246, παρ. 218, *Υφαλοκρηπίδα (Λιβύη/Μάλτα)*, ό.π., παρ. 63, *Θαλάσσια Οριοθέτηση στην Περιοχή μεταξύ Γροιλανδίας και Jan Mayen, Απόφαση, ICJ Reports 1993*, σελ. 38, παρ. 51.

35. *Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα*, ό.π., παρ. 116-119.

36. Σύμβαση για την Αιγιαλίτιδα Ζώνη και τη Συνορεύουσα Ζώνη (1958), άρθρο 12.

37. *Εδαφικά και Θαλάσσια Όρια μεταξύ Καμερούν και Νιγηρίας (Καμερούν v. Νιγηρία: παρέμβαση Ισημερινής Γουινέας)*, Απόφαση, *ICJ Reports 2002*, σελ. 303, παρ. 290.

38. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, ό.π., παρ. 72.

39. M. D. Evans, *Maritime delimitation and expanding categories of relevant circumstances*, (1991) 40 ICLQ 1, 17-18.

40. Παρά το γεγονός ότι η φυσική προέκταση δεν αποτελεί, πλέον, κριτήριο απόδοσης υφαλοκρηπίδας, εξακολουθεί να ισχύει η άποψη ότι «the land dominates the sea», από όπου και προκύπτουν τα *ab initio* και *ipso facto* δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας. Βλ. *Θαλάσσια Οριοθέτηση και Εδαφικά Ζητήματα μεταξύ Κατάρ και Μπαχρέιν, Απόφαση, ICJ Reports 2001*, σελ. 40, παρ. 185.

41. *Ζήτημα αναφορικά με την Οριοθέτηση των Θαλάσσιων Ορίων μεταξύ Γουινέας και Γουινέας-Μπισσάου*, (1986), 25 ILM, No. 2, 251, παρ. 301.

42. *Οριοθέτηση της Βορείου Θάλασσας*, ό.π., παρ. 101.

43. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, ό.π., παρ. 122.

44. B. Kwiatkowska, *The 2006 Barbados/Trinidad and Tobago Award: A Landmark in Compulsory Jurisdiction and Equitable Maritime Boundary Delimitation*, (2007) 22 IJMCL 7, 48-49.

45. *Εδαφικά και Θαλάσσια Όρια μεταξύ Καμερούν και Νιγηρίας*, ό.π., παρ. 301.

46. *Υφαλοκρηπίδα (Λιβύη/Μάλτα)*, ό.π., παρ. 68-73.

47. *Θαλάσσια Οριοθέτηση στην Περιοχή μεταξύ Γροιλανδίας και Jan Mayen*, ό.π., παρ. 61.

(γ) Παρουσία τρίτων κρατών

Η παρουσία τρίτων κρατών στην περιοχή και ο πιθανός επηρεασμός των εννόμων συμφερόντων τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την οριοθέτηση⁴⁸. Έτσι, όταν τα δικαστήρια καλούνται να προβούν σε θαλάσσια οριοθέτηση, χαράσσουν τη γραμμή μέχρι το σημείο όπου εμφανίζονται συμφέροντα τρίτων κρατών. Για παράδειγμα, στην *Οριοθέτηση Θαλάσσιων Ορίων στον Κόλπο της Βεγγάλης (Μπαγκλαντές/Μυανμάρ)* το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας εξήγησε ότι οι πιθανές διεκδικήσεις στην περιοχή από τρίτα κράτη, ήτοι την Ινδία, δεν το εμπόδιζαν από το να προβεί σε οριοθέτηση μέχρι την περιοχή εκείνη, όπου δεν επηρεάζονταν τα δικαιώματα τρίτων κρατών⁴⁹.

(δ) Νησιά

Το άρθρο 121(2) της UNCLOS αλλά και το διεθνές εθιμικό δίκαιο αναγνωρίζουν ότι όλα τα νησιά, ανεξαρτήτως του μεγέθους τους, δικαιούνται όλες τις θαλάσσιες ζώνες (χωρική θάλασσα, συνορεύουσα ζώνη, ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα), όπως ακριβώς και τα ηπειρωτικά εδάφη⁵⁰. Όμως, ο κανόνας αυτός δεν εγγυάται την απόδοση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ σε νησιά που βρίσκονται στην περιοχή της οριοθέτησης και ανήκουν πολιτικά σε άλλα ηπειρωτικά εδάφη (δεν είναι δηλαδή ανεξάρτητα κράτη όπως η Μάλτα ή η Κύπρος)⁵¹.

Η επήρεια (effect) που ασκεί κάθε νησί στην οριοθέτηση εξαρτάται από τον κίνδυνο διαστρέβλωσης της τελικής γραμμής οριοθέτησης και κρίνεται από το δικαστήριο βάσει της θέσης, του μεγέθους και της ύπαρξης περισσοτέρων νησιών⁵². Η προσέγγιση του δικαστηρίου είναι περιπτωσιολογική, αφού μπορεί να αποδώσει πλήρη επήρεια, μισή επήρεια⁵³, μειωμένη επήρεια (περιορίζοντας τα δικαιώματα του νησιού στα 12 ν.μ. με τη δημιουργία θύλακα) ή καθόλου επήρεια

(μη λαμβάνοντας τα νησιά υπόψη)⁵⁴.

Για παράδειγμα, όταν ένα νησί ή ένα σύμπλεγμα νησιών βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το ηπειρωτικό έδαφος του κράτους στο οποίο ανήκουν, το δικαστήριο μπορεί να δώσει πλήρη επήρεια και να αποδώσει στο νησί πλήρη ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδα⁵⁵. Επιπρόσθετα, εάν το νησί βρίσκεται μακριά από το ηπειρωτικό έδαφος, αλλά ανήκει σε ένα σύμπλεγμα νησιών ενός ορισμένου μεγέθους, τότε το δικαστήριο μπορεί να αποδώσει πλήρη επήρεια⁵⁶.

Επίσης, το δικαστήριο δύναται να αναγνωρίσει μειωμένη επήρεια, όταν ένα νησί βρίσκεται κοντά στο ηπειρωτικό έδαφος ενός παράκτιου κράτους, αλλά ανήκει πολιτικά σε άλλο κράτος. Έτσι, όταν το νησί βρίσκεται στη «λανθασμένη πλευρά» της οριοθέτησης που προκύπτει με τη χάραξη μέσης γραμμής, τότε το δικαστήριο μπορεί να δημιουργήσει ένα θύλακα 12 ν.μ. γύρω από το νησί, αποδίδοντας του χωρικά ύδατα⁵⁷.

2. Μη γεωγραφικοί παράγοντες

(α) Οικονομικοί παράγοντες

Στην *Οριοθέτηση Θαλάσσιων Ορίων στην Περιοχή του Κόλπου του Μείν*, το Δ.Δ. έκρινε ότι για να ληφθούν υπόψη οικονομικοί παράγοντες, το κράτος οφείλει να αποδείξει ότι η διατήρηση της προσωρινής γραμμής ως έχει, θα έχει καταστροφικό αντίκτυπο στο βιοπορισμό και την οικονομική ευημερία του πληθυσμού του⁵⁸. Το Δ.Δ. έχει απορρίψει ως οικονομικό παράγοντα την οικονομική δυσαναλογία των εμπλεκόμενων κρατών, ώστε να ευνοήσει το οικονομικά ασθενέστερο κράτος, καθώς ο εθνικός πλούτος διέπεται από απρόβλεπτες μεταβλητές που ανά πάσα στιγμή μπορούν να ανατρέψουν την υφιστάμενη κατάσταση⁵⁹.

(β) Προηγούμενη συμπεριφορά των μερών

Η συμπεριφορά των μερών, κυρίως όσον αφορά όρια που καθιερώθηκαν για άλλους σκοπούς, μπορεί να επηρεάσουν τη θαλάσσια οριοθέτηση. Στην *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, το Δ.Δ. έκρινε ότι ένα θαλάσσιο σύνορο που υπήρχε από το 1919 μεταξύ των μερών, βάσει του οποίου τα μέρη χορηγούσαν άδειες για έρευνες και εκμετάλλευση πετρελαίου από το 1955, αποτελούσε σχετική περίπτωση, καθώς κανένα από τα μέρη δεν προέβη ποτέ σε επίσημες διαμαρτυ-

48. B. H. Oxman, *The Barbados/Trinidad & Tobago Arbitration: the Law of Maritime Delimitation: Back to the Future*, (www.law.miami.edu, 2006) <https://www.law.miami.edu/faculty-administration/pdf/bernard-oxman/oxman-barbados-trinidad-arbitration.pdf>, πρόσβαση στις 28 Ιουλίου 2014.

49. *Οριοθέτηση θαλάσσιων Ορίων στον Κόλπο της Βεγγάλης (Μπαγκλαντές/Μυανμάρ)*, ό.π., παρ. 494. Βλ. επίσης *Εδαφικά και Θαλάσσια Όρια μεταξύ Καμερούν και Νιγηρίας*, ό.π., παρ. 292, *Διαιτησία μεταξύ Μπαρμπάντος και της Δημοκρατίας του Τρινιδάδ και Τομπάγκο* (2006), παρ. 347.

50. *Θαλάσσια Οριοθέτηση και Εδαφικά Ζητήματα μεταξύ Κατάρ και Μπαχρέιν*, ό.π., παρ. 185.

51. N Dundua, *Delimitation of Maritime Boundaries between Adjacent States* (United Nations, the Nippon Foundation, 2007) 62.

52. Χ.Λ. Ροζάκης, ό.π., 29.

53. Μισή επήρεια δίνεται με την αρχική χάραξη δύο οριοθετικών γραμμών, μίας που δίνει πλήρη επήρεια στο νησί και μίας που οριοθετεί την περιοχή αγνοώντας εντελώς το νησί. Η τελική οριοθετική γραμμή που δίνει μισή επήρεια στο νησί είναι η ενδιάμεση γραμμή η οποία προκύπτει μεταξύ των δύο αυτών γραμμών, βλ. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, παρ. 129.

54. D R Rothwell και T Stephens, ό.π., 494-496.

55. *Διαιτησία για τη Θαλάσσια Οριοθέτηση Ερυθραίας-Υεμένης (Ερυθραία v. Υεμένη)* (1999) 22 RIAA 335, παρ. 139, 150, 151.

56. N. Burke, *Nicaragua v Colombia at the ICJ: better the devil you don't?*, (2013) 2 CJICL 314, 319-320.

57. *Οριοθέτηση Υφαλοκρηπίδας μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, και της Γαλλικής Δημοκρατίας (Άγγλο-Γαλλική Διαιτησία για την Υφαλοκρηπίδα)* (1977) 18 ILM 397, παρ. 202.

58. *Οριοθέτηση Θαλάσσιων Ορίων στην Περιοχή του Κόλπου του Μείν*, ό.π., παρ. 237.

59. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, ό.π., παρ. 107.

ρίες⁶⁰. Ωστόσο, στην απόφαση *Εδαφικά και Θαλάσσια Όρια μεταξύ Καμερούν και Νιγηρίας*, το Δ.Δ. ξεκαθάρισε ότι δεν εξετάζει το κατά πόσο χορηγούνται τέτοιες άδειες, αλλά το αν υπάρχει ρητή ή εξυπακουόμενη συμφωνία μεταξύ των μερών⁶¹.

(γ) Φυσικοί πόροι

Οι φυσικοί πόροι (π.χ. πετρέλαιο ή φυσικό αέριο) στην υπό οριοθέτηση περιοχή μπορεί να θεωρηθούν ως σχετικές περιστάσεις⁶², χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το δικαστήριο θα μεταβάλει την προσωρινή γραμμή, για να διατηρήσει την ενότητα κάποιου κοιτάσματος⁶³. Το δικαστήριο μπορεί ωστόσο να δημιουργήσει υποχρέωση ενημέρωσης και διαβούλευσης μεταξύ των μερών για την κοινή εκμετάλλευση κοιτάσματος, σε περίπτωση που η ενιαία γραμμή οριοθέτησης διαχωρίζει κάποιο κοιτάσμα⁶⁴.

(δ) Άμυνα και εθνική ασφάλεια

Ενώ τα κράτη προσπάθησαν σε ορισμένες περιπτώσεις να επικαλεστούν την άμυνα και εθνική ασφάλεια ως περίπτωση για την οποία το δικαστήριο οφείλει να προσαρμόσει την προσωρινή γραμμή, το δικαστήριο δεν έχει εφαρμόσει συγκεκριμένα κριτήρια ασφάλειας⁶⁵. Έτσι, η παράμετρος της άμυνας και της ασφάλειας έχει αναγνωριστεί ως σχετική περίπτωση που μπορεί να επηρεάσει την οριοθέτηση⁶⁶, μόνο στην περίπτωση όπου η προσωρινή γραμμή οριοθέτησης χαράσσεται πολύ κοντά στις ακτές του κράτους, ώστε να απειλείται πραγματικά η εθνική ασφάλεια⁶⁷.

Δ. Τρίτο στάδιο: Έλεγχος δυσαναλογίας

Το τελευταίο στάδιο κάθε οριοθέτησης είναι ο *ex post facto* έλεγχος του αποτελέσματος από το δικαστήριο με το τεστ της δυσαναλογίας («disproportionality test»)⁶⁸. Ο έλεγχος της δυσαναλογίας χαρακτηρίστηκε από το Δ.Δ. ως θεμελιώδης κανόνας για τη διασφάλιση μιας ευθύδικης οριοθέτησης μεταξύ των κρατών⁶⁹. Με άλλα λόγια, το εκάστοτε διεθνές δικαστήριο καλείται να εξετάσει κατά πόσο η γραμμή οριοθέτησης που προέκυψε από τα δύο προηγούμενα στάδια οδηγεί σε άδικα αποτελέσματα, εξαιτίας της δυσαναλογίας μεταξύ του λόγου (ratio) του αντίστοιχου μήκους των ακτών και του λόγου μεταξύ των σχετικών θαλάσσιων περιοχών

κάθε κράτους, με αναφορά στη γραμμή οριοθέτησης⁷⁰.

Ο υπολογισμός των σχετικών ακτογραμμών και της σχετικής θαλάσσιας περιοχής δεν απαιτεί μαθηματική ακρίβεια⁷¹. Όταν η αναλογία της σχετικής θαλάσσιας περιοχής που απονέμεται στο ένα κράτος συμπίπτει κατά προσέγγιση με το αντίστοιχο μήκος της ακτογραμμής, τότε επιβεβαιώνεται η γραμμή οριοθέτησης. Μόνο σε περίπτωση σημαντικής δυσαναλογίας η προσωρινή γραμμή τροποποιείται περαιτέρω⁷².

V. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με το συμβατικό και εθμικό δίκαιο, η οριοθέτηση της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας επιτυγχάνεται βάσει συμφωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών, κατόπιν καλόπιστων διαπραγματεύσεων για την επίτευξη ενός ευθύδικου αποτελέσματος. Η γενικότητα και η αοριστία των κανόνων αυτών οδήγησε στη νομολογιακή διαμόρφωση τριών πανομοιότυπων σταδίων οριοθέτησης της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας. Αρχικά, χαράσσεται μια προσωρινή γραμμή ίσης απόστασης/μέσης γραμμή. Ακολούθως, η προσωρινή γραμμή προσαρμόζεται ή μετατοπίζεται αναλόγως της ύπαρξης σχετικών περιστάσεων. Τέλος, το δικαστήριο διαπιστώνει αν παράχθηκε άδικο αποτέλεσμα, συγκρίνοντας το λόγο του μήκους των ακτών και το λόγο των αντίστοιχων θαλάσσιων περιοχών (τεστ δυσαναλογίας).

Καταληκτικά, οι παράγοντες και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στη θαλάσσια οριοθέτηση εξαρτώνται από νομικούς κανόνες, οι οποίοι όμως επηρεάζονται από γεωγραφικά, ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά γεγονότα⁷³. Τα διεθνή δικαστήρια αδυνατούν να απαριθμήσουν εξαντλητικά τις σχετικές περιστάσεις που μπορούν να λάβουν υπόψη τους, καθώς ο σκοπός της οριοθέτησης είναι η διασφάλιση μιας δίκαιης λύσης. Συνεπώς, η μη εξαντλητική απαρίθμηση όλων των σχετικών περιστάσεων, αλλά και η απουσία ορισμένων υποχρεωτικών περιστάσεων δικαιολογείται από τη μοναδικότητα κάθε οριοθέτησης. Και αυτό συμβαίνει, και θα συνεχίσει να συμβαίνει, επειδή αναντίρρητα «το δίκαιο της οριοθέτησης δεν μπορεί επ' ουδενί να θεωρηθεί ότι έχει πλήρως αποκρυσταλλωθεί δεδομένου ότι εκ της φύσεως του αποτελεί πάντα μια "άσκηση επί χάρτου", που θα διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση»⁷⁴.

60. Ibid, παρ. 117.

61. *Εδαφικά και Θαλάσσια Όρια μεταξύ Καμερούν και Νιγηρίας*, ό.π., παρ. 304.

62. *Υφαλοκρηπίδα (Λιβύη/Μάλτα)*, ό.π., παρ. 50.

63. *S. Kaye*, ό.π., 98.

64. *Διαίτησία για τη Θαλάσσια Οριοθέτηση Ερυθραίας-Υεμένης*, ό.π., παρ. 86.

65. *K. Ιωάννου και Α. Στρατή*, *Δίκαιο της θάλασσας* (4η, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013) 300.

66. *Άγγλο-Γαλλική Διαίτησία για την Υφαλοκρηπίδα*, ό.π., παρ. 79.

67. *Εδαφικά και Θαλάσσια Ζητήματα (Νικαράγουα ν. Κολομβία)*, ό.π., παρ. 222.

68. *Θαλάσσια Ζητήματα (Περού ν. Χιλή)*, ό.π., παρ. 181.

69. *Υφαλοκρηπίδα Τυνησίας/Λιβύης*, ό.π., παρ. 103.

70. *Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα*, ό.π., παρ. 122.

71. *Οριοθέτηση Θαλάσσιων Ορίων στον Κόλπο της Βεγγάλης (Μπαγκλαντές/Μυανμάρ)*, ό.π., παρ. 477.

72. *Θαλάσσια Οριοθέτηση στη Μαύρη Θάλασσα*, ό.π., παρ. 115-122, *Εδαφικά και Θαλάσσια Ζητήματα (Νικαράγουα ν. Κολομβία)*, ό.π., παρ. 190-193, *Θαλάσσια Ζητήματα (Περού ν. Χιλή)*, ό.π., παρ. 180.

73. *Οριοθέτηση των Θαλάσσιων Ορίων μεταξύ Γουινέας και Γουινέας-Μπισσάου*, ό.π., παρ. 89.

74. *Ε. Παπασταυρίδης*, *Δίκαιο της Θάλασσας*, στο Κ Αντωνόπουλος και Κ Μαγκλιβέρας (επιμ.), *Το δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας* (2η, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014) 351.

A

ρθρογραφία Δικηγορικής Εταιρείας Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαραλάμπους Δ.Ε.Π.Ε.

Πώς το «έννομο συμφέρον» μπορεί να λειτουργήσει ως ασφαλής εναλλακτική νομική βάση επεξεργασίας δεδομένων στο πλαίσιο του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (GDPR);

Αναστάσιος Καρεκλάς, Δικηγόρος στη Δικηγορική Εταιρεία Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαραλάμπους Δ.Ε.Π.Ε.

Το παρόν άρθρο συμβάλλει στην ανάγκη κατανόησης μιας συγκεκριμένης νομικής βάσης του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων 2016/679 (GDPR): το «έννομο συμφέρον». Έμφαση θα δοθεί σε καθοδηγητικές γραμμές τις ΕΕ, νομολογία, και εισηγήσεις εποπτικών αρχών των Κρατών Μελών της ΕΕ. Γίνεται μια γενική περιγραφή της εν λόγω νομικής βάσης με αναφορά στον τρόπο αξιολόγησης του εννόμου συμφέροντος. Αρχικά, θα αναπτυχθούν ορισμένες βασικές αρχές του Κανονισμού. Στη συνέχεια, θα εξεταστούν κάποιες πρακτικές συνέπειες της χρήσης του «έννομου συμφέροντος» ως βάσης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων. Έπειτα θα εξεταστεί το πώς αξιολογείται η ύπαρξη εννόμου συμφέροντος (Legitimate Interests Assessment (LIA)). Αναφορά θα γίνει, επίσης, και στα διάφορα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αυτής της νομικής βάσης. Στην τελευταία ενότητα παρατίθενται συμπεράσματα.

Λέξεις-Κλειδιά:

Προσωπικά δεδομένα - Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων - Έννομο συμφέρον - GDPR

I. Εισαγωγή

A. Το καθεστώς προστασίας των προσωπικών δεδομένων

Ζούμε σε μια εποχή όπου οι παραβιάσεις δεδομένων εντός οποιασδήποτε οργάνωσης/εταιρείας αποτελούν συχνό φαινόμενο. Εξελιγμένες και πολύ εκλεπτυσμένες τεχνολογίες του σήμερα έχουν αποδειχθεί καινοτόμες αλλά ταυτόχρονα και εξαιρετικά εύαλπτες σε παράνομες πρακτικές και παρεμβολές. Επίσης, οι υπηρεσίες διαδικτύου είναι πλέον τόσο προηγμένες που έχουν καταλάβει ένα αξιολογικό μέρος της καθημερινής μας ζωής. Συγκεκριμένα, πολλά συστήματα και πλατφόρμες επεξεργάζονται τα προσωπικά μας δεδομένα σε τέτοιο βαθμό, με αποτέλεσμα οι υπηρεσίες που προσφέρονται να είναι προσαρμοσμένες κυριολεκτικά στα μέτρα του κάθε ατόμου/χρήστη.

Λόγω αυτής της ραγδαίας εξέλιξης, η Ευρωπαϊκή κοινότητα θέσπισε νομοθετήματα με σκοπό τη νομική και κανονιστική ρύθμιση της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων από όλους τους οργανισμούς, παραθέτοντάς τους είτε σε ηλεκτρονική ή έντυπη μορφή.

Βάσει των ανωτέρω και έπειτα από συζητήσεις μεταξύ των κύριων θεσμικών οργάνων από το 2012 στις 25 Μαΐου 2018 τέθηκε σε εφαρμογή ένα νέο νομικό πλαίσιο αναφορικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Πρόκειται για το Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων 2016/679 (εφεξής GDPR) που αντικατέστησε την υφιστάμενη Οδηγία 95/46/ΕΕ.

Ο Κανονισμός προστατεύει όλα τα προσωπικά δεδομένα σχετικά με ένα ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο, όπως όνομα, αναγνωριστικό αριθμό, δεδομένα θέσης, ηλεκτρονικό αναγνωριστικό στοιχείο ή έναν ή περισσότερους παράγοντες που σχετίζονται με τη φυσική, φυσιολογική, γενετική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική ή την κοινωνική ταυτότητα αυτού του φυσικού προσώπου. Σαφώς, αυτός ο ορισμός καλύπτει σχεδόν όλα τα προσωπικά δεδομένα είτε σε έντυπη ή είτε σε ηλεκτρονική μορφή. Η επεξεργασία περιλαμβάνει επίσης ένα τεράστιο φάσμα ενεργειών είτε αυτές είναι αυτοματοποιημένες είτε όχι, όπως η συλλογή, η καταγραφή, η οργάνωση, η διαμόρφωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η τροποποίηση, η ανάκτηση, η διαβούλευση, η χρήση, η γνωστοποίηση μέσω μετάδοσης, ο περιορισμός, η διαγραφή ή καταστροφή.

Παρά το γεγονός ότι οι διαδικασίες, τα πρόστιμα, τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων και άλλες παράμετροι αλλάζουν με τον Κανονισμό, οι βασικές αρχές της προστασίας των προσωπικών δεδομένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα είναι κατά σημαντικό βαθμό οι ίδιες όπως αυτές που περιγράφονται στο υφιστάμενο καθεστώς. Οι αρχές αυτές, όπως η ελαχιστοποίηση των δεδομένων, η ακρίβεια των δεδομένων, η νόμιμη επεξεργασία, απαρτίζουν εδώ και πολλά χρόνια τις θεμελιώδεις αρχές της νομοθεσίας κάθε Κράτους Μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της Οδηγίας του 1995.

Β. Νομικές βάσεις επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων

Νόμιμη είναι η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που βασίζεται είτε (α) στη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων, (β) στην αναγκαιότητα εκτέλεσης σύμβασης, (γ) στη νομική υποχρέωση του υπεύθυνου επεξεργασίας, (δ) στην προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου ή άλλου φυσικού προσώπου, (ε) στο δημόσιο συμφέρον, είτε (στ) στο έννομο συμφέρον που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή τρίτος. (ΓΚΠΔ άρθρο 6(1)(στ))

Μέχρι σήμερα, έχει αναγνωριστεί ότι είναι προτιμότερο να αποδεικνύεται η συγκεκριμένη και σαφής συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων κατά την επεξεργασία των προσωπικών τους δεδομένων. Πράγματι, η συγκατάθεση είναι αναμφισβήτητη η μόνη άμεσα αποδεδειγμένη αιτιολόγηση για επεξεργασία προσωπικών δεδομένων φυσικών προσώπων. Παρότι αυτές οι παρατηρήσεις είναι αληθείς και τεράστιας σημασίας και ενώ ο επικείμενος Γενικός Κανονισμός αποσκοπεί σε περαιτέρω διευκρινίσεις ως προς την ακεραιότητα της συγκατάθεσης, είναι επιτακτική ανάγκη να κατανοήσουμε ότι η συγκατάθεση αποτελεί μία, και συνεπώς όχι τη μοναδική νομική βάση για την επεξεργασία. Αυτό μας παραπέμπει στο κεντρικό μας θέμα και ερώτημα: αν όχι μέσω της συγκατάθεσης, τότε πώς οι οργανισμοί και οι επιχειρήσεις θα πρέπει να δικαιολογούν μια οποιαδήποτε νόμιμη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που διεξάγουν σε καθημερινή βάση;

Με επίκεντρο του προβληματισμού αυτό το βασικό ερώτημα η παρούσα μελέτη θα καταδείξει ότι για να είναι σε θέση οι οργανισμοί να χρησιμοποιήσουν με ασφάλεια ως νόμιμη/νομική βάση το έννομο τους συμφέρον θα πρέπει να διεξάγουν κάποιου είδους αξιολογήσεις. Όπως εξηγείται στις κατευθυντήριες γραμμές της Ομάδας εργασίας του άρθρου 29 και ορισμένων εποπτικών αρχών στην Ευρώπη, οι αξιολογήσεις θα πρέπει να έχουν ως σκοπό την ισορροπία των νόμιμων συμφερόντων του οργανισμού έναντι των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των υποκειμένων των προσωπικών δεδομένων. Η σχετική νομολογία ασχολείται με την έννοια του «έννομου συμφέροντος» βάσει της Οδηγίας 95/46/ΕΕ και του υφιστάμενου κυπριακού Νόμου «Περί Επεξεργασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Προστασία του Ατόμου) Νόμος του 2001 (Ν. 138(I)/2001 (ως έχει τροποποιηθεί)». Παρά το γεγονός ότι η οδηγία θα αντικατασταθεί από τον Κανονισμό, η αναφορά σε σχετικές κυπριακές και ευρωπαϊκές αποφάσεις είναι απαραίτητη.

II. «Έννομο Συμφέρον»

A. Οδηγία 95/46/ΕΕ vs Κανονισμός 2016/679

Μεγάλο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι το λε-

κτικό της νομικής βάσης στον Κανονισμό δεν διαφέρει από την Οδηγία. Σύμφωνα με την Οδηγία (και συνεπώς τον κυπριακό νόμο), «η επεξεργασία είναι νόμιμη όταν είναι αναγκαία για τους σκοπούς των νόμιμων συμφερόντων που επιδιώκονται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας ή από τον τρίτο ή τους τρίτους στους οποίους γνωστοποιούνται τα δεδομένα, εκτός εάν τα συμφέροντα υπερισχύουν των συμφερόντων των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα»¹.

Το 2011, σε μια ενδιαφέρουσα απόφαση του, ο Επίτροπος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα της Κύπρου εξέδωσε ότι:

«...οι κάμερες στους χώρους εστίασης, στις αίθουσες δεξιώσεων, γύρω από τις πισίνες και στην κουζίνα παραβιάζουν το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής των πελατών και των εργαζομένων και τα μεμονωμένα περιστατικά κλοπών που έχουν γίνει στο παρελθόν δεν μπορούν να δικαιολογήσουν το υπέρτερο έννομο συμφέρον του ξενοδοχείου έναντι του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής των πελατών και των εργαζομένων»².

Ο Κανονισμός ομοίως προβλέπει ότι: « 1. Η επεξεργασία είναι έννομη μόνο εάν και εφόσον.....η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τους σκοπούς των έννομων συμφερόντων που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή τρίτος, εκτός εάν έναντι των συμφερόντων αυτών υπερισχύει το συμφέρον ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων που επιβάλλουν την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως εάν το υποκειμένο των δεδομένων είναι παιδί.»³.

Β. Χρήση του «έννομου συμφέροντος»

Ειδική ερμηνεία δίνεται στις Αιτιολογικές Σκέψεις (ΑΣ) του Κανονισμού. Μπορεί να θεωρηθεί ότι διενεργείται χάριν έννομου συμφέροντος η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα:

1. Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 1995 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, ΟJ L 281, 23.11.1995, p. 31–50, άρθρο 7 (στ)).

2. Απόφαση σχετικά με τη διερεύνηση καταγγελίας για εγκατάσταση και λειτουργία Κλειστού Κυκλώματος Βιντεο-παρακολούθησης στους χώρους του ξενοδοχείου HOLIDAY INN, 28/11/2011, Αρ. Φακ.: 11.17.001 Α/Π 88/2010, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/All/9DA29A3ECB66BC82C2258258004124D1?OpenDocument>.

3. Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) ΟJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88, (Άρθρο 6(1)(στ)).

- στον βαθμό που είναι αυστηρά αναγκαία για τους σκοπούς πρόληψης της απάτης, (ΑΣ 47)
- για σκοπούς άμεσης εμπορικής προώθησης (ΑΣ 47)
- με σκοπό τη διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός ενός ομίλου επιχειρήσεων για εσωτερικούς διοικητικούς σκοπούς, συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων των πελατών και των εργαζομένων (ΑΣ 48)
- στον βαθμό που είναι αυστηρά αναγκαία και ανάλογη για τους σκοπούς της διασφάλισης της ασφάλειας δικτύων και πληροφοριών (ΑΣ 49)
- αναφέροντας πιθανές εγκληματικές πράξεις ή απειλές κατά της δημόσιας ασφάλειας σε μια αρμόδια αρχή (ΑΣ 50)

Εάν η επεξεργασία διενεργείται από δημόσιες αρχές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, αυτή η νομική βάση δεν εφαρμόζεται. Αυτός ο περιορισμός, αφορά τη φύση του έργου και όχι την ίδια τη φύση της οργάνωσης/οργανισμού. Επομένως, συστατικό στοιχείο για μία δημόσια αρχή είναι η απόδειξη ότι η επεξεργασία δεν αποτελεί μέρος της εκτέλεσης των καθηκόντων της ως δημόσια αρχή. Ο Κανονισμός επεξηγεί γιατί συμβαίνει αυτό:

«Δεδομένου ότι εναπόκειται στον νομοθέτη να παρέχει διά νόμου τη νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις δημόσιες αρχές, η εν λόγω νομική βάση δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται στην επεξεργασία από τις δημόσιες αρχές κατά την εκπόληση των καθηκόντων τους».

Παρά την ομοιότητα, ο Κανονισμός προσθέτει επιπλέον βαρύτητα για την ορθή εφαρμογή της νομικής βάσης του εννόμου συμφέροντος, λόγω της ενισχυμένης αρχής της λογοδοσίας. Όπως θα καταδειχθεί στις επόμενες ενότητες, αυτό συνεπάγεται πρακτική απόδειξη συμμόρφωσης με συγκεκριμένες απαιτήσεις.

Γ. Εκτίμηση έννομου συμφέροντος («legitimate interests assessment (LIA test)»)

Γ.1. Ερμηνεία

Σύμφωνα με την σχετική νομολογία και τις καθοδηγητικές γραμμές, πριν ένας οργανισμός αποφασίσει να βασιστεί μια συγκεκριμένη επεξεργασία στο έννομο του συμφέρον, είναι αναγκαίο να διενεργήσει μια εκτίμηση αυτού του εννόμου συμφέροντος. Σκοπός αυτής της εκτίμησης είναι κυρίως η αποφυγή κακής μεταχείρισης αυτής της νομικής βάσης από τους οργανισμούς και εταιρείες που μπορεί να καταλήξει σε σοβαρή καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων του εν λόγω φυσικού προσώπου.

Αξίζει να επαναληφθεί ότι η ανάγκη για εκτίμηση του εννόμου συμφέροντος δεν είναι καινοτομία του Κανονισμού. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι καθοδηγητικές γραμμές της Ομάδας του

Άρθρου 29 έχουν αναφερθεί σε αυτό λεπτομερώς στα πλαίσια της Οδηγίας 95/46/ΕΕ εδώ και αρκετά χρόνια, δηλαδή πριν την αρχή των συζητήσεων για την αντικατάσταση της Οδηγίας με τον Κανονισμό. Παρά το γεγονός αυτό, εντούτοις υπάρχουν διαφορές ως προς τις πρακτικές επιπτώσεις και τη λειτουργικότητα της εφαρμογής της εκτίμησης, στις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Πρώτα όμως, είναι σημαντικό να δούμε εν συντομία πώς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ομάδα του Άρθρου 29 έχουν ερμηνεύσει την εκτίμηση του έννομου συμφέροντος βάσει της Οδηγίας 95/46/ΕΕ. Λόγω της ευελιξίας που δόθηκε στα κράτη μέλη της ΕΕ ως προς την εφαρμογή της Οδηγίας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλήθηκε να δώσει σημαντικές διευκρινιστικές απαντήσεις.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-468/10 και C-469/10, τόνισε ότι εκτός από τις δύο σωρευτικές προϋποθέσεις της νομικής βάσης του έννομου συμφέροντος:

«το άρθρο 7 (στ), της οδηγίας 95/46 απαγορεύει οποιαδήποτε εθνική νομοθεσία η οποία, ελλείψει της συγκαταθέσεως του ενδιαφερομένου προσώπου, επιβάλλει, εκτός των δύο σωρευτικών προϋποθέσεων, πρόσθετες απαιτήσεις»⁴.

Όσον αφορά την ισορροπία των ανταγωνιστικών συμφερόντων του υπεύθυνου επεξεργασίας ή του τρίτου, και του υποκειμένου των δεδομένων, εκτός από το πρόδηλο γεγονός ότι κάθε υπόθεση θα εξετάζεται διαφορετικά, το Δικαστήριο, εν προκειμένω, ανέφερε ότι είναι δυνατό να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η σοβαρότητα της προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του υποκειμένου μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με το εάν τα επίδικα δεδομένα περιλαμβάνονται ήδη ή όχι σε προσβάσιμες στο κοινό πηγές⁵.

Στην απόφαση του Δικαστηρίου C-13/16 (Rigas), παρατηρείται μια πιο ολοκληρωμένη περιγραφή σχετικά με τα τρία βήματα που πρέπει να ακολουθούν οι οργανισμοί:

«... πρώτον, την επιδίωξη εννόμου συμφέροντος εκ μέρους του υπεύθυνου της επεξεργασίας ή του τρίτου ή των τρίτων στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα, δεύτερον, την αναγκαιότητα της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου εννόμου συμφέροντος και, τρίτον, την προϋπόθεση ότι δεν προέχουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες του προσώπου το οποίο αφορά η προστασία των δεδομένων»⁶.

4. ASNEF and FECEMD [2010]C-468/10 και C-469/10 (ΔΔΕ), παρ. 39.

5. ASNEF and FECEMD [2010]C-468/10 και C-469/10 (ΔΔΕ), παρ. 44.

6. Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes Kārtības policijas pārvalde v Rīgas pašvaldības SIA «Rīgas satiksme» [2017](Rigas

Αυτή η ερμηνεία αντικατοπτρίζει την γνώμη του 2014 της Ομάδας Έργου του Άρθρου 29⁷ και του Γενικού Κανονισμού (εφεξής GDPR). Στις επόμενες υπο-ενότητες θα εξεταστεί πρώτα η εφαρμογή του LIA βάσει του Κανονισμού, και κατά δεύτερον πόσο τελικά αυτή η νομική βάση αποτελεί ασφαλή νομική βάση εν απουσία άλλων νομικών βάσεων.

Γ.2. Εκτίμηση εννόμου συμφέροντος υπό GDPR.

Α. Βήμα 1 - Εντοπισμός έννομου συμφέροντος

Ο εντοπισμός και ο καθορισμός της ύπαρξης εννόμου συμφέροντος ενός υπεύθυνου επεξεργασίας, δύναται να γίνεται επιλεκτικά ή βάσει επιχειρησιακών περιστάσεων-συμφερόντων. Όμως, ακόμη και αν το εν λόγω συμφέρον του υπεύθυνου επεξεργασίας για συγκεκριμένο σκοπό είναι προφανές και νόμιμο, πρέπει πάντοτε να είναι σαφώς διαρθρωμένο και γνωστό στα φυσικά πρόσωπα.

Τα συμφέροντα μπορεί να είναι αυτά του ίδιου του υπεύθυνου επεξεργασίας ή ενός τρίτου μέρους στον οποίο μπορούν να αποκαλυφθούν τα προσωπικά δεδομένα. Η εκτίμηση εννόμου συμφέροντος (εφεξής LIA) θα πρέπει να καλύπτει μόνο τη σχετική επεξεργασία και τη γνωστοποίηση των προσωπικών δεδομένων. Ένα τρίτο μέρος θα πρέπει να διεξάγει το δικό του LIA για δικούς του σκοπούς επεξεργασίας⁸.

Β. Βήμα 2 - Αξιολόγηση αναγκαιότητας

Οι υπεύθυνοι επεξεργασίας, εξετάζοντας κατά πόσον η επεξεργασία είναι «απαραίτητη» για την επίτευξη των εμπορικών ή επιχειρηματικών στόχων τους, πρέπει πρώτα να αναρωτηθούν εάν υπάρχει άλλος τρόπος επίτευξης του αναγνωρισμένου συμφέροντος. Εάν η απάντηση είναι καταφατική, όμως αυτό προϋποθέτει δυσανάλογους τρόπους επίτευξης, τότε η επεξεργασία πιθανόν να θεωρηθεί απαραίτητη. Εάν κατά την εκτίμηση ανιχνευθούν διάφοροι τρόποι επίτευξης του συμφέροντος, τότε θα πρέπει να διεξάγεται μια εκτίμηση αντίκτυπου για την προστασία δεδομένων (εφεξής DPIA) για τον προσδιορισμό της πλέον ελάχιστης παρεμβατικής δραστηριότητας επεξεργασίας. Το DPIA είναι μια διαδικασία που αποσκοπεί στο να εντοπίζονται και να ελαχιστοποιούνται οι κίνδυνοι προστασίας δεδομένων μιας δραστηριότητας επεξεργασίας δεδομένων. Στη παρούσα περίπτωση πολλών τρόπων επίτευξης του ζητούμενου, το DPIA θα βοηθούσε για ορισμένα είδη επεξεργασίας που ενδέχεται να οδηγήσουν σε υψηλό κίνδυνο τα συμφέροντα των υποκειμένων των δεδομένων⁹.

Γ. Βήμα 3 - Αξιολόγηση εξισορρόπησης

Κατά το τελευταίο και πολυπλοκότερο στάδιο, εξετάζονται οι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη λήψη απόφασης σχετικά με το αν τα δικαιώματα ενός ατόμου υπερσχύουν του νόμιμου συμφέροντος, δηλαδή

- τη φύση των συμφερόντων;
- τον αντίκτυπο της επεξεργασίας; και
- τυχόν διασφαλίσεις που εφαρμόζονται ή θα μπορούσαν να τεθούν σε εφαρμογή.

Η φύση των συμφερόντων περιλαμβάνει τις εύλογες προσδοκίες του ατόμου και στο πλαίσιο αυτό λαμβάνεται υπόψη το είδος των εν λόγω προσωπικών δεδομένων και η φύση των συμφερόντων του υπεύθυνου επεξεργασίας. Το αντίκτυπο της επεξεργασίας περιλαμβάνει την κατάσταση και του υπευθύνου και φυσικά του υποκειμένου των δεδομένων, για παράδειγμα εάν το υποκειμένο των δεδομένων είναι παιδί ή ανήκει σε κάποιο άλλο ευάλωτο τμήμα του πληθυσμού. Επίσης, άμεσα σχετικό πρέπει να θεωρείται το εάν το φυσικό πρόσωπο είναι υπάλληλος, φοιτητής, ασθενής ή αν υπάρχει ανισορροπία στη σχέση μεταξύ της θέσης του υποκειμένου των δεδομένων και του υπεύθυνου επεξεργασίας. Τέλος, εξετάζεται εάν υφίσταται μια σειρά αντισταθμιστικών ελέγχων ή μέτρων που μπορούν να εφαρμοστούν για την προστασία του φυσικού προσώπου ή για τη μείωση τυχόν κινδύνων ή πιθανών αρνητικών επιπτώσεων της επεξεργασίας¹⁰.

Γ.3. Αρχή της Λογοδοσίας

Αναμφισβήτητα, λόγω της ενίσχυσης της αρχής της λογοδοσίας που συστήνει ο Κανονισμός, όποιοι στηρίζουν την νομιμότητα επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων στο έννομο τους συμφέρον θα υπόκεινται από τώρα και στο εξής σε επιπλέον υποχρεώσεις.

Μία από τις καινοτομίες του Κανονισμού, είναι η κατάργηση της γνωστοποίησης επεξεργασιών προσωπικών δεδομένων στην αρμόδια αρχή. Ο Κανονισμός¹¹ θα απαιτεί πλέον τη διατήρηση αρχείου δραστηριοτήτων επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων ενδοεπιχειρησιακά. Οι υπεύθυνοι επεξεργασίας και εκτελούντες την επεξεργασία για λογαριασμό του υπευθύνου, θα πρέπει να τηρούν αρχείο των δραστηριοτήτων επεξεργασίας για τις οποίες είναι υπεύθυνοι. Το εν λόγω αρχείο, μεταξύ άλλων, θα πρέπει να περιλαμβάνει τον σκοπό, τον τρόπο, τη διάρκεια διατήρησης, τα μέτρα ασφάλειας, και τη νομική βάση, βάσει της οποίας γίνεται η επεξεργασία¹². Εξαιτίας αυτών εκτιμάται ότι πολύ

C-13/16) (ΔΔΕ).

7. «Opinion 06/2014 On The Notion Of Legitimate Interests Of The Data Controller Under Article 7 Of Directive 95/46/EC» (2014) WP 217.

8. «Guidance On The Use Of Legitimate Interests Under The EU General Data Protection Regulation» Data Protection Network.

9. «Legitimate Interests» (Ico.org.uk, 2018) <https://ico.org>.

[uk/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/lawful-basis-for-processing/legitimate-interests/](https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/lawful-basis-for-processing/legitimate-interests/).

10. Ibid 8.

11. Κανονισμός, άρθρο 30.

12. «Documentation» (Ico.org.uk, 2018) <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-the-general-data-protection-regulation->

λίγοι θα καταφέρουν να αποφύγουν αυτήν την υποχρέωση. Η απαίτηση αυτή δεν ισχύει όταν:

- ο οργανισμός/εταιρεία απασχολεί λιγότερα από 250 άτομα και η επεξεργασία δεν είναι πιθανό να συνεπάγεται κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των προσώπων στα οποία αναφέρονται τα δεδομένα; ή
- είναι περιστασιακή; ή
- δεν περιλαμβάνει ειδικές κατηγορίες δεδομένων¹³.

Σε συνδυασμό με την πιο πάνω απαίτηση για διατήρηση αρχείου δραστηριοτήτων, έχει προταθεί ότι για την χρήση του τεστ LIA, προτιμότερο θα ήταν για τους οργανισμούς να προχωρούν σε ένα είδος περιγράμματος στο οποίο θα αναγράφονται οι πληροφορίες και διευκρινήσεις ανά βήμα, ως έχουμε περιγράψει πιο πάνω. Έτσι, όποιοι οργανισμοί/επιχειρήσεις διατηρούν τέτοιου είδους έγγραφο/πρότυπο, σίγουρα θα ληφθεί σοβαρά υπόψιν ως μετριαστικός παράγων σε περίπτωση αυτεπάγγελτου ελέγχου από την Αρμόδια Αρχή, νοουμένου ότι το περίγραμμα αυτό τηρείται και αντικατοπτρίζει τις πραγματικές πρακτικές και μέτρα της επιχείρησης¹⁴.

Τηρώντας αυτές και άλλες συναφείς πρακτικές που αποδεικνύουν ότι η επιχείρηση είναι έτοιμη να λογοδοτήσει για τις δραστηριότητες της, σοβαρή προσοχή πρέπει να δίνεται στα αντίστοιχα άρθρα του Κανονισμού, δηλαδή, μεταξύ άλλων, το άρθρο 5, 24, και 25. Κύριο χαρακτηριστικό είναι η απόδειξη και τεκμηρίωση ότι η επιχείρηση έχει διαλέξει, έπειτα από εκτίμηση (LIA test) ότι η συγκεκριμένη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να πραγματοποιηθεί στη νομική βάση του εννόμου συμφέροντός της. Αυτή η τεκμηρίωση σημαίνει τη σωστή τήρηση αρχείου δραστηριοτήτων σύμφωνα με το άρθρο 30, καθώς και πρότυπου εκτίμησης εννόμου συμφέροντος (LIA). Η απόδειξη με την τήρηση των σχετικών εγγράφων και εντύπων αποτελεί την πιο σημαντική πρακτική αλλαγή που επιφέρει ο Κανονισμός.

III. Πλεονεκτήματα-Μειονεκτήματα

Όπως έχει επισημάνει και η αγγλική αρμόδια αρχή προστασίας προσωπικών δεδομένων (Information Commissioner Office – ICO), τα έννομα συμφέροντα του υπεύθυνου επεξεργασίας ή τρίτων δύναται να περιλαμβάνουν εμπορικά συμφέροντα, ατομικά συμφέροντα ή ευρύτερα κοινωνικά οφέλη¹⁵. Αυτό είναι ένα δικοπο μαχαίρι στα χέρια των οργανισμών, οι οποίοι δυσκολεύονται να τεκμηριώσουν μια επεξεργασία προσωπικών δεδομένων με αυτή τη νομική βάση.

Αυτό είναι προφανές σε περιπτώσεις όπου ένας

εργοδότης επεξεργάζεται προσωπικά δεδομένα των υπαλλήλων του. Η Ομάδα Έργου σε σχετική της γνώμη, διευκρινίζει ότι στις πλείστες των περιπτώσεων αυτών, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων των υπαλλήλων θα πρέπει να αποφεύγεται να δικαιολογείται με τη συγκατάθεση των υπαλλήλων, λόγω της ανισότητας μεταξύ των μερών. Ως αποτέλεσμα, οι εργοδότες ενδέχεται να καταλήξουν στην χρήση της νομικής βάσης εννόμου συμφέροντος, νοουμένου και πάλι ότι η επεξεργασία είναι απολύτως απαραίτητη για νόμιμο σκοπό και η επεξεργασία τηρεί τις αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας. Η Ομάδα Έργου του Άρθρου 29 και εδώ προτείνει τη «διενέργεια μιας δοκιμασίας αναλογικότητας πριν από την εγκατάσταση οποιουδήποτε εργαλείου παρακολούθησης για να εξεταστεί κατά πόσο όλα τα δεδομένα είναι απαραίτητα, αν αυτή η επεξεργασία υπερισχύει τα δικαιώματα ιδιωτικής ζωής που έχουν οι εργαζόμενοι στο χώρο εργασίας και ποια μέτρα πρέπει να ληφθούν για να διασφαλιστεί ότι οι παραβάσεις στην ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα σε απόρρητο των επικοινωνιών περιορίζονται στο ελάχιστο αναγκαίο»¹⁶.

Κύριο «μειονέκτημα» της χρήσης του εννόμου συμφέροντος είναι ότι αυτή η νομική βάση είναι κάπως ιδιαίτερη, υπό την έννοια ότι επιτρέπει επίσης την αυτοδιάθεση του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα με δικαίωμα αντίρρησης¹⁷. Στη περίπτωση αντίρρησης «ο υπεύθυνος επεξεργασίας δεν υποβάλλει πλέον τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σε επεξεργασία, εκτός εάν ο υπεύθυνος επεξεργασίας καταδείξει επιτακτικούς και νόμιμους λόγους για την επεξεργασία οι οποίοι υπερισχύουν των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων ή για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων»¹⁸.

Παρόλα αυτά, η χρήση του εννόμου συμφέροντος είναι αδιαμφισβήτητα πιο ευέλικτη σε σύγκριση με τις υπόλοιπες νομικές βάσεις, ειδικότερα αυτή της συγκατάθεσης του υποκειμένου: εάν δηλαδή οι οργανισμοί δεν μπορούν ή δεν θέλουν να δώσουν στο φυσικό πρόσωπο πλήρη έλεγχο εκ των προτέρων (δηλ. τη συγκατάθεση), όταν είναι απίθανο να αντιταχθούν στην επεξεργασία¹⁹. Φυσικά, ένας υπεύθυνος επεξεργασίας δύναται να δικαιολογήσει μια νόμιμη επεξεργασία και με τις δύο νομικές βάσεις (δηλαδή έννομο συμφέρον και συγκατάθεση του υποκειμένου). Σ' αυτήν την περίπτωση, εάν έπειτα διαφανεί έλλειψη έγκυρης εκτίμησης εννόμου συμφέροντος, ο υπεύθυνος δύναται να επικαλεστεί ότι έχει επίσης λάβει και την συγκα-

gdpr/accountability-and-governance/documentation/.

13. Κανονισμός, άρθρο 30 (5).

14. Ibid 12.

15. Ibid 9.

16. «Opinion 2/2017 On Data Processing At Work» (2017) WP 249.

17. Κανονισμός, άρθρο 21 (1).

18. Ibid.

19. Ibid 9.

τάθεση του εν λόγω υποκειμένου, νοουμένου ότι είναι σε θέση να αποδείξει ότι η συγκατάθεση είναι έγκυρη, ακριβής, ξεκάθαρη, συγκεκριμένη και ικανοποιεί όλες τις προϋποθέσεις για συγκατάθεση στο άρθρο 7 του Κανονισμού.

IV. Συμπεράσματα

Όσον αφορά στο κύριο ερώτημα «πώς το έννομο συμφέρον μπορεί να λειτουργήσει ως ασφαλής εναλλακτική νομική βάση στο πλαίσιο Κανονισμού», η απάντηση είναι πολύπλευρη. Η συγκατάθεση του υποκειμένου πιθανόν να αποτελεί την πιο άμεση δήλωση ότι το υποκείμενο αποδέχεται την επεξεργασία των δεδομένων του. Όμως, η συγκατάθεση δεν είναι πάντα πρακτικά εύκολο να ληφθεί και ακόμα πιο δύσκολο να αποδειχθεί σαφής και ελεύθερη. Επομένως, ένας οργανισμός μπορεί να αποδείξει μέσω του LIA ότι όντως το έννομο συμφέρον είναι τεκμηριωμένο, και ότι, δεν χρειάστηκε η συγκατάθεση του υποκειμένου.

Ωστόσο, ο Κανονισμός δεν περιορίζεται εδώ. Ακόμα και εάν ο οργανισμός επιλέξει το έννομο συμφέρον αντί τη συγκατάθεση, αυτό δεν τον απαλλάσσει από την υποχρέωση του να ενημερώσει τα εμπλεκόμενα φυσικά πρόσωπα για αυτή την επιλογή. Η διαφάνεια συνιστά μία από τις βασικές και अपαραβάτες αρχές του Κανονισμού. Συνεπάγεται ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει υποχρέωση (και όχι προτίμηση) να ενημερώσει με ακρίβεια και διαφάνεια το υποκείμενο των δεδομένων ότι τα επεξεργάζεται σε αυτή τη βάση, πληροφώντας το για τα έννομα συμφέροντα που επικαλείται και, επίσης, να ειδοποιεί για το δικαίωμα του υποκειμένου να αντιταχθεί στην επεξεργασία για αυτούς τους λόγους. Οι πληροφορίες που παρέχονται σε φυσικά πρόσωπα πρέπει να είναι σαφείς, και διακριτές από άλλες πληροφορίες. Αυτές οι πληροφορίες μπορούν να αναγράφονται στην πολιτική απορρήτου/προστασίας προσωπικών δεδομένων (privacy policy) του κάθε οργανισμού όπως για παράδειγμα:

« Πώς χρησιμοποιούμε τα προσωπικά σας δεδομένα;

Ενδέχεται να επεξεργαστούμε τα προσωπικά σας δεδομένα για τα έννομα επιχειρηματικά μας συμφέροντα. π.χ. πρόληψη απάτης / άμεσο μάρκετινγκ / συστήματα δικτύων και πληροφοριών/ ασφάλεια / ανάλυση δεδομένων / βελτίωση, τροποποίηση ή βελτίωση των υπηρεσιών μας.

Κάντε κλικ εδώ για να μάθετε περισσότερα για το τι εννοούμε έννομα συμφέροντα και όταν επεξεργαζόμαστε τα δεδομένα σας για τα νόμιμα συμφέροντά μας. (εδώ μπορεί επιπλέον να γίνει χρήση παραδειγμάτων)

Έχετε το δικαίωμα να αντιταχθείτε σε αυτήν την επεξεργασία εάν το επιθυμείτε και αν το επιθυμείτε, παρακαλούμε κάντε κλικ εδώ»²⁰.

Πρακτικά βήματα τήρησης της αρχής της διαφάνειας είναι να «αναθεωρούνται τα δεδομένα που λαμβάνονται (λαμβάνοντας υπόψη τα αποθέματα δεδομένων και τις ροές δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (data repository & personal data flow), να αναλύονται και να καταγράφονται οι νόμιμες βάσεις και να λαμβάνεται βασική κατάρτιση των ενδιαφερομένων και εκστρατεία ευαισθητοποίησης σχετικά με την ανάγκη διαφάνειας και την αναθεώρηση της /εφαρμογής και χειρισμού των δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων»²¹.

Εν κατακλείδι, ανεξάρτητα από την επιλογή της νομικής βάσης, οι εταιρείες πρέπει να διασφαλίσουν ότι ακολουθούν τις θεμελιώδεις αρχές του GDPR: (α) Νομιμότητα, δικαιοσύνη, διαφάνεια, (β) περιορισμός του σκοπού, (γ) ελαχιστοποίηση δεδομένων, (δ) ακρίβεια, (ε) περιορισμός αποθήκευσης, και (στ) ακεραιότητα και εμπιστευτικότητα²².

Αναμφίβολα, αναμένονται νέες γνωμοδοτήσεις, κατευθυντήριες γραμμές και νομολογία με τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού. Σε αυτή τη βάση, και το γραφείο της Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα προβλέπεται να δώσει διευκρινήσεις σε σχετικά ερωτήματα. Ένα ενδιαφέρον ζήτημα το οποίο θα αναμένουμε να διευκρινιστεί είναι οι μεταφορές δεδομένων εκτός ΕΟΧ βάσει εννόμου συμφέροντος εν απουσία απόφασης επάρκειας, κατάλληλων εγγυήσεων ή δεσμευτικών εταιρικών κανόνων. Εντούτοις, ο Κανονισμός αναφέρει ότι οι διαβιβάσεις οι οποίες μπορούν να χαρακτηρισθούν μη επαναλαμβανόμενες και αφορούν περιορισμένο αριθμό υποκειμένων των δεδομένων ενδέχεται να επιτρέπονται επίσης λόγω επιτακτικών εννόμων συμφερόντων που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας, όταν τα συμφέροντα ή τα δικαιώματα και οι ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων δεν υπερισχύουν των συμφερόντων αυτών και όταν ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει αξιολογήσει όλες τις περιστάσεις που περιβάλλουν τη διαβίβαση δεδομένων. Εν πάση περιπτώσει, ο χρόνος θα δείξει πως οι αρχές, τα δικαστήρια και οι οργανισμοί θα χειριστούν την νομική βάση του έννομου συμφέροντος.

20. Ibid 8.

21. Manish Soni, GDPR Series: Transparency, [2018] Privacy & Data Protection.

22. Κανονισμός, άρθρο 5.

Joannou v. Turkey: Η Σημασία της Απόφασης του ΕΔΔΑ και η Μελλοντική Πορεία για τους Ελληνοκύπριους Αιτητές στο ΕΔΔΑ

Χριστόφορος Μ. Σταυρινός, Δικηγόρος στη Δικηγορική Εταιρεία, Κούσιος Κορφιώτης Παπαχαράλαμπος (Δ.Ε.Π.Ε.)

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στην πρόσφατη απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΔΔΑ) Joannou v. Turkey. Η παρούσα μελέτη εξετάζει ποιες αλλαγές έχει επιφέρει η πιο πάνω απόφαση στην προϋπάρχουσα νομολογία αναφορικά με τη θεραπεία των παραβιάσεων της Τουρκίας στα περιουσιακά δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων στην κατεχόμενη Κύπρο. Σκοπός του άρθρου είναι να γίνει μια σύγκριση του προϋπάρχοντος status quo, το οποίο η απόφαση Demopoulos v Turkey είχε καθιερώσει από το 2010, με την παρούσα στάση του ΕΔΔΑ στην Joannou. Το άρθρο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το ΕΔΔΑ δεν έχει διαφοροποιηθεί από το δεσμευτικό προηγούμενο της υπόθεσης Demopoulos. Παρόλα αυτά, στην Joannou παρέχονται επιπρόσθετες οδηγίες σχετικά με την εξέλιξη της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» οι οποίες, αναμφίβολα θα έχουν επιπτώσεις στην μελλοντική πορεία που θα πρέπει να ακολουθήσουν οι Ελληνοκύπριοι αιτητές στο ΕΔΔΑ για τις παραβιάσεις των περιουσιακών τους δικαιωμάτων από την Τουρκία, στην κατεχόμενη Κύπρο.

Λέξεις-Κλειδιά:

Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) - Πρωτόκολλο 1 Άρθρο 1 - Joannou v. Turkey - Demopoulos v. Turkey - Loizidou v. Turkey - Προστασία περιουσιακών δικαιωμάτων - Δικαίωμα σε αποτελεσματική θεραπεία

I. Εισαγωγή

Βασική επιδίωξη του εν λόγω άρθρου είναι να εξετασθεί η νομική σημασία και βαρύτητα της υπόθεσης Joannou v Turkey¹, καθώς και οι επιπτώσεις που θα έχει στην μελλοντική πορεία που θα ακολουθήσουν οι Ελληνοκύπριοι αιτητές στο ΕΔΔΑ. Στο τέλος του άρθρου θα υπάρξει εισήγηση για την μελλοντική πορεία που θα πρέπει να ακολουθήσουν οι Ελληνοκύπριοι αιτητές στο ΕΔΔΑ, βάσει των δεδομένων της εν λόγω απόφασης.

A. Αντιδράσεις ενόψει της Απόφασης Joannou

Η «Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας», ήτοι, το εσωτερικό ένδικο μέσο που εγκαθίδρυσε η Τουρκία στα κατεχόμενα για επίλυση των παραβιάσεων των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ε/Κ προσφύγων, από την Τουρκία « αναγνωρίζεται από το ΕΔΔΑ ως αποτελε-

σματικό ένδικο μέσο της Τουρκίας στα κατεχόμενα². Από την άλλη, «Αναποτελεσματική για να προσφέρει θεραπείες στους Ελληνοκύπριους αιτητές έκρινε το ΕΔΔΑ την «Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας» που συστάθηκε από την Τουρκία στα κατεχόμενα³. Τα παραπάνω αντιφατικά σχόλια είναι αποτέλεσμα της πρόσφατης απόφασης του ΕΔΔΑ, που εκδόθηκε στις 12 Δεκεμβρίου του 2017, στην υπόθεση Joannou v Turkey. Προκειμένου να είναι σε θέση κάποιος να αξιολογήσει τις νομικές συνέπειες της πιο πάνω υπόθεσης, είναι απαραίτητο να γνωρίζει το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου εκδόθηκε. Μια σύντομη αναδρομή στην προϋπάρχουσα νομολογία κρίνεται απαραίτητη πριν εξεταστεί η απόφαση Joannou.

B. Το Δεσμευτικό Προηγούμενο της Απόφασης Loizidou

Στις 18 Δεκεμβρίου του 1996, είχε εκδοθεί από το ΕΔΔΑ η υπόθεση ορόσημο, Loizidou v Turkey⁴. Η υπόθεση Loizidou ήταν η πρώτη υπόθεση ενώπιον του ΕΔΔΑ αναφορικά με το θέμα των παραβιάσεων από την Τουρκία των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στην Κύπρο. Η αιτήτρια, στην πιο πάνω υπόθεση, είχε αναφέρει ότι «από την εποχή της τουρκικής κατοχής της βόρειας Κύπρου δεν της επιτράπηκε η πρόσβαση στην ιδιοκτησία της και, ως εκ τούτου, είχε χάσει τον έλεγχο αυτής»⁵. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η εν λόγω προσφυγή στο ΕΔΔΑ είχε καταχωρηθεί 15 χρόνια μετά την τουρκική εισβολή του 1974, στην Κύπρο. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία είχε υποβάλει ως ένσταση, στην Loizidou, ότι υπήρχαν χρονικοί περιορισμοί (ratione temporis)⁶ στην αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ να αποφασίσει επί του θέματος⁷. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ απέρριψε την ένσταση της Τουρκίας, με το επιχείρημα ότι οι παραβιάσεις ήταν συνεχιζόμενης φύσεως⁸, ως αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης παρουσίας των Τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο, και επομένως θεωρήθηκαν ότι εξακολουθούσαν να λαμβάνουν χώρα.

2. «Πρέπει να σοβαρευτεί η επιτροπή» ΠΟΛΙΤΗΣ (Λευκωσία, 22 Δεκεμβρίου 2017) 6.

3. «Καταδίκη στο ΕΔΔΑ» ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ (Λευκωσία, 23 Μαρτίου 2018) 6.

4. Loizidou v. Turkey App no 15318/89 (ΕΔΔΑ, 18 Δεκεμβρίου 1996).

5. Ibid (παρ. 31).

6. cf Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (υιοθετήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1962, τέθηκε σε εφαρμογή στις 6 Οκτωβρίου 1962) 1 ETS No. 005 (ΕΣΔΑ) Άρθρο 35.

7. Loizidou (n 5) (παρ. 40).

8. Ibid (παρ. 41).

1. App no 53240/14 (ΕΔΔΑ, 12 Δεκεμβρίου 2017).

Βάσει της νομολογίας, η θέση αυτή του δικαστηρίου εξακολουθεί να ισχύει σήμερα, «διότι οι ελληνοκύπριοι ιδιοκτήτες ακινήτων στη βόρεια Κύπρο στερούνται πρόσβασης και ελέγχου, χρήσης και απόλαυσης της περιουσίας τους καθώς και οποιασδήποτε αποζημίωσης για την παρέμβαση επί των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας τους»⁹. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έχει διατηρήσει τη θέση του ότι η συνεχιζόμενη άρνηση πρόσβασης σε Ελληνοκύπριους ιδιοκτήτες στην ιδιοκτησία τους, από την Τουρκία, αποτελεί παρέμβαση στο δικαίωμα προστασίας της περιουσίας, βάσει του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ¹⁰.

Σημαντικότερο, όμως, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, στην υπόθεση *Loizidou*, είναι ότι το Δικαστήριο αποδέχτηκε ότι οι Ελληνοκύπριοι αιτητές παρέμεναν «νόμιμοι ιδιοκτήτες της ιδιοκτησίας τους»¹¹. Αυτό ίσχυε παρά την όποια απαλλοτρίωση των ακινήτων τους από τις «αρχές» της αυτοαποκαλούμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» στην κατεχόμενη Κύπρο. Η νομική βάση για αυτό το εύρημα ήταν ότι οι εν λόγω απαλλοτριώσεις ήταν νομικά άκυρες¹², πράγμα το οποίο οφειλόταν στο γεγονός ότι «η διεθνής κοινότητα δεν θεωρεί την «ΤΔΒΚ» ως κράτος βάσει του διεθνούς δικαίου»¹³.

Κατά συνέπεια, οι Ελληνοκύπριοι αιτητές είχαν το ιδιαίτερα σημαντικό δικαίωμα της διατήρησης των τίτλων επί της ιδιοκτησίας τους, ενώ παράλληλα δικαιούνταν αποζημίωση για την απώλεια χρήσης της ιδιοκτησίας τους¹⁴. Ως εκ τούτου, οι παραβιάσεις των περιουσιακών δικαιωμάτων των αιτητών συνεχιζόνταν ακόμη και μετά την καταβολή αποζημιώσεων στους ιδίους¹⁵, βάσει του συνεχιζόμενου τίτλου ιδιοκτησίας τους¹⁶. Συνεπώς, αποδεικνύεται ότι το είδος της θεραπείας το οποίο απαιτούνταν από την Τουρκία, στην υπόθεση *Loizidou*, ώστε να παύσει η παραβίαση του δικαιώματος προστασίας της περιουσίας, ήταν ουσιαστικά η επιστροφή των Ελληνοκυπρίων αιτητών στις ιδιοκτησίες τους. Όπως έχει υποστηρίξει και ο πρώην Δικαστής του ΕΔΔΑ Λουκής Γ. Λουκαΐδης, «η ουσία της «διαφοράς» αφορά επομένως τον τερματισμό της παράνομης Τουρκικής κατοχής»¹⁷.

Βάσει των προαναφερθέντων, η επιστροφή των Ελληνοκυπρίων αιτητών στις ιδιοκτησίες τους ήταν η μόνη θεραπεία την οποία αποδεχόταν το ΕΔΔΑ, σύμφωνα με τη *Loizidou*, ως ικανή να παύσει τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων, στην Κύπρο. Ως επακόλουθο, η μόνη αποτελεσματική θεραπεία, ικανή να αποκαταστήσει πλήρως τους Ελληνοκύπριους αιτητές, από τις παραβιάσεις της Τουρκίας στα περιουσιακά δικαιώματά τους, ήταν η επιστροφή των προσφύγων στις κατοικίες τους.

Έπειτα από την *Loizidou*, αλλά πριν από την υπόθεση *Demopoulos v Turkey* (Απόφαση επί του Παραδεκτού)¹⁸, ακολούθησαν αρκετές αποφάσεις παρόμοιες της *Loizidou*, αναφορικά με το θέμα των παραβάσεων από την Τουρκία των περιουσιακών δικαιωμάτων Ελληνοκυπρίων στην Κύπρο. Στις εν λόγω αποφάσεις, η υπόθεση *Loizidou* αποτέλεσε δεσμευτικό προηγούμενο, αναφορικά με το δικαίωμα επιστροφής των προσφύγων στις κατοικίες τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση *Demades v Turkey*¹⁹, στην οποία το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρχε «λόγος στην παρούσα υπόθεση για να διαφοροποιηθεί από τα συμπεράσματα στα οποία είχε καταλήξει [το Δικαστήριο] στις υποθέσεις *Loizidou* και *Cyprus v Turkey*», αναφορικά με τα ευρήματά του σε σχέση με την παραβίαση του Πρωτοκόλλου 1 Άρθρου 1²⁰. Στην υπόθεση *Cyprus v Turkey*²¹ το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την απόφαση στη *Loizidou*, αναφέροντας ότι είχε «πεισθεί ότι τόσο η αιτιολογία όσο και τα συμπεράσματα στην απόφαση *Loizidou* (επί της ουσίας), εφαρμόζονταν με την ίδια ισχύ για εκτοπισμένους Ελληνοκύπριους, οι οποίοι, όπως και η κυρία Λοϊζίδου, ήταν αδύνατο να έχουν πρόσβαση στις ιδιοκτησίες τους στην βόρεια Κύπρο»²².

Τόσο η υπόθεση *Loizidou* όσο και η προαναφερόμενη υπόθεση *Cyprus v Turkey*, ήταν υποθέσεις στις οποίες το ΕΔΔΑ επικαλέστηκε σε μεταγενέστερη νομολογία, σχετικά με τις παραβιάσεις περιουσιακών δικαιωμάτων από την Τουρκία, στην κατεχόμενη Κύπρο, ώστε να επιβεβαιώσει τα συμπεράσματα τα οποία είχε υιοθετήσει. Αυτό έγινε με τη χρήση επακριβώς του ίδιου λεκτικού²³ που είχε χρησιμοποιήσει στην προαναφερόμενη υπόθεση *Demades*²⁴. Σε αρκετές από αυτές τις υποθέσεις, η υπόθεση *Demades* επίσης αναφέρθηκε από το ΕΔΔΑ ως αυθεντία για την μη-παρέκκλιση του Δικαστηρίου από «τα συμπεράσματά στα οποία είχε

9. *Cyprus v Turkey* (Άρθρο 41) App no 25781/94 (ΕΔΔΑ, 12 Μαΐου 2014, παρ. 63).

10. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Πρωτόκολλο 1 (υιοθετήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1962, τέθηκε σε εφαρμογή στις 6 Οκτωβρίου 1962) 1 ETS No. 009 (ΕΣΔΑ) Άρθρο 1.

11. *Loizidou v Turkey* (Άρθρο 41) App no 15318/89 (ΕΔΔΑ, 28 Ιουλίου 1998, παρ. 27).

12. *Loizidou* (n 5) (παρ. 42-46); *Preussische Treuhand GmbH & Co KG aA v Poland* (Applicability Decision) App no 47550/06 (ΕΔΔΑ, 7 Οκτωβρίου 2008, παρ. 61).

13. *Loizidou* (n 5) (παρ. 42 and 44).

14. *Loizidou* (Άρθρο 41) (n 12) (παρ. 27).

15. *Loizidou* (n 5) (παρ. 64).

16. *Ibid* (παρ. 62-64).

17. *Loukis G. Loucaides*, Is the European Court of Human Rights

still a principled court of human rights after the Demopoulos case?, (2011) 24(2) *Leiden Journal of International Law* 435, 441.

18. *Demopoulos and Others v Turkey* (Απόφαση επί του Παραδεκτού) App no 46113/99 (ΕΔΔΑ, 1 Μαρτίου 2010).

19. *Demades v Turkey* App no 16219/90 (ΕΔΔΑ, 31 Ιουλίου 2003).

20. *Ibid* (παρ. 46).

21. *Cyprus v Turkey* App no 25781/94 (ΕΔΔΑ, 10 Μαΐου 2001).

22. *Ibid* (παρ. 187).

23. *Eugenia Michaelidou Developments Ltd and Michael Tymvios v Turkey* App no 16163/90 (ΕΔΔΑ, 31 Ιουλίου 2003, παρ. 29-31).

24. *Demades* (n 12) (παρ. 44-46).

καταλήξει στις υποθέσεις *Loizidou* και *Cyprus v Turkey*²⁵. Ως εκ τούτου, μέχρι την υπόθεση *Demopoulos*, τα συμπεράσματα του ΕΔΔΑ στην *Loizidou* αποτελούσαν καλά θεμελιωμένο δεσμευτικό προηγούμενο, αναφορικά με το τι θεωρείτο αποτελεσματική θεραπεία για τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στην Κύπρο.

Γ. Η Αναγνώριση της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» στη *Demopoulos*

Η υπόθεση *Demopoulos* αφορούσε απόφαση επί του παραδεκτού του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ, και εκδόθηκε στις 1 Μαρτίου του 2010. Στην εν λόγω υπόθεση, το ΕΔΔΑ ομόφωνα απέρριψε, μεταξύ άλλων, τις αιτήσεις οκτώ εκτοπισμένων Ελληνοκυπρίων ιδιοκτητών, για συνεχιζόμενες παραβιάσεις, από την Τουρκία, του δικαιώματος προστασίας της περιουσίας τους. Στην εν λόγω υπόθεση κρίθηκε ότι οι οκτώ αιτήσεις ήταν απαράδεκτες, διότι δεν είχαν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα²⁶, σύμφωνα με το άρθρο 35 της ΕΣΔΑ²⁷. Το εσωτερικό ένδικο μέσο στο οποίο αναφερόταν το ΕΔΔΑ ήταν η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας», η οποία είχε συσταθεί από την Τουρκία, στην κατεχόμενη Κύπρο, ως μέσο για την παροχή θεραπειών, για τις παραβιάσεις της Τουρκίας του δικαιώματος προστασίας της περιουσίας, στην Κύπρο. Κατά συνέπεια, η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας» αναγνωρίστηκε στη *Demopoulos*, ως αποτελεσματικός μηχανισμός, της Τουρκίας, για να προσφέρει θεραπείες στους Ελληνοκύπριους ιδιοκτήτες περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο²⁸, παρά το γεγονός ότι η «επιτροπή» είχε συσταθεί δυνάμει «νόμου» της «ΤΔΒΚ»²⁹.

Πρόκειται για την πρώτη φορά που το Δικαστήριο είχε κρίνει ότι μια υπόθεση, αναφορικά με τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στην Κύπρο, ήταν απαράδεκτη. Έτσι, η απόφαση *Demopoulos* σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην προσέγγιση του ΕΔΔΑ, σε σχέση με τις παραβιάσεις από την Τουρκία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στην Κύπρο. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές διότι μετέπειτα από την απόφαση *Demopoulos*, το ΕΔΔΑ αρνήθηκε να εξετάσει μεταγενέστερες υποθέσεις αναφορικά με περιουσιακά δικαιώματα που σχετιζόνταν

με την «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας», εάν δεν είχε εξαντληθεί πρώτα η προσφυγή στην «επιτροπή» ως εσωτερικό ένδικο μέσο θεραπείας³⁰. Η μόνη εξαίρεση στον κανόνα, μέχρι σήμερα, είναι η υπό εξέταση υπόθεση *Joannou v Turkey*, όπου το ΕΔΔΑ δέχτηκε να εξετάσει την υπόθεση, επί της ουσίας, παρά το γεγονός ότι δεν είχε εξαντληθεί ο μηχανισμός της «επιτροπής» για την παροχή θεραπειών³¹.

Επομένως, μέχρι την απόφαση *Joannou*, η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας» αποτελούσε το μόνο αρμόδιο όργανο για να εξετάζει υποθέσεις αναφορικά με τις παραβιάσεις της Τουρκίας επί των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στην Κύπρο. Ανακύπτει συνεπώς το ερώτημα κυρίως για τους λόγους για τους οποίους τέθηκε ως θέμα προς συζήτηση η αναγνώριση της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» στην απόφαση *Demopoulos* ως μηχανισμός παροχής θεραπειών. Πρέπει να σημειωθεί ότι έχει ασκηθεί κριτική στην υπόθεση *Demopoulos*, επειδή περιέχει αντιφάσεις προς το διεθνές δίκαιο³², ενώ παράλληλα εισάγει πολιτικά στοιχεία εις βάρος των νομικών αρχών του ίδιου του ΕΔΔΑ³³. Εντούτοις, για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά μόνο στις αλλαγές που επέφερε η υπόθεση *Demopoulos* στο δικαίωμα σε αποτελεσματική θεραπεία, των Ελληνοκυπρίων αιτητών, με την σύσταση της «επιτροπής». Εντός του πλαισίου αυτού του νέου, *status quo*, το οποίο καθιέρωσε η υπόθεση *Demopoulos*, το ΕΔΔΑ κλήθηκε να πάρει θέση στην απόφαση *Joannou*.

Συγκριτικά με την προϋπάρχουσα νομολογία, η οποία ακολουθούσε την απόφαση *Loizidou*, με την αναγνώριση της «επιτροπής», το ΕΔΔΑ περιόρισε το δικαίωμα των Ελληνοκυπρίων αιτητών σε αποτελεσματική θεραπεία. Συγκεκριμένα, η «επιτροπή» περιόρισε το προαναφερόμενο δικαίωμα των προσφύγων να παραμένουν νόμιμοι ιδιοκτήτες της περιουσίας τους, ενώ παράλληλα αποζημιώνονταν για την απώλεια χρήσης της ιδιοκτησίας τους. Όπως έχει λεχθεί από την Έλενα Προυκάκη, «η «Επιτροπή Ακίνητης Ιδιοκτησίας» παρέχει αποζημίωση όχι για την απώλεια της προηγούμενης χρήσης, αλλά ως τρόπο απαλλοτρίωσης των επηρεαζόμενων περιουσιών»³⁴. Αυτό τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι οι αιτητές ενώπιον της «επιτροπής» χάνουν το «δικαίωμα ιδιοκτησίας επί της ακίνητης περιουσίας για την οποία έχουν λάβει αποζημίωση»³⁵. Επιπρόσθετα, παρέχεται διακριτική ευχέρεια στην «επιτροπή», βάσει του «νόμου» της «ΤΔΒΚ», να κρίνει τον βαθμό που θα

25. *Xenides-Arestis v Turkey* App no 46347/99 (ECtHR, 22 December 2005, para 32); *Alexandrou v Turkey* App no 16162/90 (ECtHR, 20 January 2009, para 33); *Joannou v Turkey* App no 18364/91 (ECtHR, 27 January 2009, para 29).

26. *Demopoulos* (n 19) (παρ. 127 and 133).

27. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (υιοθετήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1962, τέθηκε σε εφαρμογή στις 6 Οκτωβρίου 1962) 1 ETS No. 005 (ΕΣΔΑ) Άρθρο 35.

28. *Demopoulos* (n 19) (παρ. 126-127)

29. «Νόμος» υπ' αριθμόν 67/2005, της αυτοαποκαλούμενης «ΤΔΒΚ» - Νόμος για την Αποζημίωση, Ανταλλαγή και Επιστροφή Ακινήτων οι οποίες βρίσκονται εντός του πεδίου εφαρμογής της Υπο-παραγράφου (β) της Παραγράφου 1 του Άρθρου 159 του Συντάγματος, άρθρο 11.

30. *Meleagrou and Others v Turkey* (Απόφαση επί του Παραδεκτού) App no 14434/09 (ΕΔΔΑ, 2 Απριλίου 2013).

31. *Joannou* (n 1) (παρ. 63-64)

32. Elena K. Proukaki, The Right of Displaced Persons to Property and to Return Home after *Demopoulos*, (2014) 14(4) Human Rights Law Review 701, 713 και 731.

33. Loucaides (n 18) 442-443.

34. Proukaki (n 33) 716.

35. «Νόμος» υπ' αριθμόν 67/2005 (n 30) άρθρο 10(1).

ασκήσει την εξουσία για επιστροφή των περιουσιών στους εκτοπισμένους Ελληνοκυπρίους³⁶.

Με βάση τα προαναφερθέντα, η αναγνώριση της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας», από το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση *Demoroulos*, ως αποτελεσματικού μηχανισμού της Τουρκίας, για να προσφέρει θεραπείες, προσδιόρισε νέα κριτήρια για το τι θεωρείτο αποτελεσματική θεραπεία, για τους εκτοπισμένους Ελληνοκυπρίους. Επομένως, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, η αναγνώριση της «επιτροπής» περιόρισε την δυνατότητα των Ελληνοκύπριων αιτητών να διατηρούν τους τίτλους ιδιοκτησίας τους με τη διεκδίκηση θεραπειών³⁷.

Προτού όμως προχωρήσουμε στην επόμενη ενότητα είναι σημαντικό να γίνει μία διευκρίνιση αναφορικά με την υπόθεση *Demoroulos*. Η *Demoroulos* αφορά υπόθεση επί του παραδεκτού, και όχι απόφαση επί της ουσίας, σε αντίθεση με τη σειρά αποφάσεων που ακολούθησαν την *Loizidou* βάσει των οποίων καθιερώθηκε η συνεχιζόμενη παραβίαση της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων στην Κύπρο. Συνεπακόλουθα, τα όσα αναφέρει το Δικαστήριο στην υπόθεση *Demoroulos*, σε σχέση με τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων, περιορίζονται σε ευρήματα *obiter dicta*. Τα προαναφερθέντα είναι ουσιώδους σημασίας από νομικής πλευράς, καθώς μόνο τα όσα αναφέρονται σε σχέση με το δικαίωμα σε αποτελεσματική θεραπεία, στην *Demoroulos*, αποτελούν *ratio decidendi*.

Η συνέπεια των πιο πάνω είναι ότι η απόφαση *Loizidou* εξακολουθεί να υφίσταται, αναφορικά με το εύρημα της συνεχιζόμενης παραβίασης της Τουρκίας, του δικαιώματος προστασίας της περιουσίας των Ελληνοκυπρίων. Όπως λέχθηκε και από το ΕΔΔΑ, «[η απόφαση *Demoroulos*] δεν μπορεί να θεωρηθεί, από μόνη της, ότι απαλλάσσει την Τουρκία από το ζήτημα της συμμόρφωσής της [με το εύρημα της συνεχιζόμενης παραβίασης του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 1]»³⁸.

Επιπλέον, σε περίπτωση που η Τουρκία, μέσω της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας», παραλείψει να παρέχει αποτελεσματική θεραπεία, όπως προβλέπεται βάσει της *Demoroulos*, τότε, είναι η θέση του αρθρογράφου ότι εφαρμόζεται η νομολογία της *Loizidou*, εφόσον σε τέτοιες περιπτώσεις δεν τίθεται θέμα μη-παραδεκτού. Το ΕΔΔΑ έχει όντως εφαρμόσει τη νομολογία της *Loizidou*, ακόμη και μετά από την αναγνώριση της «επιτροπής»³⁹ σε περιπτώσεις όπου η Τουρκία δεν έχει φέρει ενστάσεις κατά το στάδιο του παραδεκτού για λόγους «μη εξάντλησης [από τους αιτητές] των

εσωτερικών ενδίκων μέσων»⁴⁰. Βάσει των ανωτέρω, καταδεικνύεται η ετοιμότητα του ΕΔΔΑ να ακολουθήσει τη νομολογία της *Loizidou*, σε περιπτώσεις όπου υπάρχει εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

Υπό το πρίσμα αυτό, ακόμη και πριν την απόφαση *Joannou*, δεν φαινόταν απίθανο να ήταν διατεθειμένο το ΕΔΔΑ να διαφοροποιηθεί από το δεσμευτικό προηγούμενο της απόφασης *Demoroulos*, εάν η αναποτελεσματικότητα της «επιτροπής» μπορούσε να αποδειχθεί. Ως εκ τούτου, το ερώτημα που θα εξετασθεί στη συνέχεια είναι κατά πόσο έχουν επέλθει αλλαγές λόγω της απόφασης *Joannou*, στην προϋπάρχουσα νομολογία, ειδικότερα σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της «επιτροπής».

II. Η Σημασία της Απόφασης Joannou

A. Οι Αλλαγές που έχει Επιφέρει η Απόφαση Joannou στη Προϋπάρχουσα Νομολογία

Έχοντας αναλύσει παραπάνω, αυτό το οποίο καθιερώθηκε στην υπόθεση *Demoroulos*, είναι εμφανές ότι για να επέλθουν αλλαγές, στην εν λόγω νομολογία, αυτές θα πρέπει να επικεντρώνονται στο ζήτημα της αποτελεσματικότητας της «Επιτροπής Ακίνητης Ιδιοκτησίας», ως μηχανισμού για να προσφέρει θεραπείες. Στο σημείο αυτό βασίστηκε η αιτήτρια, στην υπόθεση *Joannou*, ώστε να διεκδικήσει αποζημιώσεις από την Τουρκία, μέσω του ΕΔΔΑ, για τις παραβιάσεις των περιουσιακών της δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, τέθηκε ζήτημα ότι «η διαδικασία ενώπιον της «επιτροπής» δεν ήταν δίκαιη και αποτελεσματική, ιδίως ενόψει της μεγάλης καθυστέρησης στην έκδοση απόφασης στην υπόθεση της αιτήτριας»⁴¹.

Ενόψει της φύσεως του παραπόνου της αιτήτριας, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «το ζήτημα της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων συνδεόταν στενά με την ουσία του παραπόνου της αιτήτριας»⁴². Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δέχτηκε να εξετάσει την υπόθεση, επί της ουσίας, παρά το ότι δεν είχε εξαντληθεί ο μηχανισμός της «επιτροπής» για την παροχή θεραπειών⁴³. Το ΕΔΔΑ, εξετάζοντας το αίτημα της αιτήτριας αποφάνθηκε «ότι, στην προκειμένη περίπτωση, η «Επιτροπή Ακίνητης Περιουσίας» δεν ενήργησε με συνέπεια, επιμέλεια και την κατάλληλη ταχύτητα αναφορικά με το αίτημα της αιτήτριας για αποζημίωση, ως απαιτείται βάσει του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 1»⁴⁴.

Ως προς το ζήτημα εάν η «επιτροπή» εξακολουθεί να αποτελεί αποτελεσματικό μηχανισμό για να προσφέρει θεραπείες, σε Ελληνοκύπριους ιδιοκτήτες περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο η στάση του ΕΔΔΑ ήταν διαφωτιστική στην *Joannou*: «Αναφορικά με τον

36. Ibid, άρθρο 8.

37. cf Ενότητα 2(B).

38. *Cyprus v Turkey (Article 41)* (n 10) (παρ. 63).

39. *Alexandrou v Turkey* App no 16162/90 (ΕΔΔΑ, 20 Ιανουαρίου 2009, παρ. 31-33); *Joannou v Turkey* App no 18364/91 (ΕΔΔΑ, 27 Ιανουαρίου 2009, παρ. 27-29).

40. *Alexandrou* (n 40) (παρ. 21); *Joannou* (n 40) (παρ. 14).

41. *Joannou* (n 1) (παρ. 60).

42. Ibid (παρ. 63).

43. Ibid (παρ. 63-64).

44. Ibid (παρ. 104).

ισχυρισμό της αιτήτριας ότι ο μηχανισμός της «επιτροπής» δεν ήταν αποτελεσματικός λόγω του μεγάλου αριθμού υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιόν του και της ισχυριζόμενης καθυστέρησης και αυθαίρετης πρακτικής των αρχών της «ΤΔΒΚ», το Δικαστήριο δεν θεωρεί ότι είναι δυνατόν, βάσει του αποδεικτικού υλικού και των πληροφοριών που έχει ενώπιόν του, να καταλήξει σε ένα τέτοιο γενικό συμπέρασμα ως προς τη λειτουργικότητα της «επιτροπής» ως διορθωτικό μέσο»⁴⁵. Γίνεται φανερό πως με βάση όσα σημειώθηκαν από το δικαστήριο, αποδεικνύεται πως είναι ορθή η θέση ότι «η απόφαση του δικαστηρίου [εναντίον της «επιτροπής»] περιοριζόταν στην εν λόγω υπόθεση»⁴⁶. Εξίσου ορθό φαίνεται να είναι το γεγονός ότι «η «επιτροπή» συνεχίζει να λειτουργεί ως αποτελεσματικό εσωτερικό ένδικο μέσο σε σχέση με τις αιτήσεις των Ελληνοκυπρίων»⁴⁷, σύμφωνα πάντοτε με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Όπως ανέφερε το δικαστήριο, είναι δυνατό για «μία θεραπεία η οποία θεωρείται γενικά αποτελεσματική να λειτουργεί με ακατάλληλο τρόπο στις περιστάσεις μιας συγκεκριμένης υπόθεσης»⁴⁸.

Το ΕΔΔΑ, στην προκειμένη περίπτωση, προχώρησε με διάταγμα γενικών αποζημιώσεων για την αιτήτρια, απορρίπτοντας το αίτημά της⁴⁹, το οποίο θα ήταν σύμφωνο με τη νομολογία της *Loizidou*, για ειδικές αποζημιώσεις⁵⁰. Εκ πρώτης όψεως, αυτή η στάση του ΕΔΔΑ φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με τη θέση την οποία εξέφρασε στην προηγούμενη ενότητα ο αρθρογράφος. Το ότι, δηλαδή, η παράλειψη της «επιτροπής» να παρέχει αποτελεσματική θεραπεία, όπως προβλέπεται βάσει της *Demopoulos*, θέτει σε άμεση εφαρμογή τη νομολογία της *Loizidou*⁵¹. Είναι η θέση του αρθρογράφου ότι αυτή η αρχή εξακολουθεί να ισχύει. Όπως ανέφερε το ΕΔΔΑ, «η περαιτέρω πορεία της διαδικασίας ενώπιόν της «επιτροπής», εάν διεξαχθεί σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 1, θα επιτρέψει στην αιτήτρια να αποζημιωθεί σε σχέση με τις περιουσιακές της αξιώσεις». Ως εκ τούτου, η *Joannou* δεν απέρριψε το ενδεχόμενο να παρέχει η «επιτροπή», αποτελεσματική θεραπεία στην αιτήτρια, ακόμη και μετά το εύρημα του Δικαστηρίου ότι υπήρχε παραβίαση των περιουσιακών δικαιωμάτων της αιτήτριας, από την «επιτροπή».

Επομένως, ακόμη και στην συγκεκριμένη περίπτωση, στην *Joannou* θεωρήθηκε πως η «επιτροπή» μπορούσε να εξακολουθήσει να παρέχει αποτελεσματικές θεραπείες για τις παραβιάσεις της Τουρκίας των

περιουσιακών δικαιωμάτων της αιτήτριας. Κατά συνέπεια, για να μπορεί ένας αιτητής να εφαρμόσει τη νομολογία της *Loizidou*, μέσω του ΕΔΔΑ, αναφορικά με το δικαίωμα σε αποτελεσματική θεραπεία θα πρέπει να αποδειχθεί ότι η «επιτροπή» είναι ανίκανη να παρέχει αποτελεσματικές θεραπείες, εύρημα το οποίο ισχύει και προηγουμένως βάσει της *Demopoulos*.

Παραμένει, όμως, να απαντηθεί το ερώτημα για τις τυχόν αλλαγές που έχει επιφέρει η *Joannou*, στην προϋπάρχουσα νομολογία του ΕΔΔΑ, αναφορικά με τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών δικαιωμάτων των Ελληνοκυπρίων στην κατεχόμενη Κύπρο. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι αλλαγές που επέφερε η απόφαση είναι ελάχιστες. Η «επιτροπή» εξακολουθεί να αποτελεί αποτελεσματικό μηχανισμό για να προσφέρει θεραπείες, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, για τους εκτοπισμένους Ελληνοκυπρίους ιδιοκτήτες περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο, ακόμη και μετά την *Joannou*. Επομένως, φαίνεται πως η εν λόγω υπόθεση δεν είχε νομικές συνέπειες στο δεσμευτικό προηγούμενο το οποίο είχε καθιερώσει η υπόθεση *Demopoulos*. Παρόλα αυτά, στην *Joannou* παρέχονται επιπρόσθετες οδηγίες σχετικά με την εξέλιξη της «Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας» οι οποίες αναμφίβολα θα έχουν επιπτώσεις στην μελλοντική πορεία που θα ακολουθήσουν οι Ελληνοκύπριοι αιτητές στο ΕΔΔΑ για τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών τους δικαιωμάτων.

B. Η Μελλοντική Πορεία για τους Ελληνοκύπριους Αιτητές στο ΕΔΔΑ

Μέχρι να εκδοθεί νέα απόφαση, η οποία να τροποποιεί τη *ratio decidendi* της νομολογίας της *Loizidou*, ο κίνδυνος, για την Τουρκία, να εφαρμοστεί η νομολογία της απόφασης *Loizidou*, σε σχέση με το δικαίωμα σε αποτελεσματική θεραπεία, παραμένει εφικτός. Για να επέλθει η πιο πάνω αλλαγή στη νομολογία του ΕΔΔΑ θα πρέπει να αποδειχθεί η αναποτελεσματικότητα του μηχανισμού της «επιτροπής» να παρέχει θεραπείες σε Ελληνοκύπριους ιδιοκτήτες περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο. Όπως έχει λεχθεί και από τη Νάσια Χατζηγεωργίου «οι Ελληνοκύπριοι εξακολουθούν να έχουν την υποχρέωση να καταφεύγουν στην «επιτροπή» προκειμένου να υπάρχει αποκατάσταση για παραβιάσεις του δικαιώματός τους στην ιδιοκτησία. Ταυτόχρονα όμως, η *Joannou* ανοίγει το δρόμο για την υποβολή άλλων υποθέσεων εναντίον της «επιτροπής» ενώπιόν του Δικαστηρίου»⁵².

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, το ΕΔΔΑ εξακολουθεί να εφαρμόζει το δεσμευτικό προηγούμενο της υπόθεσης *Demopoulos* έπειτα από την υπόθεση *Joannou*. Παρόλα αυτά, όπως λέχθηκε και από το ίδιο το ΕΔΔΑ: «[το Δικαστήριο] παρακολουθεί τις εξελίξεις στη λειτουργία

45. Ibid (παρ. 83).

46. IPC President Erkmen speaks on ECHR ruling, <http://www.brtk.net/?english_posts=ipc-president-erkmen-speaks-on-echr-ruling> *Bayrak Television* (Nicosia, 27 Μαρτίου 2018) πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2018.

47. Ibid.

48. *Joannou* (n 1) (παρ. 83).

49. Ibid (παρ. 111).

50. Ibid (παρ. 115-117).

51. cf. Ενότητα 1(Δ).

52. cf. Nasia Hadjigeorgiou, «*Joannou v Turkey: an important legal development and a missed opportunity*» (2018) 2 EHRLR 168, 171.

της «επιτροπής» ως μηχανισμού παροχής θεραπειών, και την ικανότητά της να θεραπεύει αποτελεσματικά περιουσιακές αξιώσεις Ελληνοκυπρίων»⁵³. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ, στην *Joannou*, «παρέμεινε σε επαγρύπνηση αναφορικά με το κατά πόσο οι αιτητές λάμβαναν στην πράξη το τι τους είχε υποσχεθεί»⁵⁴. Επομένως, η υπόθεση *Joannou* αποτέλεσε ένδειξη της πρόθεσης του ΕΔΔΑ να αναγνωρίσει την «επιτροπή» ως αναποτελεσματική για να παρέχει θεραπείες, στέλνοντας σχετικό «μήνυμα ότι το Δικαστήριο είναι πρόθυμο να συνεχίσει να διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή»⁵⁵.

Το ΕΔΔΑ αρνήθηκε να δεχτεί ότι ο μεγάλος αριθμός εκκρεμών αιτήσεων ενώπιον της «επιτροπής», αποδεικνύει ότι η «επιτροπή» δεν μπορεί να διεκπεραιώνει τις υποχρεώσεις της με τη δέουσα ταχύτητα⁵⁶. Είναι η θέση του αρθρογράφου ότι η μελλοντική πορεία για την θεμελίωση από τους Ελληνοκύπριους αιτητές στο ΕΔΔΑ της αναποτελεσματικότητας του μηχανισμού της «επιτροπής» για να παρέχει θεραπείες είναι μέσω μιας μαζικής, συλλογικής άσκησης των δικαιωμάτων τους για αποτελεσματική θεραπεία ενώπιον του ΕΔΔΑ. Εναλλακτικά, δύναται να παρέμβει η Κύπρος, σε μελλοντική υπόθεση, επί της ουσίας, ενώπιον του ΕΔΔΑ, ως ενδιαφερόμενο τρίτο μέρος.

Όπως έχει αναφέρει η Χατζηγεωργίου, η *Joannou* κατέδειξε ότι η «επιτροπή» βασιζόταν εκτεταμένα σε ανεπίσημες διαπραγματεύσεις για τη διεξαγωγή των διαδικασιών ενώπιον της⁵⁷. Παράλληλα, τονίζεται ότι «μέχρι τον Ιανουάριο του 2018, 965 υποθέσεις είχαν διευθετηθεί μέσω ανεπίσημων διαπραγματεύσεων και μόνο 27 είχαν εξεταστεί, όπως περιγράφεται στο «νόμο»»⁵⁸. Αυτό, αναφέρει η Χατζηγεωργίου, είναι αντίθετο με την αρχή του ΕΔΔΑ, ότι πρέπει να εφαρμόζεται με ακρίβεια, και προβλέψιμα η εσωτερική νομοθεσία⁵⁹, παραβίαση της οποίας καθιστά την «επιτροπή» αναποτελεσματικό μηχανισμό, για να προφέρει θεραπείες⁶⁰. Η Χατζηγεωργίου επίσης κατακρίνει το υπερβολικά υψηλό βάρος απόδειξης το οποίο εναποθέτει η «επιτροπή» στους ώμους των αιτητών, αναφέροντας ότι καθιστά την «επιτροπή» αναποτελεσματικό ένδικο μέσο, σύμφωνα με προηγούμενη νομολογία του ΕΔΔΑ⁶¹. Επιπλέον, αναφέρεται στα δύο πιο πάνω νομικά σημεία, ως «χαμένες ευκαιρίες» του ΕΔΔΑ για να αυξήσει την αποτελεσματικότητά της «επιτροπής»⁶².

Όπως γίνεται εύλογα αντιληπτό, θα έπρεπε να υπάρχει μεγάλος αριθμός υποθέσεων ενώπιον του ΕΔΔΑ, για να μπορεί αυτό να καταλήξει σε πόρισμα ότι η «επιτροπή» βασίζεται συστηματικά σε ανεπίσημες διαπραγματεύσεις για τη διεξαγωγή των διαδικασιών ενώπιον της. Ως εκ τούτου, μόνο μέσω της ταυτόχρονης άσκησης αξιώσεων από ένα μεγάλο αριθμό αιτητών, μπορεί να υποδειχθεί το εν λόγω σημείο. Παράλληλα, είναι ορθό το επιχείρημα της Χατζηγεωργίου ότι «η Κυπριακή Δημοκρατία έπρεπε να είχε παρέμβει ώστε να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία σε σχέση με την αναποτελεσματικότητα των ποσών της αποζημίωσης που παρέχονται από την «επιτροπή». Αυτό αποτελεί και τη δεύτερη πιθανή, αν και έμμεση, μελλοντική πορεία για τους Ελληνοκύπριους αιτητές στο ΕΔΔΑ, για τη διεκδίκηση πιο αποτελεσματικών θεραπειών από την Τουρκία, για τις παραβιάσεις των περιουσιακών τους δικαιωμάτων.

III. Συμπέρασμα

Κατόπιν της έκδοσης της απόφασης *Joannou v Turkey*, η «επιτροπή» εξακολουθεί να αποτελεί έναν αποτελεσματικό μηχανισμό για να προσφέρει θεραπείες, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, για τους εκτοπισμένους Ελληνοκύπριους ιδιοκτήτες περιουσιών στην κατεχόμενη Κύπρο. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ δεν διαφοροποιήθηκε από το δεσμευτικό προηγούμενο της υπόθεσης *Demoroulos*. Η *Joannou* υπέδειξε, παρά ταύτα, μία τάση εκ μέρους του ΕΔΔΑ, προς την αποδοχή επιχειρημάτων αναφορικά με την αναποτελεσματικότητα του μηχανισμού της «επιτροπής».

Συνεπώς, το εν λόγω άρθρο έχει προτείνει δύο πιθανές μελλοντικές πορείες για τους Ελληνοκύπριους αιτητές στο ΕΔΔΑ για τη διεκδίκηση πιο αποτελεσματικών θεραπειών αναφορικά με τις παραβιάσεις της Τουρκίας των περιουσιακών τους δικαιωμάτων. Η πρώτη είναι μέσω της ταυτόχρονης άσκησης δικαιωμάτων ενός μεγάλου αριθμού αιτητών, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές τις οποίες έχει υποδείξει η υπόθεση *Joannou* ως προς την αποτελεσματικότητα της επιτροπής. Η δεύτερη πιθανή μελλοντική οδός για τους Ελληνοκύπριους αιτητές στο ΕΔΔΑ, είναι μέσω της παρέμβασης της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως ενδιαφερόμενο τρίτο μέρος, σε μελλοντική υπόθεση επί της ουσίας, κάποιου αιτητή. Αυτό το επιχείρημα βασίζεται στην ιδιαίτερη ιδιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία της επιτρέπει να παρέχει στο δικαστήριο με αξιόπιστη καθοδήγηση αναφορικά με το τι θεωρείται εύλογο ποσό αποζημιώσεων, και ακολούθως αποτελεσματική θεραπεία, καθώς και να ενεργεί εκ μέρους όλων των επηρεαζόμενων.

*Τα αποσπάσματα αποφάσεων και κειμένων που παρατίθενται στο συγκεκριμένο άρθρο, αποτελούν ελεύθερη μετάφραση του ίδιου του συγγραφέα.

53. *Joannou* (n 1) (παρ. 86).

54. *Hadjigeorgiou* (n 2) 171.

55. *Ibid.*, 174.

56. *Joannou* (n 1) (παρ. 83).

57. *Hadjigeorgiou* (n 2) 172.

58. *Ibid.*, 173.

59. *Carbonara v Italy* App no 24638/94 (ΕΔΔΑ, 30 Μαΐου 2000, παρ. 64).

60. *Hadjigeorgiou* (n 2) (παρ. 173).

61. *Ibid.*

62. *Ibid.*

